

Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum
Slovak National Museum – Music Museum
Ružiarska spoločnosť Márie Henriety Chotekovej
Mária Henrieta Choteková Rose Association

**PRÍNOS SVETOVÝCH OSOBNOSTÍ V KONTEXTE
HISTORICKÝCH PARKOV A TRADÍCIA PESTOVANIA RUŽÍ
V DOLNEJ KRUPEJ**

**THE CONTRIBUTIONN OF WORLD PERSONALITIES
TO THE HISTORIC PARK AND ROSE-GROWING TRADITION
OF DOLNÁ KRUPÁ**

Zborník príspevkov z medzinárodnej odbornej konferencie
Proceedings of the international conference
Dolná Krupá, 17. – 18. 10. 2013

Zostavovateľ
Editor
Edita Bugalová

Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum
Bratislava 2014

ISBN 978-80-8060-340-3
EAN 9788080603403

**Konferencia usporiadaná pri príležitosti 200. výročia
založenia anglického parku v Dolnej Krupaj
Conference on the occasion of the 200th anniversary of the establishment
of the Dolná Krupá English park**

**pod záštitou Ing. Tibora Mikuša, predsedu Trnavského samosprávneho kraja
under the auspices of Mr. Tibor Mikuš,
the chairman of Trnava Self-governing Region**

**pod gestorstvom Katedry záhradnej a krajinej architektúry
Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva
Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre
Patron: Department of Garden and Land Architecture
Horticulture and Landscape Engineering Faculty
Slovak University of Agriculture in Nitra**

**realizovaná s finančnou podporou Trnavského samosprávneho kraja
Sponsor partner: Trnava Self-governing Region**

**na vydanie zborníka finančne prispela
a financial contribution towards the publication of this volume came from
JUDr. Ružena Bubencíková, advokátka**

OBSAH

PREDHOVOR	5
Ľubica Feriancová 01 VÝZNAMNÉ ANGLICKÉ PARKY NA SLOVENSKU	7
Richard (Dick) Knight 02 THE SIGNIFICANCE OF HEINRICH NEBBIEN TO DOLNÁ KRUPÁ AND OF DOLNÁ KRUPÁ TO NEBBIEN	12
József Sisa 03 REMARKS ON HEINRICH NEBBIEN'S WORK AT DOLNÁ KRUPÁ AND IN THE BANAT REGION	20
Richard Kubišta 04 KAŠTIEĽ A PARK V DOLNEJ KRUPEJ OČAMI ŠTUDENTOV ZÁHRADNEJ A KRAJINNEJ ARCHITEKTÚRY	30
Marta Herucová 05 ROZPRÁVKOVÁ SOCHA V DOLNEJ KRUPEJ (DIELO ROBERTA CAUERA)	37
Pavel Novák 06 ČESKÉ ELDORÁDO CHOTKOVSKÉ KRAJINÁŘSKÉ ÚPRAVY NA KUTNOHORSKU	57
Daniela Čambálová 07 PRÍRODNÝ SENTIMENTÁLNY PARK VO VODERADOCH	70
Vladimír Sobotá – Veronika Slowiková 08 BAROKOVÁ ZÁHRADA V JASOVE VÝSLEDKY ARCHITEKTONICKO-HISTORICKÉHO VÝSKUMU	79
Stanislav Petráš 09 VÝVOJ PARKU V DOLNEJ KRUPEJ PO ROKU 1945	98
Ján Supuka 10 PRÍSPEVOK RUDOLFA GESCHWINDA K ŠĽACHTENIU A ROZVOJU RUŽIARSTVA NA SLOVENSKU	109

Radoslava R i s t o v s k á	
11 ZÁHRADKÁRSKA A RUŽIARSKA LITERATÚRA VO VLASTNÍCTVE MÁRIE HENRIETY CHOTEKOVEJ	115
Alena K r á t k a	
12 MÁRIA HENRIETA CHOTEKOVÁ A JEJ ODKAZ PRE SLOVENSKO HISTÓRIA SPOJENÁ SO SÚČASNOSŤOU	132
Ivan L u k á č i k – Vladimír J e ť o v i č	
13 RUŽE VÝZNAMNÝCH ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH ŠLACHTITEĽOV V ROZÁRIU ARBORÉTA BOROVÁ HORA	137
Edita B u g a l o v á	
14 ZA HRŠŤ POZNÁMOK K DIANIU NA DOLNOKRUPSKOM PANSTVE SPRED DVOCH STOROČÍ	147
Pavol Z e m k o – Mária K o v á ŕ o v á – Božidara T u r z o n o v o v á – Mária M e š ť á n k o v á	
15 TEOLOGICKÁ VNÍMAVOSŤ PRE DOBROTU STVORENÝCH VECÍ	160
STRUČNÉ INFORMÁCIE O AUTOROCH	164

PREDHOVOR

Čitateľovi tohto elektronického zborníka sa môže zdať, že konferencia zaoberajúca sa témou historických parkov a ružiarstva nezapadá do oblasti, ktorá by mala charakterizovať aktivity hudobného múzea. Pre Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, ktoré spravuje klasicistický kaštieľ obkolesený historickým parkom, sa však základné odborné činnosti musia neustále obohacovať najmä vďaka tomu, že má zverenú starostlivosť o túto vzácnu pamiatku. Kaštieľ, panstvo, jeho história a zachované pamätihodnosti sa tak pre SNM-Hudobné múzeum stali nielen súčasťou pracovného záujmu, ale i zodpovednou úlohou v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva. Zaväzuje nás to nielen v rámci reflexie slovenských dejín. Postavenie Dolnej Krupej, ako niekdajšieho panstva rodu Brunvikovcov s uchovávanou beethovenovskou tradíciou, totiž poskytuje a prináša aj ďalšie dôležité medzinárodné kontexty.

O presah Dolnej Krupej do európskych dejín sa zaslúžila aj výrazná osobnosť záhradného architekta Christiana Heinricha Nebbiena, ktorý na začiatku 19. storočia vytvoril anglický park v Dolnej Krupej. Súčasný anglický bádateľ Richard Knight z Leedsu, člen Spoločnosti historických záhrad prejavil mimoriadny záujem o štúdium Nebbienovho pôsobenia u nás a de facto inicioval aj usporiadanie tejto konferencie. V prípade témy, netradičnej pre náplň činnosti hudobného múzea, sme sa o pomoc a spoluprácu obrátili na našich odborníkov z Katedry záhradnej a krajinnej architektúry Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva (FKZI) Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre (prof. Ľubica Feriancová, prof. Ján Supuka, odb. as. Richard Kubišta), ktorí nám nielen nezištne v odborných otázkach prípravy konferencie poradili, ale stali sa i jej aktívnymi účastníkmi (príspevky o historických parkoch na Slovensku, o ružiarovi Rudolfovi Geschwindovi, informácia o prácach študentov univerzity vo vzťahu k dolnokrupskému parku).

Medzinárodný rozmer konferencie potvrdila tiež účasť prof. Józsefa Sisu, riaditeľa Ústavu humanitných štúdií výskumného strediska Ústavu dejín umenia Maďarskej akadémie vied. Príspevok priniesol informácie o význame Brunvikovcov pre ďalšie tvorivé aktivity H. Nebbiena v niekdajšom Uhorsku. Odborník na českú chotekovskú pamiatku – zámok Kačina, Pavel Novák z Národného poľnohospodárskeho múzea (Národní zemedělské muzeum) z Prahy predstavil Novodvorské panstvo Chotekovcov. Domáci referenti sa okrem prezentácie ďalších historických parkov (Voderady – Daniela Čambálová; Jasov – Vladimír Sobota a Veronika Slowiková) zamerali najmä na Dolnú Krupú (identifikáciu neznámej sochy v parku predložila Marta Herucová, Stanislav Petráš priblížil osud kaštieľa po roku 1945, o udalostiach na panstve z obdobia zakladania parku informovala Edita Bugalová). Ružiarke grófke Márie Henriete Chotekovej, neustále rezonujúcej v európskom kontexte, sa venovala Radoslava Ristovská (doplnila bibliografické údaje k vybraným knihám z jej knižnice) a Alena Krátka, téme ruží Ivan Lukáčik a Vladimír Ježovič. Na závažnosť ochrany životného

prostredia ako jednej z podmienok zachovania duchovného rozmeru jedinca i spoločnosti sa orientoval príspevok Pavla Zemka a kol.

Príspevky uverejňujeme v ich pôvodnom jazyku (angličtine, češtine, slovenčine). Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov, ako i za základné personálne údaje zaradené na záver zborníka, zodpovedajú sami autori (s výnimkou prevzatých údajov s uvedením zdroja). Súčasťou zborníka sú i jednotlivé powerpointové prezentácie, pre lepšiu orientáciu ich označujeme číslom totožným s príslušným textovým príspevkom.

Za možnosť usporiadať konferenciu ďakujeme Ing. Tiborovi Mikušovi, predsedovi Trnavského samosprávneho kraja, občianskemu združeniu Ružiarska spoločnosť M. H. Chotekovej na čele s predsedníčkou Alenou Krátkou, za úspešný priebeh konferencie gestorom z FKZI Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, najmä prof. Ľubici Feriancovej a tlmočníkovi Attilovi Tóthovi, rovnako i obetavým pracovníkom SNM–Hudobného múzea. Za sponzorskú podporu pri usporiadaní konferencie patrí vďaka Ing. Petrovi Kudláčovi – Apimed, Dolná Krupá a pri vydaní elektronického média JUDr. Ružene Bubenčíkovej.

Edita Bugalová,
riaditeľka SNM-Hudobného múzea

01 VÝZNAMNÉ ANGLICKÉ PARKY NA SLOVENSKU¹

Ľubica Feriancová

Slovenská poľnohospodárska univerzita, Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva, Nitra

Úvod

Podľa Florentskej charty z roku 1981 sú plochy historickej zelene (parky a záhrady) kultúrnym dedičstvom. Takáto historická kompozícia z hľadiska dejín alebo umenia je celospoločensky významná a je považovaná za pamiatku. Množstvo historickej zelene na Slovensku je úmerné počtu objektov historickej architektúry. Iba výnimočne sa jedná o samostatné plošné objekty v mestách – mestské parky.

Lokalizácia historických parkov u nás je nepriamo úmerná blízkosti lesnatej krajine, a teda v prevažnej miere sa viažu na poľnohospodársky využívanú krajinu (letné rezidencie šľachty v intenzívne využívanej poľnohospodárskej krajine južného a východného Slovenska). V mestách sa viažu na prítomnosť historickej budovy – kaštieľa.

V Ústrednom zozname pamiatkového fondu SR je v zmysle zákona č. 49/2002 tzv. Pamiatkovom zákone evidovaných 364 pamiatkových objektov kultúrnych pamiatok v kategórii historická zeleň a z nich 61 objektov je zároveň Chráneným areálom v zmysle Zákona 543/2002 o Ochrane prírody a krajiny.

V spracovanej valorizácii a kategorizácii historických parkov a záhrad (Tomaško, Supuka 2003) je uvedených celkom 231 objektov, z toho označenie prírodno-krajinársky resp. kombinovaný má 202 parkov na Slovensku. V kategórii **A1 + A2** architektonicky a biologicky významné **mimoriadne** sú zaradené Betliar, Sad Janka Kráľa, parky pri kaštieloch v Dolnej Krupej, v Topoľčiankach, v Budmericiach, Smoleniciach, Brodzanoch, Palárikove, Novej Vsi nad Žitavou, Hlohovci, Lednických Rovniach, Továrnikoch, Turčianskej Štiavnička, Mošovciach, Svätom Antone, Podrečanoch, Haliči, Veľkom Blhu, Spišský Štiavnik, Strážky a ďalšie. Do kategórie **A3**, čo predstavujú architektonicky a biologicky významné **regionálne** sú zaradené napr. parky vo Voderadoch, Jánovej Vsi, Orlové, Horné Semerovce, Horné Lefantovce, Mojmírovce, Tajná, Veľká Maňa, Hajná Nová Ves, Beladice, Fričovce, Župčany, Budimír ai.).

Kategóriu **B** reprezentujú významné krajinárske a historicky – nadpriemerné parky pri kaštieloch v Ivanke pri Dunaji, Gabčíkove, v Cíferi, v Klátovej Novej Vsi, Svätom Petri, Šali, v Gemeri, Tornali, ai.).

Do kategórie **C** sú začlenené významné historicky a krajinársky – regionálne, označované aj ako biocentrá. Takéto objekty historickej zelene sú evidované v Kravanoch nad Dunajom, Trávnici, Oponiciach, Necpaloch, Bešeňovej, v Banskej Bystrici- Radvani, vo Filákovce, v Ostrovanoch, ai.

¹ Príspevok vznikol za finančnej podpory grantovej agentúry MŠ SR KEGA č. 019 SPU - 4/2011 ač. 020 SPU – 4/2011.

Mnohé z nich sú dnes v nedôstojnom stave najmä v dôsledku dlhoročne absentujúcej odbornej údržby. Charakterizujú ich degradované priestranstvá, náletové dreviny, čím ich kultúrno-historická hodnota takmer zanikla. Je úlohou a povinnosťou aj v zmysle nami ratifikovanej Florentskej charty pristupovať k ich obnove a zachovaniu.

Vývoj záhradného umenia na Slovensku

Najstaršie objekty historickej zelene na Slovensku evidujeme z obdobia stredoveku, a to v podobe hradných a kláštorných záhrad. Takými boli záhrady bratislavského, trenčianskeho, nitrianskeho či spišského hradu. Vieme o nich, že to boli záhrady pravidelné a pestovali sa v nich úžitkové, liečivé a aromatické rastliny. Známe kláštorne záhrady Kláštorisko, Červený Kláštor, Červený Kameň sú pozostatkom pracovitosti mníchov, ktorí v nich rozvíjali záhradnícke činnosti, pestovali ovocné stromy, zeleninu a liečivé byliny.

Z krajín, kde záhradné umenie bolo súčasťou vyspelej stavebnej architektúry (talianska renesancia, talianske a francúzske baroko) prichádzali (s časovým posunom cca 100 rokov) vplyvy týchto slohov aj do záhrad budovaných na Slovensku. Takými boli záhrady pri kaštieli v Galante, v Bratislave Medická záhrada a Grassalkovičova záhrada, v Bernolákove, Hlohovci, Žiari nad Hronom, Svätom Antone, Markušovciach, Bijacovciach, Hodkovciach, Spišskom Hrhove, Jasove ai. Všetky boli pôvodne koncipované v architektonickom (pravidelnom) slohu. Až v 18.-19. storočí sa aj tieto záhrady pod vplyvom anglického prírodne krajinárskeho slohu začali prebudovávať na prírodné parky.

Anglický prírodne krajinársky sloh na Slovensku

Za najstarší park tohto slohu je považovaný park vo Voderadoch, označovaný prívlastkom „sentimentálny“ z autorskej dielne významného architekta záhrad Bernharda Petriho.

Začiatkom 19. storočia v Dolnej Krupej Henrich Nebbien vytvoril prírodne krajinársku kompozíciu s uplatnením charakteristických prvkov a znakov slohu, ktorý v tom čase predstavoval v parkoch spoločenský vkus vtedajšej šľachty.

Do takejto podoby boli prebudované záhrady v Chtelnici pri Červenom Kameni, parky v Kočovciach, Rakoviciach, Lednických Rovniach, Budmericiach, Smoleniciach, Necpaloch, Mošovciach, Turčianskej Štiavničke, Svätom Antone, Markušovciach, Spišskom Hrhove, v Strážkach, Hodkovciach, Ostrovanoch, Bijacovciach, v Humennom a mnohé ďalšie.

Výnimočné postavenie medzi našimi prírodne krajinárskymi objektmi majú parky v Betliari, Topoľčiankach, Palárikove, v Bratislave Sad Janka Kráľa či Arborétum v Mlyňanoch, a to aj preto, že si zachovali takú podobu, resp. boli zrekonštruované tak, aby ich kultúrno historická hodnota rešpektovala dobu ich najväčšej slávy.

Betliar

Niektoré pramene uvádzajú, že na prestavbe parku do dnešnej podoby sa na prelome 18. – 19. storočia autorsky podieľal Heinrich Nebbien, čo ale nebolo exaktne potvrdené. Pravdepodobne na renesančných základoch bola založená pravidelná baroková záhrada v 2. polovici 18. storočia. Nové prvky do parku a celková prestavba po vzore anglických romantických parkov sa pripisuje záhradníkovi Jozefovi Bergmanovi.

Do pôvodného dubovo-hrabového lesa boli vkomponované domáce lipy, javory, bresty, jasene, smrek, jedle, borovice. Cudzokrajné dreviny koncom 19. stor. boli vysadené v blízkosti kaštieľa (magnólia, ľaliovník, ginko, sakura, duglaska ai.). Významným prvkom v parku bola výsadba takmer 2700 m dlhej vychádzkovej aleje s komponovanými priehľadmi a pohľadmi na prírodné scenérie. Približne 80 ha plocha parku poskytuje zázemie typickým stavbám anglického parku, akými sú objekt správcu, rotunda, lesovňa, grotta, Hermesova studňa, čínsky pavilón, japonský mostík, umelá zrúcanina, zverinec, sústava rybníkov ako aj architektonické fontány.

Ako jediný park u nás bol zrekonštruovaný do akceptovateľnej pôvodnej podoby, za čo ako jediný z našich parkových objektov bol zapísaný do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Topoľčianky

Dnešná podoba parku sa datuje do 1. pol. 19. stor. a je spojená s menom nemeckého záhradníka Georga Gillemota. Pod jeho vedením bol založený dômyselný vodný systém, romantické stavby a výsadba najstarších exotických drevín v parku. Koncom 19. stor. v parku pôsobil ďalší významný záhradník tej doby Vojtech Strnad, ktorý park rozšíril, dobudoval vodný systém a v dĺžke 200 m vysadil vzácnu a dodnes dochovanú aleju z červených bukov, ako aj vzácnu kolekciu 30 druhov javorov.

Park svojou plošnou dispozíciou (pretiahnutý pôdorys v údolí potoka, nadväznosť na prírodný les) je veľmi podobný parku v Betliari. Medzi anglické parky ho radí prítomnosť romantických stavieb (mlyn, lovecký zámoček, jaskyňa, skleník, kolkáreň, technicky jedinečne riešený vodný systém, sakrálne stavbičky, sochy zvierat od významného sochára Alojza Strobla, ai.) ako aj vytvorená romantická prírodne krajinárska kompozícia. Z dendrologického hľadiska patrí park s plochou nad 10 ha k najbohatším objektom historickej zelene u nás.

Palárikovo

Predpolie klasicistického kaštieľa z autorskej dielne Mikuláša Ybla je v pravidelnom slohu. Tomuto autorovi je pripísané aj autorstvo celkovej parkovej úpravy okolia kaštieľa, kde naviazal na pôvodný riedky les a navrhol na ploche cca 50 ha prírodne krajinársku úpravu. Jeho kompozícia

bola postavená na priehľadoch, otvorených lúčnych priestranstvách a zeleňou komponovaných ilúziách tak, aby opticky zväčšovali priestor. V parku boli použité charakteristické prvky slohu napr. jazierko s ostrovčekom, sústava kanálov, gaštanová aleja, ľadovňa, altánok či romantické výsadby kompozičných dominánt.

Dnes je areál v správe Lesov SR a podstupuje revitalizáciu za účelom obnovy.

Sad Janka Kráľa

Pôvodne „Au Park“, patril v dobe svojho vzniku (1775) medzi prvé verejné parky v Európe. Bol založený v pôvodnom lužnom lese ako pravidelná hviezdicovitá aleja „Sternallee“, ktorá sa zachovala ešte začiatkom 19. stor. Realizátorom prestavby do prírodne krajinárskeho, v Európe už prevládajúceho slohu v tom čase, bol Karol Ritter a Floris Rómer. Významnou etapou budovania parku bolo pôsobenie Bratislavského okrásľovacieho spolku, kedy pribudli v parku romantické stavby, sochárske diela, nové výsadby najmä cudzokrajných drevín a kvetinových výsadiieb. V roku 1937 bolo vybudované bratislavským lekárom Limbacherom rozárium, a to pod vplyvom existujúceho a vtedy v Európe známeho rozária Márie Henriety Chotekovej v Dolnej Krupej. Rekonštrukcia parku z poslednej tretiny 20. storočia mu dala podobu, ktorá nezachovala jeho najvýznamnejšie obdobia. Pre Bratislavu je však významným a cenným objektom každodennej rekreácie s náležitou historickou hodnotou.

Arborétum Mlyňany

Park pri kaštieli Ambrózy – Migazziovcov dnes na 67 ha ploche bol založený v roku 1892 pôvodne ako zbierka vždyzelených drevín v dubovo-hrabovom lese. Prebierkami, výsadbou ochranných drevín a zahustenou výsadbou bolo zámerne upravované prostredie pre citlivé druhy sempervirentov pôvodom z mediteránneho pásma. Bezprostredné okolie kaštieľa malo pravidelnú terasovitú kompozíciu s tvarovanými živými plotmi. Od roku 1953, kedy sa objekt stal pracoviskom SAV pre štúdium biológie drevín, postupne došlo k rozšíreniu pôvodného zámeru jeho zakladateľov o východoázijskú, severoamerickú dendroflóru, o rozárium či expozíciu kvitnúcich a popínavých drevín. Rozšírená kompozícia parku ctíla princípy prírodne krajinárskeho slohu. V súčasnosti je park príkladom múdreho zakladateľa a vnímavého prístupu kompetentných odborníkov pre nakladanie s objektom historickej zelene. Jeho jedinečnosť je vnímaná a oceňovaná v celoeurópskom meradle.

Záver

Niet pochýb o tom, že historické parky a záhrady sú významnou kultúrnou hodnotou. Ich stav ako aj prístupy k ich zachovaniu poukazujú na kultúrnu úroveň spoločnosti v krajine. Sú svedectvom

doby, v ktorej vznikli, posolstvom vzťahu ich tvorcov k estetickým hodnotám, vtedajšiemu spoločenskému vkusu, no predovšetkým významným odkazom následným generáciám. Starostlivosť o toto kultúrne dedičstvo je náplňou odbornej prípravy študentov pripravovaných pre profesiu „krajinný architekt“ na Fakulte záhradníctva a krajinného inžinierstva SPU v Nitre.

LITERATÚRA

KUBIŠTA, R., 2011: Obnova historickej zelene. SPU v Nitre, ISBN 978-80-552-0727-8, 110s.

REHÁČKOVÁ, T., 2012: Historické záhrady a parky Bratislavy. TRIO Bratislava, ISBN 978-80-89552-27-6, 110s.

REŽNÁ, N. a kol., 2010: Kultúrne krásy Slovenska. Parky a záhrady. DAJAMA Bratislava, ISBN 978-80-89226-82-5, 127s.

TOMAŠKO, I., 2004: Historické parky a záhrady na Slovensku. VEDA SAV, Bratislava, ISBN 80-224-0797-6, 160s.

TOMAŠKO, I., SUPUKA, J., 2003: Obnova historickej zelene. SPU v Nitre, ISBN 80-8069-190-8, 76s.

SUMMARY

SIGNIFICANT ENGLISH LANDSCAPE GARDENS IN SLOVAKIA

Historic parks and gardens are an important component of our cultural heritage. They represent objects that are significant in terms of history, architecture, biology or landscape. They document the development of landscape architecture and garden design in our country. We can determine their historical and cultural value only using our professional knowledge and by a thorough analysis. It is our responsibility in terms of adopted international conventions to register them, protect them, to improve their state in order to preserve this cultural heritage.

02 THE SIGNIFICANCE OF HEINRICH NEBBIEN TO DOLNÁ KRUPÁ AND OF DOLNÁ KRUPÁ TO NEBBIEN

Richard (Dick) Knight

Garden History Society, and Yorkshire Gardens Trust, Leeds, UK

The German landscape architect Christian Heinrich Nebbien transformed the landscape at Dolná Krupá in the early 19th century. Elements of his contribution survive to a greater or lesser extent, and this legacy constitutes his significance to the place. The estate remained in his thoughts for the rest of his life, for twenty years after he moved on, and in his published works he is on record as considering Dolná Krupá his most substantial achievement in a number of respects. In short, that was the significance of the place to Nebbien. Nebbien's evaluation of Dolná Krupá, together with his status as a landscape designer, surely demonstrates the significance that we should attach to the surviving park landscape.

A military map from 1782-84 (Figure 1) shows the village of Dolná Krupá, identified in German and Hungarian as 'Unt: Krupa' and 'Alsó Korompa' respectively. On the map one can see the stream, and the manor house or mansion. Near the house is a green rectangle which may be interpreted as a garden, perhaps a walled garden. A completely different landscape is shown on a later map, signed 'Eugen Jeroszlawszky 1822', which is the plan most commonly associated with Dolná Krupá. In the forty years since the 1782-84 survey, the parkland had been totally transformed, incorporating features which remain to the present day.

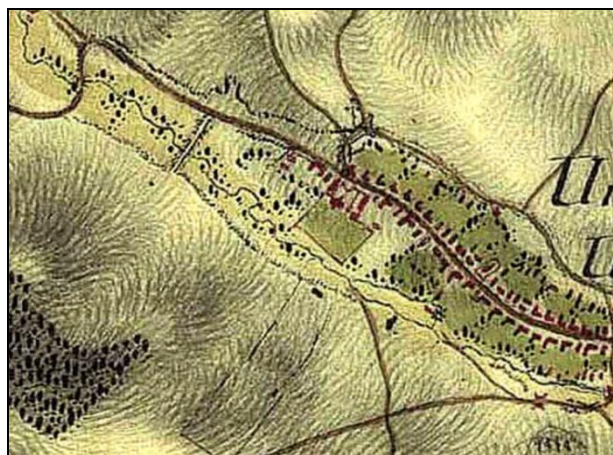

Figure 1: *Detail from the military map, 1782-84*
A hadtörténelmi Intézet és Múzeum Budapest

Even if the 1822 map was made a short time after Nebbien finished work at Dolná Krupá ('Korompa'), one can be sure that a lot of the new landscape was created by this particular

individual. Heinrich Nebbien (1778-1841) first came to Dolná Krupá in October 1812, some thirty years after the earlier military map survey. There must already have been changes to the landscape after the survey, before Nebbien arrived: papers which survive in the Slovakian National Archives reveal that in the last decade of the 18th century and the first of the 19th, many plants (including large numbers of trees and shrubs) were acquired and recorded in inventories. We know from Nebbien's own letters, also in the National Archives, that a gardener called Wynder, almost certainly Dutch, was already employed at 'Korompa' before Nebbien was appointed (and remained, working alongside Nebbien). Nebbien commented just after he arrived on Wynder's achievements, not least the planting of substantial orchards. The fact remains that Nebbien's own major contribution to the landscape is documented in his correspondence, and we can relate specific features on the estate map to his work.

Who, though, was this person Nebbien? He was born in Lübeck, on the German Baltic coast, on 22 September 1778 and died in Glogau, today Głogow in Poland, on 2 December 1841. His adult working life may usefully be regarded as comprising three phases or periods:

- 'Learning the trade': 1794/5 – 1808/9 (aged 16-30)
- 'Hungarian period': 1806 – 1821 (aged 28-43, approximately)
- 'Northern period': c.1821 – 1841 (aged 43-64)

He was clearly a talented individual, making a contribution in a variety of fields:

- park and garden designer
- agricultural improver
- architect
- estate manager
- business adviser
- author (with books published on a variety of topics, mostly related to gardens and estates)
- would-be educationalist

Nebbien worked across a vast territory from the Kaliningrad region in the north to Serbia and Romania in the south (using today's territorial names), and from time to time published lists of the commissions he had executed, which are surely given in chronological and consistent order. The first territory in which he worked and identified specific commissions was Hungary, and Dolná Krupá was one of those early projects. His 1834 work *Der schuldenfreie Staat* lists only this one location in what is today Slovakia, and his correspondence mentions no commission which is missing from his published lists. However, his letters and published works do suggest that Nebbien was in some way familiar with places like the Spiš region and the town of Medzev as sources of

trees and of skilled workers respectively, and the letters document his quite extensive travels in the area that is today south-western Slovakia.

We can be absolutely sure that Nebbien first came to the Dolná Krupá estate on 31 October 1812 to survey the property and assess its potential, and that he started work on the ground in late summer 1813. The delay in starting was probably caused by his busy patron, Joseph Count Brunsvik de Korompa, Hungary's Lord Chief Justice, who of course had to approve Nebbien's proposals but was slow in granting authorisation. It is not clear precisely when Nebbien stopped work at Brunsvik's 'Korompa', and one should note that in his 'Hungarian period' Nebbien was invariably working on several projects simultaneously and naturally needed to spend less time on a particular site once major changes had been implemented.

In considering what Nebbien achieved at Dolná Krupá it is useful to think of the components constituting a landscape garden or park in the English style of the time, even if these seem rather obvious: *grass*, in the form of lawns or meadows; *water* – a lake, stream and ponds; *trees and shrubs*, in clumps, belts and more extensive woodland; *drives and paths*, allowing access in a managed way and offering, at intervals, carefully planned views of the estate; and (usually) *structures* such as seats and other small buildings, providing viewing points at which one could rest and perhaps shelter, contemplating the scene. These structures often functioned at the same time as eye-catchers, focal points closing vistas from other viewpoints.

Nebbien's correspondence has much to say about work on all of these. For instance, he expended considerable resources, especially in the early stages of the 'Korompa project', in improving the soil and land drainage so as to ensure good quality large areas of *grass*. His letters explain in great detail over quite a long period how he sourced large stones for one particular *structure*, a grotto, and organised the transport (over frozen ground) and use of these stones in construction. He laid out a complex network of *paths and drives*, ensuring that the latter were of a standard which allowed horses and oxen to pull loaded carts over them during the creation of the landscape (although their ultimate function was to allow visitors to tour the grounds). It is, though, useful to focus on just two key topics: *water* and *trees*.

Water

The 1782-84 military map marks a stream following a winding route through the estate, whereas the 1822 estate map shows, upstream of the mansion, water in a 'canal' which widens into a lake (Figure 2).

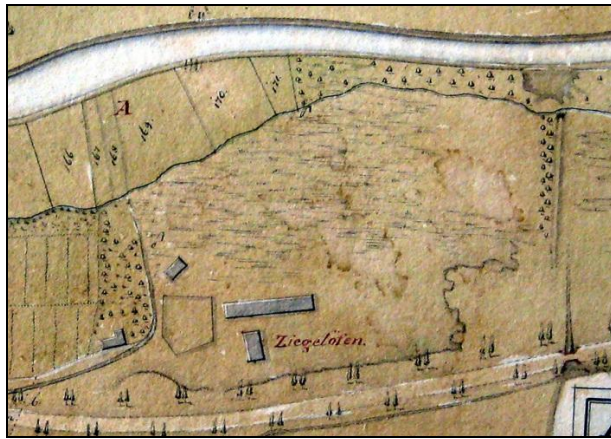

Figure 2: 'Canal', 1822 estate map, detail

The later map shows a second stream as well, running approximately parallel to the canal. I suggest that the map is based on a sketch made by (or for) Nebbien (Figure 3), which shows the plan for the 'Neuer Canal' (new canal) and the 'Mühlbach' (mill stream).

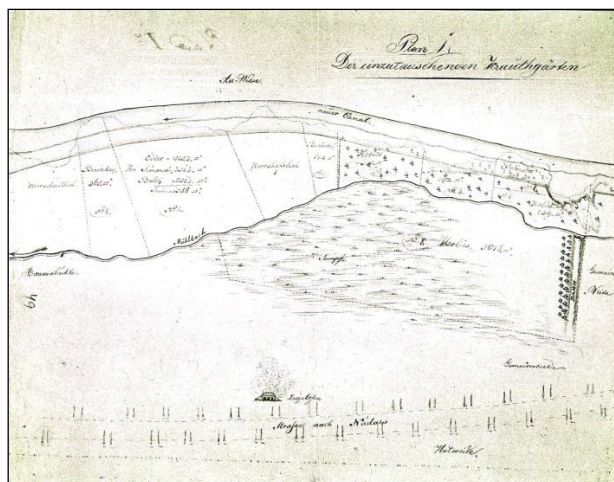

Figure 3: Sketch map of 'canal', Fond Rod Brunšvik-Chotek Dolná Krupá, National Archives of Slovakia

The sketch also has a broken line in the middle of the canal which is possibly the course of the old stream (as seen in the earlier military map). The Mühlbach stream may conceivably have started life as a diversion of the main stream during the canal works. The dam in the sketch is marked on the older military map, so it is not Nebbien's work.

To make a canal it is necessary to control water. A sketch shows how Nebbien proposed that this control should be created (Figure 4), and this is replicated in a section of the 1822 estate map (Figure 5) where there is a 'Schleuse' (a sluice).

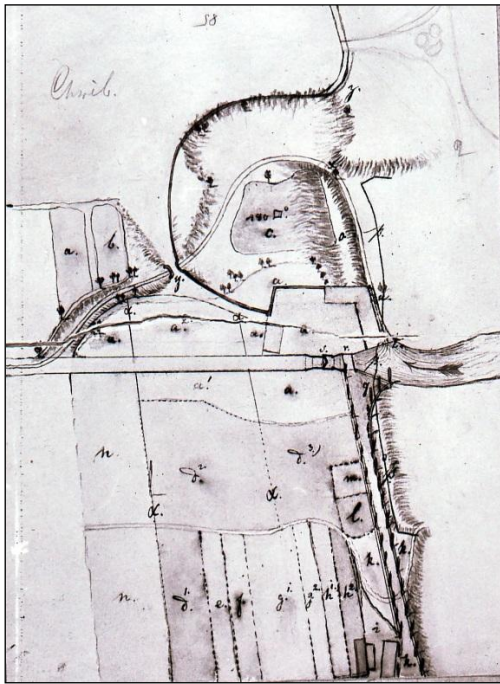

Figure 4: *Sketch map of the sluice area*
Fond Rod Brunšvik-Chotek Dolná Krupá,
National Archives of Slovakia

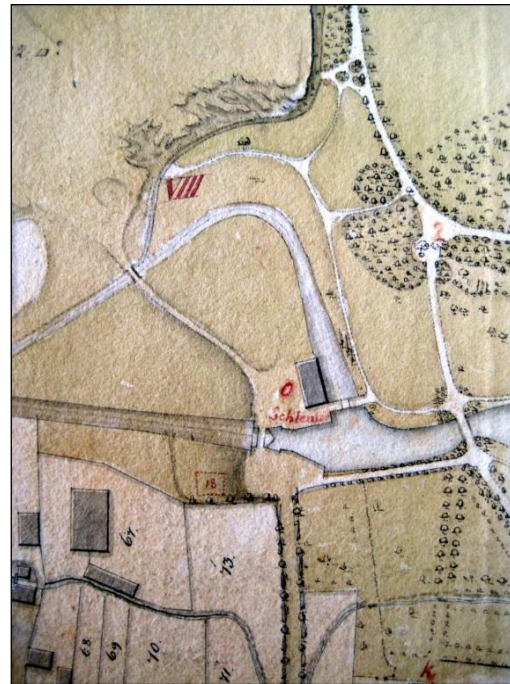

Figure 5: *Sluice area, 1822 estate map, detail*

The letters a, b, c and so on the sketch correspond to information given in a letter or report from Nebbien to Brunšvik written around Christmas 1815, which also actually mentions the accompanying drawing. This demonstrates that the sketch of the sluice area, like that of the new canal, is by (or for) Nebbien. The letter, sketch and map detail, taken together, demonstrate the connection between specific tasks that Nebbien undertook and their results as shown in the estate map.

The purpose of the canalisation was primarily to create a visual effect, with the mansion reflected in a lake as part of a pleasing designed landscape. There were other practical benefits: the uncontrolled stream had flooded from time to time, destroying bridges on at least one occasion. The controlled stream also offered a more consistent source of power to drive a new water-mill planned near the sluice.

Trees

Images of the park throughout the nineteenth and twentieth centuries (indeed, up to the present day) show a variety of trees, by no means unchanging even though trees can be very long-lived. The

trees Nebbien planted at Dolná Krupá were not all indigenous: he, and other gardeners on the estate at various times, bought and propagated trees and other plants. We can find in the Brunsvik-Chotek archive a sort of sales catalogue: a list of trees and shrubs available to buy at the Liechtenstein nurseries in 1814. The nurseries were at three locations near each other, two of which are today called Lednice and Valtice. Nebbien was buying young trees for Dolná Krupá from these nurseries. From the catalogue, we can see that the nursery stressed the American origin of some items (Figure 6), and indeed we find evidence of plants (not only trees) coming to Dolná Krupá from as far as Australia not just in Nebbien's time but more generally in the early 19th century.

Fun. Johann ...
Eisgrub und Rabensburg, durch Original Amerikaner-
Saamen erzogen, im Freyen ausdauern und alle Jahr
gegen beigesetzte Preise zu haben find.

No.	Pflanzl.	Preis	
		fl.	Kr.
	Acer pseudo platanus	19	
	" platanoides	19	
	" dasycarpum	19	
	" palmatum	3	
	" tataricum	29	
	" negundo	29	
	" striatum	20	
	Asclepias hypocastanum		
	" seava		
	Allanhus glandulosa		
	Amorpha fruticosa	10	
	Amygdalus communis flore pleno	15	
	" perica flore pleno	12	
	" nana		
	Aristolochia sipho	6	
	Berberis vulgaris		
	" caudensis		
	Betula lenta	1	15
	Rigonia catalpa		
	" radicans		
	Buxus balcarica	28	
	Calycanthus floridus		
	Carpinus virginiana	10	
	Castia marylandica		
	Geanotus americana	20	
	Celastrus foetidus	25	

Figure 6: 1814 sales catalogue from the Liechtenstein nurseries (detail)
Fond Rod Brunšvik-Chotek Dolná Krupá, National archives of Slovakia

Another regular supplier of trees was the Harrach nursery at Bruck an der Leitha in Austria, where the gardener was Christoff Lübeck, who was obviously on familiar terms with Nebbien: he addressed him in letters as Heinrich. We may note in passing that Nebbien also sourced trees and shrubs for Dolná Krupá from Bratislava, Vienna, Marchegg, Baden (in Austria) and the Liptov area.

In order to speed up the process of landscape creation – making the park look more mature than would be the case simply as a result of planting young trees – Nebbien transplanted existing large specimen trees to new locations. Although this was not an unusual thing for landscape gardeners to do in the 19th century, Nebbien seems to have been particularly proud of the method he used, which he called ‘Frostballen’: moving trees in winter when they were dormant, with a rather solid ball of semi-frozen soil around the roots. He also drew for Brunsvik a picture of a wooden device he used at other times of year for moving small shrubs, a piece of equipment which he may himself have invented, which kept soil in place around the plant's roots while it was in transit.

The last letter from Nebbien to Brunsvik that the present author has found in the archives is dated 29th June 1818 and was written at 'Korompa'. Moving on about fifteen years to Nebbien's 1834 book *Der schuldenfreie Staat*, we find Nebbien explaining why Korompa, as Dolná Krupá was always called at that time, was special to him: it was the site of his first real success in improving the land using plants as fertiliser – 'green manure'. In another book about the care of trees, *Die Kunst des naturgemässen Baumschnittes* (1837), he also recalls Korompa and the work he did there with fruit trees. He describes the vineyard on the hill above the pleasure grounds. He also mentions sheep: there were significant flocks on several estate farms. This later book was written about five years before Nebbien died, so it is no exaggeration at all to say that Dolná Krupá was significant to Nebbien, and in his thoughts, for the rest of his life after he left. There was nowhere else, no other project that he referred back to in the same way, not even the *Stadtwald* or *Volksgarten* which he created in Budapest at around the same time as his Dolná Krupá landscape, an early example of a public city park and the creation with which Nebbien is today most associated.

SOURCE MATERIALS

1. Slovenský národný archív Bratislava: Fond Rod Brunšvik-Chotek Dolná Krupá CII-a13: Listy záhradníka Nebbiena 1812 – 19.
2. Christian Heinrich Nebbien, *Der Schuldenfreie Staat, oder landwirthschaftliche Ansichten und Erfahrungen in Hinsicht auf allgemeine Schuldentilgung, sowohl der Landgüter, als der Staaten* (Berlin: Reimer, 1834). The title means 'The State Free of Debt, or Agricultural Observations and Experiences Regarding the General Discharge of Debts, both of Country Estates and of States'.
3. C. H. Nebbien, *Die Kunst des naturgemässen Baumschnittes, zur Erzeugung vieler Früchte und schöner Bäume* (Leipzig: Müller, 1837). The title may be rendered as: 'The Art of Pruning in Accordance with Nature so as to Increase Fruit Production and Create Beautiful Trees.'

RESUMÉ

VÝZNAM HEINRICHA NEBBIENA PRE DOLNÚ KRUPÚ A DOLNEJ KRUPEJ PRE NEBBIENA

Nemecký záhradný architekt Christian Heinrich Nebbien pretvoril krajinu v Dolnej Krupej na začiatku 19. storočia. Mnohé zo zmien, ktoré priniesol, viac-menej pretrvali a jeho dedičstvo tak znásobuje význam tohto miesta. Nebbien (1778, Lübeck – 1841, Głogow) sa odborne vyvíjal počas troch období svojho života. V prvej etape sa učil byť obchodníkom, druhé obdobie možno nazvať „uhorské“ a čas jeho zrelého veku spadá do „severského obdobia“. Bol mimoriadne talentovaný

krajinný architekt, poľnohospodár, realitný manažér, obchodný poradca a autor viacerých odborných publikácií. Pracoval v rámci širokého územia Európy, od Kaliningradu až po Srbsko a Rumunsko. Avšak Uhorsko a v ňom Dolná Krupá boli prvou krajinou, kde začal pracovať. Zachovaná korešpondencia s investorom – grófom Jozefom Brunsvikom vypovedá o jeho spôsobe a organizácii práce v mnohých súvislostiach, užitočné je však sústrediť sa na dve kľúčové témy – vodu a stromy. Dômyselne riešený vodný systém využívajúci prírodný vodný tok priniesol nielen vizuálny efekt, ale aj praktický úžitok (zabránenie povodniam, využitie vody ako zdroja energie). Pre výsadbu vzrastlých drevín sa Nebbien rozhodol využiť nielen stromy z domáceho prostredia, získal vzácne i cudzokrajné stromy zo škôlok z oblasti Ledníc a Valtíc, tiež z Rakúska (Bruck an der Leitha, Viedeň, Marchegg, Baden), ale i Bratislavy a Liptova. Aby urýchlil proces tvorby krajiny, vyvinul metódu presádzania vzrastlých stromov počas vegetačného kľudu, ktorú nazval „Frostballen“. Dolnou Krupou, kde realizoval i ďalšie úspešné metódy (zelené hnojenie), sa zaoberal i vo svojich knihách (1834, 1837) a bez preháňania možno povedať, že táto lokalita mala pre jeho ďalší vývoj a odborný rast mimoriadny význam.

03 REMARKS ON HEINRICH NEBBIEN'S WORK AT DOLNÁ KRUPÁ AND IN THE BANAT REGION

József S i s a

Institute of Art History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences,
Budapest, HU

The following article intends to shed light on some aspects of Heinrich Nebbien's art and activities, partly at Dolná Krupá and partly in the Banat region. It is based on research on the country house and park at Dolná Krupá and also some country houses in the Banat, without claiming to be complete in any way. 217 letters by Heinrich Nebbien written between 1812 and 1818, kept at the Slovak National Archives in Bratislava and in microfilms at the Hungarian National Archives in Budapest, form the backbone of the present writing, as well as the results of repeated field trips to the aforementioned places.

It was probably in 1812 that Nebbien entered into the service of Count Joseph Brunswick. His patron was an active member of the Hungarian political elite, held high offices, rising to the rank of országbíró, or Lord Chief of Justice. Brunswick was in effect the second man in the national hierarchy of the Kingdom Hungary after the Palatine.

The first document relating to Nebbien's activities in his new position dates from 1812; it was in this year that he asked for permission to publish the design for the planned landscaping of Dolná Krupá park in a publication called *Dendrona*. The incident implies that the project for the improvement of the park was still at an initial stage. Very soon a rival, the French-born architect and garden designer of Prince Esterházy, Charles Moreau, came on the scene. Moreau arrived at Dolná Krupá on 17th August 1813 for a short visit to survey the grounds. The visit lasted from 11 in the morning till 3 in the afternoon, i.e. only four hours, but that could have sufficed Moreau to form a basic idea of what to do with the park. The event immediately prompted Nebbien to action: within a few days he presented an illustrated programme for the upgrading of Dolná Krupá park. There was no word of Moreau any more, at least as far as the park was concerned; Nebbien himself would take charge of the job. (Moreau will be later responsible for the design of the house)

Nebbien's work at Dolná Krupá was rather complex. It concerned the park, the main building (the country house) as well as the adjacent buildings; briefly, he had to modernize the complex. It is no accident that he possessed the title of an Ökonomierat, or economic councillor (and not specifically a garden designer). Besides a general responsibility for the whole estate he also had to fulfil miscellaneous, smaller commissions.

One of his main tasks was to harmonize the outbuildings on both sides of the country house, such as stables, a coach house and service buildings. He called them rustic ("bauerisch") in one of his letters. He tackled the problem in several ways. One of them was ennobling them by adding

elegant, Neo-Classical features. Another was connecting the main building with the service buildings by means of an underground passage (“unterirdischer Weg”) so that there would be no unwanted structure above ground to spoil the visual effect. A third one included concealing the outbuildings behind trees and clumps of bushes as part of the general design for the park; this was meant to bring out the aspect of the main building better. (The theatre, a fairly impressive Neo-Classical structure, was built later, and the house itself received its present Neo-Classical façade in 1820-22 from designs by Charles Moreau)

Nebbien turned his attention to the practical matters of the main building as well. In 1814 he paid a visit to the manufacturer of flushing toilets (“englische Retiraden”), which he quite liked and recommended for the house. He also intended to buy pieces of furniture for the house and the “pavilions”. Being chiefly responsible for its landscaping, Nebbien’s improvements for the park were more far-reaching. The main feature of the park was the lake outside the rear façade of the main house. Nebbien also embellished the gate of the park by placing there two large vases on high pedestals. In his letters he referred to various ornamental structures, such as the garden lodge, the hermit’s hut, the Florentine Hall (“Florenz Hall”), the obelisk and the grotto. Especially the latter, a complicated and unusual structure, kept him pre-occupied, and he considered it a feat of art and joy of nature. Other, more practical structures, such as a guest house, an ice-pit, pavilions adorned with balustrades, etc. were also build by him.

One more aspect of Nebbien’s stay at Dolná Krupá deserves attention: it was here that he prepared the designs for the City Park (Városliget) of Pest. He already mentioned them in 1812, when he wanted to publish them in his *Dendrona* calling it a “Folks-Park”. He kept working on it at least until in 1815, when it was nearly complete. He called the design the fruit of his stay at Dolná Krupá; in some way the extensive park here could be a good testing-ground for the other, more important project. He asked Count Joseph Brunswick to pass on the design to Palatine Joseph. As referred to above, his patron held a very high position, which enabled him to communicate with Palatine Joseph and thus be a mediator in the affair. Nebbien pointed out that he had prepared not only plans but also images (“Darstellungen”), which the young arch-duchess may appreciate even more. As it is well known, Palatine Joseph played a major role in the realization of the City Park. It is generally believed that Nebbien acquired the commission to create the City Park in a competition. It seems to be equally possible that this happened through personal channels, i.e. through Count Brunswick’s patronage and mediation. As a result, Nebbien’s design formed the basis of the development of the present-day City Park of Budapest.

There was another direction of Nebbien’s activities that derived from Dolná Krupá: the south-eastern part of the Kingdom of Hungary, more specifically the Banat region (now part of Serbia and Romania). It is geographically far, and it must have been quite cumbersome to get there

in those days, when travelling was a difficult and slow business. The story began in 1805 when Count Joseph Brunswick's daughter Júlia married Baron András Forray. The young couple built a country house in Soborsin (today Săvârșin, Romania) on the North bank of the Maros River. In 1812, when Nebbien wanted to publish his *Dendrona*, in it he planned to publish also his design for Soborsin park – he called it „der kleine romantische Park zu Soborsin”. Sporadic data confirm that he was indeed active in the creation of the landscape park round the Neo-Classical mansion.

South of the Maros River lay the region called the Banat, where Nebbien laid out several parks in the subsequent years. It was a flat but very fertile area, in fact excellent farmland. In the 16th and 17th centuries it had languished under Turkish rule. Taken back by the Habsburg army from Turks at the end of the 17th century, it was re-populated in the 18th century with the help of the central government. For several decades it was under Habsburg military administration, then under the administration of the Treasury. It was only in 1779 that the court incorporated it into the administrative system of the Kingdom of Hungary. As a consequence, the estates were auctioned off and new landlords appeared. In the subsequent decades the newly-established nobility of the region erected country houses, laid out parks and in general improved their estates. In this process Heinrich Nebbien played a role, apparently an important one: he designed parks and he was probably involved in the modernization and improvement of several estates across the region. In all probability this happened through the mediation of Baron Forray residing in near-by Soborsin, and thus ultimately through the Brunswick family. Being basically an Ökonomierat, or economic counsellor, Nebbien's expertise was surely needed and appreciated in the remote and backward region. He visited the Banat personally at least once, in June 1817; one letter that he wrote from Temesvár (today Timișoara, Romania), the capital of the region, and another sent from the village of Elemér (today Elemir, Serbia) attest to this.

In the Banat he was responsible for at least three parks, and in all likelihood, he also had a hand in the management of the surrounding estates. These three places were Elemér, where one of his letters was written from, Bégaszentgyörgy (today Žitište, Serbia) and Écska (today Ečka, Serbia). The creation of these parks occurred between 1817 and 1821.

Elemér park was not much more than a big garden and, typically of the region, entirely integrated into the structure of the village. Like virtually all villages in the Banat, Elemér was a planned settlement with a regular grid pattern as a result of the great campaign of re-population after the Turkish wars. The park at Bégaszentgyörgy, similar in size to Elemér, was situated on the edge of the village, still constituting part of it. The considerably more complex park at Écska consisted of three sections. The main section was, along with the house of the family, wedged between rows of plots and peasant houses. An additional, ornamental section complemented it on the other side of the road. And finally, the owner also had a game park beyond the stream. The

proprietor, Ágoston Lázár, a colonel in the army, wanted to establish a model estate at Écska and that is why he needed Nebbien's services. We know from Nebbien's letters that he sent Lázár saplings and seeds from Vienna, and it is safe to assume that he also had a hand in the design of the park.

Today most parks in the region are overgrown, built up or totally modernized. Écska still survives, altered nearly beyond recognition but it is still there. The L-shaped original building complete with small porticoed entrances can also be identified. In the main section stands the Neo-Classical sepulchral monument of the Lázár family dated 1835. The ornamental section of the park boasts a peculiar structure, a large folly with an octagonal plan and a crenellated tower attached to one side. Heinrich Nebbien, however, had probably nothing to do with these structures.

There is one more place in the Banat, the village of Lovrin (today Lovrin, Romania), which may have a connection with Nebbien. Baron Frigyes Liphay owned the estate here, who planted long lines of trees, and in 1819 laid out a "magnificent English garden". In fact there were two gardens (parks) in Lovrin, integrated into the settlement as usual in the region: a small one behind the house, and a big one at the end of the village. The latter featured windings paths and a small pond with a tiny island. It may be no accident that Lovrin was called the most beautiful park in Torontál county. The author of the park could have easily been Heinrich Nebbien. We know that in 1822 Anton Pius Rigel visited Lovrin, most likely on business, building the owner's house. Rigel served as the architect ("Baudirector") of the Brunswick family, working both at Dolná Krupá and Soborsin. Thus he was Nebbien's colleague – a link that may allow us to assume that Nebbien was involved in designing the park. The bigger section of Lovrin park was in fact nearly a paraphrase in miniature of the Budapest City Park.

Parks in the Banat region were invariably small, typically they formed part of, or were integrated into, the settlement. The reason for their restricted size was simple: the soil was so fertile and valuable that the owners did not want to waste it for parks.

By comparison, Nebbien's other parks in Hungary proper were quite different. Here no such restrictions existed and the owners apparently gave him a free hand. This is how he designed the extensive parks at Tóalmás for the Prónay family, and at Martonvásár for Count Ferenc Brunswick, Joseph Brunswick's nephew. Of course also the large and beautiful park at Dolná Krupá fell into this latter category.

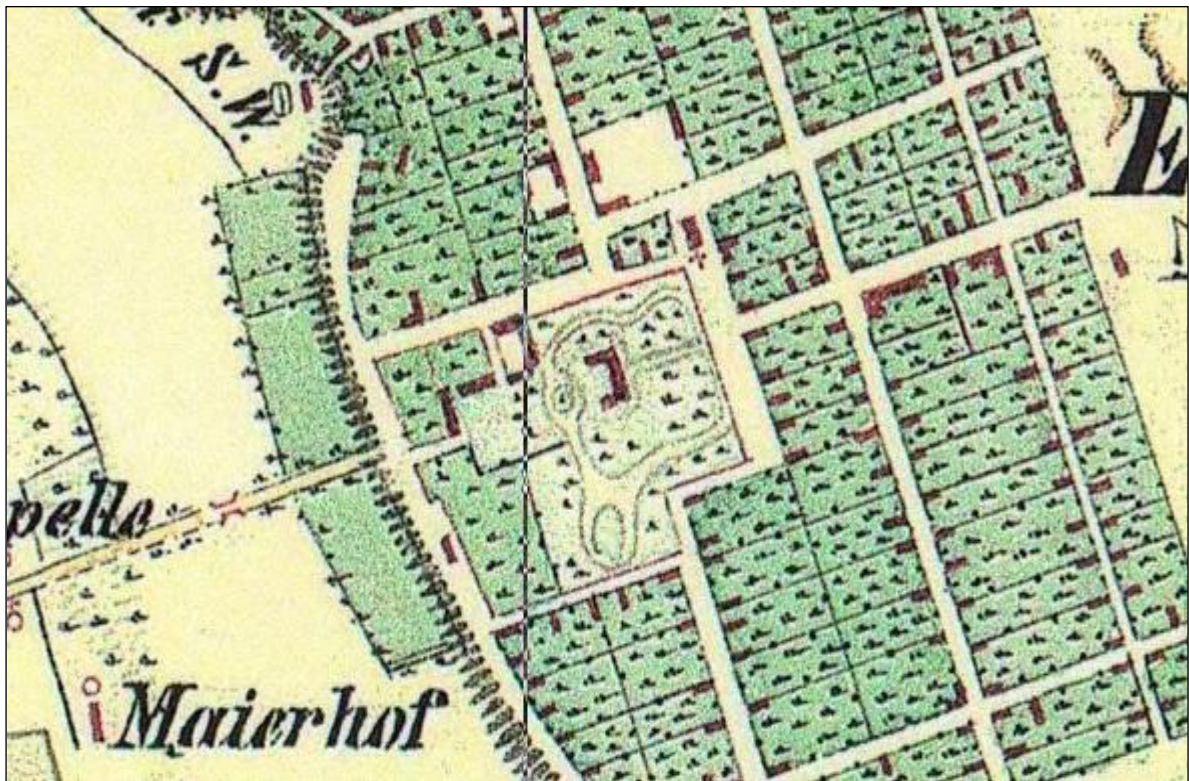
Dolná Krupá, view of country the house and the park. 1835 – 1845

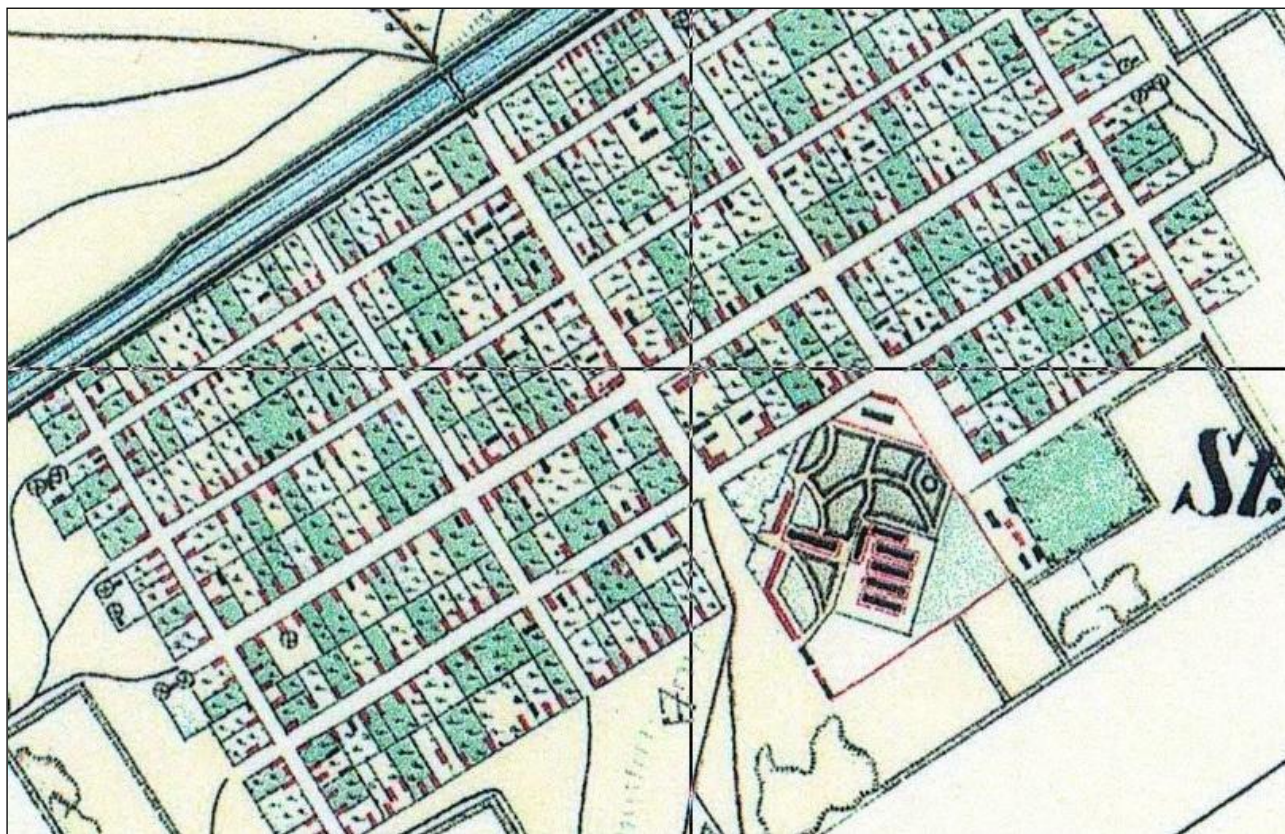
Heinrich Nebbien's design for the City Park (Városliget) of Pest. 1816

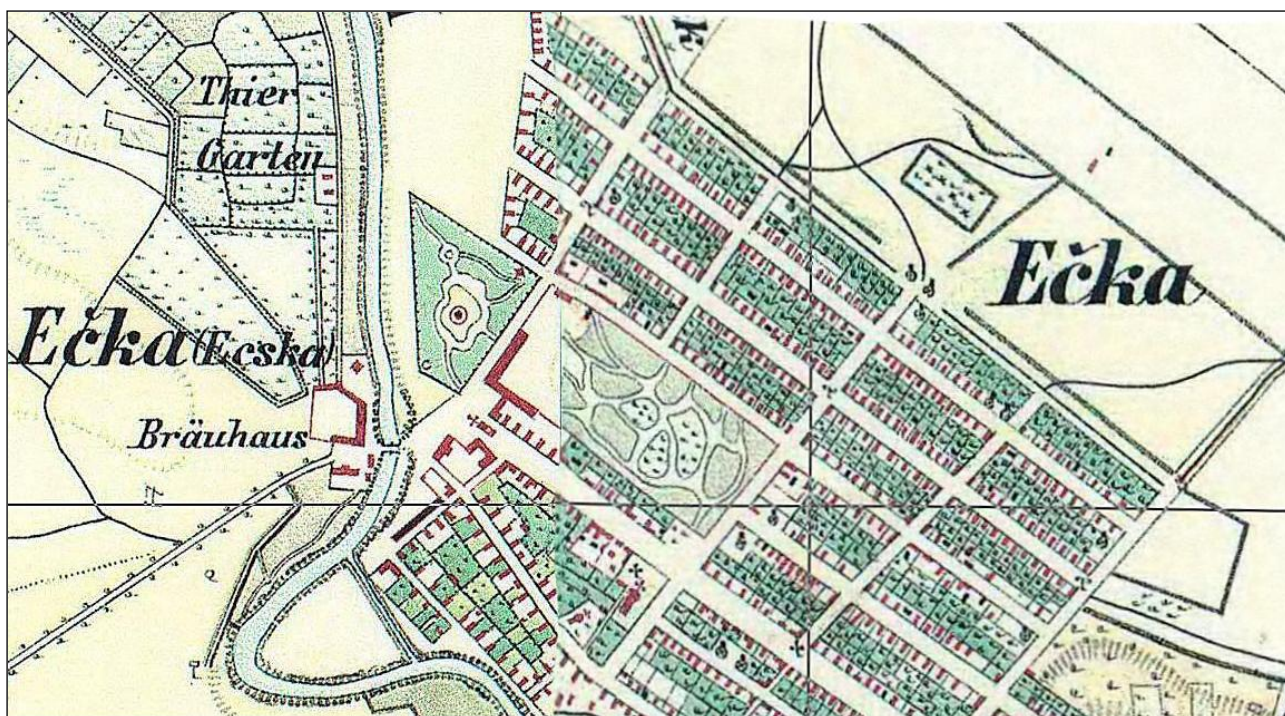
Sävârşin (Soborsin), view of the country house and the park. 1816

Elemir (Elemér), plan. 1864 – 1865

Žitište (Bégaszentgyörgy), plan. 1864 – 65

Ečka (Écska), plan. 1864 – 65

Martonvásár, plan. 1858

BIBLIOGRAPHY

NEBBIEN, Heinrich: *Ungarns Volksgarten der koeniglichen Frey-Stadt Pesth (1816)*. Ed. By Nehring, Dorothee. München, 1981.

HORNYÁK, Mária: A Brunszvik család martonvásári angolkertjének története a források tükrében. *Művészettörténeti Értesítő*, XLI. 1992. 1–4. 87–99.

ŠULCOVÁ, Jana: Tri kapitoly zo stavebných dejín kaštieľ'a v Dolnej Krupej. *Ars*, 1996. 1-3. 161-214.

GALAVICS, Géza: *Magyarországi angolkertek*. Budapest, 1999. [Bound together with Buttlar, Adrian von: *Az angolkert.*]

TOMAŠKO, Ivan: *Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku*. Bratislava, 2004.

SISA, József: A soborsini kastély és parkja. In: Bubryák, Orsolya (ed.): *"Ez világ, mint egy kert ..."* *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Budapest, 2010. 293-320.

SISA, József: Az alsókorompai Brunswick-kastély és Charles Moreau. In: Tóth, Áron (ed.): *„És az oszlopok tetején liliomok formáltattak vala” – Tanulmányok Bibó István 70. születésnapjára*. Budapest, 2011, 175-182.

SISA, József: Adalékok a Bánság és a Partium késő barokk és klasszicista kastélyépítészetéhez. In: Orbán, János (ed.): *Stílusok, művek, mesterek. Erdély művészete 1690-1848 között. Tanulmányok B. Nagy Margit emlékére*. Marosvásárhely – Kolozsvár, 2011. 205-234.

RESUMÉ

POZNÁMKY K DIELU HEINRICHA NEBBIENA V DOLNEJ KRUPEJ A V BANÁTE

Príspevok sa venuje niektorým aktivitám Heinricha Nebbiena v Dolnej Krupej (DK) a čiastočne i v regióne Banát; čerpá zo zachovanej Nebbienovej korešpondencie (217 listov z rokov 1812 – 18 uložených v Slovenskom národnom archíve v Bratislave a na mikrofilmoch v Maďarskom národnom archíve v Budapešti) a tak isto aj z výsledkov opakovaných pracovných ciest do horeuvedených lokalít.

Heinrich Nebbien pravdepodobne roku 1812 vstúpil do služieb Jozefa Brunsvika, ktorý bol aktívnym členom uhorskej politickej elity, povýšený na stupeň krajinského sudcu. V skutočnosti bol druhým mužom v uhorskom kráľovstve po palatínovi. Prvý dokument týkajúci sa Nebbienových aktivít v Brunsvikových službách je z roku 1812, kedy si žiadal dovoľenie publikovať návrh plánovaných krajinných úprav v parku DK. Projekt parku bol ešte v štádiu zrodu. Roku 1813 prišiel na krátku návštevu do DK Charles Moreau (vo Francúzsku narodený architekt a záhradný architekt kniežaťa Eszterházyho) a po obhliadke pozemkov sformuloval základnú myšlienku, ako riešiť park. Udalosť podnietila Nebbiena, vzápätí prezentoval svoj návrh na zušľachtenie parku v DK a tak sám prevzal zodpovednosť za prácu. (Jeho rival Charles Moreau zodpovedal za dizajn kaštieľa.)

Nebbienova práca v DK sa netýkala iba parku, na starosti mal komplexnú modernizáciu celej nehnuteľnosti. Venoval sa aj praktickým záležitostiam (odporúčal splachovacie záchody, plánoval kúpu nábytku). Nie náhodou používal titul ekonomický poradca (a nie špecificky záhradný architekt). Predovšetkým bol však zodpovedný za krajinné úpravy.

Pozornosť si zasluhuje ďalší aspekt Nebbienovho vzťahu k DK. Prípravu návrhu mestského parku (Városliget) v Pešti považoval za ovocie svojho pobytu v Krupej. Získať túto zákazku mu potom zaiste pomohol Jozef Brunsvik osobnou intervenciou u palatína.

S Dolnou Krupou a Brunsvikovcami súvisia aj Nebbienove aktivity v juhovýchodnej časti Uhorska, v regióne Banát (dnes zahrnuje časť Srbska a Rumunska). Dcéra Jozefa Brunsvika Júlia sa vydala za baróna Andreja Forraya, s ktorým si budovali letné sídlo v Soboršine (Săvârşin) na severnom brehu rieky Mureš (Maros, Mureş). Sporadické údaje potvrdzujú, že Nebbien skutočne aktívne tvoril prírodný park tamojšieho neo-klasicistického kaštieľa ako „malý romantický park“.

Región južne od rieky Mureš sa nazýva Banát, kde Nebbien v nasledujúcom období navrhol niekoľko parkov. Rovinatý kraj s veľmi úrodnou pôdou bol v 16. – 17. storočí obsadený Turkami. Po ich porážke koncom 17. storočia oblasť spravovala habsburská vojenská administratíva, potom štátna finančná správa a roku 1779 prešla pod správu kráľovského dvora. V regióne sa objavili noví vlastníci, novoetablovaná šľachta si v Banáte stavala sídla obkolesené parkami a modernizovala majetky. V tomto procese hral Nebbien dôležitú rolu, pravdepodobne zásluhou Brunsvikovcov a baróna Forraya. V Banáte v rokoch 1817 – 1821 navrhol najmenej 3 parky: Elemir (Srbsko, maď. Elemér), Žitište (Srbsko, maď. Bégaszentgyörgy) a Ečka (Srbsko, maď. Écska). Menšie parky v Elemire a v Žitišti, väčší park, pozostávajúci z troch sekcií, v Ečke.

Možno sa domnievať, že Nebbien navrhoval aj park v Lovrine na panstve baróna Frigyesa Liphaya, ktorého roku 1822 navštívil staviteľ A. P. Rigel. Keďže Rigel spolu s Nebbienom pracoval u Brunsvikovcov tak v DK ako aj v Soboršine (Forrayovci), tak je pravdepodobné, že Nebbien je autorom parku aj v Lovrine. Potvrďuje to i fakt, že najväčšia sekcia parku je akoby kópia budapeštianskeho mestského parku (Városliget) v miniatúre.

Parky v Banáte boli vždy malé, tvorili časť obce alebo boli do nej integrované. Príčina ich menších rozmerov spočívala v žírnosti a úrodnosti pôdy, ktorú majiteľ nechcel premrhať iba na park. Ostatné Nebbienove parky v Uhorsku sú iné, nestiesnené a pri ich tvorbe očividne dostal Nebbien od majiteľov voľnú ruku (rozľahlý park v Tóalmási pre rodinu Prónayovcov, v Martonvásári pre Františka Brunsvika). Určite aj veľkosť a krása Dolnej Krupej patrí do tejto kategórie.

04 KAŠTIEĽ A PARK V DOLNEJ KRUPEJ OČAMI ŠTUDENTOV ZÁHRADNEJ A KRAJINNEJ ARCHITEKTÚRY²

Richard K u b i š t a

Slovenská poľnohospodárska univerzita, Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva, Nitra

Úvod

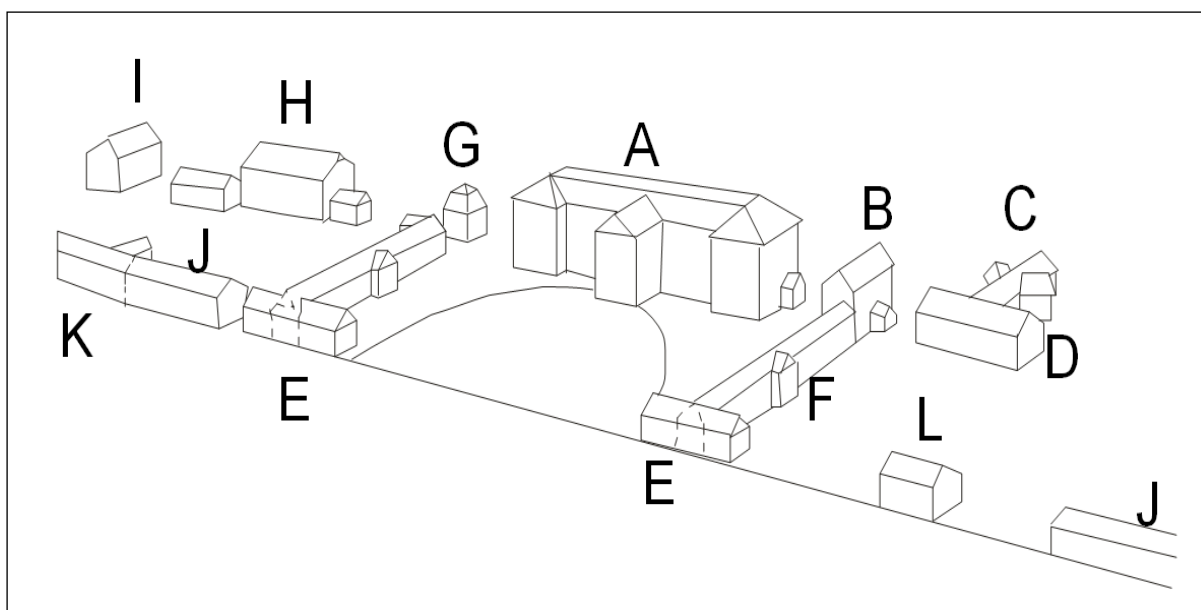
Kaštieľ v Dolnej Krupej zaraďujeme medzi najtypickejšie pamiatky klasicistickej architektúry na Slovensku. Klasicizmus ako umelecký smer sa u nás udomáčňoval v ostatnej tretine 18. storočia, najmä v poslednom desaťročí panovania Márie Terézie (1770 – 1780). Najviac pamiatok z obdobia klasicizmu je práve v západoslovenskom regióne. Šľachta stavala pohodlné a moderné rezidencie, ktorých honosnosť závisela od finančnej situácie majiteľa. Klasicistická architektúra vyvrcholila v 40-tych rokoch 19. storočia. Z veľkého množstva slovenských kúrií a kaštieľov sú štýlovo najhodnotnejšie a reprezentatívne kaštiele v Topoľčiankach, Veľkom Blhu a Dolnej Krupej. Do dnešnej podoby bol dolnokrupský kaštieľ spoločne s celým areálom upravený počas adaptácie sídla v rokoch 1821 až 1822. Projekt rozsiahlej obnovy a prestavby viedol Anton Pius Rigel na objednávku vtedajšieho majiteľa grófa Jozefa Brunsvika. Kaštieľ nebol osamoteným objektom, ale bol súčasťou rozsiahleho areálu, ktorý bol kompletne zachovaný až do prvej polovice 20. storočia. K prvým vážnym zásahom prišlo v roku 1937 a najnegatívnejšie zákroky boli realizované po roku 1947. Z dostupných prameňov sa dá usudzovať, že išlo o kompozične a urbanisticky jedinečný komplex budov dokončený v dvadsiatych rokoch 19. storočia, kedy sa stavebné práce natrvalo zastavili. Stav po tomto období sa aspoň na kaštieli zachoval dodnes. Keďže práve vtedy boli majitelia kaštieľa na vrchole slávy a bohatstva, dovolili si financovať pravdepodobne najväčšie klasicisticky ponímané sídlo na našom území.

Anton Brunsvik v rokoch 1749 – 1756 postavil prvý kaštieľ v barokovom slohu na mieste dnešného objektu podľa projektov vtedajšieho cisárskeho dvorného staviteľa a hlavného staviteľa Uhorskej kráľovskej komory Johanna Baptistu Martinelliho st. Cisárovná Mária Terézia povýšila Antona Brunsvika – zemana z Krupej, dňa 7. októbra 1775 do grófskeho stavu s právom nosiť predikát de Korompa (z Krupej). Po jeho smrti v r. 1780 sa panstva ujíma Antonov druhorodený syn Jozef Brunsvik (1750 – 1827). Jozef Brunsvik dal v závere 18. storočia kaštieľ rozšíriť (staviteľ J. J. Talherr) a už v roku 1813 oslovuje ďalšieho architekta, mladého 24-ročného Antona Pia Rigela z Ríma, s požiadavkou na prebudovanie celého areálu v tom čase modernom – klasicistickom štýle, v ktorom ho poznáme aj v súčasnosti.

² Príspevok vznikol za finančnej podpory grantovej agentúry MŠ SR KEGA č. 019 SPU - 4/2011 ač. 020 SPU – 4/2011.

Kaštieľ

Kaštieľ bol spoločne s príľahlými budovami vo vzácnej harmónii a štýlovo čistej zhode, bez rušivých prvkov iných slohov. Na všetkých centrálnych budovách dominovali trojuholníkové štíty so stĺpmi – najtypickejšie prvky klasicistickej architektúry. Najdokonalejší bol tento motív stvárnený na portiku kaštieľa, no stĺpy nechýbali ani na knižnici, divadle, vrátniciach a na vstupoch do hospodárskych budov. Pravidelný rytmus, krásna harmónia, vyvážená proporcionalita, upokojujúca jednoduchosť a prostá krása – to je niekoľko charakteristických črt, ktoré možno vzťahovať na objekt kaštieľa i na celý areál. Okrem toho pútala návštevníkov na svoju dobu nevídaná modernosť a technická dokonalosť. Hmota kaštieľa teda nebola osamotená, bola iba jednou – aj keď ústrednou – súčasťou veľkoryso koncipovanej rezidencie s rozsiahlym obytným, kultúrnym a najmä hospodárskym zázemím. To tvorilo množstvo stavieb, pri výstavbe ktorých sa uplatnil princíp symetrie a uzavretosti foriem, ktorý umožňoval kompaktnosť sídla. Dominantou areálu bol kaštieľ (A), (obr 1).

obr. 1: *Poloha jednotlivých stavebných objektov komplexu kaštieľa*

Ostatné budovy boli postavené tak, aby ich hlavné priečelia boli orientované jedným smerom – juhozápadne do parku. Pritom sa v jednej línii striedali budovy malého merítka s väčšími. Malú hmotu knižnice (B) striedal masívny kaštieľ. Vedľa neho bola už dávnejšie postavená malá baroková budova, neskôr nazývaná Beethovenov domček (G) a súbor z tejto strany zakončovala veľká budova skleníka (H). Na tieto centrálné budovy nadväzovali menšie objekty. Vľavo pred knižnicou v objatí zelene bolo postavené divadlo (C) s múzeom (D) a vpravo blok stavieb uzatvárala kuchyňa (I). Kolmo na pozdĺžnu os kaštieľa boli z oboch strán postavené budovy

s arkádovými podstienkami. Boli určené na bývanie (F) a zrkadlovo na opačnej strane boli hospodárske budovy. Okrem arkád dopĺňala exteriér v celej výške stavby pásová rustika., tvoriaca harmonický celok s rovnakým stvárnením knižnice i sokla samotného kaštieľa. Zo strany vzdialenejšej od neho boli zakončené vrátnicami (E). V budove (L) sa nachádzali bírešské byty, hospodárske a remeselnícke priestory a kočiareň. V budove (J) bola práčovňa, sušiareň a hladiareň.³

Park

S dejinami krupského parku sa nerozlučne odvíjala aj história parku. Výhodná poloha kaštieľa v objatí zelene, blízkosť potoka v plytkom údolí a od neho mierne sa zväčšujúci terén priam predurčovali ďalšie využívanie tohto prostredia. Možno predpokladať, že s udržiavaním okolia kaštieľa sa začalo v prvej polovici 18. storočia. Vtedy sa zrejme jednalo o bližšie okolie kaštieľa až postupne rozširované o ďalšie plochy. Pravdepodobne tu bola záhrada symetricky nadväzujúca na hlavnú os kaštieľa. Uplatňoval sa najmä vplyv francúzskeho vkusu rozšíreného po Európe. Intenzívne bol udržiavaný asi iba priestor po pôvodné koryto potoka a plocha za ním prechádzala do voľnejšej prírody. Z poslednej štvrtiny 18. storočia sa v rodinnom archíve zachoval doklad datovaný rokom 1783, v ktorom cestovateľ Gottfried Rotenstein píše o milej záhradke. Zmieňuje sa aj o oranžérii. Už vtedy sa do okolitej prírody umiestňovali prvé architektonické doplnky, sochy a plastiky.

Až keď sa roku 1780 stáva vlastníkom panstva Jozef Brunsvik, začína sa prejavovať systematický prístup a jasný zámer – vytvoriť moderne komponovaný prírodno-krajinársky celok. Koncom 18. storočia sa vysádzajú platany, borovice hladké, tujovce východné, javorovce jaseňolisté, katalpy, gledíchie, prichádzajú prvé zásielky rastlín. V 19. storočí už roku 1808 sa v blízkosti kaštieľa stavia nová rozmerná oranžéria. Z roku 1802 pochádza prvá zmienka o činnosti prvého záhradníka menom Anton Wynder, ktorý sa v súvislosti s krupským parkom objavuje až do roku 1815. Na ďalšom rozmachu parku sa zapísal “slávny záhradník empírovej doby“ belgického pôvodu Henrich Nebbien. Pod jeho vedením vyrástol v priebehu rokov 1813 – 1819 veľkolepý a originálny výtvor. Nebbien nezačal pracovať úplne od začiatku. Začal park iba upravovať a prispôbovať novému vkusu anglických parkov. To, že sa jednalo o naozaj radikálne zásahy do staršej štruktúry parku, potvrdzuje množstvo terénnych úprav a vynaložené náklady. Centrum okolo kaštieľa sa organicky spojilo so zalesneným okolím. So stromovou zeleňou sa mal prelínať voľne komponovaný ovocný sad, vinica a lúky. Začalo sa s hĺbením jazier, veľkého za kaštieľom a menšieho hlbšie v parku. Získaná zemina sa použila na navrhovanie kopcov, pričom sa vykonávali ďalšie zemné práce a terénne úpravy. Vyznačujú sa miesta pre jednotlivé výsadby a začínajú sa stavať: mosty, umelá jaskyňa, altánky, vodopád a kúpele. Na pripravené miesta sa vysádzajú nové

³ Pozri: PETRÁŠ, S. (2003), s. 18.

dreviny: platany, smrekovce, liriodendrony, topole, cyprušteky, borievky, pagaštany ai. Na umelom ostrove sa objavujú stálezelené dreviny: cezmína ostrolistá a vavrínovec. Typickými črtami, ktoré charakterizovali konečný vzhľad parku, boli určité stopy staršej štruktúry, ale najmä prevaha nových prvkov. Išlo o vyše 100 hektárový rozsiahly prírodno-krajinársky celok pozostávajúci zo samotného jadra parku, viníc, ovocného sadu a lúk obklopených lesmi slúžiacimi aj ako poľovnícky revír. Jednotlivé časti parku dostali názvy podľa výsadiel: lípové námestie, topoľový salón, tisový výbežok, brestové námestie, dubové námestie ap. Niektoré miesta boli pomenované na počesť jednotlivých členov rodiny: lesík sestier, Jozefov háj, Augustov vrch, Dezsöfiho miesto, Lujzin ostrov, Ernestiho miesto. Názvy ďalších lokalít boli inšpirované antickou mytológiou, v parku ste mohli vidieť sochy Psyché, Najády, sedadlo múzy, Minervino miesto.

Záver

Na Katedre záhradnej a krajinnej architektúry Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre boli v rámci predmetu *Obnova historickej zelene* vyučovanom pre odbor záhradná a krajinná architektúra spracovávané jeho študentmi semestrálne práce s tematikou obnovy historických parkov. Jedným z nich bolo aj zadanie obnovy dolnokrupského parku v školských rokoch 2004 – 2005, 2005 – 2006 a 2011 – 2012 pod vedením pedagóga Ing. Richarda Kubištu, PhD. Skupina 7 študentiek, menovite Hýlová Andrea, Kelijová Zdenka, Orišková Hana, Gvozdiaková Martina, Mocková Zuzana, Gálová Monika, Kováčová Lucia vypracovali projekty obnovy dolnokrupského historického parku (obr. 2, obr. 3).

Ich súčasťou bola inventarizácia drevín, ktorej výsledky sú zhrnuté v tabuľke 1. V tabuľke 2 je uvedené početné zastúpenie jednotlivých druhov drevín rastúcich v dolnokrupskom parku. Z uvedených zistení vyplýva, že porasty v parku sú priemerného zdravotného stavu i kompozičnej hodnoty, tiež priemerný vek drevín je okolo 70 rokov, čo je na historický park primeraný údaj. Študentky vypracovali aj štúdie obnovy historického parku, vrátane výsadbových plánov parterov, obnovy vodnej sústavy, či programových plánov využitia samotného parku. Výsledkom bolo vypracovanie piatich samostatných projektov, semestrálnych prác na úrovni štúdie, ktoré môžu byť využité ako inšpiračné zdroje ďalšieho využitia parku v budúcnosti. V projektoch riešili aj problematiku založenia nového rozária v samotnom parku.

obr. 2: Návrh obnovy parku autoriek – Kelijová, Orišková

obr. 3: Návrh obnovy parku autorky – Gálová

Veková štruktúra drevín:	Do 10 rokov	23 ks	60-80 rokov	290 ks
	10-20 rokov	78 ks	80-100 rokov	356 ks
	20-40 rokov	159 ks	Nad 100 rokov	233 ks
	40-60 rokov	244 ks	Celkový počet drevín:	1383 ks
Priemerný vek drevín:	70 rokov		Priemerná kompozičná hodnota drevín:	3,26
Priemerná výška drevín:	15,5 m		Priemerný zdravotný stav drevín:	2,94

tab. 1: *Vyhodnotenie inventarizácie drevín*

Druhové zastúpenie drevín:	Počet drevín (ks):	Druhové zastúpenie drevín:	Počet drevín (ks):
<i>Abies alba</i> Mill.	1	<i>Pinus nigra</i> Arn.	25
<i>Acer campestre</i> L.	36	<i>Pinus strobus</i> Lindl.	74
<i>Acer montspessulanum</i> L.	2	<i>Pinus sylvestris</i> L.	1
<i>Acer negundo</i> L.	4	<i>Platanus x hispanica</i>	25
<i>Acer platanoides</i> L.	129	<i>Populus tremula</i> L.	2
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	199	<i>Laurocerasus officinalis</i> Roem.	4
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	67	<i>Pyracantha coccinea</i> M.Roem.	1
<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	19	<i>Quercus petraeae</i> (Matt.) Liebl.	3
<i>Betula pendula</i> L.	25	<i>Quercus robur</i> L.	23
<i>Carpinus betulus</i> L.	28	<i>Quercus rubra</i> L.	8
<i>Castanea sativa</i> Mill.	1	<i>Rhus typhina</i> L.	4
<i>Catalpa bignonioides</i> Walter	4	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	2
<i>Cerasus avium</i> L.	1	<i>Salix alba</i> L.	8
<i>Cornus alba</i> L.	4	<i>Sambucus nigra</i> L.	27
<i>Corylus avellana</i> L.	5	<i>Sequoiadendron giganteum</i> (Lindl.) Buchh.	1
<i>Fagus sylvatica</i> L.	17	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	1
<i>Forsythia suspensa</i> (Thunb.) Vahl	1	<i>Tilia americana</i> L.	3
<i>Fraxinus excelsior</i> L.	292	<i>Tilia cordata</i> Mill.	167

<i>Laburnum anagyroides</i> Medik.	1	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	110
<i>Larix decidua</i> Mill.	37	<i>Tilia x euchlora</i>	2
<i>Liriodendron tulipifera</i> L.	1	<i>Ulmus laevis</i> Pallas	3
<i>Picea abies</i> (L.) H.Karst	15	Spolu druhov:	42

tab. 2: Druhové zastúpenie drevín

LITERATÚRA

BOHUNICKÝ, A.: *Krupanské míľniky*, Vydalo JRD Krupá a MNV Dolná Krupá, 1977.

GÁLOVÁ, M., KOVÁČOVÁ, L.: *Seminárna práca z predmetu Obnova historickej zelene*, KZKA FZKI SPU v Nitre, 2011-2012.

GVOZDIAKOVÁ, M.: *Seminárna práca z predmetu Obnova historickej zelene*, KZKA FZKI SPU v Nitre, 2011-2012.

HÝLOVÁ, A.: *Seminárna práca z predmetu Obnova historickej zelene*, KZKA FZKI SPU v Nitre, 2005-2006.

KELIJOVÁ, Z., ORÍŠKOVÁ, H.: *Seminárna práca z predmetu Obnova historickej zelene*, KZKA FZKI SPU v Nitre, 2011 – 2012.

MOCKOVÁ, Z.: *Seminárna práca z predmetu Obnova historickej zelene*, KZKA FZKI SPU v Nitre, 2004-2005.

Súbor 12 pohľadníc Dolná Krupá, Vydavateľstvo Epoque v Bratislave, 1968.

TOMAŠKO, I.: *Historické parky a historické záhrady na Slovensku*, Veda - Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004, Bratislava.

PETRÁŠ, S.: *Kapitoly z dejín Dolnej Krupej – História Obce Dolná Krupá v obrazoch*, Obecný úrad v Dolnej Krupej, 2003.

Životné prostredie – Revue pre teóriu a starostlivosť o životné prostredie, 3-2005.

SUMMARY

MANOR HOUSE AND PARK IN DOLNA KRUPA IN EYES OF LANDSCAPE ARCHITECTURE STUDENTS

Historic park in Dolna Krupa originally designed by Anton Wynder, later by Henrich Nebbien was a subject of semestral Works of 7 students of garden and landscape architecture at Department of Garden and Landscape Architecture at Faculty of Horticulture and Landscape Engineering of Slovak Agricultural University in Nitra. One part of the projects was also a plant inventory which has shown that average age of plant is about 70 years, plant are average health state and have also average compositional value. Works of students offer new ideas and approaches to use and possible restoration of the park.

05 ROZPRÁVKOVÁ SOCHA V DOLNEJ KRUPEJ (DIELO ROBERTA CAUERA)

Marta Hercová

Slovenská akadémia vied, Ústav dejín umenia, Bratislava

V dolnokrupskom parku brunsvikovsko-chotekovského kaštieľa sa nachádza torzo sochy sediacej ženy doteraz evidovanej ako „Sediaca dáma“ (obr. 1). Soche v súčasnosti chýba hlava, palec na pravej ruke, dolná časť ľavej ruky a ešte rôzne väčšie a menšie kúsky. Mramor, z ktorého je socha vytvorená, je poznačený časom a poveternostnými vplyvmi. Na podstavci na pravom boku sa však dá ešte relatívne dobre prečítať signatúra a datovanie „R. Cauer 1872.“ (obr. 2). S otázkami, o akú sochu by mohlo ísť a kto je vlastne jej autorom sa na mňa obrátila Dr. Edita Bugalová, riaditeľka Slovenského národného múzea – Hudobného múzea, ktoré kaštieľ spravuje. Postupné pátranie po identite tohto diela prinieslo nemálo zaujímavých poznatkov a súvislostí.

obr. 1: *Robert Cauer st.: „Sediaca dáma“
(Šípová Ruženka), 1872,
mramorová socha (torzo), Dolná Krupá*
Foto: Oľga Gyárfášová

obr. 2: *Signatúra a datovanie na podstavci*
Foto: Oľga Gyárfášová

Autorom sochy je nemecký sochár Robert Cauer (1831–1893). Kvôli svojmu synovcovi sochárovi Robertovi Cauerovi (1863–1947) sa v literatúre uvádza s prívlastkom „starší“. Pochádzal z druhej generácie široko rozvetvenej umeleckej rodiny Cauerovcov. Jej osudy sú spracované

v nemeckej odbornej literatúre, najprv v dobových článkoch (1867)⁴ a biografických heslách (1903).⁵ Prvé monografie im venovala Anne Tesch (1967, 1977),⁶ rodáčka a pedagogička z Bad Kreuznachu (v Porýní-Falcku), kde mali Cauerovci rodinný ateliér. Cauerovci sa stali aj témou dizertačnej práce, ktorú napísala a potom aj knižne publikovala historička umenia Elke Masa (1983, 1989).⁷ Posledne sa nimi zaoberali Klaus Freckmann, predseda *Cauer-Gesellschaft*, a Angela Nestler-Zapp, riaditeľka Múzeí v Bad Kreuznachu. Zostavili knihu zo štúdií od viacerých autorov, pričom do nej aj sami prispeli, aby pri príležitosti 200. výročia narodenia Emila Cauera pripomenuli zakladateľa umeleckej rodiny (2000).⁸ Do knihy dali aj ukážky rodinnej korešpondencie a spomienky Anny Kalckreuthovej, rodenej Cauerovej, sestry Roberta Cauera, ktoré spísala okolo roku 1875, a ktoré, žiaľ, nedokončila.⁹ Napriek tomu sa v nich dá dočítať veľa detailov zo života ich rodičov – Emila Cauera (1800–1867) a Luise, rodenej Tilsovej (1799–1857).

obr. 3: Krüll & Michael: *Portrét Emila Cauera, Robertovho otca*
ocel'orytina v časopise Freya, roč. 7 (1867), s. 12

⁴ HARTMANN, Moritz: Ein deutsches Künstlerblatt. In *Freya : Illustrierte Blätter für gebildete Welt*, roč. 7 (1867), Stuttgart: Verlag Kraus und Hoffmann, s. 10-16; 59-63; 76. Dostupné online [http://de.metapedia.org/wiki/Freya_\(Zeitschrift\)](http://de.metapedia.org/wiki/Freya_(Zeitschrift)). – Názov časopisu je podľa severskej bohyně menom Freya (Milovaná), ktorá vynikala krásou, bola kňažkou bohov a najlepšie ovládala mágiu. Ochráňovala lásku a plodnosť. Jej meno sa premietlo do anglického pomenovania piatku = Friday. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Freya> (3.8.2013).

⁵ HOLLAND, Hyacinth: Cauer, Robert der Ältere. In *Allgemeine Deutsche Biographie* 47. Leipzig: Duncker & Humblot, 1903, s. 467.

⁶ TESCH, Anne: *Kunstberühmte Hände. Biographie der Bildhauerfamilie Cauer*. Bad Kreuznach: Harrach, 1967; TESCH, Anne: *Die Bildhauerfamilie Cauer*. Bad Kreuznach: Harrach, 1977 (2. rozšírené vydanie).

⁷ MASA, Elke: *Die Bildhauerfamilie Cauer im 19. und 20. Jahrhundert. Neun Bildhauer aus vier Generationen – Emil Cauer d. Ä., Carl Cauer, Robert Cauer d. Ä., Robert Cauer d. J., Hugo Cauer, Ludwig Cauer, Emil Cauer d. J., Stanislaus Cauer, Hanna Cauer*. Dissertation. Freie Universität Berlin, 1983; Berlin: Gebrüder Mann, 1989.

⁸ FRECKMANN, Klaus – NESTLER-ZAPP, Angela (eds.): *Die Bildhauerfamilie Cauer*. Köln: Rheinland-Verlag GmbH, 2000.

⁹ KACKREUTH, Anna: Das Leben von Frau Luise Cauer. In Freckmann – Nestler-Zapp 2000, c. d. (v pozn. 5), s. 15.

Robertov otec Emil Cauer (obr. 3) bol všestranným umelcom obdobia *biedermeieru*. Štúdium sochárstva na berlínskej akadémii u najznámejšieho predstaviteľa nemeckého klasicizmu Christiana Daniela Raucha (1777–1857) po troch rokoch vzdal (1825). Išiel hľadať, ako sa sám vyjadril, menej zväzujúce možnosti umeleckého vzdelania. Vydal sa do Prahy a Weimaru, kde bol šťastný, že videl naživo Goetheho. Potom pokračoval v ceste do Heidelbergu a Mníchova.¹⁰ Zápasil so svojimi predstavami o živote umelca, so svojim uplatnením, rojčil o Rýne a sníval o tom ako pôjde za Thorvaldsenom do Ríma, čo je známe z jeho listov.¹¹ V Bonne (v Severnom Porýní-Vestfálsku) sa zoznámil s Luise Tilsovou, v roku 1827 si ju zobral za manželku¹² a zostal u nej žiť. On učil kreslenie, ona vychovávala dievčatá vo svojej malej súkromnej dievčenskej škole. V Bonne sa im narodil prvý syn Karl (1828–1885) a po ňom dcéra Anna (1829–1881). Koncom zimy v roku 1830 sa presťahovali do zdedeného vinohradníckeho domčeka v jeho rodných Drážďanoch (v Sasku), kde získal miesto konzervátora antických zbierok na drážďanskej akadémii.¹³ Takéto zbierky, zväčša sadrové odliatky, boli potrebné pre povinné hodiny kreslenia podľa modelov, na ktorých vtedy bazírovala väčšina európskych výtvarných škôl. V Drážďanoch sa Emilovi a Luise narodili ďalšie dve deti: 13. februára 1831 Robert (autor dolnokrupskej sochy) a na nasledujúci rok jeho mladšia sestra Marie (1832–1914). Keď sa Robertovi rodičia dozvedeli, že v Kreuznachu sa uvoľnilo miesto učiteľa kreslenia na gymnáziu, rozhodli sa tam v roku 1832 presťahovať. Na strastiplné zážitky z dlhej niekoľko stokilometrovej cesty do Porýnia neraz spomínali. V Kreuznachu sa im po čase narodila ešte Pauline (1834–1868), ich posledné, piate dieťa. Žili veľmi skromne, otec učil kreslenie a mama si opäť našla zopár dievčat, viaceré zo židovských rodín, ktoré vyučovala. V rodinných spomienkach sa píše, že svoje vyučovanie začínala vždy o ôsmej ráno zborovým spevom, potom nasledoval výklad biblických príbehov, svetové dejiny, nemecký jazyk a literatúra, ktorú učila zo všetkého najradšej. Dievčatá brávala aj do prírody, kde sa nadchýnala každou rastlinkou a každým živočíchom, ktoré vnímala ako božie zázraky.¹⁴

Robert Cauer vyrastal teda od útleho detstva v starom kúpeľnom mestečku Kreuznach, ktoré sa vyvinulo pri rímskej ceste z Mainzu (*Mogontiacum*) do Bingenu (*Bingium*). Pozoroval otca ako v podkrovnej manzarde kreslí, maľuje, modeluje alebo robí kameňotlače. Videl ako nachádza inšpirácie v antickom umení a mytológii a ešte častejšie v literatúre – v Shakespearových

¹⁰ CAUER, Emil: *Die Lehr- und Wanderjahre von Emil Cauer : Aus Briefen des Künstlers 1821 – 1831*. In Freckmann – Nestler-Zapp 2000, c. d. (v pozn. 5), s. 43.

¹¹ CAUER, Emil: *Emil Cauer über sich und Kreuznach*. In Freckmann – Nestler-Zapp 2000, c. d. (v pozn. 5), s. 31-41, najmä s. 40; CAUER, Emil: c. d. (v pozn. 7), s. 44, 46.

¹² KACKREUTH, Anna: c. d. (v pozn. 6), s. 20.

¹³ Akadémia bola založená v roku 1764 ako *Allgemeine Kunst-Akademie der Malerei, Bildhauer-Kunst, Kupferstecher- und Baukunst*. (Pozn. autorky).

¹⁴ KACKREUTH, Anna: c. d. (v pozn. 6), s. 24-25.

renesančných hrách, či nových rozprávkach bratov Grimmovcov. Väčšina otcových sošiek sa časom roztratila, vrátane tých rozprávkových, ktoré sa zachovali aspoň na dobových reprodukciách (obr. 4).¹⁵

obr. 4: *Krüll & Michael: Soška Červenej čiapočky od Emila Cauera, ocel'orytina v časopise Freya, roč. 7 (1867), s. 13*

Na vývoj malého Roberta vplývali aj návštevy, ktoré jeho mama milovala. Zvykol k nim zavítať pôvodom berlínsky maliar Hermann Anton Stilke, ktorý Robertovu mamu aj portrétoval.¹⁶ Bol to známy predstaviteľ Düsseldorfskej maliarskej školy.¹⁷ Táto škola zažívala svoj najväčší rozkvet pod vedením maliara Friedricha Wilhelma von Schadowa (1788-1862), zástancu nazarenizmu, ktorý svoju kariéru začal vystavením obrazu *Mignon* (1828)¹⁸ – záhadnej androgýdnej hrdinky alebo homosexuálneho hrdinu Goetheho románu *Učňovské roky Wilhelma Meistera* (1796), ktorá/ktorý umrie od túžby po domovine a Wilhelmovi, a ktorej/ktorého meno vo francúzštine znamená „miláčik“. Tak ako Hermann Anton Stilke, aj mladý Robert Cauer študoval maliarstvo

¹⁵ *Freya : Illustrierte Blätter für gebildete Welt*, roč. 7 (1867), s. 13 (Červená čiapočka); *Cauers Plastische Darstellungen aus Deutschen Märchen in Photographien*. Berlin: Loescher & Petsch; Kassel: Theodor Fischer Verlag. – MASA, Elke: *Der Bildhauer Emil Cauer der Ältere – ein charakteristischer Vertreter der Biedermeier-Kleinplastik*. In Freckmann – Nestler-Zapp 2000, c. d. (v pozn. 5), s. 95.

¹⁶ Oválny portrét maľovaný olejovými farbami na plátne sa nachádza v rodinnom majetku. Je reprodukován v knihe Freckmann – Nestler-Zapp 2000, c. d. (v pozn. 5), s. 35.

¹⁷ O význame školy pozri BAUMGÄRTEL, Bettina (ed.): *Die Düsseldorf Malerschule und ihre international Ausstrahlung 1819 – 1918*. 2 zv. Düsseldorf: Imhof Verlag u. Museum Kunstpalast, 2011.

¹⁸ Friedrich Wilhelm von Schadow: *Mignon*, 1828, olejomaľba na plátne, 119 x 92 cm, Múzeum výtvarných umení, Lipsko.

práve u Schadowa. Na düseldorfskej akadémii bol v rokoch 1851 až 1855.¹⁹ Po ukončení štúdia podnikol, ako sa patrilo, študijné cesty: do Berlína, Drážďan, Ríma, Londýna, Glasgowa. Napokon sa v roku 1858 vrátil domov do Bad Kreuznachu, ibaže sa nevenoval maliarstvu, ktoré vyštudoval, ale sochárstvu. Pracoval spolu s bratom Karlom v otcovom ateliéri. Brat bol akademicky vzdelaný sochár, študoval na berlínskej akadémii u Alberta Wolffa (Rauchovho žiaka), mal za sebou jednoročný rímsky pobyt (1850) a trojročný londýnsky (1851 až 1854) a zdieľal neutíchajúci záujem o antické námety a klasické sochárstvo. Udomácnený Robert Cauer (obr. 5), ktorý bol v porovnaní s bratom väčším romantikom a o niečo menej úspešným sochárom, sa ako tridsať jeden ročný 22. februára 1862 oženil s Augustou Schmidtovou (1838–1906), mladšou sestrou bratovej manželky Heleny (1828–1906).

obr. 5: *Krüll & Michael: Portrét Roberta Cauera st.,*
ocel'orytina v časopise *Freya*, roč. 7 (1867), s. 76

¹⁹ REINHARDT, Udo: *Themen griechischen Mythen in Bildwerken der ersten und zweiten Cauer – Generation*. In Freckmann – Nestler-Zapp 2000, *c. d.* (v pozn. 5), s. 122. – Okrem Schadowa sa ako jeho profesor uvádza ešte Carl Ferdinand Sohn. Podľa SCHMIDT-ESTERS, Gudrun: Cauer, Robert, d. Ä. In *SAUR allgemeines Künstlerlexikon 17*. München – Leipzig: SAUR Verlag, 1997, s. 334.

Mal sedem detí, zhodou okolností rovnako ako jeho brat,²⁰ z nich dvaja synovia, Stanislaus a Friedrich, sa stali tiež sochármi.²¹ V tvorbe išiel viac v šľapajach otca, najmä čo sa týka sošiek s antickými a literárnymi námetmi, inak príležitostne robil portrétny medailóny na náhrobky a náhrobné sochy, ojedinelo iné pomníkové a sakrálné diela.²² Niektoré ponúkal spolu s bratovými dielami prostredníctvom katalógov a podľa objednávok ich vyhotovoval niekoľkokrát, pričom používal materiál podľa želania a finančných možností objednávateľa – sadru, cauerskú zmes,²³ mramor alebo bronz. Jeho diela mali jednoduché kompozície, pôsobili reálne a zároveň poeticky. Mnohé boli „živými“ ilustráciami obľúbených príbehov. Súsošie *Pavol a Virgínia* (1859) zachytávalo dvojicu zaľúbených detí s tragickým osudom z rovnomenného francúzskeho románu Bernardina de Saint-Pierra (1788). V mramorovom prevedení sa toto súsošie stalo súčasťou umeleckej zbierky pruského kráľa Wilhelma I. von Hohenzollern (1797–1888),²⁴ čo mu ako autorovi zabezpečilo patričné renomé. Fotografická reprodukcia súsošia sa šírila pohľadnicami.²⁵ Populárne sa stali predovšetkým jeho súsošia inšpirované Goetheho dielami: *Herman a Dorota* (1863) a *Faust a Margaréta*. Približovali hrdinov idylického eposu o láske bohatého mládenca a chudobnej dievčiny (1798) a postavy svetoznámej tragédie o ľudských túžbach po poznaní

²⁰ Deti Karla Cauera a Heleny Schmidtovej: 1. Maria Cauer (1861 – 1928), grafička, vydatá za hudobného skladateľa a učiteľa hudby Arnolda Mendelssohna (1855-1933), syna slávneho Felixa Mendelssohna. 2. Robert Cauer (1863-1947), sochár, ženatý s Charlotte Ewaldovou (1876-1961). 3. Hugo Cauer (1864-1918), sochár, ženatý s Johannou Addensovou (1867-1958). 4. Ludwig Cauer (1866-1947), sochár, ženatý s Friederike Engelsmannovou (1873-1952). 5. Emil Cauer (1867-1946), sochár, ženatý s Adelheid Kaessovou (1872-1934). 6. Anna Cauerová (1868-1922), vydatá za Philippa Andresa (1866-1919). 7. Hans Cauer (1870-1900). – FRECKMANN – NESTLER-ZAPP 2000, c. d. (v pozn. 5), s. 12 - 13.

²¹ Deti Roberta Cauera a Auguste Schmidtovej: 1. Elisabeth Cauerová (1865-1919), vydatá za evanjelického kňaza Richarda Oertela, ktorý počas štúdií v Bad Kreuznachu býval u Cauerovhov, počas pobytu v Ríme bol u Cauerovcov domácim učiteľom. 2. Stanislav Cauer (1868-1943) bol sochárom, profesorom v Königsbergu/Kaliningrade, ženatý s Annou Tschiedelovou (1865-1955). 3. Pauline Cauerová (1869-1953), vydatá za lekára Dr. Ernsta Kocha (1860-1944). 4. Rudolf Cauer (1870-1948), ženatý s Mariou Friedländerovou (1876-1945). 5. Helene Cauer (1872-1927), vydatá za sudcu/ *Amtsgerichtsrat* Carla Bocka (1865-1927). 6. Friedrich Cauer (1874-1945), maliar a sochár, ženatý s Luise Schefferovou (1875-1945). 7. Luise Cauerová (1881-1940), vydatá za lekára Dr. Gustava Michela (1864 -1923). – FRECKMANN – NESTLER-ZAPP 2000, c. d. (v pozn. 5), s. 12 - 13; <http://www.lagis-hessen.de/pnd/116477598> (2.3.2013).

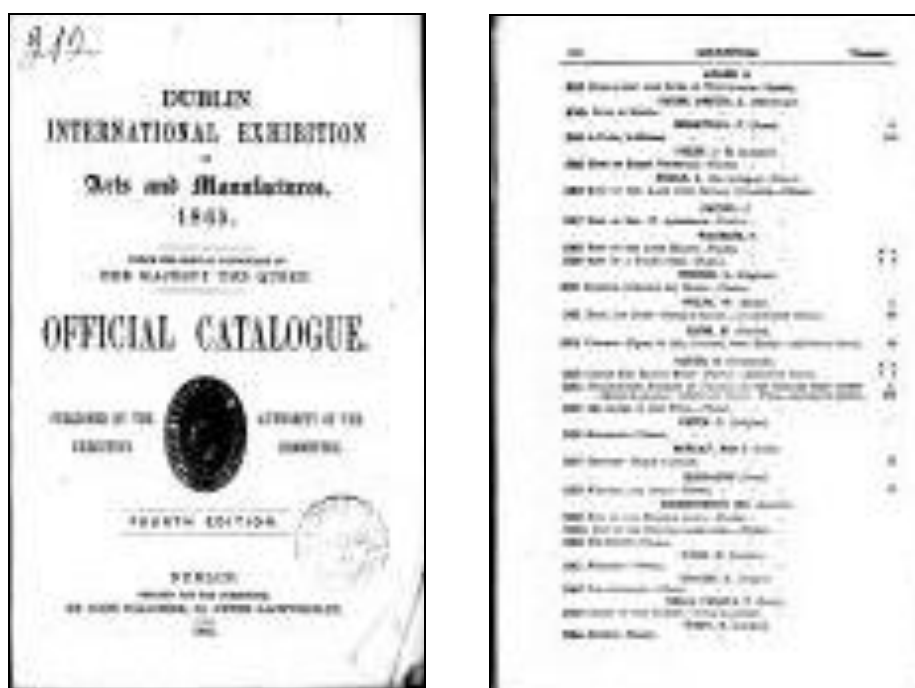
²² Portrétny medailón bratov Grimmovcov (1863, podľa kresby Ludwiga Emila Grimma); portrétny medailón filológa a byzantológa Ludwiga Schopena (1799-1867, Starý cintorín, Bonn); portrétny medailón filológa a archeológa Friedricha Gottlieba Welckera (1784 – 1868; Starý cintorín, Bonn); *Hlava Krista* (okolo 1869, južný portál Kostola sv. Pavla, Schwerin, Meklenbursko-Predpomoransko); portrétny medailón astronóma Friedricha Wilhelma Augusta Argelander (1799 – 1875; Starý cintorín, Bonn); portrétny medailón filológa a básnika Karla Josepha Simrocka (1802-1876; Starý cintorín, Bonn); *Germania* (1876, Bad Kreuznach); *Smútiaca žena s vencom* – edikulový náhrobok Maximiliána slobodného pána Roth von Schreckensteina (1876, Čestný cintorín v Nemecko-francúzskej záhrade, Saarbrücken); *Modliaci sa anjel strážny* – náhrobok Pauly Doetsch (1869-1890; Starý cintorín Bonn), medailón s kľáčiakom anjelom na náhrobku antropológa Hermanna Schaaffhausena (1816-1893). – SCHMIDT-ESTERS, Gudrun: c. d. (v pozn. 16), s. 334.

²³ Cauerskú zmes (*Cauermasse*) vymyslel Karl Cauer v roku 1842, bola to zmes sadry, mramorového prachu a pojív; svojim leskom pripomínala mramor. (Pozn. autorky).

²⁴ SCHMIDT-ESTERS 1997, c. d. (v pozn. 16), s. 334.

²⁵ <http://www.goethezeitportal.de/digitale-bibliothek/forschungsbeitraege/autoren-kuenstler-denker/saint-pierre-bernardin-de/jutta-assel-und-georg-jaeger-bernardin-de-saint-pierre-paul-und-virginie.html> (15.7.2013).

a pôžitkoch (1831). Robert Cauer sa o priazeň verejnosti uchádzal aj postavami z rozprávok bratov Grimmovcov. V roku 1860 vytvoril podľa všetkého svoju prvú sošku *Šípovej Ruženky*, malú, sotva 20 centimetrov vysokú, z cauerskej zmesi.²⁶ Väčšiu sadrovú v roku 1865 vystavil spolu s ďalšími dvomi sochami, ktoré predstavovali Červenú čiapočku a Janka s Marienkou, na Medzinárodnej umeleckopriemyselnej výstave v Dubline. Z nich sochu „*Dornroschen Pricked by falling on the spindle when asleep*“, teda Šípovú Ruženku stvárnenú v momente keď sa pichla vretenom a upadla do hlbokého spánku, ponúkal za £ 250 vyhotovenú v mramore. Vyplýva to z údajov uvedených v katalógu dublinskej výstavy (obr. 6, 7).²⁷

obr. 6, 7: Titulný list a list s kat. č. 234 – s ponukou *Šípovej Ruženky*, Katalóg Dublinskej medzinárodnej umeleckopriemyselnej výstavy z roku 1865

Niet žiadnych pochyb, že v Dolnej Krupej je realizácia práve tejto jeho sochy, respektíve jedna z jej realizácií. Zo 60. rokov 19. storočia však žiadna nie je známa, všetky vznikli zjavne neskôr. Z vtedajšej Cauerovej tvorby sa zachovali tri náhrobné portrétné medailóny a hlava Krista,²⁸ sadrová socha *Psyché* (1865)²⁹ alebo mramorové súsošie „Neznáma žena s dvomi deťmi“, ktoré veľmi pravdepodobne predstavuje *Charitu* (1869, obr. 8).³⁰

²⁶ Za informáciu ďakujem Ursel Geiss z Múzea v zámockom parku v Bad Kreuznachu.

²⁷ *Dublin International Exhibition of Arts and Manufactures*. Dublin: John Falconer, 1865, s. 110 pod kat. č. 234.

²⁸ Pozri pozn. 19.

²⁹ Nachádza sa v Bad Kreuznachu. (Pozn. autorky).

³⁰ Kevin: Marmorgruppe von Robert Cauer d. Ä. für das Schloßparkmuseum. In *Lifetime Bad Kreuznach* 20.7.2013. Online <http://www.lifetime-kreuznach.de/archive/22936> (14.8.2013).

obr. 8: Robert Cauer st.: „Neznáma žena s dvomi deťmi“ (*Charitas*), 1869, mramorové súsošie, Bad Kreuznach
Zdroj: <http://www.lifetime-kreuznach.de/archive/22936>

V roku 1867 nastal v živote Roberta Cauera zlom súvisiaci so smrťou otca. Po tejto smutnej udalosti začal s bratom chodiť do Ríma. Vďaka štipendiu pruskej vlády si tam v roku 1870 otvorili ateliér, ktorý sa stal zázemím nemeckých adeptov umenia, konzultačným pracoviskom a výrobňou sadrových odliatkov antických sôch pre školské účely. Cauerovci sa v Ríme zoznámili s Elisabeth zu Wied (1843–1916), rumunskou kráľovnou nemeckého pôvodu, známou pod svojim umeleckým pseudonymom Carmen Sylva. (Bola známa aj ako kamarátka cisárovnjej Alžbety/Sisi). V Ríme sa zotavovala po malárii. O soche ježibaby Karla Cauera vydala veršovanú knižku *Die Hexe* (Berlin: Duncker, 1882), na obale ktorej je socha aj reprodukováaná. Údajne si niektoré Cauerove diela aj zakúpila; či sa zachovali, napríklad v jej rumunských rezidenciách, nie je známe.

Robert Cauer sa v tomto „rímskom období“, viažucom sa k 70. a 80. rokom 19. storočia, k tvorbe sochy Šípovej Ruženky vrátil. Svoju *Dornröschen* vytvoril v roku 1872 z mramoru, a to najmenej dvakrát: jednu pre veľkovojuvodu von Mecklenburg-Schwerin a druhú pre knieža von Hohenzollern. Obe tieto sochy v podživotnej veľkosti, približne 120 centimetrov vysoké, sú nezvestné.³¹ Otázkou zostáva, či je dolnokrupská socha, vytvorená v danom roku a v danej veľkosti, tretou sochou alebo či sa z majetku vyššie uvedených aristokratov nejakým spôsobom nedostala do dolnokrupskeho parku. Zatiaľ nevedno odkedy tento park, respektíve rozárium, zdobila. Ak si ju

³¹ Za informáciu ďakujem Ursel Geiss z Múzea v zámockom parku v Bad Kreuznachu.

zadovážila alebo dostala do daru samotná grófka Mária Henrieta Choteková (1863–1946), tak určite neskôr, pretože v čase vzniku sochy mala len deväť rokov. Vtedy patrila kaštieľ jej rodičom: grófovi Rudolfovi Chotekovi z Chotkova a Vojnína (1822 Miláno – 1890 Dolná Krupá) a Márii, rodenej von Khevenhüller-Metsch (1838 Komárno – 1892 Viedeň).

V súčasnosti jediný známy v celistvosti zachovaný exemplár Cauerovej sochy *Šípovej Ruženky* sa nachádza v Nemecku – v Múzeu zámockého parku (*Schlossparkmuseum*) v Bad Kreuznachu (obr. 9). Múzeum uchováva aj *Cauer – Album*, v ktorom je dobová fotografia tejto sadrovej sochy (obr. 10).

obr. 9: Robert Cauer st.: *Šípová Ruženka*, sadra, Múzeum zámockého parku (SPM), Bad Kreuznach
Foto: SPM, Bad Kreuznach

obr. 10: Cauerova *Šípová Ruženka* na fotografii v *Cauer – Album*. Múzeum zámockého parku, Bad Kreuznach
Repro: SPM, Bad Kreuznach

Toto by mohlo poslúžiť pri reštaurovaní dolnokrupskej sochy, na dorobenie chýbajúcej hlavy a ruky, či ulomenej praslice a chýbajúcej ružičky vo výstrihu (obr. 11, 12).

obr. 11, 12: *Ružička na kreuznachskom a jej torzo na dolnokrupskom exemplári*
Foto: SPM, Bad Kreuznach; Oľga Gyárfášová

Treba si však uvedomiť, že kreuznachská a dolnokrupská socha sa v detailoch líšia. V Bad Kreuznachu sedí Ruženka na stoličke s operadlom, v Dolnej Krupej na stoličke bez operadla, sčasti je rozdielna skladba záhybov Ruženkiných šiat, v Dolnej Krupej dopadajú aj na chrbát mačky sediacej dolu pri nohách, v Bad Kreuznachu tomu tak nie je (obr. 13, 14).

obr. 13, 14: Záhyby šiat a mačka na kreuznachskom a dolnokrupskom exemplári

Foto: SPM, Bad Kreuznach; Oľga Gyárfášová

Úplne iné sú rukávy na Ruženkiných šatách (obr. 15, 16). Dolnokrupská mramorová socha je umelecky prepracovanejšia ako sadrová verzia, ktorá mohla plniť len funkciu akéhosi bozzetta.

obr. 15, 16: Rukávy na kreuznachskom a dolnokrupskom exemplári

Foto: SPM, Bad Kreuznach; Oľga Gyárfášová.

V nasledujúcej tvorbe sa Robert Cauer oddával stvárneniam ďalších ženských postáv, či už mytologických alebo rozprávkových. Držal sa pritom viac-menej konvenčných spôsobov spracovania.³² Svedčia o tom sochy vodnej nymfy *Undine* (1872)³³ alebo múzy *Polyhymnie*

³² REINHARDT, Udo: *c. d.* (v pozn. 16), s. 99 - 142.

³³ Socha zo sadry sa nachádza v Schlossparkmuseum v Bad Kreuznachu. Je porovnávaná s Canovovou Venušou, známou ako Hopeova Venuša, hoci táto nebola známa a reprodukováaná do roku 1917, do času kým neopustila zbierku Thomasa Hopeho, ktorý ju kúpil priamo od Canovu. – REINHARDT, Udo: *c. d.* (v pozn. 16), s. 126; HONOUR, Hugh: *Canova's Statues of Venus*. In *Burlington Magazine*, Vol. 114, No. 835, p. 658. Online http://burlington.org.uk/media_new/files/canovasstatuesofvenusoct13.pdf.

(1878).³⁴ Obe sú stvárnené na skalách, Undine s delfínom, Polyhymnia s lýrou, so svojimi typickými atribútmi. Jedna hľadá do diaľky, druhá hore na nebesia, aby vyjadrili nádej, jedna na lásku a druhá na večnú spásu. Rozsiahly príbeh o Undine, ktorý napísal nemecky píšuci romantický spisovateľ Friedrich de la Motte Fouqué (1811), inšpirujúci vzápätí E. T. A. Hoffmanna k zloženiu rovnomennej opery (1816), je vlastne príbehom o Malej morskej víle (Hans Christian Andersen, 1836), ktorá sa v zaľúbení rozhodla premeniť na ženu, ale neopätovaním svojej lásky musela zomrieť. Polyhymnia bola zas známou múzou hymnických spevov a zborovej lyriky, ktorú Robert Cauer vyhotovil do niky architektonického náhrobku Franza Philippa Schotta, vydavateľa skladieb Richarda Wagnera, síce veľkého, ale pre svoj nemecký nacionalizmus kontroverzného, hudobného skladateľa. V roku 1886 bola na Berlínskej jubilejnej výstave vystavená Cauerova socha nahej *Dievčiny s mušľou*. Medzi dielami inšpirovanými nemeckými klasikmi nechýbala v jeho tvorbe legendárna *Lorelei*, bližšie nedatovaná mramorová socha, prostredníctvom drevorytu publikovaná v roku 1884.³⁵ Pri pohľade na ňu oživali verše Heinricha Heineho (1824) a s nimi vodná víla, podobná starogréckym sirénom, ktorá svojím vábnym spevom lákala rýnskych námorníkov ku skalám, kde ich čakala záhuba. Cauer siahol po nemeckej literatúre aj v prípade sochy *Prométhea* (1888), jednej z mála, ktorú vytvoril v nadživotnej veľkosti. Stvárňuje Titána, stvoriteľa ľudstva, ako si trhá putá, ktorými je priviazaný o skalu. Oblúbený námet vyjadrujúci vzdor proti vôli najvyššieho boha (*Dia*) a v metaforickom ponímaní proti nepriazni osudu, či obmedzujúcim spoločenským poriadkom, známy nielen z Hesiodovho *Zrodzenia bohov* (*Theogonia*) a Aischylovej nedokončenej trilógie (*Prométheus desmótés*), ale aj z Goetheho ódy *Prométheus* (1774) a Herderových dramatických básní *Pripútaný Prométheus* a *Oslobodený Prométheus* (1802; zhudobnených Franzom Lisztom, 1850). Cauerovho Titána získal Theodor Simon (1832–1899), zámožný majiteľ továrne na spracovanie kozích a ovčích koží v Kirne, ktorá mala svoju filiálku aj v západočeských Rokycanoch, a nechal ho inštalovať na vyhladkovú terasu svojho zámku Dhaun pri Bad Kreuznachu, kde sa vyníma dodnes. Zachovala sa aj fotografia Roberta Cauera³⁶ ako v rímskom ateliéri tvorí túto sochu, respektíve jej verziu s dvomi obnaženými nymfami.³⁷ Tento vysoký statný bradatý umelec fajčí pritom svoju neodmysliteľnú cigaru. V strede ateliéru vidno pietne umiestnenú bustu jeho brata Karla, ktorý zomrel v roku 1885. Umelca obklopujú jeho

³⁴ Mramorová socha tvorí súčasť náhrobku Franza Philippa Schotta (1811 Mainz - 1874 Miláno) na Hlavnom cintoríne v Mainzi (Porýnie-Falcko).

³⁵ Drevoryt, novinová ilustrácia, je v Národnom múzeu v Krakove, inv. č. MNK III-ryc-36564. Online <http://katalog.muzeum.krakow.pl/en/work/MNK-III-ryc-36564-Lorelei-wg-rzeźby-Robert-Cauera-Wycin> (14.9.2013).

³⁶ Fotografia publikoval REINHARDT, Udo: *c. d.* (v pozn. 16), s. 133, obr. 24.

³⁷ Obdobnú kompozíciu uplatnil Eduard Müller, nemecký sochár pôsobiaci v Ríme, pri súsoší *Prométhea* (1872-1879), dnes v Národnom múzeu v Berlíne.

synovia a synovci, ktorí postupne prebrali štafetu rodinného kumštu.³⁸ Robert Cauer sa v roku 1889 definitívne vrátil do Nemecka. Za zásluhy o výchovu nemeckých umelcov bol menovaný za profesora. Zomrel v Kasseli 2. apríla 1893 vo veku šesťdesiatdva rokov.

Vrátim sa k Cauerovej soche *Šípovej Ruženky* v Dolnej Krupej. Napriek jej romantickému vyzneniu kompozíciou nadväzuje na neoklasicistický kánon. Dá sa prirovnať napríklad k soche *Umierajúcej Lukrécie*, ktorej autorom je Canovov katalánsky žiak Damián Campeny y Estany (1834, La Lonja, Valencia, obr. 17).

obr. 17: Damián Campeny y Estany: *Umierajúca Lukrécia*, 1834, mramorová socha, Valencia.

Zdroj: http://ca.wikipedia.org/wiki/Fitxer:Campeny-Lucrecia_0002.JPG

Má podobnú polohu, sčasti aj skladbu záhybov na šatách, ľavú nohu prekríženú cez pravú, naklonenú hlavu, jednu ruku v lone, druhú spustenú dolu. Cauer zasadil svoju Ruženku časovo do gotiky, možno preto, že tento štýl bol vtedy vnímaný ako „staronemecký“ (*Altdeutsches Stil*) a jeho vzkriesenie v rámci európskeho historizmu bolo veľmi aktuálne. Sedí na stoličke, ktorá má zo zadnej strany motív gotickej mnišky (obr. 18). Odeté má priliehavé šaty zodpovedajúce do značnej miery gotickej móde, so širokými otvorenými rukávmi, vpredu s typickou šnurovačkou a dlhou naberanou sukňou, nechýba voľne spustený opasok s taštičkou. Cez lono má prehodenú ochrannú látku na spôsob zástery. V pravej ruke má ešte vreteno, ktorým sa práve pichla (obr. 19), ľavú ruku (toho času chýbajúcu) mala bezvládne spustenú dolu aj s praslicou zachytenou medzi prstami, (ktorá tiež chýba). Na jej konci je pripevnený a pádom nadol obrátený kúdeľ vlny (zachovaný).

³⁸ Bližšie o nich TIMM, Walther: *Nachkommen von Robert Carl Cauer [1831-1893 und] Auguste, [geb.] Schmidt [1838-1906]*. Selbstverlag, 1956.

Pred kúdeľom pri nohách sedí schúlená mačka. Ruženkina zakláňajúca sa hlava prezrádzala, že upadá do spánku.

obr. 18: *Pohľad na stoličku s gotickou mníškou,*
Dolná Krupá

Foto: Oľga Gyárfášová

obr. 19: *Detail ruky s vretenom,*
Dolná Krupá

Foto: Oľga Gyárfášová

Podľa svetoznámej rozprávky spolu s Ruženkou zaspalo celé kráľovstvo, kráľ s kráľovnou a všetci dvorania. Tým sa naplnila kliatba zlej sudičky, ktorá sa pomstila za to, že ju nepozvali na oslavu Ruženkinho narodenia. Zámok obrástol spleťou trnitých vetví, aby sa do neho nikto nedostal. O spiacej princeznej sa po sto rokoch dopyčul princ. Presekal sa trnitým porastom a vstúpil do zámku. Našiel spiacu princeznú a dojatý jej krásou ju pobožkal. Nato sa prebrala a všetci spolu s ňou. Princ ju požiadal o ruku a potom žili šťastne až kým nepomreli.

Tento príbeh obsahovala už francúzska knižka *Rozprávky mojej matky Husi* (*Contes de ma Mère l'Oye*),³⁹ ktorá vyšla v Paríži v roku 1697. Napísal ju Charles Perrault (1628–1703), úradník na dvore Ludovíta XIV. Jeho *Spiaca krásavica v lese* (*La belle au bois dormant*) sa stala inšpiráciou početných prerozprávání. Najznámejšiu verziu napísali v nemčine bratia Grimmovci. Jacob (1785–1863) bol právnikom a Wilhelm (1786–1859) knihovníkom, neskôr boli činní ako univerzitní jazykovedci pracujúci na objemnom nemeckom slovníku (*Deutsches Wörterbuch*). Rozprávku vydali v Berlíne v roku 1812 v prvom diele zbierky *Detské a domáce rozprávky* (*Kinder- und*

³⁹ Názov naráža na prezývku franskej kráľovnej Bertrady z Laonu, manželky Pipina Krátkeho a legendárnej matky rímskeho cisára Karla I. Veľkého (742-814). Údajne mala od večného pradenia na kolovrátku „husiu nohu“, preto jej hovorili *regina pede aucae* – kráľovná s husou nohou. Je pochovaná v Katedrále *Saint Denis*. Perraultova kniha rozprávok vyšla v češtine v roku 1972 (Albatros) a v slovenčine v roku 1977 (Mladé letá). (Pozn. autorky).

Hausmärchen). Je uvedená v poradí ako päťdesiata aj v následných šiestich vydaniach (1819, 1837, 1840, 1843, 1850, 1857).⁴⁰ Rozprávky zbieral a upravoval Wilhelm, Jacob sa sústreďoval na jazykovú stránku. Ich najvýznamnejšími rozprávačkami – zdrojom príbehov – boli sestry Hassenpflugové: Marie, Marie Susanne, Jeanett a Amalie, ich švagriné, keďže sestra Grimmovcov, Charlotta, bola vydatá za Ludwiga Hassenpfluga, ministra vnútra a spravodlivosti. Pochádzali z francúzskej hovoriacej rodiny hessensko-kasselského advokáta a dcéry hugenotských emigrantov. Poznali všelijaké tradované príbehy, rôznou mierou ovplyvnené Perraultovou knihou. Príbeh o spiacej krásavici im porozprávala Marie Hassenpflugová, neskôr vydatá von Dalwigk.⁴¹

Topos príbehu je však oveľa starší, pôvodne určený dospelým a plný krutých scén. Podľa niektorých teórií siaha až k starým severským mýtom. Perraulta priamo inšpirovala verzia talianskeho autora Giambattistu Basileho (1575–1632) vydaná v roku 1634. Predpokladá sa, že tá zas korenila v stredovekých príbehoch: vo francúzskej romanci *Perceforest* (okolo 1330), kde je v tretej kapitole obdobný príbeh Troyla a Zellandine (*Histoire de Troilus et de Zellandine*) alebo v katalánskej novele *Frayre de Joy e Sor de Plaser* (okolo 1350). V týchto príbehoch hlavná hrdinka počas dlhého spánku otehotnie, čo vynechal až Perrault.

V Nemecku sa od počiatku hľadali paralely medzi Ruženkou a princom (Florimondom) na jednej strane a Brunhildou a Siegfriedom na druhej strane. Brunhilda a Siegfried sú postavami *Piesne o Nibelungoch*, písomne zaznamenané okolo roku 1200. Tá poskytla Wagnerovi základnú látku k opere *Prsteň Nibelungov*, ktorá mala premiéru v roku 1872 (zhodou okolností v roku vytvorenia Cauerovej *Šípovej Ruženky*).

Predobrazom Brunhildy a Siegfrieda boli údajne skutočné historické osoby: vizigótska princezná Brunichilda a franský kráľ Sigibert I. z rodu Merovejovcov, ktorý si ju zobral za manželku (6. storočie). V *Piesni o Nibelungoch*, v príbehu o Odínovi, sa píše, že keď bola Brunhilda dievčaťom, pichla sa uspávajúcim tŕňom, upadla do dlhého spánku a Siegfried ju napokon prebudil. Žiaľ, tieto prirovnávania sa neskôr zneužili na nacistickú propagandu, jednou z jej protagonistov bol aj literát Joachim Fernau. Komparatívne výskumy na túto tému sú však dodnes v centre pozornosti humanitných vied.⁴²

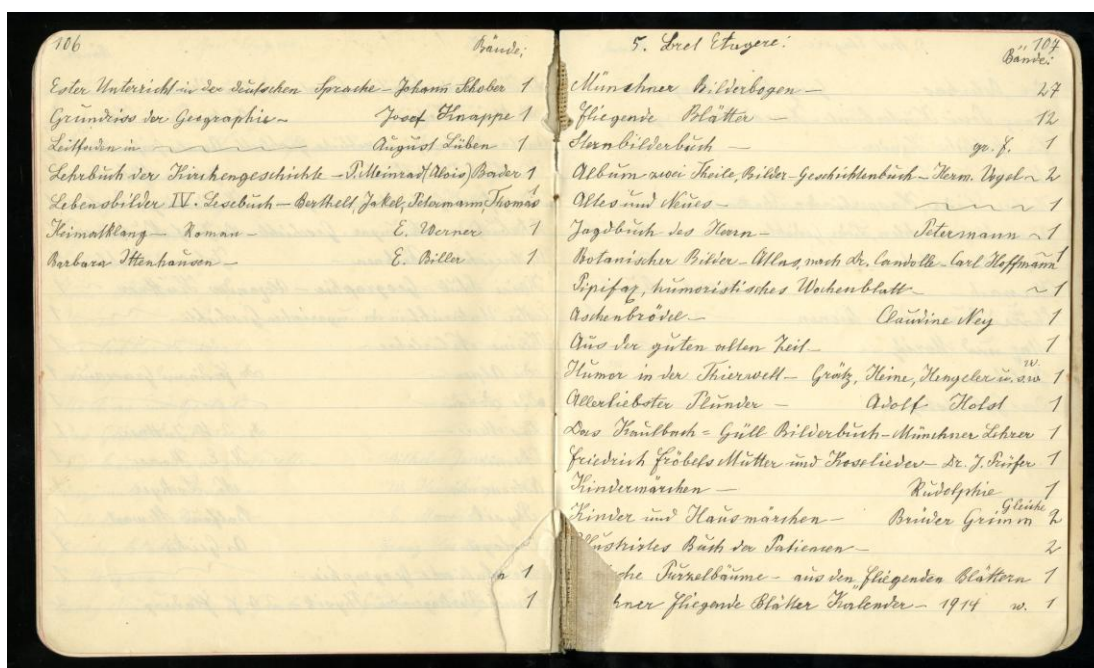
Skutočnosťou zostáva, že tradovaný a rôzne variovaný príbeh si od novoveku osvojovali viacerí autori, ktorí ho prerozprávali pre šľachtickú spoločnosť, až kým v priebehu 19. storočia

⁴⁰ http://de.wikisource.org/wiki/Kinder-_und_Hausmärchen (12.7.2013).

⁴¹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Bratři_Grimmové (5.6.2013); http://de.wikipedia.org/wiki/Grimms_Märchen (5.6.2013); http://regiowiki.hna.de/Schauenburger_Märchenwache (5.6.2013).

⁴² SATKOVÁ, Monika: *Sexuality and Power : Sleeping Beauty*. Seminárna práca. Institute of European Studies and International Relations, Faculty of Social and Economic Sciences of Comenius University in Bratislava, 2008/2009. Za láskavé zapožičanie rukopisu ďakujem autorke. ZIPPEŠ, Jack: *The Great Fairy Tale Tradition: From Straparola and Basile to the Brothers Grimm*. New York: W. W. Norton & Company, 2000; McGLATHERY, James M.: *Fairy tale romance : the Grimms, Basile, and Perrault*. Urbana: University of Illinois Press, 1991.

nezľudovel. Veľkú zásluhu mali na tom vydania Perraultovej knihy a knihy bratov Grimmovcov. Desať rokov po prvom vydaní rozprávok bratov Grimmovcov ich do angličtiny preložil sir Edgar Taylor ako *German Popular Stories ... from oral tradition* (London: C. Baldwin, 1823). Rozprávku o Šípovej Ruženke tam možno nájsť pod názvom *Rose-Bud* na strane 51 až 57. Prekladu do češtiny sa ako prvý zhostil František Bohumil Tomsa (*Weselé Prástevnice aneb Rozmanité wyprawování čili Pohádky dle Grimmových báchorek*, 1833). Tieto rozprávky ovplyvnili českých národoveckých zberateľov ľudových rozprávok – Karla Jaromíra Erbena (1811–1870) a Boženu Němcovou (1820–1862),⁴³ ktorí Rozprávku o Šípovej Ruženke zaradili do svojich zbierok.⁴⁴ V slovenčine sa táto rozprávka objavila až oveľa neskôr, lebo prvé zbierky slovenských ľudových rozprávok Augusta Horislava Škultétyho (1819–1892), Jána Francisciho (1822–1905) a Pavla Dobšinského (1828–1885) ju neobsahovali.⁴⁵ V danom kontexte možno ešte poznamenať, že v knižnici brunsvikovsko-chotekovského kaštieľa boli rozprávky bratov Grimmovcov, ibaže sa nezachovali, figurujú len v zozname takmer troch tisícok kníh, ktoré tu kedysi boli (obr. 20).⁴⁶

obr. 20: Zoznam kníh grófký M. H. Chotekovej,
vpravo dolu záznam o knihe rozprávok bratov Grimmovcov
SNA Bratislava, Fond Brunšvik – Chotek

⁴³ LANGER, Gudrun: *Das Märchen in der tschechischen Literatur von 1790 bis 1860: Studien zu Entwicklungsgeschichte des Märchens als literarischer Gattung*. Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag Giessen, 1979; TILLE, Václav: *České pohádky do roku 1848*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

⁴⁴ Za konzultáciu ďakujem Prof. Petrovi Zajacovi a Dr. Jane Pácalovej z Ústavu slovenskej literatúry SAV.

⁴⁵ PÁCALOVÁ, Jana: *Slovenské rozprávky (1845 – 1883)*. Bratislava: Kalligram, 2012.

⁴⁶ Za informáciu ďakujem Mgr. Stanislavovi Petrášovi z Dolnej Krupěj a za sprístupnenie zoznamu Dr. Edite Bugalovej.

Príbeh o Šípovej Ruženke inšpiroval v priebehu 19. storočia aj umelcov iného ako literárneho žánru. Najprv sa ním zaoberali ilustrátori: Ludwig Emil Grimm, brat Jacoba a Wilhelma, ale až v druhom berlínskom vydaní (1819), Edward H. Wehnert v piatom londýnskom vydaní (1853, obr. 21), kde je daná rozprávka pod názvom *Briar Rose*,⁴⁷

obr. 21: *Edward H. Wehnert: Princ vyslobodzuje Ruženku*
Ilustrácia v Household Stories, collected by the Brothers Grimm, vol. 1,
London: Addey and Company, 1853, s. 246.

alebo slávny Gustave Doré v parížskom vydaní (1861, obr. 22).⁴⁸

obr. 22: *Gustave Doré: Princ vyslobodzuje Spiacu krásavicu*
Ilustrácia v Les Contes de Perrault, Paris: Pierre Jules Hetzel, 1861, s. 17.
Zdroj: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:La_Belle_au_Bois_Dormant_-_Sixth_of_six_engravings_by_Gustave_Doré.jpg

⁴⁷ Prehľad jednotlivých vydaní je na <http://www.pitt.edu/~dash/grimm-engl.html> (4.8.2013).

⁴⁸ Bližšie texty konferencie *De Doré à Perrault*, ktorú organizoval Tony Gheeraert na Univerzite v Rouene 3.1.2007. Online <http://www.lettres.ac-versailles.fr/spip.php?article782> (1.9.2013).

V Paríži sa medzitým odohrala premiéra baletnej pantomímy *Spiaca krásavica* choreografa Jean Pierra Aumersa a hudobného skladateľa Ferdinanda Hérolda (1829). Kuriózne vyznieva živý obraz *Šípová Ruženka*, ktorý v roku 1869 zvečnil dvorný fotograf bavorského kráľovstva Joseph Albert. Princa na ňom stvárňuje skutočný princ Otto von Wittelsbach.⁴⁹ V tom istom roku stuttgartské vydavateľstvo Gustava Weiseho vydalo drevoryt Gustava Krülla a Moritza Michaela podľa kresby Wilhelma Simmlera s výjavom princa prichádzajúceho k Ruženke (v Grafickej zbierke Germánskeho národného múzea v Norimbergu).⁵⁰ Kľúčová scéna vyslobodenia princeznej, keď ide princ pobožkať princeznú, stála najčastejšie v centre pozornosti kresliarov a maliarov. Po ilustráciách a grafikách sa dostala aj na obrazové plátna. Pôsobivo ju namaloval napríklad berlínsky maliar Franz Eduard Meyerheim (1870)⁵¹ alebo Roland Risse,⁵² žiak Schadowa, študent düsseldorfскеj akadémie a možno Cauerov spolužiak.

Všetky tieto diela mohol Robert Cauer teoreticky poznať prv ako sa pustil do tvorby svojej sochy. Nemožno vylúčiť, že jeho *Šípová Ruženka* otvorila kapitolu sochárskych stvárnení tejto rozprávkovej postavy. Uplynulo však len pár rokov od jej vzniku, keď ju výpravnosťou a bohatosťou ozdobných prvkov zatienila voľnejšie koncipovaná snehobiela mramorová socha, plná drobných ružičiek na trnistrých konároch plaziacich sa navôkol a po okrajoch šiat krásnej princeznej upadnutej do hlbokého spánku (obr. 23). Pôsobila tajomnejšie a viac rozprávково. V roku 1878 ju vytvoril berlínsky sochár, maliar, zberateľ umenia a podnikateľ židovského pôvodu Louis Sussmann-Hellborn a svojou úchvatnosťou si našla cestu do zbierok Starej národnej galérie v Berlíne.

Ku koncu 19. storočia pribudlo ešte zopár umeleckých skvostov s námetom Šípovej Ruženky. Spomenúť možno cyklus nástenných malieb v Cisárskom paláci v Goslari (v Dolnom Sasku). V rokoch 1877 až 1890 ich vytvoril Hermann Wislicenus, profesor düsseldorfскеj akadémie a nazarén, aby symbolicky vyjadril zaspatú nemeckú ríšu a jej nové prebudenie. Pozoruhodné diela vznikli vo viktoriánskom Anglicku, najmä vďaka *Pre-Raphaelistom* ako Edward Burne-Jones (1885–1890, obr. 24), inšpirovaný prebásneným príbehom v podaní Williama Morrisa, ďalej Walter Crane (okolo 1880), Thomas Ralph Spence (1886) alebo Henry Meynell Rheam (1899), ale aj iných maliarov ako Edward Frederick Brewtnall (okolo 1890). V ich obrazoch, blízkych symbolizmu

⁴⁹ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1c/Dornroeschen_Joseph_Albert_01.jpg (3.9.2013).

⁵⁰ Inv. č. H 3115.

⁵¹ Olejomalba na plátne s rozmermi 188 x 142 cm bola v ponuke aukčnej spoločnosti Lempertz v Kolíne nad Rýnom 15.11.2003. http://www.arcadja.com/auctions/en/meyerheim_franz_eduard/artist/113702/; <http://www.artnet.com/artists/franz-meyerheim/dornröschen-CCg0zUi5B6lCob4-BJzdLQ2> (9.8.2013).

⁵² Jedna olejomalba *Šípovej Ruženky* od Rolanda Risseho sa nachádza v Crocker Art Museum v Sacramente (USA), inv. č. 1872.477; iná v súkromnej zbierke (<http://www.bridgemanart.com/en-GB/asset/20813/Risse-Roland-1835-87/Sleeping-Beauty>; 25.9.2013).

a secesii, sa známa rozprávka stala skôr zámenkou na zobrazenia krásnych dlhovlasých osudových žien a kreácií štylizovaných florálnych motívov.

obr. 23: *Louis Sussmann-Hellborn: Šípová Ruženka, 1878, mramorová socha*
Stará národná galéria v Berlíne
Zdroj: <http://cupetinte.blogspot.sk/2012/11/louis-sussmann-hellborn-march-20-1828.html>

obr. 24: *Edward Burne-Jones: Ružový altánok (The Rose Bower),*
štvrtý obraz cyklu The Legend of Briar Rose, olejomalba na plátne, 1890
Buscot Park, vidiecke sídlo lorda Faringdona, Oxfordshire
Zdroj: <http://uploads4.wikipaintings.org/images/edward-burne-jones/the-sleeping-beauty-1890.jpg>

V tom čase dokončil na druhom konci Európy Pjotr Iljič Čajkovskij svoj slávny balet *Spiaca krásavica* (1889) a chystal jeho premiéru v petrohradskom cárskom divadle (1890).

Možno predpokladať, že vtedy už Cauerovu sochu *Šípovej Ruženky* obklopovali voňavé a pestrofarebné ruže dolnokrupského rozária a lahodili oku i duši grófkky Márie Henriety Chotekovej, ako aj jej hostí. Socha je u nás ojedinelá, keďže žiadna iná historická socha (a ani maľba) Šípovej Ruženky nie je na Slovensku známa. Zároveň ju možno považovať za veľmi cenný kus z dedičstva európskej kultúry a umenia 19. storočia. S jej reštaurovaním by sa aj z tohto dôvodu nemalo otáľať.

SUMMARY

FAIRY TALE SCULPTURE IN DOLNÁ KRUPÁ (PIECE BY ROBERT CAUER)

The study focuses on identification and art-historian analysis of the torso of the sculpture recorded as *“The Sitting Lady”*. The torso is signed “R. Cauer 1872”. Its author Robert Cauer (1831–1893) comes from German artist family whose fate can be found in German scholarly literature. He was born in Dresden from where he moved with his parents to Bad Kreuznach. He studied painting at Düsseldorf Academy under F. W. von Schadow, but after his return home he became a sculptor, as his father Emil and older brother Karl. His works were made mainly in Neoclassical and Romantic style with the focus on literary and fairy tale figures. In 1860 he made a sculpture *“The Sleeping Beauty”*, and in 1865 its bigger version in plaster was exposed at The Dublin International Exhibition of Arts and Manufactures. He offered to make a marble version of the sculpture for £250. Such version of *“The Sleeping Beauty”* is in Dolná Krupá. It is known, that in 1872 Cauer made two of this statue – one for Grand Duke von Mecklenburg-Schwerin and one for Count von Hohenzollern. The question is if the statue in Dolná Krupá is one of those two or if it is another one. *“The Sleeping Beauty”* from Dolná Krupá is linked with the rosarium of Countess Marie Henrieta Chotek (1863–1946), but she was only nine years old when the sculpture was made, so if, she came to it later.

Only preserved piece (in full) of *“The Sleeping Beauty”* is nowadays in *Schlossparkmuseum* in Bad Kreuznach. This piece can serve as a model for restoration even though it is not exactly the same in detail as the piece in Dolná Krupá.

Cauer’s statue is following the Neoclassical canon, it can be compared with e. g. *“The Dying Lucretia”* by Canova’s pupil Damian Campena y Estany (1834). The touch of Romanticism can be seen in the Gothic elements (the dress, the chair). The story of Sleeping Beauty is very old. Its versions can be found in French romance *Perceforest* (around 1330), in the books written by G. Basile (1634) and Ch. Perrault (1697) and all above by Grimm brothers (1812). In Germany the story was connected with Northern mythology that was, unfortunately, misused in Nazi propaganda.

The Sleeping Beauty and her Prince was compared to Brunhild and Siegfried from *Nibelungenlied* and to Brunichild and Sigibert I of Merovingian from the history of Franks. In the 19th century the Grimm brothers version of the story was translated to English (sir E. Taylor, 1823), to Czech (F. B. Tomsa, 1833) and to other languages. Nonetheless The Sleeping Beauty story was not a part of the first collections of Slovak fairy tales.

Before Cauer's statue was made, the story became a theme for illustrations (L. E. Grimm, 1819; E. H. Wehnert, 1853; G. Doré, 1861), ballet pantomime (J. P. Aumers and F. Héroid, 1829), live act photography (J. Albert, 1869), graphics (G. Krüll, M. Michael, W. Simmler, 1869) or oil paintings (F. E. Meyerheim, 1870; R. Risse). The late 19th century works were even better from the artistic point of view, e. g. the paintings by H. Wislicenus (1877–1890), Th. R. Spence (1886), H. M. Rheama (1899), statue by L. Sussmann-Hellborn (1878); paintings by Pre-Raphaelites as E. Burne-Jones (1885 – 1890) and W. Crane (around 1880); or ballet by P. I. Tchajkovskij (1889). In various pieces from Symbolism and Art Nouveau style this fairy tale became an excuse for visual display of beautiful femme fatal as well as of floral motives.

Cauer's statue in Dolná Krupá is unique in Slovakia because there is no other historical sculpture (or painting) of The Sleeping Beauty known here.

Pavel N o v á k

Národní zemědělské muzeum, Praha

Ještě v první polovině 18. století patřil rod Chotků k poměrně chudým šlechtickým rodům. Vlastnil malý statek Bělušice poblíž Žatce, k němuž Václav Antonín Chotek připojil vyženěnou Jeviňoves později známou jako Veltrusy. Staršímu, méně úspěšnému synovi Janu Karlovi, předal Bělušice, mladšímu, průbojnějšímu a úspěšnějšímu Rudolfovi, Veltrusy. Rudolf dosáhnul vůbec nejvyšší státní funkce v rámci rodu Chotků – stal se nejvyšším kancléřem monarchie. V rodinném životě mu však štěstí nepřálo. Měl jedinou dceru Marii Brigitu, která poté co ovdověla, se odmítla provdat za bratra zemřelého muže a naopak si tajně proti vůli rodičů, kteří usilovali pro ni o dědictví po jejím muži, vzala mladšího hraběte Malabaila Canala. Zřejmě tato skutečnost měla velký vliv na Rudolfovo rozhodnutí roku 1771 zřídit z Veltrus fideikomis a ustanovit jeho dědění v mužské majorátní linii. Tím z dědictví vyloučil svoji nezdárnou dceru. Jan Karel již v roce 1764 koupil panství Nové Dvory na Kutnohorsku a po smrti mladšího bratra Rudolfa roku 1773 Veltrusy zdědil jeho jediný syn Jan Rudolf. Když Jan Karel roku 1787 zemřel, spojil Jan Rudolf všechna tři panství Bělušice, Veltrusy a Nové Dvory ve svých rukou a poté, co roku 1798 zemřela i jeho matka, se samostatně ujal hospodaření na téměř 5 000 hektarech a okamžitě zřídil ústřední správu svých velkostatků, aby zmobilizoval finanční zdroje na realizaci svých smělejších plánů týkajících se rozvoje rodových sídel a krajiny je obklopující.⁵⁴

Z rukou Jana Rudolfa přešla spojená chotkovská panství do rukou jeho vnuka Jindřicha, neboť nejstarší syn Jan Nepomuk předčasně zemřel. Od něho převzal panství Rudolf Karel, ale ten v důsledku hospodářské krize a duševní choroby, jež se rozvinula po smrti jeho jediného syna a manželky, panství vysoce zadlužil. Záchranu panství umožnilo dosazení sekvestrační správy a prohlášení Rudolfa Karla za marnotratníka. Panství se podařilo po hospodářské stránce zachránit. Převzal ho Emerich, který se vrátil z rakouského Aichachu. Zemřel roku 1911 a tehdy se chotkovské statky rozdělily na dvě samostatné části – veltruskou a bělušickou část spravoval nejmladší z bratrů Arnošt Chotek, novodvorskou zdědil po bezdětném Emerichovi synovec Quido Thun-Hohenstein.

Chotkovský rod však nereprezentovala pouze majorátní větev, ale i větve mladších sourozenců. Z nich nejvýznamnějším byl Karel, syn Jana Rudolfa, který se stal po vzoru otce

⁵³ Podle chotkovského archiváře a knihovníka, ředitele novodvorské školy a prvního historiografa Chotků Josefa Ledra bylo Eldorádem nazýváno Novodvorskó za časů Jana Rudolfa i jeho potomků. LEDR, J.: Děje panství a města Nové Dvory, Kutná Hora 1884, s. 158.

⁵⁴ K dějinám rodu Chotků srovnej CERMAN, I.: Chotkové, *Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008. K ekonomice Chotkovských statků TYWONIAK, J.: *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*. Sborník archivních Prací 1973, s. 6-102.

významným státním úředníkem a zakoupil si severočeské panství Velké Březno. To bylo spojeno s veltruskou větví roku 1927 v rukách Karla Maria (II) Chotka. Větev Heřmana Chotka, spojená s panstvím Dolní Krupá na Slovensku, vlastnila v Čechách zámek Ratměřice. Ferdinand Chotek byl majitelem zámku ve Volšovech a přechodně byly v chotkovských rukách i další objekty.⁵⁵ U všech zámeckých objektů byl i zámecký park.

V současné době probíhá ve spolupráci Národního zemědělského muzea Praha a Památkového ústavu projekt programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století, v jehož rámci NZM postupně mapuje všechny parky, zahrady a krajinářské úpravy Chotků v českých zemích a alespoň letmo se zmíní i o nečeských državách Chotků. V letošním roce byla pozornost soustředěna na Novodvorské panství ležící v okrese Kutná Hora.

V posledním desetiletí byly chotkovské krajinářské úpravy na Kutnohorsku předmětem řady výzkumných aktivit. V centru pozornosti byl především kačinský park. V letech 2006 byl podniknut P. Šimkem a kol. rozsáhlý terénní i archivní průzkum širšího okolí Kačiny v rámci studie regenerace zámeckého parku Kačina.⁵⁶ Na něj navazovala podrobná projektová dokumentace Regenerace a následně v letech 2010 – 2013 vlastní realizace stavby financovaná z Operačního programu životní prostředí.⁵⁷ Lesy ČR vlastníci lesní část zámeckého parku paralelně realizovaly regeneraci jejich části připravenou stejným autorským kolektivem. S badatelským průzkumem i vlastní realizací seznámil v roce 2012 odborný seminář konaný na Kačině. Širšími krajinářskými úpravami Chotků v rámci Kutnohorska se zabývala ve své diplomní práci nejprve Markéta Flekalová⁵⁸ a poté v ještě širších souvislostech i výzkumný projekt Implementace opatření Evropské úmluvy o krajině v intenzivně zemědělsky využívaných oblastech nesoucích stopy historických krajinářských úprav – pilotní studie Nové Dvory – Kačina řešený na půdě Výzkumného ústavu krajiny a okrasného zahradnictví v Průhonicích a Přírodovědecké fakulty UK Praha v letech 2006 – 2011. Jeho výstupem jsou vedle dílčích studií dva svazky Vývoje krajiny Novodvorska a Žehušicka ve středních Čechách.⁵⁹

⁵⁵ Jedná se např. o zámek a park Jemniště, které vlastnil Jan Nepomuk Chotek. Po jeho smrti zůstal jeho manželce. Velkobřezenská větev vlastnila zámeček a park ve Starých Čivicích u Pardubic. Marice Brigitta Chotková podruhé provdaná Malabaila Canalová vlastnila zámky a zámecké parky v Dolní Láryni, Bartošovicích a Dukovanech.

⁵⁶ ŠIMEK, P. a kol.: *Regenerace zámeckého parku Kačina* Studie. Lednice 2006.

⁵⁷ ŠIMEK, P. a kol.: *Regenerace zámeckého parku Kačina Dokumentace pro stavební řízení*. Uherský Brod 2008.

⁵⁸ FLEKALOVÁ, M.: *Stopy chotkovských úprav krajiny Kutnohorska. Diplomová práce*. Lednice na Moravě 2004.

⁵⁹ LIPSKÝ, Z., ŠANTRUČKOVÁ, M., WEBER, M.: a kol. *Vývoj krajiny Novodvorska a Žehušicka ve středních Čechách I a II*, Praha 2011, 2012.

I tato publikace však ponechává stranou „vedlejší“ chotkovské krajinářské úpravy situované do okrajových částí chotkovského Novodvorského panství na straně jedné a drobné stavby zahradní architektury v okolí zámku Kačina na straně druhé. Krajinářskými úpravami na Radvančicku se zabývá P. Novák, drobná zahradní architektura v širším okolí Kačiny je předmětem článku Martina Vlčka v Pramenech NZM 51.⁶⁰

Jan Karel Chotek zakoupil Novodvorské panství roku 1764 od uherského hraběte Karla Batthyányho za 400 000 zlatých. Až do roku 1781 zastával nepříliš prestižní funkci předsedy Invalidní komise při Dvorské válečné radě a neměl příliš času na správu svého panství. Proto se začal intenzivně věnovat Novým Dvorům až od přelomu 70. a 80. let. Soustředil se na nížinnou novodvorskou část panství jako celek a stranou jeho pozornosti zůstaly pouze okrajové části panství a jeho oddělená radvančická část. Ke krajině přistupoval komplexně a je úkolem dalšího výzkumu prokázat, zda se jednalo o jeho zásluhy, nebo snahy jeho jediného syna Jana Rudolfa, jak mu je připisuje Ledr.⁶¹ Chotkové totiž zdědili po Věžnících a jim následujících majitelích sice intenzivně obdělávanou, poměrně výnosnou, avšak nepříliš malebnou krajinu s minimem lesů, s velkým počtem rybníků obklopených rozsáhlými podmáčenými loukami s jedinou poměrně malou zámeckou zahradou v Nových Dvorech.

Krajinářské úpravy panství zahájil Jan Karel roku 1775 vypuštěním Svatoanenského rybníka u Nových Dvorů. Z dob předposledního majitele Nových Dvorů před Chotky Pachty z Rájova však zůstal zachován kanál vyhloubený ve dně rybníka, po kterém Pachta jezdil se společností s „námořní lodí“ k altánu „na rybníce“ či spíše na jeho hrázi za rybníkem.⁶² Tento altán zřejmě již v době Jana Karla neexistoval a obtíže spojené se zamokřením těsného okolí zámku a nepochybnou existencí komárů převážily nad estetickými důvody, a proto rybník vypustil. U ústí kanálu zůstala zachována loděnice. Nechtěně vypuštěním rybníka rozhodl o izolování této části terénu od ostatních chotkovských úprav, které byly nejprve směřovány do Novodvorské zahrady a bažantnice a později do prostoru kačinské bažantnice, kde začal budovat park jeho syn Jan Rudolf.

V letech 1776 – 1782 nechal dovézt Jan Karel mnoho druhů rostlin, semen a sazenic stromů z obchodů a školek z Prahy, Vídně, Pardubic, Poděbrad, Zbirova, ale i z Berlína, Starého Srbiště a Londýna. Poradcem mu byl MUDr. František Třebický, kutnohorský lékař a zeť hospodářského správce novodvorského panství Františka Steindorfa. Část sazenic a semen byla umístěna do nově založené botanické školky za špitální budovou v Nových Dvorech a část byla volně vysazena do

⁶⁰ Obě studie jsou založeny důsledně na studiu archivního materiálu. Článek P. NOVÁKA *Zapomenutá Chotkovská krajinářská úprava na Radvančicku* využívá fond *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*, inv.č. 819, kt. 323. Příspěvek M. VLČKA *Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb v zámeckém parku na Kačině za hraběte Jana Rudolfa Chotka* vychází z fondu *Rodinný archiv Chotků* inv.č. 1793, kt. 115, okrašlování a inv.č. 1795, kt. 116, stavební záležitosti. UDU, osobní fond Z. Wirth LXXXV/XXXV, kart. 75.

⁶¹ LEDR, J.: *c.d.*, s. 156.

⁶² Tamtéž, s. 132. Kanál stáje ještě zavodněný je zachycen ještě na druhém vojenském mapování z let 1852-1853.

krajiny. Jan Karel cíleně, avšak nepříliš plánovitě, začal zakládat remízy u jednotlivých vesnic s bezlesým okolím. Rovněž obohatil druhovou skladbu stávajících lesů pod výběžky Železných hor stejně jako novodvorskou a kačinskou bažantnici o nové druhy stromů jako byly jírovce, jedlé kaštiny, moruše, rychle rostoucí topoly a modřiny a podél cest vysazoval aleje.⁶³ Dosud poněkud fádňá krajina se tak přeměnila v pestrou mozaiku ploch lesů, rybníků, luk a převažujících polí vzájemně propojenou alejemi. Z rozsahu prací a množství zalesňovaných lokalit je zřejmé, že Jan Karel přistupoval k přeměně krajiny jako k budování rozsáhlého anglického parku, jehož integrální částí se staly hospodářsky využívané plochy.

Ve dvou případech začal budovat zahradní stavby určené nejenom jako hospodářská stavba, ale i jako výletní cíl a místo zábavy. První z nich, tzv. Gotickou ruinu, postavil v roce 1785 v nově vysázeném a pravoúhlo sítí cest rozděleném lese Libuši na vrcholu Kačinského hřbetu. Byla využívána jako zděný přízemní zastřešený lovecký objekt vybavený uvnitř nábytkem.⁶⁴ Skutečnou ruinou je teprve od druhé poloviny 19. století. Druhý objekt neumíme přesně lokalizovat. Jednalo se o kačinský pavilon, který stál někde poblíž kačinské bažantnice a byl budován v 80. letech. Poté, co se konečně v prvním desetiletí 19. století rozeběhla stavba zámku Kačina, byl rozebrán a materiál použit na stavbu zámku. Jiná dispozice hospodářských budov zámku naznačuje, že kačinský pavilon stával zřejmě na jejich místě.⁶⁵

Jan Karel se pustil i do obnovy zámecké zahrady v Nových Dvorech. Ponechal její původní barokní dispozici z dob Věžníků, ale celou zahradu zjednodušil. Její jádro tvořila pravidelná stromová výsadba, která zčásti nahradila dřívější složitější úpravu parteru. Zachována zůstala kašna, oranžerie i plocha pro letní pěstování pomerančových keřů v nádobách. Přestavěn na zimní divadlo byl myslivecký pavilon Saletka, původně věžníkovské letní divadlo a nově bylo vybudováno zahradní divadlo ohraničené stromy. Výrazně byla posílena zahradnická a školkařská funkce zahrady, kde na méně exponovaných místech mimo hlavní průhled ze zámku na areál kláštera resp. kostela sv. Anny byly zřízeny produkční plochy sloužící pro potřeby panství i pro rozsáhlou obchodní činnost.⁶⁶

Jan Karel rovněž změnil dispozici zámku. Zrušil jižní arkádové průčelí a tím otevřel průhled do novodvorské bažantnice. Vysázel zde „botanickou alej“ pestrého druhového složení a tím opticky propojil zámek s bažantnicí. Průhled opticky zakončoval románský kostel ve Svatém

⁶³ K druhovému složení jednotlivých alejí viz Státní oblastní archiv Praha, fond Rodinní archiv Chotků, inv.č. 1793, kt 115.

⁶⁴ TLAPÁK, J.: Chotkovské krajinářské úpravy na bývalém Novodvorském panství. Vědecké práce NZM 30, Praha 1993, s. 145.

⁶⁵ SobA Praha, fond Rodinný archiv Chotků, inv.č. 1793, kt. 115. Mapy území mezi Novými Dvory a Sv. Mikulášem, Ústav dějin umění, WDXIII 2487, i.č. 05921.

⁶⁶ K rozboru funkcí zahrady srovnej: BORUSÍK, P. Nové Dvory, obnova zámecké zahrady, dokumentace pro stavební řízení. Třeboň 2010. s. 3-7.

Jakubu. Obnovil věžníkovskou pravidelnou hvězdicí cest v bažantnici, z níž zůstal pouze trojzubec cest zachycený prvním vojenským mapováním. Hlavním bodem, k němuž směřoval centrální průhled z novodvorské bažantnice, bylo kutnohorské panorama s chrámem sv. Barbory, druhý boční průhled směřoval na Kaňk, nejvyšší krajinnou dominantu v okolí. Zlikvidoval rovněž parkovou úpravu před západním průčelím, kde nechal postavit chlévy. Po přestěhování Chotků na Kačínu byla posílena hospodářská role Nových Dvorů, a to jak samotného zámku, který se stal sídlem hospodářské správy panství, tak i zahrad, v nichž převážila produkční funkce.⁶⁷

Pokračovatelem okrašlovací činnosti na Novodvorskú byl syn Jana Karla Jan Rudolf. Jeho znalosti o zahradním umění a o botanice byly velmi rozsáhlé, což dokazuje dodnes chotkovská knihovna, kde tato oddělení patří k nejobsáhlejším a některé knihy obsahují vpisky Jana Rudolfa.⁶⁸ Jeho deníky a korespondence ukazují, že na svých cestách – ať již v době profesní průpravy nebo později při cestách úředních i soukromých s rodinou – navštěvoval často parky a zahrady nejrozličnějších šlechtických sídel.⁶⁹

O jeho hlubokém zájmu o zahradní umění svědčí i korespondence s Nicolasem Josephem Jacquinem a Richardem van der Schottem, předními osobnostmi oboru přelomu 18. a 19. století. Jeho obdiv k velkým mužům zahradního umění našel výraz v budování jejich pomníků v chotkovských zámeckých parcích. Na Veltrusech nechal postavit pomník van der Schottovi a Hirschfeldovi obelisk, na Kačíně zamýšlel vybudovat velkolepý památník N. J. Jacquinovi. Tvořil ho dvojité stromový rondel 204 metrů v průměru rozdělený hvězdicí cest na osm výsečí vzájemně spojených dvojicí okružních cest s vnitřním stromovým rondelem skrývajícím vodní plochu s ostrovem, na kterém měl stát osmiboký pavilon s kupolí s pilonem uvnitř, na němž měla být umístěna Jacquinova busta. Pavilon nebyl zřejmě z úsporných důvodů postaven, rondel však existuje dodnes stejně jako projekt památníku a Jacquinova busta umístěná dnes v chotkovské knihovně. Při výsadbě mělo být použito 147 druhů domácích i cizokrajních dřevin.⁷⁰

Chotkovský park na Kačíně je tradičně připisován Nicolasi Jacquinovi, přičemž není zcela jasné, zda se jedná o otce Nicolase Josepha nebo syna Josepha Franze. Dochovaná korespondence však nedokazuje, že by se Jacquin na koncepci parku autorsky podílel ve smyslu vytvoření projektové dokumentace. Neumělost některých náčrtů jednotlivých zahradních partií spolu se seznamy rostlin a konkrétními pokyny k výsadbám psanými rukou Jana Rudolfa Chotka spíše naznačují, že autorem je Jan Rudolf Chotek. Svoje záměry s Jacquinem, který zřejmě Kačínu vůbec

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ STEJSKALOVÁ, E.: *Knihy o anglických zahradách na zámku Kačina*. In: Kamenná kniha. Sborník k historickému romantismu – novogotice. Sychrov 1997.

⁶⁹ Šimek (2006, s. 16) uvažuje i o inspiraci zámeckým parkem ve Worlitz a Belvederem ve Výmaru.

⁷⁰ SobA Praha, fond Rodinný archiv Chotků, inv.č. 1793, kt.115, folio 101.

nenavštívil, korespondenční formou a lze předpokládat i během svých vídeňských úředních pobytů, konzultoval. Snad budoucí detailní studium deníků a korespondence Jana Rudolfa ukáže, zda platí domněnka M. Webra a kol., že se Jacquin podílel autorsky na koncepci vybraných partií parku, kterými byl Jacquinhugel – arboretum a Jacquinplatz – rondel navržený jako Jacquinův památník.⁷¹ Minimálně v případě rondelu však půjde spíše o trvalé uchování památky na významného botanika Jacquina na Kačíně než o autorskou spoluúčast.

Pro tuto skutečnost mluví ještě jeden fakt, a to chotkovská krajinářská úprava u Radvančic. Její vznik včetně motivace celé úpravy ve stručnosti popsal Ledr. Kopcovitá, lesnatá, nebažinatá a tudíž zdravá krajina kolem Radvančic Jana Rudolfa Chotka a zejména jeho manželku Sidonii natolik zaujala, že se zde rozhodl připravit ženě překvapení. Svolal poradu (místních) řemeslníků a ti mu podle jeho požadavků, které vycházely ze vzorů publikovaných v knihách o především anglické zahradní architektuře, během let 1794 – 1796 vybudovali 15 staveb, využili kaskádu čtyř rybníků, upravili tok potoka, vytvořili síť cest, pročistili a novými výsadbami doplnili lesní porosty a při stavebních objektech vybudovali vysoké záhony s vonícími květinami.⁷² Vybudování areálu, který byl každoročně využíván Chotky během letních několikadenních pobytů, stálo necelých 40 000 zlatých.

Právě radvančický „park“, který dostal jméno po manželce Jana Rudolfa Sidoniiin les, představoval pro Jana Rudolfa jako poučeného, ale neškoleného zahradního architekta objekt, na němž si mohl vyzkoušet své znalosti i praktické dovednosti a realizovat své představy. Výběr stavebních objektů dokazuje osobní angažovanost Chotka. Postaveny byly nejenom stavby sériově stavěné v té době v řadě zámeckých parků jako byla rybářská či uhlířská chýše, poustevna nebo kaple či ruina vodního hrádku, stavby připomínající jednotlivé evropské i mimoevropské země jako byla švýcarská, dům anglického pachtýře či americká rostlinárna, ale i stavby inspirované literárními díly. Podle Shakespearovy komedie Dva příbuzní byla postavena Palemonshutte a podle básně Emilie von Berlepsch pavilon Serenity. Radvančický park nese pečeť sice poučené, ale přece jen amatérské ruky svého tvůrce, neboť mezi jednotlivými objekty chybí pohledové vazby, jejich rozmístění je nahodilé a jednotlivé stavby byly zřejmě špatně založeny, neboť vyžadovaly neustálé opravy.

Sidoniiin les byl zamýšlen jako privátní místo relaxace Chotků, čemuž odpovídá jeho uzavřenost umožňující se izolovat od okolního světa i dva vzdálenější výletní cíle – temply vybudované v tři kilometry vzdáleném Hetlíně a Borové.

⁷¹ WEBER, M., ŠANTRUČKOVÁ, M. ŠTROBLOVÁ, L.: *Dobový obraz osobnosti Jana Rudolfa Chotka v krajinářských úpravách Kačiny na Kutnohorsku*. Acta Pruhoniciana 95, 2010, s. 23.: c.d. s. 83.

⁷² LEDR: c.d. s. 164-165.

Pro účely relaxace byly využívány i další objekty na Novodvorském panství. Prokázán je příklad Červeného domku při silnici Nové Dvory – Svatá Kateřina přestavěný pro příležitostné pobyty hraběcí rodiny po roce 1791. Červený domek, zvaný podle barvy své fasády, byl zahrnut do celkové kompozice kačinského parku, neboť ležel při vodním toku, po kterém mohly po dobudování parku jezdit Chotkové na lodičkách z Kačiny ke starému zámku v Nových Dvorech. Po smrti Jana Rudolfa byl přeměněn v hájovnu.⁷³

Bez větší přestávky pokračovalo i zvelebování okolí Nových Dvorů po smrti Jana Karla v roce 1787. Od roku 1789 zde byl upravován vodní režim, terén i cestní síť a formovány byly i porosty. V této době se již rozhodl pro místo budoucího staveniště nového rodového sídla – budoucího zámku Kačina a jednal s architekty o plánech stavby. Krajinářské úpravy se proto začaly stále více soustřeďovat na širší okolí budoucí stavby, tj. na kačinský hřbet a oba jeho svahy. Zde byla postupně přemodelována stará barokní obora – bažantnice, do níž byla vsazena hvězdice cest s pavilonem později nahrazeným vázou na jejím průsečíku a vysázena tzv. Malá bažantnice. Vysázena byla i alej v budoucím hlavním průhledu od zámku směrem na Kaňk a přes Mikulášský rybník na Železné hory. Až pod zámecké návrší byl doveden vodní kanál, na němž byl zřízen malý rybník.⁷⁴

Podzemním tunelem z něho vedla voda do sklepení s trkačem, který hnal vodu na vodní věž, jež zásobovala zedníky během stavby zámku vodou. Později byl trkač použit k zásobování zámku vodou. Nad rybníčkem byl vybudován Tempel. Nad dalším rybníčkem ve Velké oboře byla postavena rybářská chýše. Další drobné stavby vznikaly až do konce prvního desetiletí i v dalších částech zámeckého parku. Pouze nepatrný zbytek z nich se zachoval, existenci některých z nich dokládají terénní indicie a část z nich zřejmě zůstala jen v plánech. Některé z podle archivních pramenů realizovaných staveb dnes již neumíme ztotožnit se současnými stavbami.

Z dochovaných je to Platanový mostek a kaplička věnovaná Sidonii Chotkové. Nedochoval se vyhlídkový pavilon na Jacquinově kopci ani altán poblíž „výhybky“ na vodním kanálu v oboře ani váza v průsečíku cest, po nichž zůstaly pouze základy. Existenci Templu, rybářské chýše a Japonského domu na ostrovech v Mikulášském rybníce dokládají pouze archivní materiály účetní povahy.⁷⁵ Velkolepé přístaviště na břehu Mikulášského rybníka na hlavní pohledové ose před zámkem navržené projektantem zámku Kačina Ch. F. Schurichem zůstalo jen na papíře.

⁷³ V roce 1866 zde krátce odpočíval během prusko-rakouské války s vojenským štábem pruský princ Bedřich viz ZAVADIL, A.: *Kutnohorsko sloven i obrazem*, Kutná Hora 1911, s. 128. Původní, dnes zatrubněný vodní tok vedl nad jez na Klejnarce a tudíž jízda na loďce k Novým Dvorům byla možná. Dnešní tok ústí pod jezem a jízdu proti proudu již neumožňuje.

⁷⁴ Detailní chronologie krajinných úprav viz ŠIMEK.2006, s. 32-33.

⁷⁵ Účetním materiálem prokázaná stavba Japonského domku spolu s maurským pavilonem na Kamajce eventuálně čínským domem v Radvančicích dokazuje, že ani na Kutnohorsku se Chotkové nevyhýbali exotickým stavbám, jejichž

Ještě v 90. letech uvažoval Jan Rudolf o parku v měřítku celého panství a věnoval se vzdálenějším lokalitám, které tvořily významné krajinné dominanty a které mohl využít při zasazení očekávané stavby zámku Kačina do krajiny, aby je vzájemně propojil se zámkem. Roku 1796 si pronajal od Thun-Hohensteinů v sousedních Žehušicích pustý vrch Kamajka, který nechal osázet stromy, a vybudoval zde pavilon ve stylu maurské Alhambry.⁷⁶

O dva roky později pronajal od sedleckých cisterciáků nejvyšší bod v okolí Kutné Hory, haldami a propadlinami po důlní činnosti rozrytý vrch Kaňk, a nechal ho osázet domácimi i cizokrajnými stromy. V druhém desetiletí 19. století zde nechal vybudovat rodový památník v podobě empírového mauzolea, nad nímž se tyčí mohyla s kamenným sloupem a železným křížem na vrcholu připomínající faráře Chodka, kterého Chotci považovali za svého příbuzného, jenž byl svržen husity do kutnohorských šachet. Na tento památník nasměřoval hlavní osu zámku Kačina a jí podřídil průhled Velkou bažantnicí.

Jedna z vedlejších os zámku směřovala k Třebešicím na holý vrch Skalka. Roku 1799 zde Jan Rudolf vybudoval dřevěný pavilon s věžičkou a celý pahorek nechal osázet vysokými stromy a exotickými keři. Pohledově ji navíc propojil alejí s románským kostelem sv. Bonifáce v nedalekých Loších.

V 80. letech byl Jan Rudolf na vrcholu své úřední dráhy, avšak v roce 1789 přišel první pád, v roce 1792 druhý a Chotek odešel na deset let do penze.⁷⁷ A právě v těchto letech se velice intenzivně věnoval zvelebování svých panství a chystal stavbu nového rodového sídla na Kačině. Po smrti matky v roce 1798 se ujal samostatně správy svých panství a okamžitě zřídil jejich ústřední správu. To mu umožnilo zintenzivnit práce na krajinářských úpravách a to jak na Novodvorsku, tak i na Veltrusech, kde probíhala od konce 80. let rekonstrukce parku po velké povodni spojená s budováním řady pavilonů.

Na kačinském hřbetě se již nahromadily skládky stavebního materiálu, ale započetí stavby zámku se stále oddalovalo. V roce 1801 byla stavba zámku sice vykolíkována v terénu, ale než bylo roku 1806 poprvé kopnuto do země, stihl Jan Rudolf ještě rok předtím zrekonstruovat Veltrusy.⁷⁸

To již byl od roku 1802 nejvyšším purkrabím Království českého, ale roku 1805 musel i tuto funkci opustit a měl tak dostatek času se věnovat stavbě zámku i komponované krajiny kolem něho.

znalost do Evropy přinesl W. Chambers., jehož publikaci *Über die Orientalische Gartenkunst eine Ubhandlung aus dem Englischen*. měl J.R. Chotek ve své knihovně.

⁷⁶ Vilemínin pavilon označován jako maurský či turecký. Jeho konkrétní inspirační zdroj – maurskou Alhambru, v jejímž stylu postavil William Chambers pavilon v anglické Kew Garden, objevil M. Vlček – viz jeho příspěvek v tomto čísle Pramenů NZM.. Fyzicky zlikvidován byl pavilon až v 50. letech 20. století.

⁷⁷ K průběhu úřední kariery, srovnej CERMAN, I. *c.d.*, s. 301-458. Kvantifikace příjmů z úřední činnosti, která výrazným způsobem doplňovala příjmy z provozu velkostatků, dosud čekají na své zpracování.

⁷⁸ J. R. Chotek dokonce krátce uvažoval o opravě Novodvorského zámku a ze shromážděných zásob materiálu chtěl postavit na Kačině pouze velkolepý pavilon.

Současně však přišel o významný zdroj příjmů, což vedlo k soustředění se na stavbu zámku a na krajinářské úpravy v jejím nejbližším okolí. Od roku 1806 se stavěl zámek a paralelně s ním i Tempel, Platanový mostek, rybářská chýše na ostrově i vodní věž. Stavba poměrně intenzivně pokračovala až do roku 1809.

Tehdy se Jan Rudolf během napoleonských válek stal civilním velitelem Vídně. Po pádu Vídně byl obviněn panovníkem ze zbabělosti a propuštěn, ale i nyní se Chotek, kterému tehdy padl syn, dokázal obhájit a stal se nejprve konferenčním ministrem a v roce 1810 prezidentem Dvorní kanceláře v legislativních záležitostech. Zde jeho kariéra končí. Na zvelebování chotkovských panství mělo Chotkovo úřední angažmá neblahý vliv. Nedostatek času, kvůli němuž stavbu často řídili místo Jana Rudolfa jeho synové, spolu s finančními problémy způsobenou současnou prací na více místech i odrazem celofíšských událostí vrcholících roku 1815 státním bankrotem, vedly postupně v letech 1812-1815 k minimalizaci prací jak na zámku, tak i v parku.⁷⁹ Od roku 1816 práce opět zintenzivnily. Urychleně byl budován především zámek Kačina, kde se teprve nyní začalo budovat severní kolonádové křídlo s pavilonem kaple a divadla, ale v témže roce se budoval např. pavilon při Platanovém mostku a zřejmě i mauzoleum na Kaňku.

O zahradních stavbách z následujících let máme jen minimum informací. Dochovala se však řada plánů, většinou signovaných stavitelem Kačiny J. P. Joendlem, k nimž však chybí účty, a další archivní materiály dokládající jejich realizaci. Na straně druhé ale „turistický“ průvodce Antona Vogela z roku 1823 popisuje okolí Kačiny jako rozsáhlý upravený park s řadou pavilonů a dalších staveb.⁸⁰ Park Vogel v této době chápal ještě v měřítku celého panství, neboť do něho zahrnoval i novodvorskou zámeckou zahradu, bažantnice, obory a remízy na různých místech panství. V okolí Mikulášského rybníka popisoval především aleje a stromové skupiny, což vede k pochybnostem, zda stavby skutečně vznikly.

Poslední plán – přístřešku na loď – vznikl v roce 1822 a z téhož roku je dochován Joendlův popis plánovaných pavilonů.⁸¹ V témže roce nechal Jan Rudolf vypustit Ovčárecký rybník u Nových Dvorů a založil zde oboru se systémem průseků navazující na alej vycházející z hvězdice cest v novodvorské bažantnici. V roce 1823 napustil Mikulášský rybník, přičemž není jasné, zda byly na ostrovech vybudovány všechny zamýšlené stavby.

Stupňující se finanční obtíže v důsledku vysokých stavebních nákladů, které přesahovaly příjmové možnosti chotkovských velkostatků, vedly Jana Rudolfa Chotka k soustředění se na dostavbu zámku. V roce 1823 se do zámku s nedostavěnou kaplí slavnostně nastěhoval. Bylo mu

⁷⁹ Na stavbě zámku, kde se dochovaly podrobné údaje, v těchto letech pracovali pouze 4-11 zedníků a 4-9 přidavačů. SobA Praha, fond RA Chotek, inv.č. 1794-1795.

⁸⁰ VOGEL, A.: *Beytrage zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*. Praha 1823, s.63.

⁸¹ Ústav dějin umění, W-D-III 708, W-D-III 703.

tehdy 75 let a zřejmě se toužil dožít toho, aby si nového zámku užil.⁸² V této době ještě neexistovalo ha-ha⁸³ vymezuující zámecký park od okolní krajiny, ani brány areálu. V roce 1824 umřela v únoru manželka Sidonie, v dubnu nejstarší syn Jan Nepomuk a v srpnu i sám Jan Rudolf Chotek.

Všechny stavby poručenský správce majorátního dědice Jindřicha, vnuka Jana Rudolfa Chotka, hrabě Hoyos okamžitě zastavil. Poslednímu stavbyvedoucímu Kačiny Antonínu Archem dalo značnou práci, aby dosáhl povolení alespoň zašalovat okenní otvory neosazené okenními křídly, dokončit střešní plášť a objekt zabezpečit proti chátřání. Postupně byly sice dokončovací práce obnoveny, ale týkaly se již pouze zámku a nejbližšího okolí.

Vzdálenější části parku již nebyly dobudovávány, naopak, do popředí zájmů nového majitele panství se dostaly jiné hodnoty, především prosperita spravovaných statků.⁸⁴ V roce 1829 vybudoval myslivnu na Kaňku. Budování ha-ha okolo zámku Kačina započaté roku 1822 završil v roce 1833 vztyčením brán do areálu. Již dva roky předtím zde postavil skleník, roku 1835 rostlinárnu a opravil hospodářský dvůr. Jeho stavební aktivity se týkaly především takových staveb, které se daly využít i hospodářsky, byť dotvářely krajinnou kompozici.

Energicky se zbavoval dle jeho názoru nepotřebných objektů. V roce 1840 vypověděl nájem Kamajky a ta byla vrácena Thun-Hohensteinům. V roce 1843, pouhé dvacetiletí po slavném napuštění, nechal tentokrát trvale vypustit Mikulášský rybník a bahnem zúrodněná pole začal využívat k pěstování cukrovky. Jedinými nehospodářskými stavbami, které postavil, byla rodinná hrobka v Nových Dvorech z roku 1829 a poté kaplička na Vojanském kopečku v kačinském parku na památku matky Sidonie Chotkové vybudovaná v roce 1856 – 1857. Důraz na podnikání provázené macešským chováním vůči krajinářským úpravám děda Jana Rudolfa však měl pozitivní dopad na prosperitu panství. V roce 1841 založil v Ovčárech lihovar a v roce 1860 i cukrovar. Oba provozy výrazně pomohly při překonání finančních problémů, které způsobil Jan Rudolf nadměrnými investičními aktivitami.

Stejně jako Jindřich Chotek se na pouhou údržbu areálu soustředil jeho syn Rudolf Karel. Pokračoval ve zbavování se všeho, co nepřinášelo zisk. Postupně kácel jednotlivé aleje vyžadující údržbu, v roce 1870 nechal srovnat se zemí objekty v Sidoniině lese a v roce 1881 prodal rodové mauzoleum Kaňk Kutné Hoře. Hospodářská krize 70. let spolu s rodinnou tragedií vedla k úpadku

⁸² Muži rodu Chotků se běžně dožívali věku kolem osmdesátky, avšak velký vzor Jana Rudolfa nejvyšší kancléř strýc Rudolf, se dožil pouze 65 let, přičemž poslední dva-tři roky již byly velmi špatné.

⁸³ Termín „ha-ha“ – označení příkopu (pozn. editorky).

⁸⁴ Správy majetku se Jindřich ujal velmi energicky – výměnou vrcholného managementu statků. Revize hospodaření zjistila dluh ve výši 338 543 zlatých, pro následující dvě léta nebylo ani na chod hraběcí domácnosti. Voluptuární výdaje – mezi nimi i dostavbu Kačiny a parku měli Chotkové hradit ze svých dědických podílů. Srovnej: LIPSKÝ, Z., c.d. s. 93-94.

velkostatku, na který byla uvalena sekvestrační správa, a samotný Rudolf Karel byl bratry prohlášen za marnotratníka.

Jak Jindřich, tak i Rudolf Karel Chotek, první z nich zčásti, druhý vůbec, se nevěnovali úřední kariéře. To mělo za následek, že již nepotřebovali honosné reprezentační sídlo, které by dávali na odiv celé společnosti. Naopak převážily motivy relaxace někde v klidu, v ústraní, kde se mohli uzavřít před celým světem, který již pro šlechtu neměl příliš pochopení a vytěsňoval ji stále z více pozic ve veřejném životě, a setkávat se zde s úzkým kruhem přátel.

Potřebě soukromí však do krajiny otevřený park příliš nevyhovoval. Kačina již od třetí třetiny 19. století nehostila početnou šlechtickou společnost, ale spíše jen úzký rodinný kruh jejího majitele, na kterého navíc začaly doléhat ekonomické starosti. Tak se stalo, že začal luční a později i polní partie tvořící mozaiku v parkové kompozici postupně zalesňovat a v parku začal hospodařit jako v běžném produkčním lese. Park se tak postupně pro veřejnost uzavřel, byť na vyžádání ho bylo možné navštívit.⁸⁵

Úplná izolace parku vystihující ekonomickou degradaci jeho vlastníka po první pozemkové reformě a společenský úpadek po zrušení šlechtictví nastaly v meziválečném období, kdy byl zámek od silnice před zámkem izolován pásovou výsadbou lesa. Poslední šlechtický majitel Kačiny Quido Thun-Hohenstein, synovec bezdětného Emericha Chotka, se již staral pouze o nejbližší okolí zámku. Zámek sice nechal opravit, ale tím se zadlužil natolik, že musel počátkem 30. let uprchnout před dluhy do rodné Itálie. Za války areál získal vysoký důstojník wehrmachtu Hans von Ziegorsser a bylo zde zřízeno výcvikové středisko Hitlerjugend. Po válce byl zámek s parkem znárodněn a v roce 1950 ho získalo Zemědělské muzeum, které zde sídlí dodnes. Teprve v letech 2010 – 2013 byl zámecký park a souběžně s ním i novodvorská bažantnice ve vlastnictví Lesů ČR revitalizován.⁸⁶

Novodvorská zahrada sloužila za potomků Jana Rudolfa Chotka jako produkční zahradnictví a v meziválečném období byla část rozparcelována. V roce 2011 Obecní úřad Nové Dvory nechal zpracovat projekt revitalizace zámecké zahrady, který ale dosud nebyl realizován.⁸⁷

Ostatní části bývalé velkorysé chotkovské krajinářské úpravy byly ponechány procesu přirozeného vývoje respektive zániku. Jednotlivé stavby se rozpadly, remízy a zalesněné pahorky byly obhospodařovány jako hospodářský les, případně ponechány sukcesii. Dnes již velkolepý

⁸⁵ Na návštěvu kačinského parku se svými žáky vzpomínal např. čáslavský kantor a významný archeolog Kliment Čermák. Obdobně Kačinu navštívil i učitel evangelického pedagogia v Čáslavi autor Broučků Jan Karafiát. Návštěvu si bylo možno vyjednat i v meziválečném období, přestože majitel zámku nebyl přítomen, jak dokládají výpovědi dnešní nejstarší generace.

⁸⁶ ŠIMEK, P a kol.: *Regenerace zámeckého parku Kačina Dokumentace pro stavební řízení. Uherský Brod 2008, týž: Regenerace národní kulturní památky Kačina – část obora Dokumentace pro stavební řízení. Uherský Brod 2008.*

⁸⁷ BORUSÍK, P.: *Nové Dvory Obnova zámecké zahrady. Dokumentace pro stavební řízení, Třeboň září 2010.*

Chotkův záměr v krajině Kutnohorska vidí jen odborníci. Veřejnost z Chotkova odkazu vnímá již jen zámecký park a oboru na Kačíně v její okleštěné formě a o většině staveb již nemá ani potuchy.

Potvrdila se skutečnost známá všem badatelům zabývajících se dějinami podnikání. První generace Chotků zastoupená Janem Karlem park založila, druhá, reprezentovaná Janem Rudolfem, ho zvelebila a vybudovala zámek a třetí a následující generace představované Jindřichem a Rudolfem Karlem dědictví prohospodařily. Vedly k tomu důvody subjektivní – změna priorit – zde dostalo přednost podnikání před péčí o park a v případě Rudolfa Karla i marnotratnost. Z důvodů objektivních se na úpadku podílela hospodářská krize a zejména postupné odsouvání šlechty na okraj společnosti, které první pozemkovou reformou dostalo institucionalizovanou podobu.

Jak uvádí Flekalová, na Novodvorskú nenacházíme park uzavřený do sebe imitující ideální krajinu, ale oslavu živé přírody ve spojení s aktivitami lidí. Harmonický obraz krajiny byl podmíněn propojením estetických principů a ekonomických funkcí krajiny.⁸⁸ Na druhé straně v měřítku více jak 2 000 hektarů, jak celý park Jan Karel a Jan Rudolf koncipovali, jiná forma parku než okrasný statek nebyla ani možná, neboť pokud by vyloučili pozemky v parku z obdělávání, neměli by na čem hospodařit. Nelze se divit, že Jindřich a Rudolf Karel pečovali pouze o přibližně 200 hektarů a zbývající pozemky intenzivně obhospodařovali, i tak bylo problémem v dobách hospodářských krizí i takto zmenšené dědictví po předcích udržet. Po pozemkové reformě, která odňala poslednímu šlechtickému majiteli hospodářskou základnu, z níž by zámek a park udržoval, bylo Quidem Thun-Hohensteinem udržováno pouze 20 hektarů v těsném okolí zámku. I to ho spolu s opravou zámku zadlužilo natolik, že musel před dluhy utéci.⁸⁹

PRAMENY A LITERATURA

Státní oblastní archiv Praha, fond *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*.

Státní oblastní archiv Praha, fond *Velkostatek Nové Dvory*.

Státní oblastní archiv Praha, fond *Rodinný archiv Chotků*.

Ústav dějin umění, *sbírka grafiky*. W-D-III 708, W-D-III 703, WDXIII 2487.

BORUSÍK, P.: *Nové Dvory Obnova zámecké zahrady. Dokumentace pro stavební řízení*, Třeboň září 2010.

CERMAN, I.: *Chotkové Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008.

FLEKALOVÁ, M.: *Stopy chotkovských úprav krajiny Kutnohorska. Diplomová práce*. Lednice na Moravě 2004.

⁸⁸ FLEKALOVÁ, M.: *c.d.* s. 132.

⁸⁹ Blíže k ekonomickému pozadí meziválečných stavebních aktivit a údržby celého areálu NOVÁK, P.: *Meziválečná oprava zámku Kačina a její ekonomické souvislosti*, Cuthna Antiqua 5, Kutná Hora 2013, v tisku.

- LEDR, J.: *Děje města a panství Nových Dvoriů*. Kutná Hora 1884.
- LIPSKÝ, Z., ŠANTRUČKOVÁ, M., WEBER, M.: a kol.: *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha 2011.
- LIPSKÝ, Z., ŠANTRUČKOVÁ, M., WEBER, M.: a kol.: *Současnost a vize krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha 2013.
- NOVÁK, P.: *Meziválečná oprava zámku Kačina a její ekonomické souvislosti*. Cuthna Antiqua 5, Kutná Hora 2013, v tisku.
- STEJSKALOVÁ, E.: *Knihy o anglických zahradách na zámku Kačina*. In: Kamenná kniha. Sborník k historickému romantismu – novogotice. Sychrov 1997.
- ŠIMEK, P.: *Regenerace zámeckého parku Kačina Studie*. Lednice 2006.
- ŠIMEK, P.: *Regenerace zámeckého parku Kačina Dokumentace pro stavební řízení*. Uherský Brod 2008.
- ŠIMEK, P.: *Regenerace národní kulturní památky Kačina - část obora Dokumentace pro stavební řízení*. Uherský Brod 2008.
- TLAPÁK, J.: *Chotkovské krajinářské úpravy na bývalém Novodvorském panství*. Vědecké práce NZM 30, Praha 1993.
- TYWONIAK, J.: *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*. Sborník archivních prací 1973. s. 6-102.
- VOGEL, A.: *Beytrage zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*. Praha 1823.
- WEBER, M., ŠANTRUČKOVÁ, M., ŠTROBLOVÁ, L.: *Dobový obraz osobnosti Jana Rudolfa Chotka v krajinářských úpravách Kačiny na Kutnohorsku*. Acta Pruhoniciana 95, 2010.
- ZAVADIL, A.: *Kutnohorsko sloven i obrazem*. Kutná Hora 1911.

SUMMARY

THE CZECH ELDERADO THE CHOTEKS' LANDSCAPE DESIGNS AT THE REGION AROUND KUTNÁ HORA

The article is a chronological summary of the Chotek's landscape designs at the region around Kutná Hora, starting from Jan Karel through Jan Rudolf to Rudolf Karel. It marks landscape-related activities in the whole region and puts them in the context of Jan Rudolf's career, a crucial part of the investment activity falling within his period, and of the change of priorities of the following Chotek generations and the transformation in societal position of the aristocracy. It shows that the model of ornate agricultural estate was the only possible way to integrate more than 2,000 hectares into a landscape park to create the Czech Eldorado and thus also produce through agriculture and forestry the financial resources to build and maintain the park, Kačina mansion and many other buildings. An imbalance between resources and expenditure on maintaining luxurious properties led the last generations of Choteks to limit their care to the 200-hectare area immediately surrounding Kačina and after land reform only to the closest 20 hectares around the mansion.

07 PRÍRODNÝ SENTIMENTÁLNY PARK VO VODERADOCH

Daniela Č a m b á l o v á

Západoslovenské múzeum, Trnava

Úvod

Kvalitu kultúrnej krajiny tvoria prvky a danosti okolitej prírody spolu s výsledkami ľudskej činnosti. Ku krajinnému obrazu patria aj historické parky v podobe samostatných objektov alebo spolu so stavbami (kaštiele, zámky, hrady, kláštory) vytvárajúce jedinečné súbory architektúry a prírodného prostredia. Je to kultúrne dedičstvo, ktoré je nutné chrániť a kultivovať, a v mnohých prípadoch aj rekonštruovať a udržiavať.

V roku 1981 prijal medzinárodný výbor pre historické parky a lokality (ICOMOS/IFLA) Florentskú chartu, podľa ktorej je historická záhrada (park) architektonická a vegetačná kompozícia, ktorá je z hľadiska dejín alebo umenia celospoločensky významná. Ako taká je považovaná za pamiatku. V článku 25 charty sa uvádza: „Je potrebné podnecovať záujem o historické záhrady a parky všetkými možnými prostriedkami, vhodnými na zachovanie tohto typu kultúrneho dedičstva a na jeho lepšie poznanie a ocenenie. Treba pomôcť vedeckému výskumu, šíreniu odborných a popularizačných diel, viesť obyvateľstvo k rešpektovaniu, chápaniu prírody a historického, resp. kultúrneho dedičstva.“

História vývoja záhradnej architektúry na Slovensku je úmerná množstvu objektov historickej zelene (parkov a okrasných záhrad) reprezentujúcich etapy a slohy parkových úprav. Ich výskyt podľa jednotlivých regiónov je ovplyvnený mierou lesnatosti a klimaticko-geografickými podmienkami. Nachádzajú sa prevažne v oblastiach intenzívnej pôdohospodárskej činnosti a sú súčasťou intravilánu vidieckych sídiel a miest.

Prírodno – sentimentálny typ parkových úprav

Do architektonickej kompozície historickej záhrady patrí:

- jej pôdorys a rôzne profily terénu,
- rastlinná hmota: dreviny, ich objem, farebnosť, rozmiestnenie, vzájomné pomery,
- stavebné a dekoratívne prvky,
- tečúce či stojace vody s príslušným zrkadlením.

Prírodným sentimentálnym parkom odborníci nazývajú sadovnícku úpravu parkových plôch z obdobia poslednej tretiny 18. storočia, keď osvietenké myslenie ovplyvnilo všetky odvetvia ľudskej činnosti (anglický park).

Strnulé geometrické línie, ktoré mali vzory vo francúzskych záhradách nahradila voľná krajínárska úprava. Na Slovensku sa stal najobľúbenejším typom klasicistický sentimentálny park

poslednej tretiny 18. storočia, ktorý vznikol spojením redukovanej francúzskej záhrady s anglickou krajinárskou úpravou, v ktorej sa objavili prvé cudzokrajné dreviny. I keď sa tvorcovia v tomto období snažili prispôbiť návratu k prírode, ťažko sa zriekali vžitých „barokových“ príkras. Preto ponechávali aspoň v okolí kaštieľa pravidelný parter a trvali aj na reprezentatívnych priehľadoch francúzskych parkov. Pre naše pomery je príznačné, že ku geometrickým líniam a strihanej ornamentike feudálneho baroka sa vracali ešte aj v 19. storočí. Často neodstránili ani stopy pôvodného barokového základu niekdajšej francúzskej záhrady, ba ponechali aj prvky (priehľady).

Zičiovci vo Voderadoch

Jedným z najstarších uhorských šľachtických rodov boli Zičiovci (Zichy), ktorých genealógiu možno sledovať už od roku 1270. Z kaštieľa vo Voderadoch, ktorého stručný opis uverejnil slovenský polyhistor Matej Bel v Noticiách bratislavskej župy z roku 1736, si vytvorili letné sídlo obývané až do roku 1945. Podľa Belových záznamov kaštieľ bol v zlom stave, iba západná časť vyzerala usporiadanejšie a bola obývateľná. Nie je známe, kedy bol postavený. Súčasná podoba je z rokov 1860 – 1870, kedy bol prestavaný a rozšírený na spôsob ranoempírových stavieb.

Bernard Petri a prírodný sentimentálny park

Voderadskí Zičiovci boli dobrými hospodármi, nezaostávali za dobou a podobne ako viacerí uhorskí šľachtici sa rozhodli dať si upraviť okolie kaštieľa vo Voderadoch. V roku 1794 pozval František Ziči nemeckého agronóma a znalca nového anglického parkového štýlu Bernarda Petriho, aby prispôbil starú francúzsku záhradu za kaštieľom súdobým požiadavkám. Do Voderád pricestoval 27-ročný rodák z Zweibrückenu v Nemecku a svojej úlohy sa zhostil majstrovsky.⁹⁰

Typickým znakom sentimentálneho parku bolo uplatňovanie voľnej línie a netvarovaného stromu, citlivé, organické začlenenie parku do okolitej prírody, a najmä vytváranie sentimentálnych nálad pomocou rozličných prírodných i stavebných prostriedkov, ktoré budili zdanie opustenosti, tajomnosti a historickosti. Túto atmosféru okrem obľúbených smútočných druhov drevín, predovšetkým smútočnej víby, vytvárali umelé jaskyne, staré mlyny, lodžie, antické sochy, náhrobníky, imitácie starobylych nápisov, mostíky, studničky a podobne, ponorené do tmavej zelene stromov a podfarbené hudbou vody, či už v podobe vodopádu alebo žblnkotajúceho

⁹⁰ Bernard (Bernhard) Petri sa narodil 2. apríla 1767. S moderným pôdohospodárstvom a novým parkovým slohom sa oboznámil počas svojich pobytov v Anglicku, Francúzsku a Holandsku. Na pozvanie arcikniežaťa Alexandra prišiel do Uhorska. Stal sa priekopníkom v chove merinových oviec a nových krmovín. Zomrel 28. októbra 1853 v Theresienfelde v Rakúsku.

potôčika. Na rozdiel od dôb francúzskych záhrad, keď takéto kuriozity mali poskytnúť zábavu a veselosť, teraz ich úlohou bolo pripomenúť romantickú minulosť a podporiť elegické nálady.⁹¹

Členitosť terénu, horské potôčky, vodopády, skaly a bralá, chladnejší a vlhkejší vzduch, ktorý je vhodný pre tmavé vždy zelené ihličnaté dreviny, sú v horskom teréne samozrejmosťou a sadovnícka úprava tvorí malú časť námahy v porovnaní s vytvorením týchto podmienok na rovine. Po slohovej stránke sa Petrimu podarilo vybudovať ucelený park. Napriek tomu, že jednou z čít bolo „decentralizovať“, určitú voľnú väzbu tvorili priehľady do priestoru pred kaštieľom a potok Gidra. Do osovo riešeného parku bola budova kaštieľa orientovaná pozdĺžnou fasádou so stredným rizalitom komponovaným na diaľkový priehľad.

Od kaštieľa, ktorý dominoval veľkému trávniku lemovanému nepravidelným okrajom stromových skupín, sa z pravej strany fasády začínala cestička, ktorá sa vetvila, aby po prechode všetkými časťami parku znova vyústila pri budove na druhej strane priečelia. Členitosť a nepravidelnosť sa nedosahovala iba v horizontálnom smere, ale aj vertikálnom. Rovina bola miestami premodelovaná na vlnitý terén.

Po niekoľkých desiatkach metrov chodníka bolo možné naraziť na sadovnícky prvok, ktorý nebol typickou črtou anglického parku – komplikovaný a pritom pravidelný ornament vytvorený zo strihaného živého krušpánového plotu. Vek kríkov nenasvedčoval, že by bol zvyškom pôvodnej francúzskej záhrady. Pravdepodobne niektorý z ďalších záhradníkov Ján Forstinger, jeho syn Richard alebo Augustín Richon⁹² chcel vyhovieť požiadavke Zičiovcov a vytvoril obrazce, ktoré podľa miestnej tradície skrývali iniciály Z. I. (Ziči Ilona).

Cesta sa ďalej vinula medzi skupinami stromov. V časoch Petriho bolo priehľadmi v peknom počasí vidieť až k Červenému Kameňu, Trnave a Nitrianskym vrchom a na roviny s čriedami pasúceho sa dobytky, ktoré sem úmyselne sústredovali za skrytým murovaným jarkom, aby tak dopĺňali scenérie a tvorili prechod k okolitej prírode. Podľa maďarského historika botaniky Raymunda Rapaicsa objavil Petri krásu maďarského rožného statku.⁹³

Na ľavej strane cestička viedla ku kľukatému brehu rybníka, ktorého tmavá hladina odzrkadľovala zeleň korún veľkých platanov a škvrnny predierajúcej sa belasej oblohy. Dva ostrovčeky vysadené rozlične tvarovanými listnatými a ihličnatými drevinami sa stali sídlom vodného vtáctva oživujúceho jazierko. Rástli tam cyprušteky, smreky, tuje, hraby a buky. Jeden z ostrovčekov bol ozdobený ľahkým výhľadovým pavilónom v japonskom štýle. Z brehu viedol naň orientálny mostík. Na protiláhlom brehu sa v zelení stromov skrývali kontúry tajomného hradu –

⁹¹ STEINHÜBEL, Gejza. Petri a Nebbien Gillemot významné postavy histórie nášho okrasného sadovníctva. In *Svet vedy*, 1965, 12, č. 8, s. 477 – 481.

⁹² Švajčiar Augustín Richon sa školil v Bazileji a Paríži, predtým pracoval v Pustých Úľanoch, do Voderád nastúpil v roku stého výročia vytvorenia parku B. Petrim a zotrval do odchodu na penziu v roku 1924.

⁹³ RAPAICS, R. *Magyar kertek*. Budapest, b. r., s. 157 – 158.

umelej napodobeniny starej bašty. Počas jesene a zimy boli jeho obrysy zreteľnejšie. Na vyvýšenine vpravo od rybníka v centre parku bol umiestnený dvanásť metrový obelisk s tabuľou s latinským textom: NATURAM PINXISSE PARUM EST, NISI PICTA VENUSTE RIDEAT, ET LAETOS OSTENDAT SPLENDIDA VULTUS. VETUSTAS AVORUM SEDES SUO RESTITUIT NITORI 1794. C. F. Z. Dvojveršie z knihy venovanej záhradnej architektúre *De arte graphica*⁹⁴ a venovanie vysvetľuje motív investora pri obnove parku: Nestačí, že maľovala príroda, ak by sa namaľovaná čarovne neusmiala a neukázala radostnú tvár, lebo je nádherná. Starobylé sídlo predkov vrátil jeho lesku roku 1794. Gróf František Ziči.

Na úpätí kopca pri vyvýšenine s obeliskom ústili tri otvory jaskyne – grotty, bohato zdobenej kvapľami a kamennými lastúrami. Ponad jeden z východov sa valil do rozvírenej hladiny rybníka z niekoľko metrovej výšky vodopád zásobovaný vodou z kamenného aquaduktu vedúceho od náhonu neďalekého mlyna. Z temena kopca bol krásny výhľad na rybník.

V zákutí uprostred pováľaných krížov stála spustnutá kaplnka a domček so sochou patróna Ondreja. Vnútrajškom pripomínala obydlie pustovníka, ale ďalšie dvere viedli do prepychovo zariadenej izby s vyberaným nábytkom, čínskym porcelánom a pohodlím pre náročných hostí. Súčasťou boli aj ďalšie stavebné prvky: padací most, napodobenina väzenia, lodžia. Zadná časť objektu bola pravdepodobne v 19. storočí zariadená ako obydlie hájnika. Z tejto súčasti parku sa zachovalo šesť kamenných reliéfov, ktoré sa nachádzajú v zbierkach Západoslovenského múzea v Trnave: erb s pštrosími perami z ružového mramoru, erb s morskou pannou z mramoru, kamenný reliéf aragónskeho kráľa, znak s dvoma orlami z mramoru, kamenná tabuľa s textom, kamenný erb s vežou a holubicou. Napriek viacerým pokusom o identifikáciu pamiatok a zistenie dôvodu ich umiestnenia v parku bol zrejme najbližšie k pravde G. Steinhübel, ktorý sa domnieval, že „starobylé nápisy, pamätne tabule, epitafy a pomníky sa bez náležite kritického prístupu umiestňovali v stavbičkách i mimo nich, aby sa ich starodávny pôvod zdal hodnoverným. Niekedy je pamiatka úplne bez vzťahu k parku a jeho majiteľovi.“⁹⁵

Neďaleko dali Zičiovci postaviť skleník, ktorý bol zakreslený aj v dobových mapách. Návštevníci parku v ňom mohli obdivovať teplomilné rastliny. Aj v Pešti bola známa povestná zbierka kamélií Zičovcov. Mnohé z pestovaných okrasných rastlín zaznamenal v katalógu z roku 1859 hlavný záhradník Ján Forstinger.

Vo voderadskom parku zasadil Petri stovky nových druhov drevín. Rástla tu skupina stromov ginka (*Ginkgo biloba* L.), posvätných stromov budhistov. Jeden z nich dosiahol postupom rokov obvod kmeňa viac ako 200 cm a patril mu primát medzi jedincami tohto druhu na Slovensku.

⁹⁴ DUFRESNOY, Charles – Alphonse. *De arte graphica*. Paríž, 1668. Za nezištnú identifikáciu a preklad textu autorka ďakuje vedúcej Katedry klasických jazykov Trnavskej univerzity Mgr. Erike Juríkovej, PhD.

⁹⁵ STEINHÜBEL, Gejza. *Slovenské parky a záhrady*. Martin : Osveta, 1990. ISBN 80-217 0158-7, s. 27.

Dvom ľaliovníkom (*Liriodendron tulipifera* L.) sa v tienistom prostredí príliš nedarilo, pekne sa však rozrástli platany (*Platanus acerifolia*) pri rybníku. Japonská sofora, katalpy, brestovec južný, gymnokladus, orech čierny, vejmutovka, borievka virgínska, beztrňovec dvojdomý, javorovec jaseňolistý, strieborné smreký a mnoho ďalších druhov tvorilo rastlinné bohatstvo parku. Po viac ako sto rokoch boli však pre svoje rozmery najväčšou atrakciou obrovské duby v lesoparku.

Podrobný opis parku vo Voderadoch uverejnil Bernard Petri v článku *Beschreibung des Naturgartens zu Vedröd in Ungarn* (Taschenbuch für Gartenfreunde. Lipsko 1797, s. 135 – 153.). Okrem toho zostavil prvý zoznam drevín Uhorska pomenovaných linnéovskou nomenklatúrou. V roku 1797 zverejnil presné záznamy o stupni mrazuvzdornosti introdukovaných drevín. V nemčine publikoval odborné práce z pôdohospodárstva a dendrológie.

Park Zičiovcov vo Voderadoch sa stal pojmom v celej strednej Európe. Voderadský kaplán, neskôr kňaz, národovec, redaktor, prekladateľ, správca Spolku sv. Vojtecha Andrej Kubina (1844 – 1900) skonštatoval, že Rimania mali svoje Tusculum, Viedenčania hľadali osvieženie v Hietzingu a Trnavčania mali svoje Voderady. Pretože železnica Voderady obišla a príležitosti (koče – pozn. D. Č.) sú nadmieru drahé, prichádzajú do Voderád dvakrát do roka: na Veľkonočný a svätodušný pondelok. Napríklad 6. apríla 1874 to bolo do päťdesiat kočov, vozov a vozíkov z Trnavy.⁹⁶

Osud parku

Po druhej svetovej vojne bol majetok Zičiovcov vrátane parku na základe zákona č. 5/1945 zoštatnený. Pozemkovou reformou sa časť plochy parku dostala do majetku obce Voderady. Vzácné dreviny i pozoruhodnosti boli ponechané svojmu osudu. Od roku 1949 Oblastné riaditeľstvo Československých štátnych majetkov v Bratislave začalo postupne zriaďovať doškoloňovacie strediská na zvýšenie kvalifikácie svojich zamestnancov a súčasne organizovať školenia poľnohospodárskej mládeže a dorastu. Na zriadenie Strediska pracujúceho dorastu bola navrhnutá aj budova voderadského kaštieľa, v ktorej boli zrealizované najrozsiahlejšie stavebné úpravy na vytvorenie ubytovacích a vyučovacích podmienok. Učebný odbor chovateľ dobytka – hydinár začal fungovať od školského roka 1951/52 spolu s Odbornou školou roľníckou zriadenou Krajským národným výborom. Zákon o poľnohospodárskych školách z roku 1953 dal právny základ na budovanie učebných zariadení pre praktické vyučovanie učňov, školské majetky a cvičné školské subjekty. Postupom rokov sa menili odbory i formy štúdia školy, v roku päťdesiateho výročia vzniku bola premenovaná na Združenú strednú školu potravinársku a poľnohospodársku. Školský rok 2006/2007 bol pre školu posledným, k 31. augustu 2007 bola zrušená.

Areál kaštieľa s parkom, ktorý bol 17. septembra 1963 vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku (číslo 1155/1, 2) bol v období od vzniku školy prispôsobovaný novému účelu. Časť

⁹⁶ KUBINA, Andrej. Voderady, 7. 4. Výlet trnavčanov; morena. In *Slovenské noviny*, 7, 11. 4. 1874, č. 54, s. 2.

pozemku, najmä skleníky a záhrada prešla pod správu školského majetku. Rybník vzhľadom na zameranie školy bol využívaný na chov hydiny. Na území parku vznikali športoviská, kaplnka kaštieľa bola využívaná ako telocvičňa.

Popredný slovenský dendrológ Gejza Steinhübel navštívil voderadský park v roku 1958. Po deviatich rokoch túto prehliadku zopakoval a podľa jeho vlastných slov bol smutno prekvapený: „Rušivé zásahy nieže sa neodstránili, ale postupne sa stupňovali. Niektoré najvýznamnejšie scenérie a atrakcie nemohol som ani obhliadnuť, pretože boli drôtenou ohradou vykrojené z celku a pripojené k hydinárskej farme.“⁹⁷ To bolo v roku 1967. Po nasledujúcich desaťročiach devastačných zásahov (vybudovanie elektrického osvetlenia cestičiek, betónového pódia, betónová úprava dna rybníka), no najmä znefunkčnením vodného režimu, neodstraňovaním náletových drevín a nekultúrneho kríkového porastu, zaburinením trávnikovych porastov, neudržiavaním siete chodníkov a ich zarastenie burinou, devastáciou dekoratívnych prvkov dedinčanmi a návštevníkmi sa pozoruhodný park dostal na hranicu svojej existencie.

Z iniciatívy poľnohospodárskej školy bolo uskutočnených niekoľko pokusov o záchranu parku, no žiadny z nich nebol zrealizovaný (inventarizácia stromov, projekt rekonštrukcie vodného režimu, Zámer obnovy pamiatky a program pamiatkovej úpravy parku z roku 1981).

Devastácia parku pokračovala i po roku 1989; boli vyrúbané niektoré vzácne dreviny. Navyše po likvidácii školského majetku a odkúpení pozemku súkromným majiteľom došlo k zbúraní pustovníckeho hradu a neskôr k výstavbe nového, z hľadiska pôvodného zámeru Petriho neadekvátneho objektu. Situácia sa v parku zlepšila po ukončení činnosti školy. Vlastník parku Trnavský samosprávny kraj dal inventarizovať v roku 2011 dreviny na území parku, následne boli odstránené vyhynuté a poškodené stromy, náletové dreviny a kríky. V rokoch 2012 – 2013 boli dosadené mladé stromy. V roku 2013 bol zverejnený zámer predsedu Trnavského samosprávneho kraja Tibora Mikuša zveriť kaštieľ s parkom slovenskému Národnému olympijskému výboru.

Obnova a ochrana parku

Podľa Florentskej charty zaoberajúcej sa ochranou historických záhrad, ktorá dopĺňa Benátsku chartu, si ochrana historických záhrad vyžaduje, aby boli identifikované a inventarizované porasty. Požaduje diferencované postupy údržby, konzervovania, reštaurovania. Autenticnosť záhrady sa týka rovnako jej koncepcie a objemu jej častí, ako jej výzdoby alebo výberu vegetácie či porastov, ktoré ju vytvárajú.

Všetka činnosť súvisiaca s údržbou, konzervovaním, reštaurovaním alebo obnovou historickej záhrady alebo niektorej z jej častí musí rešpektovať všetky jej prvky. Oddeliť od nich

⁹⁷ STEINHÜBEL, Gejza. Voderady – najvýznačnejší sentimentálny park v ZSK. In *Ochrana prírody a pamiatok*, 1967, roč. 7, č. 8, 9, 10, 11, s. 64, 73, 78, 87.

jednotlivé úkony by znamenalo narušiť vzťahy, ktoré ju spájajú. Údržba historických záhrad je prvoradou činnosťou, a to nevyhnutne kontinuálneho charakteru. Vzhľadom na to, že hlavným materiálom sú rastliny, je možné udržiavať dielo v dobrom stave čiastkovými náhradami a v dlhodobom výhlade – cyklickou obnovou (holorub a nová výsadba, resp. výsadba už odrastených rastlinných jedincov). Rozhodnutie o výbere druhov stromov, krov, rastlín, kvetov, ktoré majú byť periodicky nahrádzané, musí prihliadať na stanovené zvyklosti, platné pre jednotlivé botanické a kultúrne oblasti, v snahe udržať, resp. vyhľadať pôvodné druhy. Architektonické a sochárske zložky, prvky pevné či mobilné, tvoriace výzdobu, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou historickej záhrady, nesmú byť odstraňované alebo premiestňované a ak, tak len v prípadoch, keď to vyžaduje ich konzervovanie alebo reštaurovanie. Historická záhrada musí byť udržiavaná vo vhodnom prostredí. Je potrebné odmietat' akúkoľvek zmenu fyzikálneho prostredia, ktoré ohrozuje ekologickú rovnováhu. To platí pre všetky infraštruktúry, vonkajšie i vnútorné (kanalizácia, zavodňovacie systémy, cesty, parkovacie plochy, technické zariadenia, ...).

Akékoľvek reštaurovanie, a tým aj akúkoľvek obnovu historickej záhrady nie je možné začať bez vypracovania dôkladnej štúdie vychádzajúcej z prieskumov, archeologických sond a zo zhodnotenia všetkých dostupných dokumentov týkajúcich sa danej záhrady a podobných záhrad, aby bol po všetkých stránkach zabezpečený vedecký charakter návrhu. Pred samotnými prácami sa musí štúdia dopracovať do návrhu projektu, ktorý bude predložený na posúdenie a odborné odsúhlasenie. Reštaurátorské práce musia rešpektovať vývoj príslušnej záhrady. V zásade by sa nemalo privilegovať jedno slohové obdobie na úkor druhého, s výnimkou skutočnosti, keď chátranie alebo odumieranie niektorých častí môže byť mimoriadnou príležitosťou na obnovu založenú na zachovaných pozostatkoch pôvodnej koncepcie alebo na dokonalej dokumentácii. Ak záhrada úplne zanikla alebo pokiaľ máme k dispozícii len hypotetické prvky o jej postupnom vývoji, tak nie je možné realizovať reštitúciu, ktorá by nadväzovala na pojem historickej záhrady. Dielo, ktoré by sa v tomto prípade inšpirovalo z tradičných foriem a bolo vybudované na mieste bývalej záhrady alebo na miestach, na ktorých záhrada pôvodne existovala, má charakter evolúcie a novej kreácie, nejde však v žiadnom prípade o historickú záhradu.

Napriek tomu, že každá historická záhrada má slúžiť na to, aby sa dala poprezerat' a aby bola prístupná, je potrebné, aby bol vstup do nej obmedzený s prihliadnutím na jej rozlohu a krehkosť, a to tak, aby bola zachovaná jej podstata a kultúrne poslanie. Svojím charakterom a svojím určením je historická záhrada miestom pokoja, napomáha kontaktu s prírodou, tichom a načúvaníu prírody. Tento denný proces musí jednoznačne kontrastovať s výnimočným použitím záhrady ako miesta, v ktorom sa usporadúvajú slávnosti. Je potrebné určiť podmienky, v ktorých sa navštevujú historické záhrady. Pokiaľ sa usporiada v jej priestoroch mimoriadna slávnosť, mala by sa zvýšiť jej krása a nie byť jej ujmu či znehodnotením. Ak je v bežnej prevádzke možné povoliť

v záhradách aj oddychové hry, musia sa pri historickej záhrade vytvoriť miesta, resp. terén vhodný na dynamické a živé hry a šport, pričom by nedošlo k narušeniu konzervovania záhrady a historických miest. Vykonávanie údržby a konzervovania, ktoré sú časovo viazané na ročné obdobia alebo krátkodobé zásahy, ktoré napomáhajú obnove autenticity záhrad, musia mať vždy prednosť pred požiadavkou využitia záhrad. Organizovanie prístupu do historickej záhrady musí byť riadené vhodnými pravidlami a rešpektovaním jej zmyslu. Pokiaľ je záhrada obklopená múrom, nie je možné ho odstrániť bez zváženia všetkých dôsledkov na prostredie a ochranu záhrady. Na základe odobrenia príslušnými odborníkmi prislúcha kompetentným miestam určiť právne a administratívne úpravy týkajúce sa identifikácie a ochrany historických záhrad. Ich ochrana má byť súčasťou plánovacích dokumentov a územného plánovania. Zodpovedné miesta musia na základe expertízy určiť opatrenia finančného rázu vhodné na údržbu, konzervovanie, reštaurovanie a prípadne obnovu historických záhrad.

V súčasnosti sú vlastníkami pôvodného areálu voderadského kaštieľa s parkom a prilahlých pozemkov Trnavský samosprávny kraj, Obec Voderady a súkromný majiteľ. Po roku 2010 boli zo strany samospráv uskutočnené vhodné zásahy a opatrenia na revitalizáciu parku. Naznačujú, že obnova historického parku vo Voderadoch, i keď nie v originálnej podobe, by mohla byť vo vzdialenejšej dobe reálnou. V prípade súkromného investora to nemožno konštatovať.

Záver

V roku 1794 Bernard Petri navrhol a založil vo Voderadoch prvý prírodný sentimentálny park na území dnešného Slovenska, v ktorom vysadil stovky nových druhov drevín. Park si získal obdiv návštevníkov a pozornosť odborníkov, bol osobitý a vzácny. Zmienky o ňom sa dostali do dobových príručiek a encyklopédií. Slovenský dendrológ, záhradný architekt a krajinár Ivan Tomaško zaradil vo svojej publikácii *Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku* voderadský park do kategórie architektonicky a biologicky regionálne významných parkov. Toto zatriedenie by bolo možné poopraviť a park zaradiť k celoslovensky významným historickým parkom, ak jeho revitalizácia a obnova budú pokračovať v budúcnosti v súlade so znením Florentskej charty. Historické parky sú súčasťou kultúrneho dedičstva, ktoré si vyžaduje maximálnu starostlivosť zabezpečenú kvalifikovanými osobami. Prvý prírodný sentimentálny park na Slovensku, ktorého 220. výročie založenia si v roku 2014 pripomíname, si pozornosť právom zaslúži.

LITERATÚRA A ZDROJE

BENČAŤ, F., TOMAŠKO, I. *Parkové a dendrologické objekty Západoslovenského kraja*. Bratislava, 1965, s. 96.

ČAMBÁLOVÁ, Daniela a kol. *Voderady 1243 – 1993*. Voderady : Obecný úrad, 1993. 187 s. ISBN 80-900445-8-1.

Florentská charta. Florencia, 21. 5. 1981.

GÜNTHEROVÁ – MAYEROVÁ, Alžbeta, STEINHÜBEL, Gejza. Prehľad vývoja sadovníctva na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, 1965, 14, č. 3, s. 105 – 113.

NOŽIČKA, J. Nástin vývoje okrasného zahradníctví. In *Agrikultúra*. Zv. 6. Nitra, 1967, s. 151 – 170.

Pamätnica Združenej strednej školy potravinárskej a poľnohospodárskej vo Voderadoch 1951 – 2001. Voderady : ZSŠPP, 2001. 173 s.

PETRÁŠ, Milan. Bernhard Petri. In *Slovenský biografický slovník*. IV. zv. Martin : Matica slovenská, 1990. S. 447 – 448.

STEINHÜBEL, Gejza. *Slovenské parky a záhrady*. Martin : Osveta, 1990. 140 s. ISBN 80-217 0158-7.

STEINHÜBEL, Gejza. Sentimentálne prvky v slovenských parkoch. In *Krásy Slovenska*, 1959, 36, č. 3, s. 108 – 112.

STEINHÜBEL, Gejza. Živé dielo Bernharda Petriho vo Voderadoch. In *Krásy Slovenska*, 1959, 36, č. 11, s. 424 – 428.

TOMAŠKO, Ivan. *Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku* : (História, lokalizácia, valorizácia, architektúra a spôsoby ochrany). Bratislava : SAV, 2004. 160 s. ISBN 80-224-0797-6.

SUMMARY

NATURAL SENTIMENTAL PARK IN VODERADY

One of the oldest Hungarian noble families – the Zichys owned a summer manor in Voderady. In 1794 Franz Zichy ordered the German agronomist Bernhard Petri to create the park's design. By landscaping, building a sophisticated water system, planting hundreds of new species of trees and incorporating the building and decorative romantic-sentimental elements he changed an original French garden into the first natural sentimental park in present day Slovakia. It has been a jewel of landscape design for many decades. The fate of the school property since the fifties of the 20th century brought the park to the edge of extinction. At present, efforts are being made to revitalize the park by the Trnava self-governing region.

08 BAROKOVÁ ZÁHRADA V JASOVE

VÝSLEDKY ARCHITEKTONICKO-HISTORICKÉHO VÝSKUMU

Vladimír S o b o t a – Veronika S l o w i k o v á
Krajský pamiatkový ústav, Košice

Zodpovedný autor výskumu: Magdaléna Janovská
Spoluautori: Mária Čutková – architektúra, Veronika Slowiková – zeleň
Henrieta Žažová – archívno-historický výskum
Spolupráca: Vladimír Sobota

Analýza vývoja kultúrnej pamiatky

Napriek tomu, že nami skúmaná kláštorná záhrada je spojená s výstavbou súčasnej barokovej stavby kláštora z polovice 18. storočia, o existencii cielených úprav krajiny, ktoré súvisia s okolím kláštorného panstva, máme aj skoršie zmienky. Prvá zmienka o konvente sa nachádza v tzv. ninivskom katalógu uhorských premonštrátskych kláštorov z roku 1235. Spomína sa ako „Údolie sv. Jána Krstiteľa inak nazývaného Turňa“.⁹⁸ Na jar 1421 prepošt Peter založil na kláštorných majetkoch rybník a začal so stavbou mlyna. Podľa urbára z roku 1595 boli hospodárske – majerské stavby vybudované z iniciatívy varadínskeho biskupa, spišského prepošta a jasovského prepošta v rokoch 1587 – 1598 Martina Pethe de Hetes.

Na majeri bola vytvorená nová veľká záhrada uprostred s močiarom a množstvom rôznych stromov, ktoré dal prepošt vysadiť aj v záhrade okolo opevneného kláštora. Postavená bola aj nová sýpka a založená nová chmeľnica.

Podľa súpisu majetku Jasovského prepoštvstva z 11. októbra 1619 mali premonštráti v Jasove vinohrady, lúky, ornú pôdu, mlyny, rybník v záhrade s včelínmi, druhý rybník bol vytvorený v priekope okolo opevneného kláštora a ovocný sad.

V roku 1685 Imrich Thököly, ktorý proti Habsburgovcom bojoval v rokoch 1682 – 1685, so svojimi vojskami obsadil Jasov a zabral všetky majetky prepoštvstva. Podľa záznamu v urbári z roku 1685 bol vyhorený hrad obkolesený vodnými priekopami, v ktorých chovali ryby.

Prvá etapa (po r. 1750, okolo r. 1766)⁹⁹

Prepošt Andrej Sauberer (pôsobil v Jasove 1745 – 1779) sa hneď po príchode do Jasova rozhodol budovu opevneného kláštora zbúrať a vybudovať nový kláštorný komplex, ktorého súčasťou bola aj záhrada. V novembri 1750 sa novostavba už pokrývala šindľom. Kláštor bol vybudovaný podľa projektu dolnorakúskeho krajinského architekta Františka Antona Pilgrama, ktorý osobne navštívil

⁹⁸ Zvarová, Žažová, 2011, s. 329.

⁹⁹ Datovanie 1. stavebnej etapy stavby kláštora podľa Zvarová, 2011.

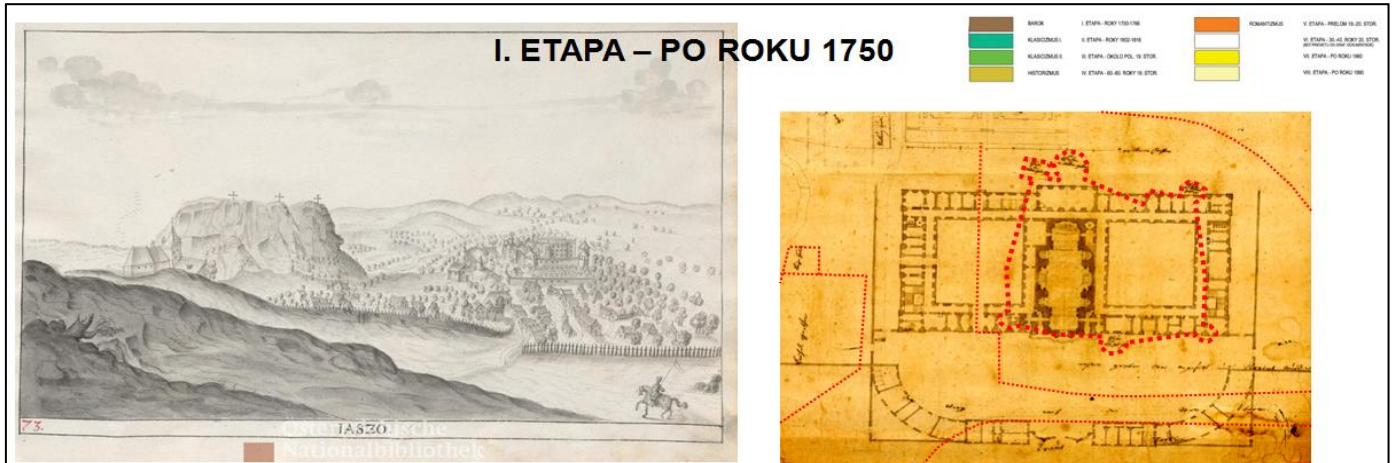
Jasov. Staviteľom kláštora bol staviteľ A. Salzgeber. Na základe plánu, o ktorom predpokladáme, že jeho autorom bol práve Pilgram, sa domnievame, že založenie kláštornej záhrady za objektom bolo súčasťou plánu stavby. Preto k nej mohlo dôjsť po roku 1750, pravdepodobne do roku 1760 (podľa počtu letokruhov drevín).

Na priloženom pláne prestavby jasovského kláštorného komplexu, pravdepodobne z polovice 18. storočia, je pred kláštorom pri vstupe z juhu zakreslená záhrada označovaná ako bylinková – kapustová záhrada, juhozápadne od hlavného priečelia slamník, sklad vozov, maštale a západne bola situovaná záhrada pre kuchyňu. Za komplexom sa nachádzala záhrada so zahĺbeným terénom, cestičkami a skleníkom na jej konci. Za skleníkom stála stodola, západne od okrasnej záhrady majer s maštalami, záhradou na pestovanie kapusty, domom pre strážcu a veľkým dvorom. Na severozápade bol situovaný pivovar, východne od okrasnej záhrady ovocný sad, chmeľnica a lúky.

Podľa architektonicko-historického výskumu kláštora (Zvarová, 2011) v predpolí kláštora nebola realizovaná stavba s centrálnym vstupom v zmysle plánu Pilgrama (?).

V prvej stavebnej etape (barokovej) bola meditatívna záhrada navrhnutá v pravouhlom pôdoryse s centrálnou hĺbkovou osou vychádzajúcou z rajského dvora cez západný východ na severnej fasáde kláštora a s priehľadom do krajiny – údolia Teplice. Pritom políčka bezprostredne za objektom sú označované ako bylinkové záhony. Štvorcových políček je celkovo 5 na každej strane. Tie sú pravouhlé s orámovaním v podobe tvarovaného živého plota, v rohoch s vykrojením v podobe štvrtkruhovej výseče. Hlavná centrálna komunikácia viedla na severnej strane k skleníku a bočné postranné komunikácie (uprostred hrabových stien) sú označené ako cesta k stajni na západnej strane a cesta k mlynu na východnej strane. Priečna kolmá cesta, v šírke hlavnej, rozdelila políčka v smere juh – sever v pomere 3:2.

Na východnej strane už tento plán vymedzuje ovocnú záhradu (v južnej časti uvádzanú ako vinohrad), ale na mieste dnešnej zeleninovej záhrady plán predpokladá ešte hospodársky majer, a až za ním bylinkovú záhradu. Majer je zakreslený aj v priestore za skleníkom. Východne od neho je zakreslená chmeľnica a západne sa uvádzajú základy pivovaru.

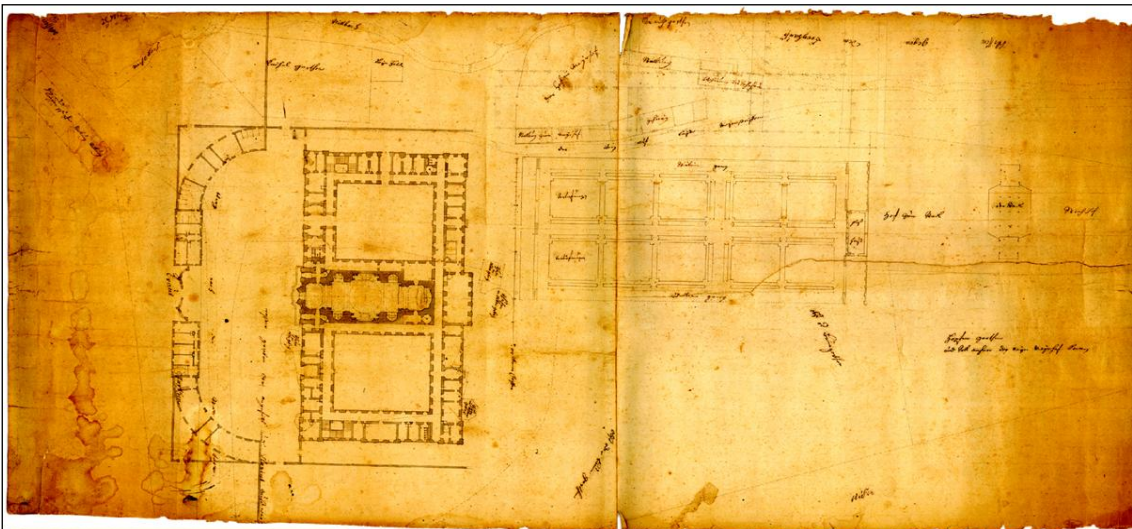
Jasov pod predlohy Ledentua z roku 1639. Pohľad na Jasov z východu, perokresba.

Nákres kláštora po renesančnej prestavbe v rokoch 1690 – 95.

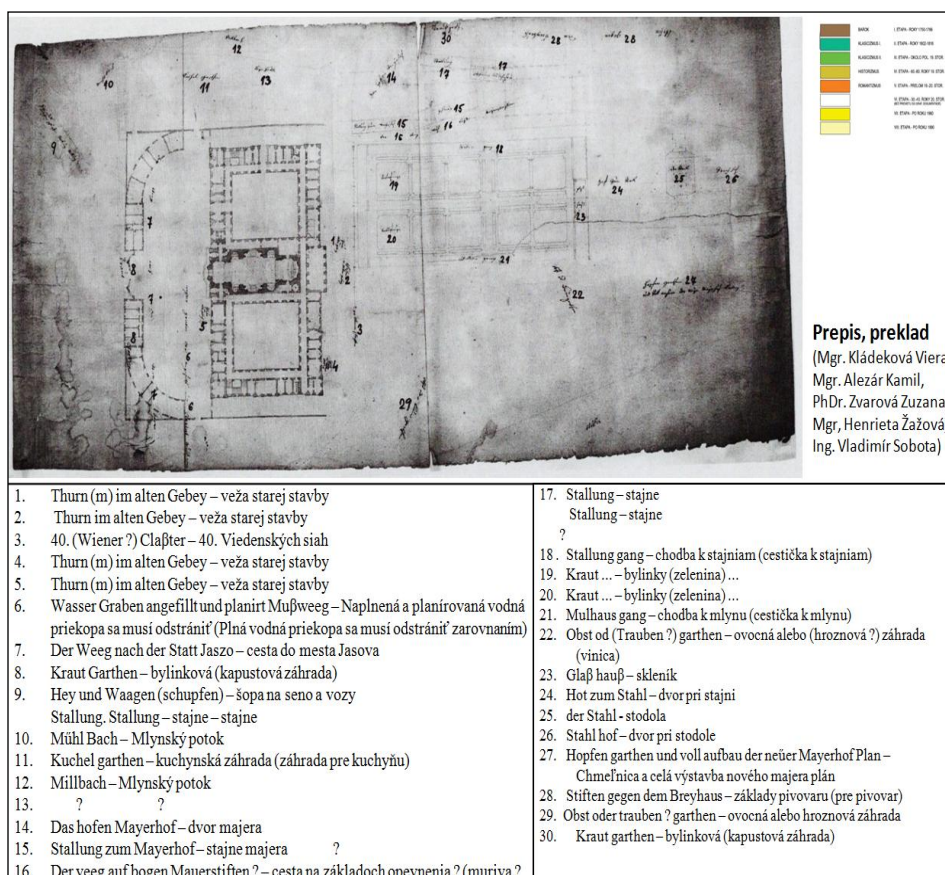

Pohľad na kláštor, datovanie nie je známe, je uvádzaný ako nákres pred vznikom kláštora.

Grund Riess von der Klosterhof Jasov

Návrh kláštora v Jasove s návrhom parkovej úpravy záhrady a pravdepodobne nezrealizovaného predpoľa, pravdepodobne z polovice 18. storočia, originál sa nachádza v archíve opátstva v Jasove. U vedený originál plánu je bez datovania a podpisu autora, môžeme predpokladať, že sa jedná o návrh autora stavebných plánov kláštora - Pilgramm ?

Prepis, preklad
 (Mgr. Kládeková Viera,
 Mgr. Alezár Kamil,
 PhDr. Zvarová Zuzana,
 Mgr. Henrieta Žažová,
 Ing. Vladimír Sobota)

Druhá etapa (1802 – 1816)

V roku 1792 pristúpili k odstraňovaniu ruín poškodeného kláštora a opravovali exteriér aj interiér kláštora. Stavebné práce viedol v podstate prepošt Andrej Zasio (1802 – 1816). Už v roku 1804 sa uvádza prestavba ako dokončená.

Podľa archívnych materiálov:¹⁰⁰ *Severne od kláštora sa nachádzajúca veľká záhrada, ktorú si štátni úradníci rozdelili na tri časti, scelil, zväčšil a ohradil múrmi.* Záhrada sa rozšírila o časť – sektor C – ozn. ako zeleninová záhrada.

Podľa mapy panstva z roku 1824, môžeme sledovať toto oplotenie, ako aj skutočnosť, že pri oplotení na západnej strane pretekala voda (?náhon pre zavlažovanie úžitkovej časti záhrady). Dôkazom je dodnes zachovaná mreža v oplotení na južnej strane. Rovnako je možné sledovať zakreslenú vodu vytekajúcu v juhovýchodnej časti záhrady, smerujúcu západne od kláštora mimo pozemok a cestou smerom k Bodve. Táto časť sa ešte uvádza ako voľný pozemok pre opátsku záhradu, z čoho je zřejmé, že bol prázdny.

¹⁰⁰ Archívno-historický výskum – Henrieta Žažová.

Mapa neobsahuje stavbu skleníka, z čoho vyplýva, že skleník bol pravdepodobne zničený a t. č. ešte neobnovený. Na severnej strane parcely uvádzanej ako opátska záhrada je vyznačený majer a včelín.

V predpolí na juhozápadnej strane sa nachádza stavba stajní a stoky pre kone.

- 31. Prázdny pozemok pre panskú záhradu
- 32. Hrad, kláštor
- 33. Stoka a miesto pre vozy
- 34. Ohrada pre kone
- 35. Opátska záhrada
- 36. Horný panský majer
- 37. Panská záhrada
- 38. Včelín v panskej záhrade

Tretia etapa (okolo polovice 19. storočia)

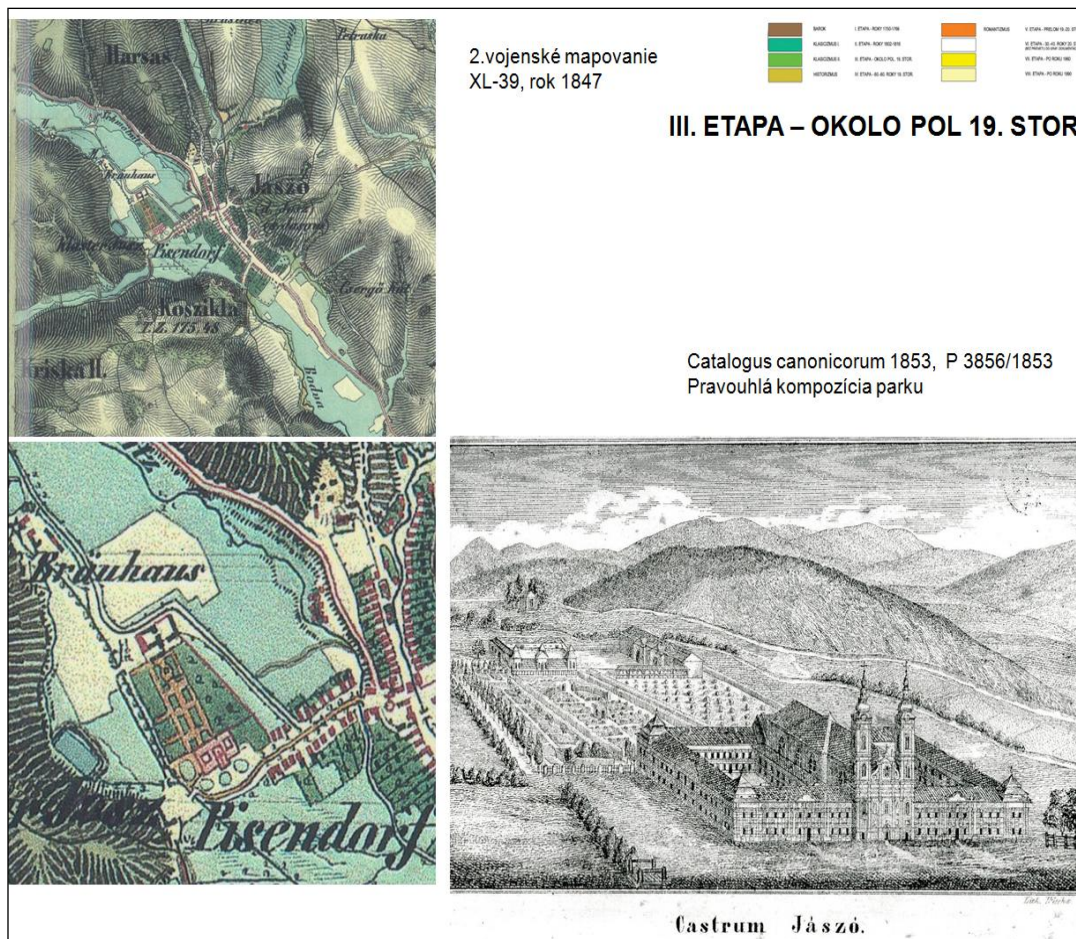
Podľa kresby *Catalogus canonicorum 1853*, niekedy pred polovicou 19. storočia muselo dôjsť k dobudovaniu záhrady a jej celkovému oploteniu. Do tohto obdobia radíme stavbu skleníka – oranžérie (dodnes zachovaný) na severnej strane okrasnej záhrady. Zachované pravouhlé členenie okrasnej časti záhrady je v 2/3 na severnej strane zakončené segmentovou (?polkruhovou) hrabovou stenou.

Oplotenie areálu záhrady začína v úrovni severnej fasády objektu kláštora a je realizované formou murovaných pilierov s kovanou alebo drevenou výplňou. Na východnej strane je oplotenie schematické, čím sa môžeme domnievať, že bolo plné murované. Oplotenie na západnej strane je z vonkajšej strany doplnené výsadbou stromoradia – topole.

Ovocná časť záhrady je vysadená kobercovite – pravidelne, na severnej strane uzavretá včelnicou, s využitím včiel pri opelňovaní kvetov stromov.

Zeleninová záhrada je rozdelená centrálnym chodníkom – cestou, na ktorú sa napájajú kolmé cestičky vytvárajúce štvorcové políčka pre výsadbu, pričom políčka na východnej strane majú v strede osadený strom. V južnej časti je oddelená časť so stromami.

Priestor okolo kláštora z východnej, južnej a západnej strany je ešte prázdny a bez oplotenia. Tieto zistenia potvrdzuje aj druhé vojenské mapovanie.¹⁰¹

Štvrtá etapa (60. – 80. roky 19. storočia)

Na základe **1. katastrálneho mapovania z roku 1868** (Archív Geodetického a kartografického ústavu Bratislava), ako aj z kresby a mapy **Jasova z roku 1870 - Zobrazenie zo zakreslenia lesov Jasova** - je zrejmé, že došlo k nasledovným zmenám:

Oproti kresbe v *Catalogus canonicorum 1853* je už pravouhlý pôdorys výsadby okrasnej záhrady nahradený rozvoľneným, pričom centrálny chodník je zachovaný – hlavná kompozičná os.

- Ústredným je lipový rondel v centrálnej časti v mieste stretu prvých štyroch polí, ktorý je doplnený ďalším krížením chodníkov v podobe kruhu s ostrovčekom.

¹⁰¹ Druhé vojenské mapovanie prebiehalo okolo roku 1850, prvé vojenské mapovanie bolo vykonané v polovici 18. storočia.

- Ovocná záhrada je rozdelená na dve časti, severná je členená radiálami, ktoré vychádzajú z centrálnej kruhovej plochy.
- Zeleninová záhrada je členená pravouhlo s centrálnym chodníkom, pričom prvá parcela je pravdepodobne opätovne vyčlenená.
- S rondelom sa stretáme aj v ploche západne od kláštora a rovnako sa tu prejavuje aj úprava predpolia kláštora, kde sa v hlavnej kompozičnej osi vychádzajúcej z hlavného vchodu kostola na opačnej strane cesty nachádza ďalší rondel.
- Prístupová cesta ku kláštoru z východnej strany, ako aj vodný náhon zo západnej strany, sú lemované stromovou alejou.
- Plocha pred kláštorom je vymedzená tromi chodníkmi v mieste vstupov do kláštora a kostola, ako aj plocha pred oranžériou v záhrade vysadená kvetmi v podobe záhonov.

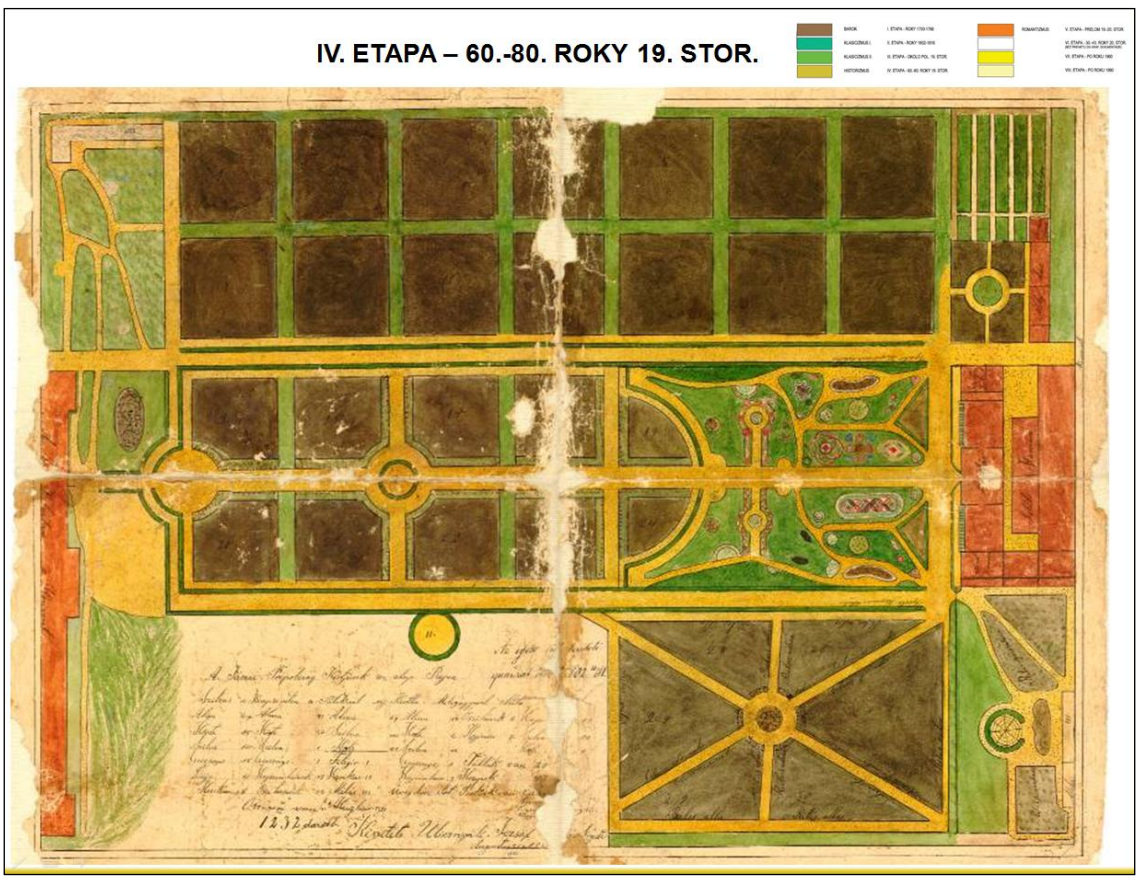
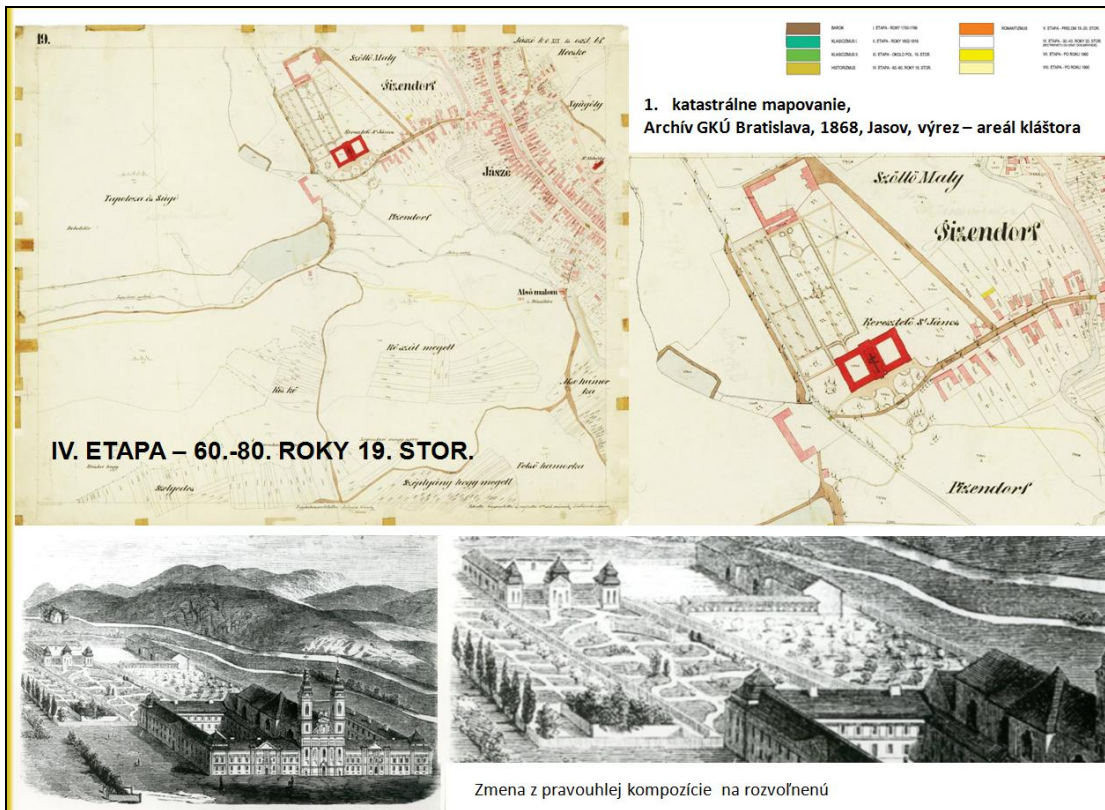
Stav záhrady z tohto obdobia je čitateľný aj z nákresu záhrady vyhotoveného 26. augusta 1880. Autor Ulicsnýák Jozef uvádza:¹⁰²

Zo slovného popisu (nákresu, pozn. MJ) z roku 1882 vyplýva, že južne od kláštora sa nachádzal nedávno založený prírodno-krajinársky park podľa novšieho vkusu. V jeho východnom cípe bola veľká práčovňa a majerský dom a za parkom lúky. Na západnej strane stáli hospodárske budovy, ďalej bývalý vinohrad, neskôr obora, pri ktorej bol malý rybník a za kláštorom veľká alebo panská záhrada vytvorená podľa francúzskeho vkusu. Na jej konci stál priestranný skleník s peknou oranžériou. Neďaleko bola kvetinová, zeleninová záhrada a ovocný sad a za nimi veľký majer. Na východ od kláštora stála niekoľkopošchodová sýpka, tehelňa a tiahlo sa pôvabné údolie Teplice, topolová aleja a veľký rybník, ktoré boli obľúbeným miestom prechádzok.

Z popisu nákresu poznáme druhy a miesto výsadby ovocných stromov a krov vo východnej časti. Taktiež vieme, že na konci záhrady bol včelín. Blok nového skleníka v centrálnej polohe pozostával zo: stajne, komory, komory na zeleninu a bytu záhradníka. Na západnej strane v šírke zeleninovej časti záhrady na jej severnej strane je už plocha označená ako pareniská a rozárium. Z nákresov je zrejme pôdorysné usporiadanie záhonov, ktorých celková koncepcia sa v zásade nemení, ale dochádza už k plochám rozčlenenými organicky tvarovanými chodníkmi do nepravidelných tvarov, pričom v centrálnej časti okolo hlavného chodníka je ešte dodržiavaná osová súmernosť, na rozdiel od okrajových políček zeleninovej a ovocnej záhrady. Na tomto pláne sa prvýkrát objavuje na východnej strane hrabovej steny modlitebný altánok, ako aj južná hrabová stena v mieste výstupu zo západného quadrumu.

Novozaložený prírodno-krajinársky park sa rozprestieral južne, východne a západne od kláštora.

¹⁰² Archívne materiály, viď viac kap. 11.a.1.

Piata etapa (prelom 19. a 20. storočia)

Kompozícia anglického parku, založeného v predpolí kláštora z južnej strany v druhej polovici 19. storočia, smerom k jaskyni, je zrejmá aj z nástennej maľby nachádzajúcej sa v kláštore v interiéri. Prepošt František Benedek (1893 – 1900) dal v rokoch 1894 – 1897 reštaurovať fresky J. L. Krackera maliarskemu majstrovi Gejzovi Mirkovszkemu. Môžeme sa domnievať, že aj predmetný výjav zobrazuje predpolie z tejto doby. Hlavná kompozičná os prechádzajúca osou kostola nebola prekrytá zeleňou a zostávajúcu časť kláštora prekryvala iba nižšia zeleň, čím sa hmota kláštora prejavila v diaľkových pohľadoch. Práve prepoštovi Benedekovi sa pripisuje park pred kláštorom a vybudovanie chodníkov v údolí Teplice. Počas tejto doby bolo vysadené aj ihličnaté stromoradie po obvode okolo nového oplotenia predpolia pred kláštorom. Môžeme sa domnievať, že sa jednalo o dosadbu nových druhov stromov do už založeného staršieho anglického parku z 2. polovice 19. storočia.

Jeho nástupca Melichar Takács (1900 – 1933) dal zaviesť na začiatku 20. storočia do kláštora vodovod a v parku pred kláštorom osadiť fontánu. V tejto dobe by mali byť osadené aj slnečné hodiny na stĺpovej kanelurovanej podnoži pred oranžériou, ktorej materiál je totožný s kameňom fontány. Taktiež v rámci drobných prvkov záhradnej architektúry boli doplnené lavičky z umelého kameňa. Predpokladáme, že súčasťou bola aj realizácia oplotenia predpolia kláštora, čím sa jasne vymedzil areál od cesty.

V tomto období boli implantované do parku aj viaceré dobové romantizujúce zmeny, ktoré sú už čitateľné z fotodokumentácie zo začiatku 20. storočia. Medzi ne patrí vysádzanie ruží pozdĺž hlavného chodníka, prerušené iba do tvaru klenby strihaného lipového rondelu v mieste kríženia sa chodníkov.

Došlo k radikálnej premene v členení okrasnej časti barokovej záhrady, kedy sa zmenila pôvodná baroková pravouhlá štvorcová výsadba. Plocha štvorcových záhonov bola zlúčená do štyroch obdĺžnikovitých tabúl. Na každej z nich sa založili novobarokové ornamentálne krušpánové záhony, ktoré sa upravovali strihaním do výšky cca 80 cm. Ornamenty dopĺňali solitérne guľovito tvarované kríky (krušpán vždyzelený) a solitérne vysádzané jedince (tis obyčajný), pravidelne rozmiestnené pozdĺž hlavého chodníka. Posledná – severná časť pri skleníku naďalej ostala vo voľnej forme so solitérmi introdukovaných stromov a ornamentálnymi záhonmi, kde sa pestovali na záhonoch kvetiny.

Zmenu predstavujú snahy o implantáciu exotického cudzorodého rastlinného materiálu v rámci záhrad, ktoré sa začínajú uplatňovať na prelome 19. a 20. storočia, ako v predpolí (sekvojovec mamutí – *Sequoiadendron giganteum*), tak aj v severnej časti okrasnej záhrady (ľaliovník tulipánokvetý – *Liriodendron tulipifera*, jaseň štíhly previslý – *Fraxinus excelsior* 'Pendula'), ale aj v širšom okolí kláštorného areálu spravovaného rádom.

Vizuálne spojenie s vodou sa s určitosťou uplatňovalo pri koncepcii anglického krajinného parku pred objektom kláštora z južnej strany, založeného v 2. polovici 19. storočia, kde voda parkom v podobe meandrov pretekala. Táto plocha parku prechádzala plynule do otvorenej a zalesnenej krajiny, kde slúžila aj ako lovecký revír.

Z hľadiska stavebného pribudol v severnej časti zeleninovej záhrady skleník – parenisko, zachovaný dodnes, ktorý je akousi tvarovou replikou staršieho centrálného skleníka – oranžérie z polovice 19. storočia. Nahradil pravdepodobne staršie parenisko – rozárium.

Podľa architektúry, by sme mohli do tohto obdobia zaradiť aj postavenie „záhradného domčeka“, označovaného neskôr v 2. polovici 20. storočia ako márnica (ozn. IV), ktorý sa nachádza v južnej časti zeleninovej záhrady.

V. ETAPA – PRELOM 19. A 20. STOR.

1900 Pohľad po realizácii oplotenia a novej parkovej výsadbe v predpolí.

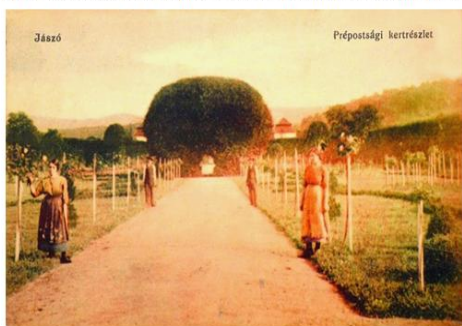

Okolo r. 1908, cielená parková výsadba pred oplotením kláštora z južnej strany, v popredí? topolový rondel, začínajúca výsadba okrasných listnatých a ihličnatých stromov z poslednej tretiny 19. stor.

BIAK	I. ETAPA: 1851-1856	ORANŽOVÁ	V. ETAPA: PRELOM 19. A 20. STOR.
KARDOŠKA	I. ETAPA: 1851-1856	BIELA	II. ETAPA: 1856-1860
KARDOŠKA	II. ETAPA: 1856-1860	ŽLTÁ	III. ETAPA: 1860-1865
RETRÓZKA	II. ETAPA: 1856-1860	BIELA	IV. ETAPA: 1865-1870

Úprava okolia s výsadbou v okolí fontány a prenosnými lavičkami. V pozadí čitateľné oplotenie so živým plotom zo strany cesty, vstupná dvojkrídlá brána po obvode s dvojicou pilierov s kvetinovými väzami. Výsadba v okolí fontány je sezónne doplnená prenosnými palmami.

1915, Pohľad z južnej strany na lipový rondel strihaný do podoby brány v mieste prechádzajúceho centrálného chodníka v časti A. Chodník je lemovaný výsadbou ruží.

Šiesta etapa (30. a 40. roky 20. storočia)

V roku 1925 v rámci prebiehajúcej pozemkovej reformy mali byť aj majetky Jasovského konventu rozparcelované, teda aj park s okolím. K danej veci zaujala Spoločnosť vlastivedného múzea slovenského v Bratislave negatívny postoj. V liste adresovanom Štátnemu referátu na ochranu pamiatok na Slovensku sa jej referent vyjadril nasledovne: *Nedaleký, rozsáhlý zámek s překrásnou klášterní parkovou záhradou je přímo idylou v tomto odlehlém a kulturou nedotknutém zákoutí. Zahrada je miniaturní napodobneninou „Schönbrunnu“, tvoří obdélnik s překrásnou skupinou starých lip a je obehána živým přes 4 m vysokým plotem lesních stromů, ve kterém je tunelu podobný ochoz se stálým přítmím. Dva veliké skleníky s prastarými palmami tvoří závěr tohto pohádkového a záhradníkem-umělcem spravovaného zátiší. Dále za zahradou je údolí Tepličky, které je až k pramenu majetkem premonstrátů – zde je jeden z nejkrásnějších přírodních a turistických objektů Slovenska s prastarou tradicí. ...*

Ako vyplýva z korešpondencie,¹⁰³ ešte v roku 1925 boli snahy o rozparcelovanie pôvodného majetku premonštrátov, ktorí sa o park, záhrady, lesy a rybníky príkladne starali. Pôsoobil tu v rámci kláštora premonštrát Dr. Ľudevít Lacsny ako botanik.

Státni pozemkový úrad v Prahe navrhol za pamiatky vyhlásiť okrem iného aj:

„2. Zahrada za klášterem s architektonickou úpravou vegetační a skleníky (údolí Tapolcy a Jasovského potoka)

3. Park před zámekem, potřebný pro odstup při přehledu facady. ...“¹⁰⁴

Zákonne boli nehnuteľnosti ponechané premonštrátom, ale pražský pozemkový úrad zaviazal konvent ako vlastníka veľkostatku nasledujúcimi podmienkami:

„1. Klášter, kostel i zahradní stavby v Jasově budou řádně udržovány a zabezpečeny proti ohni.

2. Jejich podstatná adaptace a opravy lze prováděti jen s předchozím vědomím a souhlasem Státního památkového referátu v Bratislavě.

3. Zámecký park a klášterní zahrada budou ponechány v dnešním rozsahu a budou řádně udržovány. Starého stromoví v nich bude všemožně šetřeno, podstatné změny dosavadní kultury podléhají zmíněnému souhlasu a vědomí jmenovaného referátu. ...“¹⁰⁵

V tomto období pravdepodobne došlo k novému založeniu / dosadbe staršieho parku aj západne od kaštieľa. V predpolí, východne a západne od kaštieľa sa vysadilo husté stromoradie vytvorené z ihličnatých drevín.

Stav parku v 40. rokoch je čitateľný z nasledujúcej korešpondencie:¹⁰⁶

Dr. Jožo Martinka, konzervátor prírodných pamiatok z Košíc v roku 1937 medzi prírodné pamätihodnosti navrhol nasledujúce, ktoré by si zaslúžili štátnu ochranu v katastri Podzámku (časti Jasova okolo kláštora):

„kat. č. 2947 park 9 kat. jutár: Francúzsky park staršieho slohu. Niektoré jeho časti, stromy sú už vyše sto rokov staré. Pozoruhodný je celý plán parku, v umeleckých tvaroch udržované bohaté skupiny stromov, vysoké živé steny, cudzie okrasné stromy, podlubie. **Teraz park stráca na hodnote nedostatočnou opaterou.**

kat. č. 2948 zahrada za starým skleníkom, v ktorom sú staré palmy a iné večnezelené ozdobné stromky väčšej hodnoty.

kat. č. 2944, 2943 park pred kostolom s krásnymi exemplármi cudzozemských ihličnatých stromov. I krásna sequoia je tam. Tento park dodáva krásneho a pritom vzácneho úvodu do vežatého opátstva 'zámku'.

¹⁰³ Archív PÚ SR, Štátny referát (ŠR), Jasov kláštor – pozemková reforma, 1697/25.

¹⁰⁴ PO 1919 – 1951, šk. 42, Jasov, spis č. 1633/1925.

¹⁰⁵ PO 1919 – 1951, šk. 42, Jasov, spis č. 2323/1926.

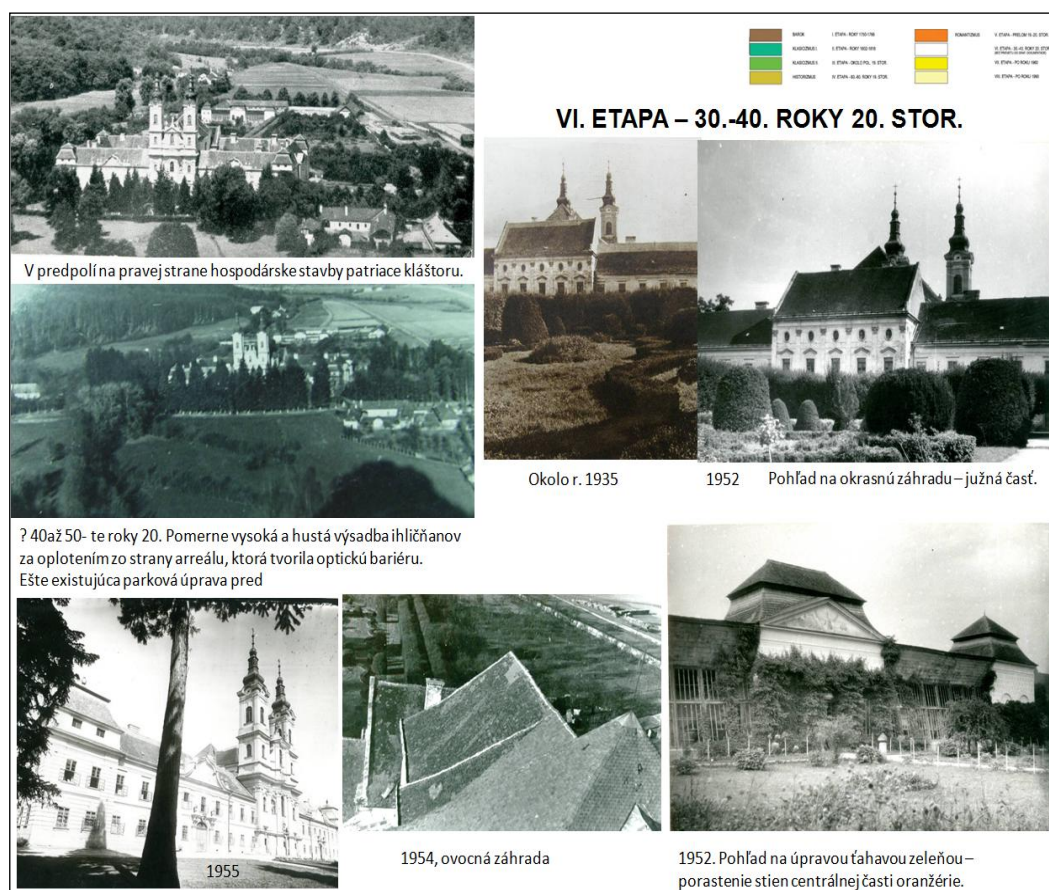
¹⁰⁶ Archívne materiály, viď viac kap. 11.a1.

kat. č. 2940/1, 2941/1, 2942/1 zahrada medzi opátstvom a železničnou stanicou. Živé lignárium plánovite zveľaďované z rôznych druhov stromov a krov slovenských a mimoslovenských.

kat. č. 2961, 2945 a 2971 jazerá, rybníky. Č. 2965 Toplica / Tapolca je rozsahu 5 jutár..“¹⁰⁷

Z tejto korešpondencie vyplýva, že stav parku sa zhoršuje. Dozvedáme sa, že ovocná záhrada mala veľký šľachtiteľský význam v miestnych odrodách ovocia.

Pre kláštor, a určite tým aj park, boli vojnové roky a 50. roky 20. storočia veľmi nepriaznivé. V roku 1950 bolo komunistickým režimom zakázané účinkovanie rehole a kláštor v Jasove slúžil ako zberný tábor pre rehoľníkov. Dva roky tu bola umiestnená politická škola, v roku 1953 sem boli sústredené rehoľné sestry a od roku 1960, keď objekt prevzala Charita, bol v budove zriadený sociálny ústav.¹⁰⁸

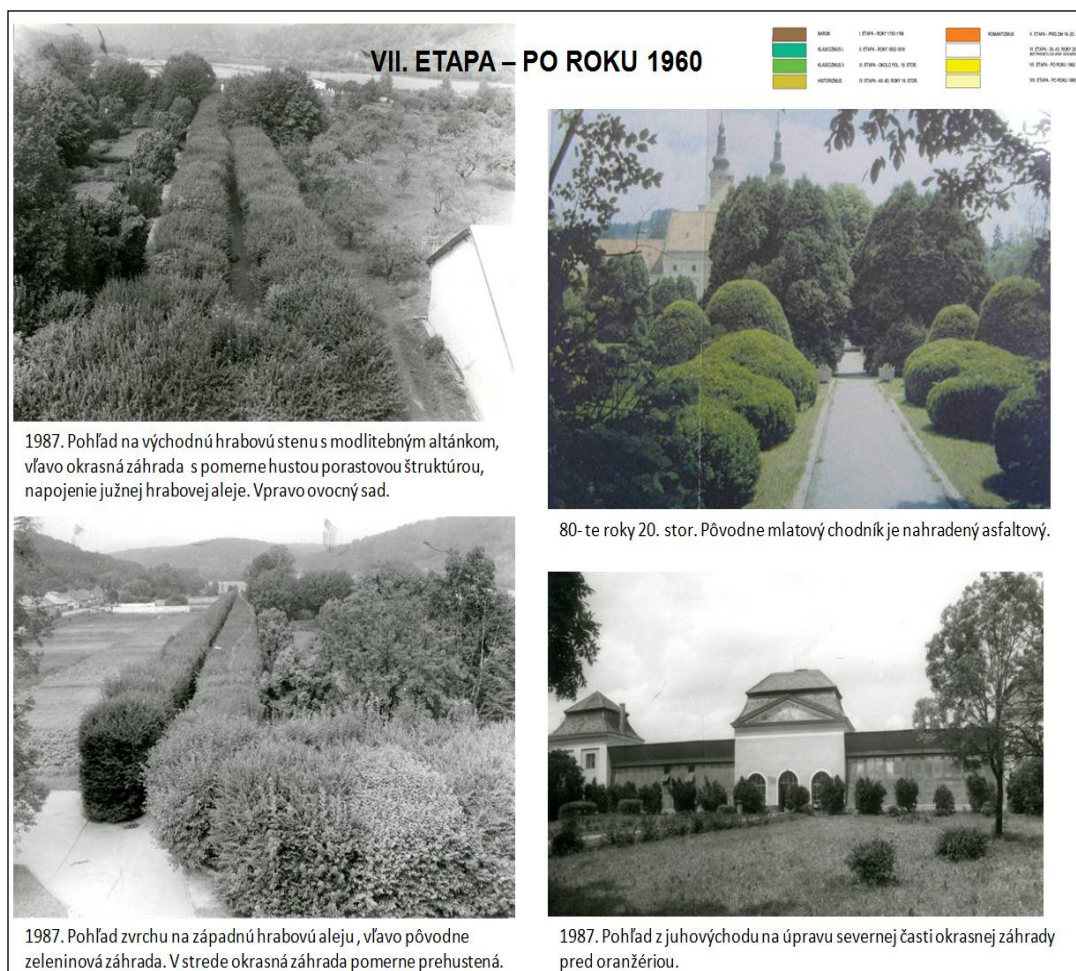
¹⁰⁷ PO 1919 – 1951, šk. 42, Jasov, spis č. 3850/1937.

¹⁰⁸ Premonštráti v Jasove [on-line]. Jasov, 2007 – 2011 [cit. 2011-12-12]. Dostupné na internete: <<http://www.jasov.sk/index.php?page=premonstrati-v-jasove>>.

Siedma etapa (po roku 1960)

Počas existencie ústavu sociálnych služieb (od r. 1960) sa v parku vykonávala základná údržba a park slúžil pôvodnému účelu – záhrada, ale už pre nových obyvateľov ústavu. V súvislosti so zmenou užívateľa sa na pozemku záhrady, najmä v jeho južnej časti, postavili nové účelové stavby (ošipáreň, pracovňa, garáže, sklad dreva, atď.), časť komunikácií dostala asfaltový povrch pre lepší pohyb imobilných osôb. Opravovali sa oplotenia – ohradné múry záhrady. V 60. rokoch prebehla prestavba skleníka – oranžérie, podľa projektu z roku 1956.

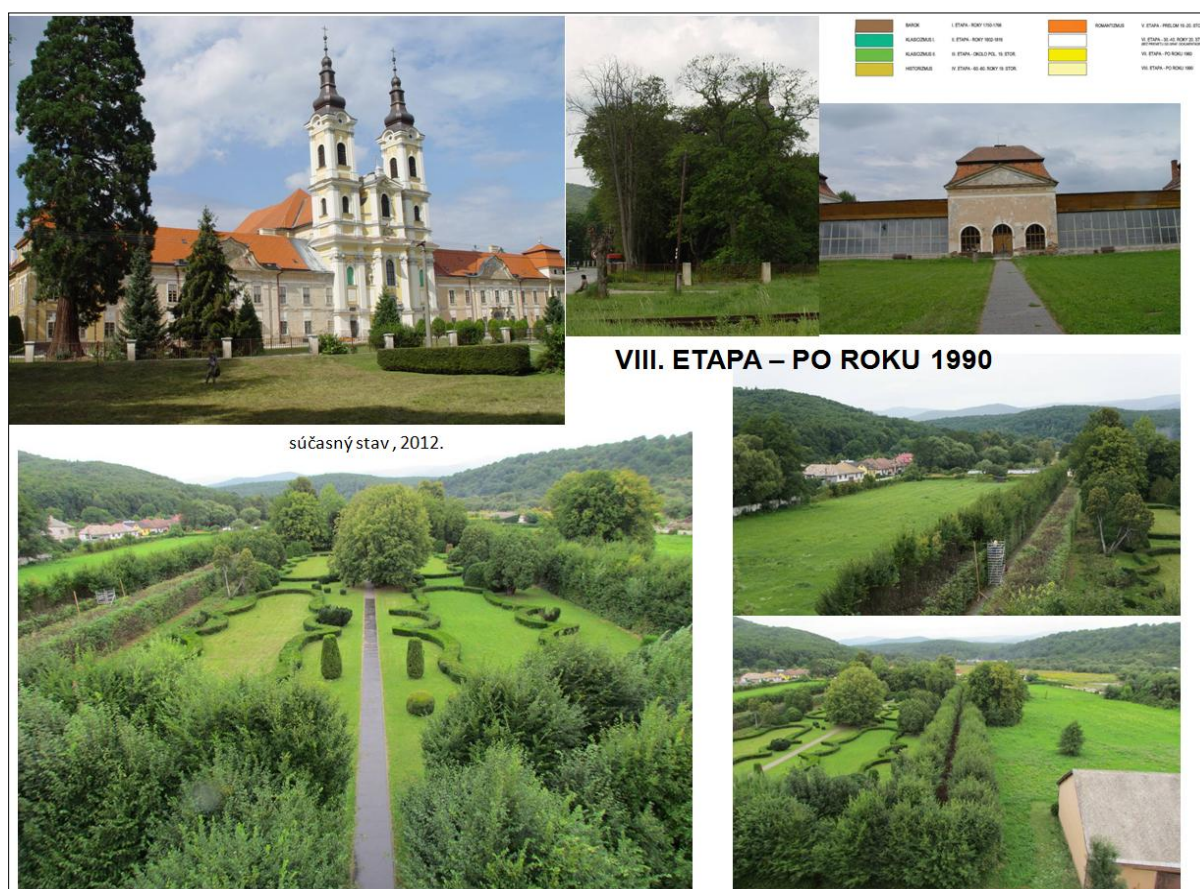
Za najväčší zásah do parku môžeme považovať pomerne rozsiahlu rekonštrukciu realizovanú v 80. a 90. rokoch na základe projektu vypracovaného Projektovým ústavom kultúry v Bratislave z roku 1989. Došlo tu k dosadbe strihaných živých plotov v podobe ornamentov z krušpánov vždyzelených (*Buxus sempervirens*), ale aj k dosadbe tvarovaných solitérov – tuja západná (*Thuja occidentalis*), tis obyčajný (*Taxus baccata*). Tento projekt bol realizovaný iba čiastočne. V predpolí kláštora došlo k pomerne veľkému výrubu poškodených drevín, z ktorých mnohé boli odstránené pre svoj zlý zdravotný stav alebo z dôvodu veľkého prehustenia a prerastania. V tomto období bol ešte funkčný ovocný sad a zeleninová záhrada.

Ôsma etapa (po roku 1990)

Po zmene spoločenských pomerov v roku 1990 sa aj do Jasova vrátili pôvodní majitelia – premonštráti. V parku je realizovaná základná údržba a väčšie zásahy, ktoré si vynútil stav drevín. Boli realizované na základe metodických pokynov Ing. Semanovej E. z Krajského pamiatkového úradu (KPÚ) Prešov z roku 1997 a Ing. Sobotu V. z KPÚ Košice. Odstránené boli najmä stromy poškodené v dôsledku povodne v roku 2010 v západnej časti parku, ale aj vlastným dožitím. Taktiež boli odstránené prerastené solitéry a stromoradia. Na druhej strane boli realizované nekonceptné úpravy – výsadby, napr. v predpolí pri fontáne. Úplne bola odstránená výsadba v severnej časti záhrady pred skleníkom, ako aj vyrúbaný dozrievajúci ovocný sad. Zeleninová záhrada sa nevyužíva. Všetky tieto plochy sú zatrávnené a pravidelne kosené. Taktiež sa nevyužívajú skleníky. Väčšina budov v záhrade už neplní svoj účel a pomaly chátra, až sa rozpadáva.

Upravená bola aj pôdorysná schéma chodníkov v predpolí kláštora, kedy zostal iba stredný, centrálny chodník ku fontáne a ostatné časti boli zrušené. Vysadené boli tri jedince sekvojovca mamutieho (*Sequoiadendron giganteum*) a lemujúca výsadba okolo fontány a prístupového chodníka z tují západných (*Thuja occidentalis*).

Súčasný stav – letecký pohľad z juhozápadu

Súčasný stav – letecký pohľad zo severu

Vyhodnotenie výskumu z hľadiska architektonicko – historického

Výskum preukázal založenie súčasnej podoby záhrady ako barokovej, koncipovanej súčasne s plánom na výstavbu samotného kláštora v polovici 18. storočia. Jej prvotná baroková podoba bola pravdepodobne pravouhlá v podobe štvorcov so štvrt'kruhovými výsečami v rohoch tak, ako ju

máme možnosť sledovať na základe plánov (viď. popis 1. etapy vývoja). V druhej polovici 19. storočia môžeme postupne sledovať zmenu v pôdoryse pravidelnej pravouhlo členenej záhrady na postupne rozvoľnenú. Súčasnú členenie a pôdorys v podobe ornamentovej buxusovej výsadby, doteraz mylne označovanej za barokovú záhradu, je v skutočnosti výsledkom mladšej neobarokovej úpravy pochádzajúcej z prelomu 19. a 20. storočia. Za jediné pôvodné, dodnes dochované časti z barokovej etapy, môžeme považovať strihané hrabové steny, čo svedčí o tom, že sa plošný rozsah okrasnej časti záhrady, ani jeho základná kompozičná os – hlavný centrálny chodník, počas celej existencie záhrady nezmenili.

Výsadba hrabových stien v 18. storočí sa vyskytuje práve v prípade kláštorných záhrad,¹⁰⁹ ktoré sú vytvárané s cieľom vytvorenia súkromia pre meditáciu jej návštevníkov (členov rádu). Svedčí o tom aj zaužívané pomenovanie záhrady v Jasove *meditačná záhrada* a jej označovanie ako *opátska záhrada* v starých plánoch. Záhrada je umiestnená v zadnej časti za samotnou stavbou kláštora, nie ako to bývalo ustáleným zvykom v prípade svetských stavieb (kaštieľov) pred jej priečelím. Taktiež aj mladší výstupok z hrabovej steny na východnej strane, ktorý slúžil pre súkromné rozjímanie a modlitby, dostal pomenovanie *modlitebný altánok*.

Založená záhrada mala spoločné kompozičné osi s objektom kláštora a kostola. Súčasťou kompozície boli aj priehľady. Hlavný spočíval vo vymedzení kompozičnej osi medzi severným výstupom zo západného quadrumu kláštora na južnej strane a vstupom do skleníka, ktorý ho uzatváral, na strane severnej. Na neho sa napájali kolmé priehľady, ktoré začínali a končili v hrabovej stene. Sieť chodníkov v záhrade kopírovala tieto kompozičné osi a priehľady a prechádzala aj obidvoma strihanými hrabovými stenami na výšku 4 m, čím bol zabezpečený nerušený pohyb. Povrch chodníkov bol mäkký, mlatový.

Aj úžitková časť záhrady bola obvyklou súčasťou kláštorných záhrad. V prípade ovocnej záhrady, ktorá slúžila aj na šľachtenie odrôd ovocných stromov, môžeme hovoriť o nástupe plánovaného ovocinárstva v rámci panovníckeho hospodárskeho nariadenia a celoerópskych nových trendov v tejto oblasti, ako bolo kopírovanie francúzskych parkov Le Nôtre a oslnivého štýlu Ludvíka XIV, ktoré znamenajú nástup kultivácie krajiny a premeny chápania jej významu. Zásoby stromov mali slúžiť na vysádzanie sádov a stromov okolo ciest. Rovnako nastupuje aj vysádzanie stromových alejí okolo ciest a vodných tokov, o čom svedčia aj široko komponované úpravy okolia Premonštrátskeho panstva v údolí Teplice, ktoré sú čitateľné v okolí areálu kláštora na fotografiách z 1. polovice 20. storočia.

Už od počiatku sa stretávame aj v Jasove s plánovanou časťou ovocnej časti záhrady, spolu s vinohradom a bylinkovou – zeleninovou časťou záhrady. Zatiaľ čo ovocná časť mala od počiatku dodnes svoje stále miesto na východnej strane, bylinková – zeleninová časť záhrady svoju dnešnú

¹⁰⁹ Napr. v kláštornej záhrade v Břevnově, okolo r. 1720. WIRTH, Z.: *Pražské záhrady*, Praha 1943, s. 12, foto 37.

polohu získala až na začiatku 18. storočia. Predtým jej miesto bolo mimo dnešnej pozície, západne od kláštora.

Taktiež aj rozšírenie záhrady o podobu širšie komponovaného prírodno-krajinárskeho parku, doplneného o rybníky, zverince, priniesla okrem prírodnej scenérie aj hospodársky úžitok.

Celkovo údolie Teplice tvorilo väčší kláštorň úžitkovo-poľnohospodársky komplex, pričom nami skúmaná časť záhrady tvorila iba jeho časť. Súčasťou sa stali aj umelé zásahy do krajiny a vodných tokov, ako bol mlynský náhon v západnej časti záhrady, ktorý sa využíval aj na zavlažovanie záhrady.

Zmenu predstavuje v duchu nových modernizačných prúdov založenie anglického prírodno-krajinárskeho parku v predpolí kláštora a po jeho stranách, ako aj snahy o implantáciu exotického cudzorodého materiálu v rámci parkov a záhrad, ktoré sa začínajú uplatňovať už v druhej polovici 19. storočia, ale najmä na prelome 19. a 20. storočia. V tomto období sa vysadili v parku cudzokrajné dreviny: sekvojovec mamutí (*Sequoiadendron giganteum*), ginko dvojlaločné (*Ginkgo biloba*), ľaliovník tulipánokvetý (*Liriodendron tulipifera*).

Nie je vylúčené, že súčasťou parku bolo aj uplatnenie vodného toku Teplice a zavlažovacieho kanála, t.j. park nebol od nich oddelený nepriehľadným múrom a mohol sa tak uplatniť priehľad k vodnému toku, ktorého brehy boli umelo upravované stromovou výsadbou, alebo sa meandrovite voda tiahla na severnej strane v údolí za záhradou a v predpolí kláštora smerom k jaskyni.

Oplotenie záhrady sa ako prvé objavilo v oddelení súkromnej opátskej záhrady v úrovni severnej fasády kláštora na začiatku 19. storočia, a to v podobe murovaných pilierov s priehľadnou výplňou (?drevo, kov). Z neho sa dodnes zachovala iba jeho východná, dnes už upravená časť. Zostávajúca časť súčasného oplotenia je mladšia replika tohto ohradenia na novom mieste (v prípade západného pokračovania v rovine severnej fasády kláštora, západný ohradný múr zeleninovej záhrady) alebo je to novotvar v podobe murovaných rovných ohradných múrov na východnej a severnej strane záhrady, neskôr doplnený o pletivo. Predpolie kláštora z južnej strany pôvodne nebolo pri založení anglického parku v 2. polovici 19. storočia ohradzované. Stalo sa tak až na prelome 19. a 20. storočia, kde sa v mieste cestnej komunikácie objavuje prvýkrát nižšie pletivové oplotenie delené stĺpkami, podporené z vonkajšej strany strihaným živým plotom, v ktorom boli osadené vstupné brány do areálu ako pre koče / vozidlá, tak aj pre peších.

Súčasťou záhrady boli aj účelové stavby, z ktorých najväčší význam predstavujú skleníky. Centrálny skleník – oranžéria na severnej strane okrasnej záhrady bol už súčasťou prvotných plánov z polovice 18. storočia. Pravdepodobne bol zničený po roku 1787, kedy bola ukončená aj existencia Jasovského konventu. Súčasný skleník – oranžéria pochádza až z obdobia okolo polovice 19. storočia. Jeho dnešná podoba je výsledkom stavebnej prestavby v 60. rokoch 20. storočia.

Na severnej strane zeleninovej záhrady sa nachádzali pareniská a rozárium už v 2. polovici 19. storočia. Ich dnešná podoba pochádza až z 20. storočia.

Súčasná drobná záhradná architektúra v podobe fontány, slnečných hodín, oddychových lavičiek je výsledkom módnych romantizujúcich úprav z prelomu 19. a 20. storočia, ktoré tvorili poslednú zásadnú slohovú prestavbu záhrady a parku.

SUMMARY

THE BAROQUE GARDEN IN JASOV THE RESULTS OF HISTORICAL ARCHITECTURAL RESEARCH

The history of the monastery in Jasov, a national cultural monument, goes back to the Middle Ages, but the monastery garden, the subject of research, is linked to the building of the contemporaneous baroque monastery in the mid-18th century. Based on archival research we have recorded 8 stages of development and change in the monument. The original baroque shape of the garden was probably rectangular with squares and quadrants, but in the second half of the 19th century it gradually became looser. A preserved part of the original baroque stage - the walls of trimmed hornbeam - bear witness that there has been no change during their entire existence in either the square dimensions of the ornamental part of the garden or its basic axis, the main central footpath. A normal component of monastery gardens was the productive part (fruit, a vineyard, herbs and vegetables). The agricultural profits, apart from the natural scenery, brought an expansion in the garden in the form of a more widely-ordered natural landscaped park, supplemented by ponds and manageries. It cannot be excluded that some of the park took advantage of the Teplice stream and irrigation channels. A section of the garden also had special buildings, greenhouses being the most significant. The article maps and dates the course of changes in the planting of the monastery garden that gradually took place from the 18th century to the 20th.

09 VÝVOJ PARKU V DOLNEJ KRUPEJ PO ROKU 1945

Stanislav Petráš

Občianske združenie Korompa, Dolná Krupá

Park v Dolnej Krupaj bol ešte krátko po druhej svetovej vojne vlastníctvom potomkov brunsvikovsko-chotekovského rodu, ktorého príslušníci dedili majetok z generácie na generáciu. Medzníkom sa stáva rok 1946, kedy prichádza k definitívnej zmene vlastníctva a súkromný majetok rodiny prechádza do správy štátu. Zaznamenávame začiatok novej fázy aj vo vývoji parku, v ktorej sa mení nielen vlastnícka štruktúra, ale dochádza i k zásadnému narušeniu historického areálu.

Povojnový vývoj parku v Dolnej Krupaj sme rozdelili do piatich etáp. Je v nich zachytené zoštátnenie areálu, jeho nútené rozdelenie do niekoľkých častí, zásahy do pôvodnej kompozície, komplikované obdobie hľadania vhodného užívateľa, rekonštrukcia parku i jeho súčasný stav:

1. *Situácia po druhej svetovej vojne a konfiškácia parku (1945 – 1946)*
2. *Parcelácia a zásahy do kompozície historického areálu (1947 – 1965)*
3. *Park v správe obce (1966 – 1978)*
4. *Obnova parku (1979 – 1989)*
5. *Od roku 1990 po súčasnosť*

1. Situácia po druhej svetovej vojne a konfiškácia parku (1945 – 1946)

Majiteľkami kaštieľa a parku v Dolnej Krupaj boli až do jari 1946 dcéry Gabriely Chotekovej vydatej za Františka Schönborna: Mária Pallavicino (1897 – 1992) a Jana Breitenfeldová (1899 – 1992). Ich majetok bol na základe Nariadenia Predsedníctva SNR č. 104 zo dňa 18. apríla 1946 skonfiškovaný.

Park ako nedeliteľná súčasť pozemkov, ktoré vlastnili v Dolnej Krupaj, sa stal súčasťou tzv. poľnohospodárskeho konfiškátu.¹¹⁰ Kaštieľ bol pridelený Poverenictvu zdravotníctva a park bol zverený do správy Masarykovej ligy proti tuberkulóze. Kaštieľ s parkom vtedy nakrátko slúžil zdravotníctvu, keď tu bol zriadený „Liečebný ústav pre chronikov“.

Do konfiškátu patril aj lesný majetok veľkostatku Pallavicino – Breitenfeld, ktorý sa dostal do vlastníctva podniku Štátne lesy a bol obhospodarovaný Správou štátnych lesov v Smoleniciach. Spolu prešlo do vlastníctva štátu 208 hektárov lesa, ktorý bol rozdelený do troch hospodárskych skupín:

- A. les tvaru vysokého s borovicovým a dubovým porastom (s 80 ročnou dobou porubného obratu) vo výmere 185,31 ha,

¹¹⁰ Grófsky majetok postihli zmeny už počas pozemkovej reformy z 20. rokov 20. storočia. Kým pred rokom 1918 patrilo grófskej rodine celkom 1638 ha (r. 1897), v roku 1930 dedičia vlastnili v Dolnej Krupaj 427,8 ha (A. Bohunický, str. 51). Okrem pôdy k nehnuteľnostiam patrili aj lesy, sad, vinice, pastviny a lúky.

- B. les tvaru nízkeho s rôznymi listnatými a ihličnatými porastami (s 20 ročnou dobou porubného obratu) vo výmere 6,76 ha,
- C. lesný park rázu anglického s rôznymi okrásľujúcimi stromami a kermi, ktorý je mimo lesnej prevádzky vo výmere 16,12 ha. Podľa vtedajšej terminológie pri prvých dvoch skupinách išlo o absolútnu lesnú pôdu a lesný park bol charakterizovaný ako relatívna lesná pôda. Okrem toho boli súčasťou konfiškovaného majetku aj menšie lesné parcely (remízy) v celkovej výmere 6,48 ha.¹¹¹

Súčasťou konfiškovaného majetku boli: kompozičné centrum parku – vyše 16 ha, dnešný lesopark s gaštanickou nadväzujúci na park - 21,6 ha, sad s vinohradom - 19,1 ha, pasienky a lúky v západnej časti cca 30 ha. Ďalšie pozemky vrátane pagaštanovej aleje, danielovej obory a ružovej záhrady boli v dnešnom intraviláne obce, spolu s výmerou vyše 20 hektárov.¹¹²

Všetky uvedené lokality boli súčasťou širšieho celku s rozlohou vyše 100 hektárov, ktorý budeme zjednodušene považovať za „veľký“ park – prvýkrát znázornený na mape z roku 1822.¹¹³

Aj mimo centra parku bola preň typická premyslene komponovaná štruktúra s lúkami, hmotami stromov a kríkov či alejami. Celkovú kompozíciu dotvárali priehľady, komunikácie, okružná trasa s výhľadmi na veľkú časť panstva a do širokého okolia. Takto „zveladená krajina“, ktorej neoddeliteľnou súčasťou bol ovocný sad a vinica, vytvárala scenériu s nesporným estetickým účinkom.

Popri tom môžeme od začiatku sledovať filozofiu súbežného praktického využitia územia na produkciu ovocia, hrozna, jedlých gaštanov, pasenie oviec, chov danielov či ako poľovného revíru.¹¹⁴

Hospodárske využitie sledovaného územia nikdy neprevážilo. Isté zmeny sú badateľné po roku 1918, keď sa časť pasienkov v západnej polovici začala osievať poľnohospodárskymi plodinami. Ako ukazuje situovanie sadov a stromových porastov v rokoch 1838 / 1936 / 1949 v tejto časti sa menil pomer ich zastúpenia v prospech stromovej výsadby určenej na ťažbu palivového dreva.¹¹⁵

¹¹¹ Archív NPKC - 1/33 IV.1948, PPPR Bratislava - PŠO č. 206.181/48 – odpoveď na sťažnosť.

¹¹² Podľa štatistiky *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája...* z roku 1897 mali lesy výmeru 358,8 ha, pastviny 67,3 ha, lúky 29,9 ha, sady 6,32 ha a vinice 2,88 ha.

¹¹³ Mapa *Intravilan U. Korompa* z roku 1822 (autor Eugen Jeroslavský). Aj opis Pavla Jedličku (Kiskárpati emlékek, s. 168) uvádza 199 katastrálnych jutár, t. j. 114 ha. Zvyšok konfiškátu tvorili lesné porasty v iných častiach katastra, v prvom rade Horný háj (asi 80 ha), ktorý sa nachádza v severnej časti chotára.

¹¹⁴ Podľa údajov *Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal* ešte v roku 1897 chovali na grófskom panstve v D. Krupej 1222 kusov oviec.

¹¹⁵ Výsadba stromov v časti pri Jozefovom háji bola plánovitá ako rúbanisko a lesná prevádzka nezasahovala do pôvodnej štruktúry. Táto časť sa dodnes nazýva *Rubanica*. Historicky prvý záznam o šetrení nedovolenej ťažby dreva v areáli pochádza z roku 1941 (Archív NPKC - 1/11 - IV.1948 Okresný úrad v Trnave - Pov. MŠANO č.17.811/41).

Aby sme si vytvorili lepšiu predstavu o zmenách, ktoré po roku 1946 postihli kaštieľsky park, je potrebné vychádzať zo stavu pred roku 1946, keď bol za jeden celok uvádzaný areál veľkého parku, zložený z ôsmich historicky podmienených hlavných súčastí – partií (*Die Haupt Parthien des Park* – 1822). Na mape z 1. vojenského mapovania (1838) je západná polovica skúmaného územia označená ako *Neue Park Anlage*, neskôr sa lokalita uvádza aj ako Panská záhrada – *Urasági kert* (katastrálna mapa, 1896). Sledovaný celok bol kompaktno zachovaný prakticky do roku 1947 a je zreteľný dodnes.

Bolo to územie juhozápadne od kaštieľa na miernom svahu s výškovým rozdielom asi 46 m medzi kaštieľom a najvyšším bodom (Kopec, 238 m n./m.). Na severnej strane tvoril prirodzenú hranicu oplotený areál kaštieľa s hospodárskymi budovami so súbežne vedúcou dedinskou cestou (dnes Hlavná ulica). Južná strana tvorila hranicu s katastrom obce Boleráz, východným smerom bola časť s chotárnym názvom Horný Chríb a na západnej strane pokračovalo zalesnené územie (*Rubanica*) s poľami. Spolu štvorec s rozmermi približne 1100 x 1100 m.

Na chránenú prírodnú pamiatku boli preklasifikované iba dve, resp. časť tretej, z pôvodných súčastí (*I. Schloss Tableau, VII. Die Florens Parthie* a časť *VIII. Eremitage*; značenie podľa plánu obce z roku 1822) s rozlohou málo presahujúcou 16 ha. Táto – centrálna – časť parku s najvyššou koncentráciou okrasných drevín, drobnej architektúry a dekoratívnych prvkov bola vyradená z tzv. lesnej prevádzky a podliehala ochrane podľa zákona č. 137/1946 Sb. o Národných kultúrnych komisiách pre správu štátneho kultúrneho majetku. Zmienené jadro parku predstavovalo len približne 15 % pôvodného areálu.

Mnohé z autentických súčastí historicky podmieneného areálu zostali mimo zredukovaného územia. Platí to napr. o Tisovom výbežku (*Taxus Nische*), Deszöffyho mieste (*Deszöffy Platz*), Námestí troch dubov (*Drei Eichen Platz*) a ďalších miestach označených na pôvodnej okružnej vyhlídkovej trase, ktorá v dĺžke asi 3,2 km kopírovala po obvode celý areál veľkého parku.

Päť súčastí bolo po zoštátnení majetku z pôvodnej štruktúry veľkého parku vyňatých: lúky (*II. Au Wiese*), ovčinec (*III. Schaafhof*), Jozefov háj (*IV. Joseph's Hain*), ovocný sad (*VI. Die Obst Parthie*), vinohrad (*V. Der Weinberg*).

2. Parcelácia a zásahy do kompozície historického areálu (1947 – 1965)

Parceláciu v katastrálnom území obce Dolná Krupá realizovala od 25. februára 1947 Pracovná skupina „B“ Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy v Piešťanoch. Parcelačný plán bol dokončený 4. marca 1947. Ako sa píše v obecnej kronike¹¹⁶ „*predpokladalo sa s pridelením*

Sťažnosť bola vyhodnotená ako neopodstatnená, pretože išlo o odstránenie suchých a vyvrátených a poškodených stromov.

¹¹⁶ Kronika Obce Dolná Krupá, rok 1947, s. 36.

kaštiela s dvorom a záhradou pre školu. Rybník a parkovú časť mala dostať obec.“ Takto predložené zámery zástupcov obce sa vtedy nerealizovali.

Širšie územie parku bolo parceláciou umelo rozdelené medzi viacerých vlastníkov. Jednak prešlo do vlastníctva štátu a vykonaním parcelácie aj medzi desiatky drobných pridelencov – nových majiteľov, ktorí si na novonadobudnutých parcelách začali uplatňovať vlastnícke právo. Práve z tohto obdobia sa zachovali dokumenty dokazujúce prvé vážnejšie zásahy meniace pôvodný ráz okrajových častí parku: alejí, solitérne rastúcich stromov, remíz...

Ako vysvitá z odpovede Povereníctva školstva a národnej osvety v rokoch 1946 – 1947 správca majetku Viktor Gažo nechal vyrúbať niekoľko platanov a líp a časť topoľovej aleje pri hlavnej ceste.¹¹⁷

Už predtým, na konci 2. svetovej vojny, boli počas prechodu frontovej línie obcou spôsobené v parku škody, keď bolo zdemolované stavidlo na vodu a zničené mosty cez jazero.

Nedovolený výrub chránených stromov bol úradne zaznamenaný a šetrený 18. apríla 1947, kedy zástupca Povereníctva školstva a osvety vykonal prehliadku parku.¹¹⁸ Nešlo o zásahy v centrálnej časti parku, skôr v remízach, kde stáli stromy ako solitéry. Tu boli už vtedy vypílené 200–250 ročné lipy. V závere odpovede sa konštatuje, že: *„je nemysliteľné, aby uprostred rol zostalo niekoľko starých líp, aby svojimi mohutnými korunami zatieňovali zoračené úseky poľnohospodárskych pozemkov.*“¹¹⁹ Takto formulovaná odpoveď je svedectvom toho, že aj zodpovedné inštitúcie dali pred ochranou prírody a rokmi daným charakterom krajiny prednosť budúcim výnosom z obrábanej pôdy.

V archíve Pamiatkového úradu v Bratislave sa zachoval aj list, v ktorom Okrášľovací spolok mesta Trnava v januári 1948 opätovne upozorňuje Povereníctvo školstva a národnej osvety na výrub starých stromov v parku. Ako v liste uvádzajú *...táto prírodná rezervácia bola pre nás Trnavčanov vždy osviežujúcim miestom najmä v lete, keď Trnavčania hŕfne ťahali na toto miesto. Trnava so svojou plytkou rovinou je veľmi chudobná na stromovú kultúru a prírodu a preto nás tým viac bolí, že takýto krásny park bere zo dňa na deň skazu. (...) Opätovne prosíme, aby v tejto veci urýchlene nastala náprava, v opačnom prípade je náš kraj chudobný na stromovú kultúru opäť okrádaný o kus krásnej prírody. Nejde v tomto prípade o nijakú sentimentalitu, ale o národný majetok. Veríme, že Pamiatkový úrad plne uzná našu prosbu a svojím zásahom jedno na vždy urobí tomuto nešváru koniec*“.¹²⁰

¹¹⁷ Archív NPKC - 1/16 - IV.1947, PŠO - ÚP č.197.769/47.

¹¹⁸ Archív NPKC - 1/22 -VI.1947, Stanica NB, Boleráz, - PŠO č.200.526/47.

¹¹⁹ Archív NPKC - 1/33 - IV.1948 PPPR, Bratislava - PŠO č. 206.181/48.

¹²⁰ Archív NPKC - 1/29 - II.1948, Okrášľovací spolok m. Trnavy - PŠO č.202.029/48.

Bývalý grófsky sad a vinicu južne od centrálnej časti parku začalo užívať roľnícke družstvo, ktoré vzniklo v roku 1950. Západným smerom od dnešného parku sa začalo s výstavbou hospodárskych budov. V časti *Lúky* bola pri potoku postavená tabaková sušiareň (1951), výstavba pokračovala aj v nasledujúcich desaťročiach (najskôr stodoly, v rokoch 1960 – 1961 pribudli haly pre nosnice a kravín pre voľné ustajnenie dobytku, rozšíril sa areál bývalej sušiarne, v 80. rokoch sa objavili montované sklady).

Zásahy v tejto lokalite si vyžiadali aj presun sochy Madony s dieťaťom, postupne tu boli vyrúbané všetky stromy z pôvodnej výsadby zo začiatku 19. storočia. Predtým, pri prechode frontu, v susedstve domu hájnika zanikla danielia zvernica. Cesta od starej horárne na konci dediny lemovaná alejou pagaštanov začala plniť funkciu obslužnej komunikácie k hospodárskym objektom (dnes Parková ulica).

Situáciu z tých rokov dokumentujú presvedčivo zaznamenané fakty z pera Karola Jarábka (Pamäti, 1960): „*Najväčšiu škodu spôsobilo JRD, ktoré tu postavilo sušiareň tabaku práve na mieste, kde pôvodne pod storočnými stromami stála socha Madony s dieťaťom (1835) a postavili tu tiež kravíny a iné budovy, ktorými zastrelí pohľad na lesné pásy parku a na smolenické hory.*“ „...*,Na návrší tohto miesta stála mohutná, kedysi až päťkenná vyše tristoročná lipa, ktorej koruna mala tvar kocky. Blesky ju často poškodzovali, ale ona im stále odolávala a žila. Až keď pod ňou ľudia postavili telatník a obávali sa, že im tie telce prikryje, tak ju radšej zvalili.*“

Nepriaznivý vývoj postihol aj centrálnu časť parku. Časť po jazero pri kaštieli užívala od roku 1953 psychiatrická liečebňa zriadená v kaštieli, ostatné časti zostali celkom neudržiavané. Lúky boli kosené iba sporadicky, ostatné porasty postupne zahustli, rozšírila na náletová vegetácia, časom zanikla pôvodná sieť ciest a chodníkov. V roku 1954 víchrica vyvrátila ďalšieho veľikána parku – jedľu s obvodom kmeňa vyše 8 metrov. Ide o exemplár, ktorý je zachytený na známej litografii z roku 1845.

Zmizli i pamätné miesta, vzácne dreviny, záhradná architektúra, plastiky a iné doplnky dotvárajúce predtým jedinečnú atmosféru tohto miesta. O existencii niekdajšej záhradnej architektúry svedčia iba zmienky v literatúre, vzácne ručne kreslené mapy a spomienky pamätníkov. Skaza a rýchly zánik autentického umeleckého dotvorenia parku postihla aj pamätné miesta: v hornej časti malého jazera pri umelej jaskyni sú dodnes identifikovateľné zvyšky po vodopáde a tzv. Beethovenovom mieste. Sú to kusy opracovaných kamenných blokov a na jednom z nich je miesto, kde bola osadená mramorová doska s francúzskymi veršami.¹²¹ Nad týmto romantickým kamenným zákutím sa nachádzalo malé jazierko a v jeho blízkosti klasicistická budova slúžiaca ako kúpeľný domček (*Badhaus*). Bola to stavba v interiéri s malým bazénom

¹²¹ PETRÁŠ, S.: *Kaštieľ Dolná Krupá*, s. 116.

a menšími miestnosťami na odpočinok, zrejme šatňami. Pri fontáne (studničke) za kaštieľom, z ktorej tiekla pitná voda, bola tiež mramorová doska s veršami vo francúzštine.

Na nížine pod vinicami stála veľká priestranná lisovňa hrozna (*Preschhaus*) s mohutným lisom a iným praktickým zariadením. Hlbšie v lesoparku, dnes už mimo vymedzenej časti parku, môžeme stále nájsť kamenné torzá z niekdajších lavičiek.

Pred kaštieľom sa už neleskne hladina rybníka, aj člnok už kdesi zhnul, lebo stavidlo už dávno vypovedalo službu a nemá ho kto opraviť. Z rybníka je už len potok, z úbočia ktorého vyrastajú kríky a stromy do veľkej výšky a zastierajú tak pohľad z parku na kaštieľ. Návštevník, ktorý príde na tieto miesta, aby kráčal po chodníkoch a cestičkách, ktorými chodil Beethoven, započúval sa do šumenia starých stromov, musí byť sklamaný. Cesty a lúky parku sú ešte stále rozrývané povozmi a kopytami pasúcich sa kráv a hrozné výkriky tých úbožiacov z kaštieľa nesúce sa hlboko do parku i vôňa siláže, odradia každého - zapísal si v roku 1960 do svojich pamätí Karol Jarábek.

Ako zásadná prekážka ďalšieho využívania sa javila aj de iure nejestvujúca ochrana areálu, pretože podľa platných zákonov socialistickej republiky bol celý park vedený ako lesný pôdny fond.

3. Park v správe obce (1966 – 1978)

Od začiatku 60. rokov sa najmä z iniciatívy Miestneho národného výboru (MNV) v Dolnej Krupej začali podnikať kroky na záchranu parku. Dvadsať rokov po zoštátnení bol areál parku na základe žiadosti MNV v Dolnej Krupej vyňatý z lesného pôdneho fondu. Dôležitým medzníkom bol 12. február 1966, kedy bol areálu vo výmere 15,23 ha priznaný štatút historicky hodnotného parku.

V odôvodnení Odboru vodného hospodárstva Okresného národného výboru v Trnave o prevode predmetnej nehnuteľnosti z majetku Štátnych lesov do správy obce sa, o. i., písalo: „na základe (...) nového komisionálneho jednanía zo dňa 29.7.1965 (...) došlo k takému záveru, že les (...) má charakter parku, k čomu nasvedčujú aj vysadené rôzne dreviny a kriaky a je súčasťou areálu celého pamiatkového objektu – kaštieľa, ktorý je významnou kultúrnou pamiatkou...“.¹²²

V roku 1966 bola na údržbu parku pridelená suma 20 000 Kčs. Pamiatkári už vtedy zaslali niekoľko odporúčaní a návrhov: za správny považovali výrub náletových drevín a suchých stromov, vzhľadom k charakteru parku v žiadnom prípade nesúhlasili s výsadbou drevín a kríkov do geometrických tvarov.¹²³

¹²² Rozhodnutie ONV Trnava OVHPL-356/66, archív OZ Korompa .

¹²³ Odpoveď Krajského strediska štátnej pam. starostlivosti a ochrany prírody - KPS-559/66-inž.kar., archív OZ Korompa.

Park sa s dvadsaťročným oneskorením (obec žiadala o jeho pridelenie hneď po skončení) dostal pod správu Miestneho národného výboru v Dolnej Krupej. Obec však nemala na jeho udržiavanie potrebné finančné prostriedky. Napriek tomu treba vyzdvihnúť, že kompetentní dokázali oceniť mikroklimatickú, estetickú a rekreačnú hodnotu tohto miesta. V druhej polovici 60. rokov sa vykonali najnevyhnutnejšie zásahy a svojpomocne sa pristúpilo k oprave najkritickejších miest na umelej jaskyni.

Mnohé roky porasty v parku trpeli znečisťovaním ovzdušia hustým dymom vypúšťaným z blízkeho komína susedného závodu Slovenských škrobární, ktorý vznikol prebudovaním a rozšírením prevádzky bývalého grófskeho liehovaru.

Ďalší osud parku bol predurčený vývojom kaštieľa. Na jar 1969 bola psychiatrická liečebňa z kaštieľa presťahovaná a pre park sa začala etapa nového čakania. Stal sa súčasťou účelového zariadenia Zväzu slovenských skladateľov – DOMOVA SLOVENSKÝCH SKLADATEĽOV, pre ktorého účely bol kaštieľ adaptovaný počas rozsiahlej rekonštrukcie v rokoch 1970 – 1978.

Počas búrky v lete roku 1978 bola bleskom poškodená aj ďalšia rarita parku – sekvojec mamutí – vysadený grófom Rudolfom Chotekom I. po roku 1860, ktorý je doteraz ozdobou parku.

4. Obnova parku (1979 – 1989)

K rozsiahlej rekonštrukcii parku, s plánovaným rozpočtom takmer 27 miliónov korún podľa projektu z roku 1979, sa pristúpilo až začiatkom 80. rokov. Projekt obnovy parku vypracoval ZARES Bratislava – Záhradníctvo a rekreačné služby mesta Bratislava. Najviac prác bolo realizovaných v rokoch 1980 – 1988. Projekt zahŕňal vybudovanie dvoch mostov a lávky na ostrov, stavidlo na jazere (1982), sieť komunikácií a chodníkov (1983 – 1985), vyhlbené jazero s umelým ostrovom, prehĺbenie jazera pri umelej jaskyni s vodopádom (1988). S tým súviseli terénne úpravy, rekonštrukcia vodného systému, inžinierske siete a osvetlenie parku. V rokoch 1986 – 1988 bol uskutočnený výsev trávy a osadil sa mobiliár (lavice, smetné nádoby). Bohužiaľ, ani v tomto období neprišlo k zásadnejšej výsadbe drevín. Z umeleckého dotvorenia sa realizovala fontána, vstupná plastika a hudobné pódium ako objekt akustickej mušle na umelom ostrove, ktorý bol dokončený v roku 1987. Nikdy sa nepristúpilo k plánovanej rekonštrukcii umelej jaskyne a prameňa s vodopádom.

Preinvestovali sa značné finančné prostriedky na vybudovanie osvetlenia v celom parku, čo sa ukázalo ako celkom zbytočné. Podľa dobovej dokumentácie bolo za kaštieľom znovu vyhlbené jazero na miestach, ktoré boli v priebehu desaťročí zaplavené nánosmi potoka a zarastené vegetáciou. Súčasťou tejto vodnej plochy je aj malý ostrov.

Vykonalo sa presvetlenie zahustených porastov a rekonštruovali sa jediné dva zachované architektonické doplnky (obelisk a socha madony s dieťaťom). Zásahy do drevinovej štruktúry

parku boli niekedy príliš radikálne a sporné. Na východnej strane parku vyrástla nová dominanta – veľké prírodné ohnisko. Obnova mala za cieľ priblížiť parku stavu podľa mapy z roku 1822.¹²⁴

Definitívne sa vymedzila najhodnotnejšia centrálna časť parku, ktorá je ohradená masívnym kovovým oplotením. Obnoveným miestam mali prináležať pôvodné názvy. Zámer označiť jednotlivé časti – partie sa však nikdy nerealizoval.

Kompozičnou dominantou mala byť vodná plocha za kaštieľom oddeľujúca kaštieľsku tabuľu a vlastný park. Názvom kaštieľska/zámocká tabuľa - *Schloss Tableau* je podľa historických prameňov označené priestranstvo od kaštieľa po jazero a veľká lúka s priehľadom na kaštieľ. Menšia vodná plocha – rybník pri umelej jaskyni z dôvodu nevhodne zvoleného systému napúšťania, okrem skúšobného napustenia v roku 1989 neplní svoj účel.

Vzhľadom na výšku preinvestovaných prostriedkov a dobu trvania, rekonštrukcia z 80. rokov 20. storočia nepriniesla očakávané výsledky.

5. Od roku 1990 po súčasnosť

Po roku 1990 kaštieľ s parkom zostali vo vlastníctve štátu. Niekoľkokrát sa zmenil užívateľ objektu, ktorým je v súčasnosti SNM – Hudobné múzeum v Bratislave. Dve desaťročia v nových spoločensko-politických podmienkach neboli pre park obdobím pozitívneho vývoja. Pre ochranu drevín sa urobilo málo. Dvakrát sme zaznamenali systematickejšie ošetrovanie poškodených a zásadnejší výrub odumretých drevín. Úpravám, udržiavaniu a výsadbe nových drevín sa nevenuje systematická pozornosť. Negatívnym javom bola aj výstavba v susednom priemyselnom areáli.

Terajšia rozloha historického parku a areálu kaštieľa v Dolnej Krupej predstavuje iba menšiu časť pôvodného územia (z toho areál kaštieľa cca 3,5 ha, ústredná časť za jazerom asi 15,3 ha a vodná plocha asi 1 ha). Park sa nachádza v intraviláne obce a z časti ho obkolesila výstavba. V najširšom mieste má asi 485 m, v najdlhšom asi 615 m.¹²⁵

Park bol v rokoch 2004 – 2005 poznamenaný nekontrolovanou výstavbou v susednom areáli liehovaru. Veľmi kriticky treba hodnotiť povolenie stavby viacpodlažného priemyselného objektu v tesnej blízkosti kaštieľa. Negatívny vizuálny dopad je najevidentnejší najmä v zimných mesiacoch, kedy pohľad na priemyselný areál nezakrýva vegetácia.

Z parku boli odstránené odpočívadlá s lavičkami a smetnými košmi, osvetlenie parku je funkčné iba po jeden z mostov cez jazero. V roku 2008 sa po takmer 20 rokoch v parku znova objavili ťažké mechanizmy. V priebehu rokov 2008 – 2009 sa vďaka prostriedkom z grantu

¹²⁴ PETRÁŠ, S.: *Kaštieľ Dolná Krupá*, s. 116.

¹²⁵ Iné rozmery uvádzajú Hrubík – Mocková: najširšie miesto 486 m, najdlhšie miesto 616 m (in: *Obnova historického parku v Dolnej Krupej*, Acta horticulturae et geotecturae 1/2006, s. 6).

Nadácie SPP v rámci programu „Obnovme si svoj dom“ preinvestovali prostriedky najmä na vyčistenie a znovuprehĺbenie jazera za kaštieľom (napustené bolo v máji 2009). Prehĺbovanie jazera súviselo s nezvládnutou rekonštrukciou vodného systému parku z konca 80. rokov minulého storočia. Jazero bolo po prvýkrát bolo napustené až v lete roku 1989, medzitým bolo niekoľkokrát vypustené (napr. v rokoch 1993 a 1996). Už vtedy bola časť plochy celkom zanesená naplaveninami. Množstvo naplavenej zeminy z privalových dažďov zapríčinilo, že vodná plocha ako taká prestala existovať a zarastala náletovou vegetáciou. V dôsledku toho bol v roku 2003 aj zvyšok vodnej plochy natrvalo vypustený.

Objekt akustickej mušle uvažovaný ako miesto koncertov v prírode situované na ostrove, svoj účel za 20 rokov existencie plnilo iba minimálne. Súčasťou obnovy z rokov 2008 – 2009 bolo preto aj odstránenie tohto objektu ako rušivého a nepôvodného prvku v areáli parku.

V ostatných rokoch bolo v parku napáchaných veľa škôd, niekoľkokrát boli hromadne vyvrátené stromy počas silných búrok a vetra. Najväčšia veterná smršť sa parkom prehnala 21. júna 2007.¹²⁶

Pri inventarizácii stromov v roku 2000 bolo zistených 39 druhov stromov, spolu 1486 stromov, z toho 52 cudzokrajných. Z veľkej časti prevažujú listnaté dreviny, asi 84 %. Počet jedincov v súčasnosti odhadujeme na asi 1300.¹²⁷

Jediným chráneným stromom v parku je vzhľadom na svoj vek, ekologickú, krajnotvornú a estetickú funkciu sekvojovec mamutí. V roku 2008 ho Občianske združenie Korompa nominovalo do súťaže Strom roka. Umiestnil sa na 2. mieste, čo zabezpečilo jeho odbornú obhliadku a ošetrovanie. V tom istom roku boli brigádnicky od náletovej zelene očistená umelá jaskyňa a opravené jej najviac poškodené miesta.

V súčasnosti je park ponechaný svojmu osudu, väčšia časť zo siete chodníkov je zarastená, voľné plochy a lúky sa kosia len sporadicky, v niektorých partiách vôbec. Znovu sa vo veľkej miere rozširuje náletová vegetácia. Chýba odborná údržba stromov a potrebná výsadba nových drevín, ktorou by si prestarnutý park dokázal udržať svoju dendrologickú hodnotu aj vo vzdialenejšej budúcnosti.

Ak sa v budúcnosti nenájdu prostriedky na údržbu a aspoň konzervovanie terajšieho stavu, čaká park veľmi neistá budúcnosť a zdravotný stav mnohých drevín je vážne ohrozený.

¹²⁶ Ďalšia prírodná kalamita postihla park v mesiacoch marec, máj 2014. (Pozn. editora.)

¹²⁷ GALKO, L.: *Dendrologický prieskum, inventarizácia drevín – sprievodná správa*, záhradnícke služby, Malinovo, 2000. Hrubík - Mocková uvádzajú 1446 kusov stromov (Acta horticulturae et regiotecturae 1/2006. s. 6).

Význam parku a jeho pozícia v kontexte iných historických parkov na Slovensku

Park v Dolnej Krupej sa tradične zaraďuje k významným historickým parkom na Slovensku. V minulosti patril k najlepším príkladom starostlivosti o prostredie obklopujúce vidiecke sídla aristokracie, ktoré si ich majitelia dokázali predstaviť jedine v spojení s prírodou. Ivan Tomaško jeho hodnotu oceňuje natoľko, že ho navrhol na zápis do Zoznamu svetového dedičstva ICOIMOS/IFLA.¹²⁸ Zatiaľ sa na zozname pre ochranu historických parkov a okrasných záhrad – ICOMOS – Medzinárodnej federácie architektov krajinárov – IFLA – nachádza jediný slovenský park – v Betliari.

Podľa významu sa kaštieľsky park v Dolnej Krupej zaraďuje medzi celoslovensky architektonicky a biologicky významné spolu s ďalšími troma parkami (Bernolákovo, Topoľčianky a Medická záhrada v Bratislave).¹²⁹

Napriek všetkému stále existuje a dotvára neopakovateľnú atmosféru kaštieľa, s ktorým tvorí jednotný historicky podmienený celok. Je vzácnou súčasťou kultúrno-historického dedičstva obce a v roku 2003 bol zaradený medzi jej Sedem divov.

Krupský kaštieľsky park má už dávno po zenite a napriek množstvu negatív, ktoré sprevádzali jeho vývoj v poslednom období, patrí k najcennejším historickým parkom u nás.

POUŽITÉ ZDROJE A LITERATÚRA

Archív Národného pamiatkového a krajinného centra, Bratislava - fond Právni predchodcovia ústavu (1918 - 1951).

Projekt obnovy parku v Dolnej Krupej, ZARES Bratislava – Záhradníctvo a rekreačné služby mesta Bratislava. Bratislava 1979.

Dendrologický prieskum a inventarizácia drevín – park Dolná Krupá. Vypracoval Ing. Ladislav Galko, Záhradnícke služby Malinovo, 2000.

Korešpondencia Miestneho národného výboru v Dolnej Krupej z rokov 1965-1966.

Kronika Obce Dolná Krupá, roky 1956-1965.

A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Második kötet.: Gazdaczimtár, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Budapest, 1897.

BOHUNICKÝ, A. : *Krupanské ml'niky*, JRD a MNV Dolná Krupá 1977.

HRUBÍK, P., MOCKOVÁ, Z.: *Obnova historického parku v Dolnej Krupej*, *Acta horticulturae et regiotecturae* 1/2006.

JARÁBEK, K.: „Pamäti“, rkp, Trnava, 1960.

JEDLICKSKA, P.: *Kiskárpáti emlékek II*, Éleskölöl Vágújhelyig. Eger 1891.

PETRÁŠ, S.: *Kaštieľ Dolná Krupá*, Obecný úrad v Dolnej Krupej, 1999.

¹²⁸ TOMAŠKO, I.: *Historické parky a okrasné záhrady*, Veda 2004, s. 116.

¹²⁹ Tamtiež, s. 29.

PETRÁŠ, S.: *Kapitoly z dejín Dolnej Krupej*, Obecný úrad v Dolnej Krupej, 2003.

STEINHÜBEL, G.: Nad situačným plánkom parku v Dolnej Krupej, *Pamiatky a príroda*, 1966.

TOMAŠKO, I.: *Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku*. Bratislava, Veda 2004.

SUMMMARY

THE DEVELOPMENT OF THE PARK AT DOLNÁ KRUPÁ AFTER 1945

It is possible to divide the development of the park from 1945 to the present into five stages. Shortly after the end of the 2nd World War the park (along with the manor house) was nationalized (1946) and in following years was parcelled out between various owners. These changes had the result that the area stopped fulfilling its original aim: coppices were incorporated into forestry operations aimed at the production of wood, fields and pastures were used as agricultural soil. Small buildings were demolished and many pieces of garden architecture were destroyed. There were irreversible impacts on the original layout of the park. Radical changes affected all but the central part of the park. Of the original 114 hectares, by 1966 only 15.23 hectares were protected. In 1980-1988 there was a quite extensive reconstruction of this part of the park. The central thinking behind the renovation was to restore its form according to that shown on a map from 1822, including a water system with two lakes, artificial islands, etc. Unfortunately, there was no fundamental planting of trees at that time either. Nor is there now even any expert maintenance of trees and necessary planting of new wood with which the superannuated park could maintain its dendrological value even into the far future. The park is long past its peak, but, despite the negatives that have accompanied recent developments, it is one of the most precious historical parks in Slovakia.

10 PRÍSPEVOK RUDOLFA GESCHWINDA K ŠĽACHTENIU A ROZVOJU RUŽIARSTVA NA SLOVENSKU¹³⁰

Ján S u p u k a

Slovenská poľnohospodárska univerzita, Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva, Nitra

Úvod, z histórie ruží

Ruža ako významná kultúrna kvetina prekonala dlhodobý kultúrno-historický, šľachtiteľský aj pestovateľský vývoj. Patrí k najstarším kultúrnym a okrasným rastlinám. O tom svedčí množstvo zápisov, vyobrazení, symbolov, ale aj literárnych diel od starých ázijských a mediteránnych kultúr až po súčasné moderné ružiarstvo s dekoratívnym a kozmeticko-medicinálnym využitím.

Skôr než sa ruža dostala do kultúry ľudských civilizácií, treba uviesť, že jej prirodzené rozšírenie má cirkumpolárny pôvod, nachádza sa na sever od rovníka na euroázijskom aj severoamerickom kontinente. Je len logické, že vzhľadom na jej jedinečné vlastnosti, človek ju prenášal z prírody a zavádzal do kultúry prioritne v tých oblastiach a územiach, kde sa rozvíjali prvé kultúrne civilizácie a ľudské spoločenstvá. To nám dokumentuje množstvo archeologických nálezov alebo vyobrazení na stenách a starovekých minciach. História ruží zachytáva široké spektrum literárnych zdrojov, z nich dostupné na slovenskom knižnom trhu, napr. FERIANCOVÁ, ŠTEVULOVÁ (1997), GLVÁČ (2009), LINDTNER A KOL. (1971), SVOBODA (1970), VEČERA A KOL. (1967) a ďalší.

Podľa uvedených, ale aj iných autorov, ruže boli identifikované na vyobrazeniach na hrobkách v Altaji, rovnako tiež na území starovekých Sumerov. Egyptské nástenné maľby zobrazujú ruže z obdobia 300 rokov pred n.l., literárne pramene z Číny dokumentujú ruže v kultúre v 5. až 4. storočí pred Kristom. V antickej a gréckej kultúre sú známe zmienky o ružiach a olejoch z ruží od Homéra (Trójska vojna) v 7. storočí, od Epikurosa v 3. storočí, od Aristotela a Hippokrata v 4. až 3. storočí pred Kristom.

Ruže sa pestovali na území dnešného Turecka, ale aj takmer na celom území veľkého Rímskeho impéria. Ružový olej sa považoval za mnohokrát vzácnejší a drahší než zlato. Voňavé lupienky ruží boli obradnou kvetinou veľkých slávností rímskych cisárov. Popolom sopky Vezuv zasypané a neskôr odkryté Pompeje, dokumentujú na nástenných freskách obľúbenosť ruží, ich vzácnosť, úctu a používanie. Objavenie vlastnosti opakovaného kvitnutia ruže damascénskej (*Rosa damascena* Mill.) a vlastnosti ruže voňavej (*Rosa odorata* Sweet) rozbehli novú éru šľachtenia ruží a získavania nových hybridov s vysokohodnotnými znakmi, ako je farba a dekoratívnosť kvetu, ale aj produkcia oleja. Známe sú plantáže ruží pre produkciu olejov v Bulharsku, Francúzsku, ale aj v Rusku. Ruže sa stali nevyhnutnou súčasťou zbierok kláštorných, ale aj univerzitných botanických záhrad, ako aj špecializovaných rozárií.

¹³⁰ Príspevok vznikol za finančnej podpory grantovej agentúry MŠ SR KEGA č. 019 SPU - 4/2011 ač. 020 SPU – 4/2011.

Ruža ako kráľovná kvetín

Ruža 'kráľovná kvetín', tento titul si vyslúžila, resp. zaslúžila ako výsledok dlhodobého záujmu človeka o jej hodnoty a vlastnosti. Jej finálne hodnoty, ktorými si vydobyla úctu a uznanie sú morfológia a farba kvetu, vôňa, produkcia vše užitočných olejov, využitie plodov ako potravina, čajovina a vitamínový doplnok, ruža ako nástroj v záhradnej a krajinnej architektúre. Ruže v historickom vývoji poskytovali svoje hodnoty a služby širokému spektru ľudských civilizácií na severnej pologuli. Ruže ako botanický rod (*Rosa sp.*) zaraďujeme do rastových formácií trvalých drevitých rastlín. Majú pestrú habituálnu premenlivosť, vyskytujú sa ako nízke až veľké kry (s výškou od 0,3 m do 3,0 m), alebo liany opieravého typu, hlavne v hustejších porastoch s limitom svetelného príjmu. Majú širokú ekologickú valenciu so schopnosťou rásť na suchých aj vlhkých stanovištiach, od teplého subtropického až po chladné alpínske klimatické pásmo. Veľmi dobre znášajú rez a tvarovanie s následnou schopnosťou regenerácie a tvorby nových výhonkov. Táto vlastnosť je súčasťou minulých aj moderných pestovateľských technológií s dôrazom na udržanie želateľného habitu a maximálneho efektu kvitnutia. Ľahko sa rozmnožujú generatívnou aj vegetatívnou cestou (autovegetatívne odrezkami, heterovegetatívne očkovaním), tvoria bohaté koreňové výmladky, úspešné výsledky boli dosiahnuté aj pri množení cez pletivové kultúry. Má pomerne dlhú dobu kvitnutia podporovanú kontinuálnou tvorbou nových kvetných púčikov. Vzácnu vlastnosťou je opakované kvitnutie (jar – jeseň ako prenesená vlastnosť damascénskej ruže do nových hybridov a novošľachtencov).

Racionálne využitie vysoko hodnotových vlastností ruží viedlo k ich sústredovaniu na vymedzených plochách (ako rozáriá, alebo špecifické záhony ruží) v kláštorných záhradách, v slohových formálnych parkoch, v historických aj novodobých botanických záhradách, mestských parkoch i námestí, pietnych miest, ale aj pri objektoch sakrálnej architektúry. Ruža je živý biologický prvok a nástroj ornamentálneho aranžmánu v interiéroch, tiež nástroj úcty k slávnostným a sviatočným dňom človeka a jeho spoločnosti. Ruža ako fenomén spôsobujúci radosť (kvet, vôňa), ale aj bolesť (trne) bola prijatá ako mariánsky kresťanský symbol.

Rudolf Jozef Geschwind, lesník a šľachtiteľ ruží na Slovensku

V ľudskej spoločnosti pôsobilo množstvo iniciatívnych ľudí, ktorí sa svojou prácou, znalosťou a umením zaslúžili o šľachtenie, pestovanie, propagáciu, spoločenské, umelecké a literárne stvárnenie a uznanie ruží. Krajina Slovenska bola v 19. storočí obdarená významným človekom, ktorý sa zaslúžil o šľachtenie a rozvoj ružiarstva na Slovensku a celej vtedajšej Rakúsko-Uhorskej monarchie. Z jeho bohatého a plodného života, ktorého veľkú časť aktívne pôsobil na území Slovenska, uvediem niektoré podstatné skutočnosti, ktoré sú späté s prácou, úsilím a výsledkami v oblasti šľachtenia ruží. Rudolf Jozef Geschwind sa narodil v roku 1829 v Hředle, región

Rakovnícka v Českej republike. V roku 1847/1848 študoval na Polytechnickom inštitúte v Prahe, potom prestúpil na Banícko-lesnícku akadémiu do Banskej Štiavnice, ktorú ukončil v roku 1852. Po skončení štúdia pracoval v službách Banskej komory v Banskej Štiavnici, bol však nápomocný aj vo vzdelávacom procese na Baníckej akadémii, s ktorou naďalej udržiaval pracovný kontakt. V rokoch 1857 – 1861 pracoval na lesnom úrade v Žarnovici, neskôr ako lesník na polesí Brod pri Horných Hámroch, kde dosiahol prvé úspešné výsledky v šľachtení ruží s dôrazom na ich mrazuvzdornosť a efekt kvitnutia. V období 1862 – 1870 sa R. Geschwind pohyboval v širšom európskom priestore a pracoval na viacerých lokalitách a pozíciách najmä v oblasti lesníctva a súvisiacich profesných služieb (Česká republika – Litoměřice, Nemecko – Tyrolsko, Slovinsko – Krajina, Ukrajina – Vučko a ďalšie). V roku 1871 sa opäť vrátil na Slovensko do Krupiny, kde získal miesto hlavného lesného radcu pre mestské lesy, ktorých rozloha dosahovala viac než 4 000 ha. Popri výkone významnej pozície v oblasti spravovania lesov nadviazal na svoje predchádzajúce aktivity v oblasti šľachtenia ruží, ktorým sa na tejto lokalite venoval až do konca svojho života. Zomrel v roku 1910 a pochovaný je v Krupine (GLVÁČ, 2009; KOVÁČ, 1999; LUKÁČ, 2010).

Teoretické základy a niektoré úspechy šľachtiteľa R. Geschwinda

Z mnohých dokumentov sa dozvedáme, že R. Geschwind svojím cieľavedomým štúdiom získal hlboké teoretické vedomosti a skúsenosti v oblasti medzidruhovej a vnútrodruhovej hybridizácie, vlastností rodičovských génov a ich prenosu na nové hybridné potomstvá. Tieto znalosti vedel využiť pri šľachtení ruží na mrazuvzdornosť a pôdne podmienky, na odolnosť voči múčnatke aj hrdziam, ale aj v šľachtení na prejavy kvitnutia (remontancie). V prírode pozoroval a identifikoval spontánne hybridy niektorých drevín na kontaktných hraniciach ich prirodzených areálov, čo neskôr využil aj pri medzidruhovej hybridizácii *Quercus robur* a *Q. petraea*, *Crataegus sp.* Svoje poznatky z teórie a poznania transferu génov využil aj pri šľachtení ďalších okrasných rastlín (napr. *Pelargonium*, *Dianthus*, *Syringa*, *Sorbus*), ale aj ovocných drevín (napr. *Pyrus*, *Prunus*, *Amygdalus*).

Podrobnejší popis jeho šľachtiteľskej práce s inými druhmi rastlín okrem ruží je uvedený napr. v prácach GREGUSS (2010), JAKÁBOVÁ (2003) a iní. Za nemenej významné, história hodnotí aj aktivity R. Geschwinda spojené s tvorbou parkov, ale aj budovania dendrologických záhrad. V období pôsobenia v pozícii lesmajstra v Krupine vypracoval plán tvorby prímestského lesného parku na lokalite Tepličky pre účely rekreácie so zakomponovaním aj detských ihrísk. Podobné aktivity rozvíjal aj pre mesto Krupina. Nepriame dôkazy hovoria aj o jeho tvorivej a konzultatívnej spoluúčasti pri zakladaní parkov v Sv. Antone, na Sliachi, pri konštituovaní Arboréta Mlyňany, alebo Feismantlovej záhrady (prvého arboréta založeného v roku 1836). Výsledky jeho šľachtiteľskej,

selekčnej, reprodukčnej a pestovateľskej praxe, ale hlavne šľachtenie ruží založené na teórii rastlinnej genetiky, boli v roku 1984 ocenené aj Dr. Vítězoslavom Orelom (riaditeľ Mendelovho múzea v Brne), ktorý Rudolfa Geschwina prehlásil za vedecký ekvivalent Gregora Jozefa Mendela v oblasti šľachtenia a genetiky (GREGUSS, 2010).

Z bohatých výsledkov šľachtenia ruží uvediem aspoň niektoré najvýznamnejšie úspechy Rudolfa Geschwinda (GLVÁČ, 2009; KOVÁČ, 1999; SVOBODA, 1974, ŠTEVULOVÁ, 2000). Prvá vyšľachtená ruža a oficiálne uvedená pre odbornú a laickú verejnosť mala názov „Erster Versuch“ – First attempt – Prvý úspech (vznikla v r. 1864 na lokalite Brod – miesto pracovného pôsobenia R. Geschwinda). Ďalší významný hybrid mal názov „Gruss an Teplitz“ – Greeting to Teplice – Pozdrav Tepliciam (Krupina, 1987) a bol neskôr uvedený do siene slávy na Svetovom fóre Medzinárodnej federácie ružiarskych spoločností (Huston, USA, 2000). Ďalší významný hybrid dostal názov „El Ariana“ (Irán), ktorý bol vyšľachtený v Krupine, pravdepodobne v rokoch 1875 – 1880. Literatúra dokumentuje šľachtiteľom vyprodukovanú skupinu severských ruží (Geschwind's Norland Rose I., II.) s vysokým stupňom mrazuvzdornosti. Známa je ďalšia séria rastových skupín ruží, napr. Skupina slovenských (vtedy uhorských) popínaviiek, Skupina veľkokvetých ruží, ktoré sú produktom tvorivých rúk a umu šľachtiteľa. R. Geschwind vyšľachtil viac než 700 (707) hybridov a variet ruží, z nich bolo popísaných a publikovaných takmer 140 (135). Šľachtiteľ vypublikoval viac než 50 článkov vo vedeckých a odborných časopisoch vtedajšieho európskeho vedecko-spoločenského priestoru a 10 samostatných vedeckých monografií, ktoré vyšli v rokoch 1864, 1866, 1875, 1884, 1898, 1900 (GLVÁČ, 2009; SVOBODA, 1970, 1974). Ako príklad uvediem jednu z najvýznamnejších monografických publikácií od R. Geschwinda: Die Hybridation und Sämlingszucht der Rosen (Hybridizácia a opeľovanie ruží – Hybridization and Pollen of Roses), Leipzig – Wien, 1866. Prehľad ruží vyšľachtených R. Geschwindom na Brode a v Krupine, ktoré boli zozbierané z územia Slovenska, je publikovaný v práci GLVÁČA (2009) a predstavuje spolu 128 sort. Krátko pred smrťou Rudolfa Geschwinda (1910) bolo z Krupiny prevezených do Dolnej Krupěj (Mária Henrieta Choteková – Ružová záhrada) cca 2000 ks ruží, ktoré predstavovali cca 300 sort (PETRÁŠ, 2010).

Tradícia ružiarstva, šľachtiteľské, pestovateľské a zbierkové úspechy, o ktoré sa pričínal R. Geschwind a následne grófká Mária Henrieta Choteková v Dolnej Krupěj (bohatá a v celej Európe uznávaná a obdivovaná ružová záhrada v rokoch 1904-1938) nevymizla z územia Slovenska ani po rozpade Rakúsko-Uhorska po skončení 1. svetovej vojny. Už v roku 1933 zakladal Dr. Rudolf Limbacher rozárium v Sade Janka Kráľa v Petržalke, ktoré bolo oficiálne otvorené v roku 1937. V roku 1965 pri zakladaní Arboreta Borová Hora vo Zvolene bolo založené na tejto lokalite aj rozárium z iniciatívy prof. Pravdomila Svobodu (predtým založil rozárium na lokalite Peklov v Kostelci nad Černými lesmi – ČR) s cieľom sústrediť a zachrániť čo najvyšší počet sort

ruží vyšľachtených R. Geschwindom (LUKÁČ, 2010; SVOBODA, 1970, 1974 A INÍ). V roku 1999 sa založilo nové rozárium na ploche Arboréta Mlyňany, ktoré dnes predstavuje 1220 sort, z nich 10 hybridov R. Geschwinda (HOŤKA, BARTA, 2012; KUBA, TOMAŠKO, 2003). Živou súčasťou Botanickej záhrady Univerzity Komenského v Bratislave je aj bohatá zbierka ruží, viac ako 140 sort, ktoré úspešne vybuďoval už novodobý šľachtiteľ František Chorvát (1938 – 2002). K ďalším významným osobnostiam, ktoré sa zaslúžili o rozvoj ružiarstva a rozárií na Slovensku od druhej polovice 20. storočia až doteraz, patria hlavne: František Glváč, Silvester Győry, Vladimír Ježovič, Marián Kováč, Pavel Kováč, Juraj Kuba, Pravdomil Svoboda, Mária Številová, Ivan Tomaško, Viera Višňovská, ale aj ďalší.

Známe sú aktivity zakladania rozárií v historických parkoch na Slovensku, ktoré tam mali dávnu historickú opodstatnenosť, ako o tom píše TOMAŠKO (2004). Menšie plochy expozícií ruží sú uplatňované v kúpeľných, ale aj mestských parkoch na Slovensku, ale aj v zahraničí. Aj novobudované mestské parky vytvárajú vymedzené plochy pre zakladanie rozárií, ktoré majú kultúrno-poznávací, vedecko-šľachtiteľský, ale aj estetizujúci význam (SUPUKA, FERIANCOVÁ A KOL., 2008).

Zostáva veľká výzva pre vedcov, šľachtiteľov a zberateľov ruží, aby sa na území Slovenska nadviazalo na svetoznáme výsledky šľachtiteľa Rudolfa Jozefa Geschwinda a následne Márie Henriety Chotekovej a aby sa ružiarstvo stalo pýchou našich šľachtiteľov, živých zbierok a expozícií našich botanických záhrad, arborét a verejných mestských parkov a priestorov.

LITERATÚRA

FERIANCOVÁ, E., ŠTEVULOVÁ, M., 1997: *Krása ruží. Časť I. Triedenie ruží*. Zvolen: Rosa klub, 62 s. ISBN 80-7125-014-7.

GLVÁČ, F., 2009: *Queen of Flowers*. Bratislava: Polygrafia, 212 p. ISBN 978-80-969361-4-4.

GREGUSS, L., 2010: Rudolf Geschwind – Priekopník hybridizácie lesných drevín. In: Lukáč, M., (ed.) – *Rudolf Geschwind*. Krupina: NIKARA, s. 91-113. ISBN 978-80-970553-1-8.

HOŤKA, P., BARTA, M., 2012: *Dreviny Arboréta Mlyňany SAV*. Bratislava, VEDA V-SAV, 132 s. ISBN 978-80-224-1252-0.

JAKÁBOVÁ, A., 2003: Rudolf Geschwind – Šľachtiteľ ruží a pelargónií. *Krása ruží a tvarov*, s. 8-10. ISBN 80-968993-0-9.

KOVÁČ, M., 1999: Rudolf Jozef Geschwind. 170. výročie narodenia šľachtiteľa ruží. *Krása ruží a tvarov*, 3/1999, s. 4-5.

KUBA, J., TOMAŠKO, I., 2003: Minulosť a budúcnosť ruží v Arboréte Mlyňany. *Krása ruží a tvarov*, 5/2003, s. 5-8.

LINDTNER, P., CHORVÁT, F., ČEJKA, G., 1971: *Ruže a ich pestovanie*. Bratislava: Príroda, 235 s.

- LUKÁČ, M. (ED.) 2010: *Rudolf Geschwind 1829-2009 (1910-2010)*. Krupina: NIKARA a Kultúrne centrum A. Sládkoviča v Krupine, 184 s. ISBN 978-80-970553-1-8.
- SVOBODA, P., 1970: *Ruže v Arboréte Borová Hora*. Zvolen: VŠLD, 134 s.
- SUPUKA, J., FERIANCOVÁ, E. a kol., 2008: *Vegetačné štruktúry v sídlach. Parky a záhrady*. Nitra – Vyd. SPU, 504 s. ISBN 978-80-552-0067-5.
- SVOBODA, P., 1974: *K histórii pestovania a šľachtenia ruží na území ČSSR*. Folia dendrologica, 1/1974, s. 13-28.
- ŠTEVULOVÁ, M., 2000: Šľachtiteľská a publikačná činnosť Rudolfa Geschwinda. *Krása ruží a tvarov*, 4/2000, s. 4-6.
- TOMAŠKO, I., 2004: *Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku*. Bratislava: VEDA, V-SAV, 160 s. ISBN 80-224-0797-6.
- VEČEŘA, L. a kol., 1967: *Ruže*. Bratislava: SVPL, 199 s.

SUMMARY

CONTRIBUTION OF RUDOLF GESCHWIND TO BREEDING AND DEVELOPMENT OF ROSE KEEPING IN SLOVAKIA

Rudolf Jozef Geschwind (1829-1910) belongs to the famous rose breeder in former Austrian-Hungary imperium and Slovakia as well. Although he was born in Czech territory (Hredle), started study at Polytechnic Institute in Prague, but graduated in 1852's at Mining – Forestry Academy in Banská Štiavnica.

Along with dominant forest service jobs at locality Brod near Horné Hámre (1857-1861), later at many places within central European countries and finally in Krupina (from 1871 to 1910s), he was aimed in rose breeding very actively. The main rose breeding localities were Brod and Krupina settlements in Slovakia, where achieved world level recognized successes. Within his very fruitful activities he bred – up more than 700 hybrids and sorts of roses, from those were described and published almost 140 sorts. To the most famous breeding product belongs sorts named as 'First attempt', 'Greeting to Teplice', 'El Arian'. From group collections are known 'Geschwind's Nordic Rose I, II.', 'Slovak climbing rose', 'Large flower roses' and others.

He was interested also in breeding of other forest trees, ornamental shrubs and flowers and fruit woody plants as well. As breeder of rose sorts he published more than 50 papers and practical articles in journals and 10 rose's monographies. Just close to end of his life (he died in 1910 and buried in Krupina), the whole rose collection almost 300 sorts and 2000 plants were bought by Maria Henrieta Chotek and transported to the new rosarium in Dolná Krupá. Rudolf J. Geschwind was being most famous rose breeder in Slovakia and his rose hybrids were awarded many times at international rose conventions.

11 ZÁHRADKÁRSKA A RUŽIARSKA LITERATÚRA VO VLASTNÍCTVE MÁRIE HENRIETY CHOTEKOVEJ

Radoslava R i s t o v s k á

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity

Napriek tomu, že po smrti Rudolfa Choteka II. (1870 – 1921) v októbri 1921 sa novými majiteľkami dolnokrupského kaštieľa i panstva stali sestry Mária Schönbornová, vyd. Pallavicino (1897 – 1992) a Johana Schönbornová, vyd. Breitenfeldová (1899 – 1992), poslednou spojitosťou novej doby so starou monarchiou zostala v Krupej grófka Mária Henrieta.

Mária Henrieta Choteková sa narodila 24. novembra 1863 v dolnokrupskom kaštieli ako najstaršie zo štyroch detí Rudolfa I.¹³¹ Pokrstená bola 7. decembra ako Henrieta Hermína Rudolfína Mária Antónia Anna, pričom jej krstnými rodičmi boli súrodenci jej otca – Otto Chotek (1816 – 1889) a Hermína, vyd. Folliot de Crenneville (1815 – 1882). O jej súkromnom živote vieme len

¹³¹ Rudolf Chotek I. (1822 – 1903) sa 28. júna 1862 vo Viedni oženil s grófkou Máriou Khevenhüller–Metschovou (1838 – 1892). Mali štyri deti, ktoré sa narodili v Dolnej Krupej: ako prvá prišla na svet dcéra Mária Henrieta v roku 1863, o dva roky Anna, v roku 1867 tretia dcéra Gabriela a roku 1870 sa narodil jediný syn Rudolf II. Anna však už vo februári 1881 ako šestnásťročná zomrela. Vid' bližšie: RISTOVSKA, Radoslava. Rudolf Chotek I. a rod Chotekovcov v Dolnej Krupej. In *Studia doctoralia Tyrnaviensia 2012*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, s. 177-195.

veľmi málo.¹³² Mária Henrieta bola veľkou filantropkou a tiež bola veľmi nábožensky založená. Mala osvedčenie vyučovať náboženstvo, objednávala cirkevnú literatúru a výchovné časopisy, ktoré potom zadarmo rozdávala ľuďom. Vždy, keď bolo treba, pomohla dedinčanom, poslala po doktora či dala odviezť chorého do nemocnice. V roku 1909 bolo grófke Chotekovej udelené najvyššie pápežské vyznamenanie, aké môže laik získať. Udelil jej ho pápež Pius X. a ide o kríž *Pro Ecclesia et Pontifice*. Grófka tiež pôsobila v rôznych sociálnych spolkoch a v Červenom kríži. Počas prvej svetovej vojny ošetrovala ranených vojakov v trnavskom lazarete.¹³³

Po smrti svojho otca, v decembri 1903, opustila Mária Henrieta dolnokrupský kaštieľ a presťahovala sa do vlastného domu, ktorý je známy aj ako tzv. horný kaštieľ. Postaviť ho dala v roku 1906. Grófkina filantropia sa prejavila aj tu. Okrem vlastného priestoru na bývanie sa tu nachádzali byty pre služobníctvo a ich rodiny, sklady, vývarovňa pre chudobných či núdzové ubytovanie pre žobrákov, pocestných apod. V polovici 30. rokov sa však grófka vrátila žiť späť do kaštieľa. Horný kaštieľ bol zničený požiarom v roku 1947 a to, čo z neho zostalo, bolo potom zbúrané.¹³⁴

V rokoch 1925 až 1928 postihla panstvo pozemková reforma, po ktorej zostalo vtedajším majiteľkám „len“ 744 katastrálnych jutár pôdy spolu s kaštieľom, parkom, liehovarom, tehelňou a dvomi mlyni.¹³⁵ Nepriaznivo zasiahli do existencie kaštieľa i 30. roky 20. storočia. Tie boli na celom svete spojené s hospodárskou krízou, čomu sa nevyhla ani Krupá, ani Chotekovci, ani kaštieľ. Bolo treba šetriť, a tak prišlo aj k postupnému rozpredávaniu cenných zbierok. Veľkým „škandalom“ bolo aj zbúranie kaštieľskeho divadielka v roku 1937. Napriek všetkým nepriaznivým okolnostiam však vlastníci kaštieľa stále ťažili z jeho bohatej minulosti, z významných návštev i slávneho grófkinho rozária. Kaštieľ a celé panstvo patrilo Chotekovcom do skončenia druhej svetovej vojny, keď prišlo k jeho poštátneniu. Pallavicinovcom sa po druhej svetovej vojne podarilo zachrániť len minimum vecí z kaštieľa, ktoré previezli do Talianska. Nachádzať by sa dodnes mali v ich byte v Ríme.

Po skončení druhej svetovej vojny sa v kaštieli a jeho areáli vo veľkom rabovalo. Odniesol si to nielen interiér, či knižnica, ale aj hospodárske budovy. Čo sa vziať nedalo, to ľudia zničili.

¹³² HUTŤANOVÁ, Jana. Ružová grófka Mária Henrieta Choteková. In *Hudba ruží – ružiarska ročenka vydaná pri príležitosti 150. výročia narodenia Márie Henriety Chotekovej*. Dolná Krupá: Ružiarska spoločnosť M.H. Chotekovej, 2013, s. 6.

¹³³ PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet*. Dolná Krupá: OZ Korompa, 2010, s. 41, 51.

¹³⁴ PETRÁŠ, Stanislav. Sprievodca výstavou. In *Hudba ruží – ružiarska ročenka vydaná pri príležitosti 150. výročia narodenia Márie Henriety Chotekovej*. Dolná Krupá: Ružiarska spoločnosť M.H. Chotekovej, 2013, s. 22, 26.

¹³⁵ Pozemková reforma zasiahla aj chotekovské majetky vo Vojvodine, kde išlo o najväčší majetok v Báčke, aj keď je pravda, že časť tohto majetku sa nachádzala na území Sriemu – dediny Čerevič, Neštin a Bánoštor. Pred prvou svetovou vojnou tvorili chotekovské majetky vo Futaku nielen lesy, ale aj úrodné zeme, pričom súčasťou ich majetkov boli aj mlyny, tehelňa, fabrika na spracovanie konope, mliekareň, pivovar či veterný mlyn. GAĎEŠA, Nikola. *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941*, Novi Sad: Matica srbská, 1968, s. 66; ŠOVLJAKOV, Mara. *Varoš Futog*, Futog: vlastným nákladom, 2003, s. 138.

A to sa netýkalo len vojakov, ale najmä domácich obyvateľov.¹³⁶ V čase rabovania žila ešte v kaštieli Mária Henrieta. Verila, že svojou prítomnosťou dokáže kaštieľ uchrániť pred skazou. Jej prítomnosť však ničeniu nezabránila. Svedectvo z onej udalosti hovorí: „*Pred pár dňami pamiatkový skvost so zariadením nepatriacim vtedy ešte štátu, ale pôvodným majiteľom, sa stal svedkom bezuzdného nivočenia ľuďmi, ktorí sa nezastavili pred ničím. Doslova všetko, čo sa dalo zobrať, zmizlo, a to, čo sa odniesť nedalo, poškodili. Tí, čo sa usilovali zachrániť aspoň niečo z nevyčísľiteľných hodnôt, boli označení za buržujov. Prejavy nesúhlasu a protestné hlasy boli prehlušené davovou hystériou. Zvíťazilo zlo zastúpené ľudskou ľahostajnosťou, aroganciou, malosťou ducha, necivilizovaným správaním. Členovia revolučného výboru prihliadali pustošeniu, ba niektorí z nich sa aj pridali a tých, čo sa snažili odradiť ľudí od ničenia, častovali nadávkami. Porozbíjané okná, postříhané textilné tapety na stenách, torzá zničeného nábytku, polámané rámy obrazov, všade rozhádzané knihy, zvyšky archívu, písomnosti, množstvo skla a črepín... Bola to ľudská nekultúrnosť, barbarstvo, ošial' z konca vojny...“¹³⁷ Podobnému osudu neušiel ani jej „horný kaštieľ“. Tieto zážitky zanechali na grófke stopy. Situácia s kaštielom aj s celým areálom sa časom stále viac zhoršovala, slúžil ako liečebňa tuberkulózy, politická škola a nakoniec aj ako psychiatrická liečebňa. Za národnú pamiatku bol kaštieľ vyhlásený až v septembri 1963 a vo februári 1966 bol aj kaštieľsky park uznaný za historicky cenný a tým bol vyňatý z pôdneho fondu.¹³⁸*

Aj napriek vzniku republiky žila grófka až do konca života svojim starým spôsobom života ešte z čias monarchie, veď predsa pochádzala zo starej a váženej aristokratickej rodiny. Klasickým príkladom je, ako uvádza Stanislav Petráš na základe výpovedí pamätníkov, že: „... *na znak úcty si nechávala bozkávať ruku a vyžadovala oslovenie osvietená (osvícená) pani grófka. ... Miestne deti na ulici vždy vyzývala 'Potte pekne ruku boškat'.*“¹³⁹ Avšak reakcie dedinčanov na jej starogrófske

¹³⁶ Najlepšie túto situáciu vystihuje názov jedného článku – *Volali ju dušenka, no priviedli ju do hrobu.* (BOHUNICKÝ, Augustín. *Volali ju dušenka, no priviedli ju do hrobu.* In *Trnavský hlas EXTRA*, 34/1996).

¹³⁷ VÁROŠ, Milan. *Stratené slovenské poklady. Osudy umeleckých pamiatok šľachty a panovníkov.* Martin: Matica slovenská, 2006, s. 160. Jedným zo svedkov nezmyselného rabovania bol aj Mons. Karol Jarábek. Hovoril o tom takto: „... *národ bral a nivočil, čo sa len dalo: obrazy, koberce, staré dobové šatstvo, zbrane, nábytok, gobelíny, rôzne umelecké predmety nazhromaždené za stáročia i kuchynské zásoby. Čo sa nedalo zobrať, sa jednoducho zničilo: soche sa odrazila hlava, veľký obraz sa rozšiel šablou alebo sa hodil doň pohár so zaváraninou. Benátske zrkadlá a lustre sa rozšielkali, zo stien sa strhávali tapety. Jedni sa ponáhľali domov s kusom nábytku, roztrhaným obrazom, knihou, parohami, iní praktickejší sa snažili získať drevo z píly a parku, materiál z panských budov, vedro špiritusu z pálenky ... Ozaj, aký je človek smiešny, až ošklivý vo svojej malichernosti. ... nielen vojaci, ale i civili z celého okolia ... brali z kaštieľa, čo sa len dalo. Tak sa tieto veci rozniesli po celom okolí. Každá stolička, každá čalúnená pohovka bola rozrezaná, čo urobili neúnavní hľadači zlata a panských pokladov. Knižnica – pýcha Brunšvikovcov a Chotekovcov – sa stala hromadou nešťastia. Ešte aj niektorí ruskí vojaci, čo mali cit, lamentovali nad toľkou skazou. ... Pri potoku na inzule (miestny názov používaný pre Lujzin ostrov) poletovali niektoré listy a folianty z knižnice, ktorej časť sa spálila vo vatrách na pažiti za kaštielom za chladnej noci Veľkonočného pondelka 1945 ...“ In PETRÁŠ, Stanislav. *Kaštieľ Dolná Krupá.* Dolná Krupá: Obecný úrad, 1999, s. 60, 61.*

¹³⁸ PETRÁŠ, Stanislav. *Kaštieľ Dolná Krupá*, s. 62, 67; PETRÁŠ, Stanislav. *Kapitoly z dejín Dolnej Krupaj.* Dolná Krupá: Obecný úrad, 2003, s. 196.

¹³⁹ PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet*, s. 13.

spôsoy boli rôzne. Grófka Mária Henrieta Choteková zomrela vo veku 82 rokov 13. februára 1946 v dolnokrupskom kláštore Dcér božskej lásky, kde sa o ňu po traume s vyrabovaním kaštieľa starali miestne mníšky. Jej smrťou vymreli Chotekovci v Dolnej Krupej aj po praslici.¹⁴⁰ Sestra Hildegarda z krupského kláštora, ktorá prežila s grófkou jej posledné chvíle, o nej povedala: „*Presvedčila som sa, že Krupania predsa nezabudli, koľko dobra pre nich vykonal. Keď bolo treba doktora, hneď dala zapriať do koča, vždy pomáhala iným. Na pohrebe hrala hudba, vencov a kvetov bolo neúrekom, fúkal taký silný vietor, že z kostola susediaceho s chotekovskou hrobkou strhávalo škridle. Asi sa s ňou takto lúčila príroda, ktorú nadovšetko milovala.*“¹⁴¹ Ako uvádza Stanislav Petráš: „*Svoj života zasvätila trom cieľom tak, ako to je vytesané na jej epitafe: kresťanskej viere, filantropii a vášni pre ruže.*“¹⁴²

Mária Henrieta bola veľkou odborníčkou v oblasti ružiarstva. Prvé zmienky o ružovej záhrade grófky Chotekovej pochádzajú z rokov 1903 až 1905, pričom jej význam a sláva vzrástli po roku 1910, t.j. po smrti známeho ružiara Rudolfa Geschwinda (1829 – 1910). Práve Mária Henrieta prevzala Geschwindove ruže a pokračovala v jeho šľachtiteľskom úsilí.¹⁴³ V grófkino rozáriu sa nachádzala tiež takmer celá zbierka ruží (okolo 250) z rozária v Malmaison, ktorého zakladateľkou bola prvá manželka Napoleona – cisárovná Jozefína. Mnohé ruže získala aj výmenou od francúzskeho ružiara Julesa Gravereauxa. Okrem toho tu Mária Henrieta mala aj kultivary, ktoré sa už nikde inde nevyskytovali. Aj preto ju často navštevovali najvýznamnejší pestovatelia svojej doby: Peter Lambert, Wilhelm Kordes, Hermann Kiese, Gustav Brada či Jan Böhm.¹⁴⁴ Grófkino rozárium bolo práve tak hodnotené ako rozária vo francúzskom L'Hay či v nemeckom Sangershausene.¹⁴⁵

Grófke sa prikladajú zásluhy aj pri zakladaní najstaršieho rozária v Európe, ktorým je L'Hay pri Paríži. Jeho zakladateľ Jules Gravereaux úzko spolupracoval práve s Máriou Henrietou.¹⁴⁶

Okrem toho, že sa grófka venovala šľachteniu nových odrôd ruží, bola v kontakte s najvýznamnejšími ružiarimi vtedajšej Európy. Grófka sa aktívne zúčastňovala na ružiarskych kongresoch, výstavách, prednášala, publikovala odborné články z tejto oblasti, ale aj vlastné

¹⁴⁰ Keď v roku 1983 Mária Pallavicino iniciovala výmenu náhrobných dosiek v chotekovskom mauzóleu, v podzemí, kde odpočívajú traja súrodenci (Gabriela, Rudolf II. a Mária Henrieta), sa nachádzali len dve truhly – kovová patriaca Gabriele a veľká drevená, v ktorej bol pochovaný Rudolf II. Mária Henrieta bola zrejme 25 rokov po smrti svojho brata pochovaná v jeho drevenej truhle. In PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet*, s. 47, 48.

¹⁴¹ PETRÁŠ, Stanislav. *Kapitoly z dejín Dolnej Krupej*, s. 170.

¹⁴² PETRÁŠ, Stanislav. *Sprievodca výstavou*, s. 19.

¹⁴³ HUTŤANOVÁ, Jana. *Ružová grófka Mária Henrieta Choteková*, s. 6.

¹⁴⁴ KOVÁČ, Marián. K jubileu najslávnejšej ružiarky Európy. In *Záhradníctvo*, 5/1991, s. 170; PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet*, s. 17.

¹⁴⁵ CHORVÁT, František. K rozáriu v Dolnej Krupej. In *Záhradník*, roč. II. (XLV), 1968, s. 66.

¹⁴⁶ PETRÁŠ, Stanislav. *Sprievodca výstavou*, s. 21.

katalógy, dokonca mala vlastný rád, ktorým boli ocenení len traja ružiari – Lambert, Geschwind a Kordes. Svoje výpestky vyvážala grófka do mnohých európskych krajín a okrem toho aj do USA či Kanady.¹⁴⁷ Mária Henrieta bola členkou viacerých zahraničných ružiarskych spolkov, napr. Vereins Deutscher Rosenfreunde či Société française des rosieristes. Keď sa jej záhrada rozrastala, musela zamestnať aj niekoľko pomocníkov a záhradníkov, ktorí jej pomáhali.¹⁴⁸

V čase prvej svetovej vojny ružová záhrada upadla, pretože grófka sa venovala práci ošetrovateľky v nemocnici. Po skončení vojny bol len málokto ochotný uveriť tomu, že rozárium sa Márii Henriete opäť podarí „postaviť na nohy“ a prinavrátiť mu slávu pred vojny. Avšak grófke sa to podarilo a Gustav Brada v roku 1927 v časopise Rosenzeitung napísal: „... Záhrada grófky Chotekovej je dnes opäť ukázkovým ružiarskym dielom, ktoré si nemôže nechať ujsť žiadny priateľ ruží, ktorý navštíví Slovensko. V čase kvitnutia je rozárium z najväčších krás Slovenska.“¹⁴⁹ V roku 1926 sa v dolnokrupskom rozáriu nachádzalo 5000 ruží, o tri roky neskôr to už bolo asi 6000 kultivarov a botanických druhov ruží.¹⁵⁰

Niektorí pestovatelia a šľachtitelia pomenovali svoje nové výpestky práve po grófke Chotekovej. Ako prvý pomenoval po Márii Henriete svoju ružu Herman Kiese v roku 1910. Nemecký šľachtiteľ Peter Lambert pomenoval jeden zo svojich výpestkov *Maria Henriette Gräfin Chotek*. Český šľachtiteľ Jan Böhm pomenoval v roku 1932 svoj čajohybrid *Hraběnka Chotková*. Ale napr. aj v roku 2006 slovenský šľachtiteľ Silvester György dal svojmu výpestku názov *Comtesse Maria Henrietta*.¹⁵¹ Najnovším prírastkom nesúcim meno grófky Chotekovej je novovyšľachtená ruža nemeckej firmy Kordes s názvom *Rosengräfin Marie Henriette*, ktorá bola slávnostne uvedená Slávnosti ruží 2013 v dolnokrupskom kaštieli.

Krásu ružovej záhrady najlepšie opisujú slová predsedu Bratislavského okrášľovacieho spolku Dr. Rudolfa Limbachera, ktorý o nej napísal: „Skutočne zázračný svet zjavil sa mi pred očami.“¹⁵² Od druhej polovice 30. rokov však rozárium začalo postupne upadať, až smrťou Márie Henriety vo februári 1946 sa aj jej ružová záhrada pomaly stáva minulosťou. Definitívnu bodku jej existencie bola parcelácia v roku 1947.¹⁵³ Na miestach, kde kvitli krásne ruže grófky Chotekovej sa dnes nachádzajú rodinné domy so záhradami.

¹⁴⁷ PETRÁŠ, Stanislav. *Kaštieľ Dolná Krupá*, s. 14.

¹⁴⁸ PETRÁŠ, Stanislav. *Spríevodca výstavou*, s. 14.

¹⁴⁹ PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet*, s. 29.

¹⁵⁰ KOVÁČ, Marián. *K jubileu najslávnejšej ružiarky Európy*, s. 170.

¹⁵¹ PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet*, s. 9, 10, 19, 30.

¹⁵² PETRÁŠ, Stanislav. *Kapitoly z dejín Dolnej Krupej*, s. 199.

¹⁵³ PETRÁŠ, Stanislav. *Spríevodca výstavou*, s. 23, 24, 26.

Mária Henrieta mala okrem ruží veľmi rada aj knihy. Knižnica grófkych Chotekovej sa nachádzala v ermitáži, v tzv. pustovni, čo bola jedna zo stavieb nachádzajúcich sa v dolnokrupskom parku. Dnes však už ani táto budova neexistuje.

Bücherbestand von Frau Gräfin
Marie Henriette Chotek in der Friedenschütte
zu Korompa 1910-1913. Hände
Fremdenzimmer im blauen Kasten. Englische:

fabiola	Cardinal Wiseman	1
The dramatic Works	Shakspeare	1
Marie Queen	Spenser gr. Format	6
A woman's Water	Charles Reade	2
A terrible Temptation		2
Jeg Woffington		1
Love me little		1
The Kapsack - 1828		1
The pall mall Magazine		1
That little Girl	Curtis Yorke	1
The wild Ruthvens		1
Hüsch! a Kobel		1
The brown Tortmantean		1
Old saint Pauls	W. Harrison Ainsworth	1
Windsor Castle		1

Titulná strana zoznamu kníh
„Bücherbestand Von Frau Gräfin Marie Henriette Chotek
in der Friedenschütte zu Korompa 1910 – 1913“

Podľa zachovaného zoznamu z rokov 1910 až 1913 mala grófka až 2 635 kníh a zošitov časopisov, medzi ktorými sa nachádzali diela moderné, historické pojednávajúce o vojnách, dejinách Uhorska, Sedmohradska a Rakúska či členoch habsburskej rodiny (Hermann Heller – *Erzherzog Franz Ferdinand*), o dejinách Anglicka (*Windsor Castle*, Oliver Goldsmith – *The history of England*), ale i diela mapujúce dejiny rodu Khevenhüllerovcov, t.j. predkov grófkinej matky (*Khevenhüller Annales* z roku 1721, Hans Schlitter – *Rudolf Graf Khevenhüller* či Bernhard Czerwenka – *Die Khevenhüller*), knihy o Pompejách, Ríme a Grécku; vlastnila diela ľúbostné, zemepisné, taktiež životopisy, klasiku, napr. dramatické dielo Williama Shakespeara, Johann Wolfgang Goethe, Alexander Dumas (*Der Graf von Monte Christo*), Pierre Corneille (*Der Cid*), Sofokles (*Antigona*), Molière, Friedrich Schiller, či Johann Gottfried Herder atď.; vlastnila Ezopove bájky, cirkevné diela pojednávajúce o Ježišovi Kristovi – o jeho učení a živote, o katolicizme a svätcoch či o Lutherovi apod., taktiež mala viaceré hagiografie (Henri Joly – *Saint Ignace Loyola*), memoáre (Marie Thérèse Charlotte de France – *Mémoire; Mémoires de Gabriel Déstrées*;

Géza Graf Zichy – *Aus meinem Leben*), staré knihy z rokov 1721, 1724 či 1750; tiež mala vo svojej knižnici povesti, diela o hudbe a hudobných skladateľoch – Beethoven, Wagner, Mozart, Chopin Verdi, knihy z oblasti zdravotvedy, poéziu, publikácie o umení, všeobecné aj špecificky zamerané knihy o varení, rozprávky bratov Grimmovcov aj Hansa Christiana Andersena, známe dielo Wilhelma Buscha – *Max und Moritz*, niekoľko diel pre mladých od Isabelly Braunovej, náučné, resp. vedecké diela (Alexander von Humboldt – *Cosmos*), lexikóny, slovníky (K. Michaelis – *Dizionario completo Italiáni-Tedesco*), diela o francúzskej gramatike, o domácnosti, sociálnej otázke či rôzne učebnice, ale aj kalendáre a knihy o literatúre ako aj rozličné časopisy. V grófkinej knižnici sa nachádzali diela autorov ako Jules Verne (*L'île Mystérieuse; Die Kinder des Capitain Grant*), Rudyard Kipling (*A fleet in Being*), 15 kníh Karla Maya, Oscar Wilde, Berta von Suttner a ďalšie. Mala tiež kompletne dielo Pála Jedlicsku (Pavol Jedlička) *Kiskárpáti Emlékek*, kde autor, okrem iného, zmapoval aj dejiny Dolnej Krupej, tamojšieho kaštieľa a jeho grófskych majiteľov. Grófkine knihy boli písané vo viacerých svetových jazykoch, t.j. po anglicky, maďarsky, francúzsky, taliansky, jedna bola v slovenčine (Ján Hufnágel – *Dieťa Panny Márie*), ale najviac ich bolo v nemčine. V sekcii talianskej literatúry bolo zaznamenané aj dielo Dr. Josefa Zavadila – *Dévin a Nitra*.¹⁵⁴ Momentálne samostatnou kapitolou sú grófkine knihy o hospodárstve, záhradkárstve a ružiarstve. Čo sa týka literatúry o hospodárstve, nachádzali sa v knižnici Márie Henriety publikácie o chove zvierat – bažantov, ošípaných, hydiny, králikov; diela o kŕmení dobytky, epidémiách, o mliečnom hospodárstve, včelárstve, škodlivom hmyze, taktiež knihy o hnojení, zavlažovaní, ale aj o roľníctve či skleníkoch apod. Na základe uvedeného zoznamu je vidieť, že grófka mala v rámci literatúry skutočne široké zameranie a prehľad vo všetkých sférach života.

Zo všetkých kníh Márie Henriety som sa zamerala len na záhradkársku a ružiarisku literatúru, ktorú podľa uvádzaného zoznamu vlastnila. Spolu išlo o 201 kusov literatúry, z čoho bolo 95 kusov kníh a 106 časopisov, resp. zošitov časopisov. Tieto diela boli písané v prevažnej väčšine po nemecky, vychádzali v Nemecku, najmä vo Frankfurte vo vydavateľstve Trowitzsch, časopisy boli okrem nemčiny aj vo francúzskom jazyku. Väčšina z týchto publikácií bola doplnená o obrazovú prílohu, akvarely, čiernobiele či farebné vyobrazenia ako aj tabuľky.

V rámci záhradkárskej a ružiarkej literatúry vlastnila grófka najviac diel, konkrétne desať, od Johannes Böttnera, ktorý bol dokonca uvádzaný aj ako učiteľ Márie Henriety.¹⁵⁵ Böttner sa vo svojich prácach zaoberal poľnohospodárstvom, pričom mal široký záber od pestovania kríčkového ovocia, špargle, paradajok až po praktické rady ohľadom zeleninovej záhradky, pestovania ovocia,

¹⁵⁴ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA BA), Fond Brunswick – Chotek Dolná Krupá, Zoznam kníh Márie Henriety, šk. č. 234, inv. č. 594, s. 1-108.

¹⁵⁵ PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet*, s. 11.

záhradkárstva pre začiatovníkov apod. Ďalším autorom, ktorého viacero diel grófka vlastnila, bol barón Heinrich Schilling von Canstatt. Vo svojej zbierke mala jeho monografie pojednávajúce o užitočnom záhradnom hmyze, škodcoch napádajúcich zeleninu, ovocie a vinohrady a o účinnom boji proti nim, či praktický kalendár o škodlivom hmyze, označovaný ako „*kniha pre každého*“.¹⁵⁶ Okrem Böttnera a Schillinga von Canstatt mala Mária Henrieta aj mnoho ďalších diel mapujúcich záhradníctvo, ktoré medzi inými hovorili aj o balení a skladovaní úrody čerstvých plodov v zime, o ich triedení, balení, či dokonca posielaní (Bissman, Gaerdt), o pestovaní a starostlivosti o palmy (Dammer), o bylinkách a liečivých rastlinách (Losch, Stahl, Ulsamer), o bobuľovinách (Plüss), melónoch, uhorkách a šampiňónoch (Weise, Hartwig), pričom hubám sa venoval aj Edmund Hartig. Viaceré diela boli zamerané čisto všeobecne, ako napr. *Divy rastlinnej ríše* od Christiana Brüninga, *Kuchynská alebo zeleninová záhrada* od Franza C. Heinemanna, *Ochrana rastlín usporiadaná podľa mesiacov: Príručka pre poľnohospodárov, záhradníkov, pestovateľov ovocných stromov atď.* od Lorenza Hiltnera, ďalej tiež diela *Všeobecná záhradkárska kniha. Zeleninárstvo a ovocinárstvo a Záhrada a jej vysadenie*, ktoré napísal Theodor Lange. Patrí sem tiež dvojzväzkové dielo *Rastlinná ríša*, autorom ktorej je Wilhelm L. Petermann, *Nové záhradníctvo* od dvojice Henry M. Stringfellow a Friedrich Wannieck či dokonca kniha o rastlinstve v Alpách od Heinricha Marzella. Niektorí autori sa venovali kríkom a stromom, napr. ovociu škodiacim hubám (Held), autori Felix Kunze a Carl Mathieu pojednávali vo svojej práci o najlepších čerešniach, broskyniach, marhuliach a slivkách, pričom pestovaniu broskýň sa venoval aj Felix Rudolph, kým Johannes Mengelberg sa zaoberal jablkami a hruškami a napr. Otto Feucht pojednával o stromoch a kríkoch v našich lesoch.¹⁵⁷

Čo sa týka literatúry mapujúcej kvety a najmä ruže, všeobecnej téme pestovania kvetov či už izbových alebo skleníkových rastlín, okrasných rastlín, jarných, letných, jesenných, ba dokonca aj zimných kvetov sa vo svojich dielach venoval Robert Betten, Julius F. W. Bosse, Aglaia von Enderes, Moritz Willkomm, Ludwig Krause, Benjamin Plüss, Hermann Schumacher, Carus Stern atď. Priamo ruži sa týka len minimum monografií, pričom konkrétne ide o práce *Ruža, jej pestovanie, praktická príručka pre milovníkov ruží* od Roberta Bettna, *Ružiarška kniha, pestovanie a starostlivosť o ruže* od Mathiasa Lebla, *Ruže a letničky: s prílohou o skupinách rastlín, jarných kvetov a balkónových rastlinách*, autorom ktorej je Wilhelm Mütze. Ďalej nasledujú publikácie *Pestovanie ruží a starostlivosť* od Stephana Olbricha, *Ruža: dejiny a symbolika v etnografickej a kultúrnohistorickej súvislosti* od Mathiasa J. Schleidena a nakoniec *Priateľ ruží*, ktorú napísal Johannes Wesselhöft. Rozsiahlejšie zastúpenie ako v knihách, mali ruže a ružiarstvo v časopisoch,

¹⁵⁶ SNA BA, Fond Brunswick – Chotek Dolná Krupá, Zoznam kníh Márie Henriety, šk. č. 234, inv. č. 594, s. 69, 70, 76, 94.

¹⁵⁷ SNA BA, Fond Brunswick – Chotek Dolná Krupá, Zoznam kníh Márie Henriety, šk. č. 234, inv. č. 594, s. 7-77.

ktoré Mária Henrieta vlastnila. V prevažnej väčšine nie sú uvedené ročníky jednotlivých časopisov nachádzajúcich sa v grófkinej zbierke. Najväčšie množstvo, t.j. 38 zošitov,¹⁵⁸ mala z časopisu *Gartenzeitung*, ktorý vydávala Rakúska záhradnícka spoločnosť vo Viedni. Počet týchto zošitov je však neúplný, ako grófka sama uviedla. Ďalších 27 zošitov tvoril časopis *Les Amis des Roses (Priatel'ia ruží)* vychádzajúci v Lyone Francúzskou spoločnosťou pestovateľov ruží. Osem zošitov patrilo francúzskemu časopisu *Journal des roses*, ktorý vychádzal v rokoch 1877 až 1903 ako špeciálna mesačná publikácia, a na ktorej spolupracovali Pierre a Scipion Cochetovci a Camille Bernardin. K ďalším ružiarskym časopisom v zbierke Márie Henriety patrili *Les plus belles Roses, Rosenzeitung* z roku 1887 a 1888, ako aj *Roseariae de l'Hay* vychádzajúci v Paríži. Okrem ružiarskych časopisov odoberala aj viedenský *Frick's Rundschau* vychádzajúci v rokoch 1886 až 1921 a obsahujúci poznatky z oblasti poľnohospodárstva a lesníctva. Tento konkrétny časopis sa v zozname grófky Chotekovej nachádzal dvakrát, pričom pri prvej zmienke bolo uvedené, že vlastnila 17 zošitov, zatiaľ čo pri druhej uviedla, že jeho množstvo je neúplné, že je nezviazaný a uložený v doskách. Taktiež sem patril časopis *Illustrierte Flora* z rokov 1881 až 1892, avšak pravdepodobne nejde o úplné vydania, nasledovali vo Frankfurte vychádzajúci *Der praktische Ratgeber im Obst- und Gartenbau, Le Bon jardinier* – almanach z rokov 1810 až 1912 či *Jahrbuch der k. k. Gartenbaugesellschaft* z Viedne.¹⁵⁹ Okrem toho mala aj množstvo bližšie nešpecifikovaných katalógov.

Záhradkárske a ružiarske monografie grófky Chotekovej (v abecednom poradí):¹⁶⁰

- Betten, R. *Die Rose, ihre Anzucht und Pflege, praktisches Handbuch für Rosenfreunde*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch. 1897, 224s.¹⁶¹(1)
- Betten, R. *Praktische Blumenzucht und Blumenpflege im Zimmer*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1900, 296s.¹⁶² (1)
- Bissmann, O. – Gaerdt, H. *Ernte und Aufbewahrung frischen Obstes während des Winters, sowie Sortieren, verpacken und Versenden des Obstes*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch: 1909 (5. vyd.), 103s. (1)

¹⁵⁸ Sama grófka Choteková uvádza, že ide o zošity a nie zväzky.

¹⁵⁹ SNA BA, Fond Brunswick – Chotek Dolná Krupá, Zoznam kníh Márie Henriety, šk. č. 234, inv. č. 594, s. 67-77.

¹⁶⁰ V jednotlivých dielach uvádzam vždy prvé vydanie, ktoré sa mi podarilo nájsť. Ak som nenašla najstaršie vydanie, v zátvorke je uvedené, o koľké vydanie daného diela ide. Mária Henrieta vo svojom zozname uvádzala len meno autora (ak aj bolo autorov viac, uviedla takmer vždy len jedno meno) a názov diela, aj to nie vždy úplný, príp. niekedy mierne upravený. V zátvorke za každou monografiou a časopisom je počet kusov, resp. zväzkov, v prípade časopisov tiež množstvo zošitov, ktoré grófka Choteková vlastnila.

¹⁶¹ V zozname Márie Henriety bol názov tohto diela v podobe „Die Rose“.

¹⁶² V zozname Márie Henriety bol názov tohto diela v podobe „Blumenzucht und Pflege“.

- Bosse, J. F. W. *Der Blumenfreund: oder faßliche auf vieljährige eigene Erfahrung gegründete Anleitung zur Behandlung der Zierpflanzen, sowohl in Zimmern, Gewächshäusern, Behältern u.s.w., als auch im Freien ...* Hannover: Hahn, 1831, 340s. (1)
- Böttner, J. – Völker, H. *Das Buschobst; Schnell lohnende Obstzucht nach vereinfachten Verfahren.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1899 (2. vyd.), 122s. (1)
- Böttner, J. *Frühbeettreiberei der Gemüse.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1901. (1)
- Böttner, J. *Garten – Taschenbuch.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1909, 176s. (1)
- Böttner, J. *Gartenbuch für Anfänger: Unterweisung im Anlegen, Bepflanzen und Pflegen des Hausgartens, im Obstbau, Gemüsebau und in der Blumenzucht.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1897 (2. vyd.), 551s. (1)
- Böttner, J. *Gartenkulturen, die Geld einbringen.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1905 (2. vyd.), 362s. (1)
- Böttner, J. *Praktisches Lehrbuch des Spargelbaus.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1897, 100s. (1)
- Böttner, J. *Praktische Gemüsegärtnerei.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1899, 220s. (1)
- Böttner, J. *Praktisches Lehrbuch des Obstbaues.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1898, 574s. (1)
- Böttner, J. *Tomatenbuch: Einfache Anleitung früh und reichlich reife Tomaten zu gewinnen sowie 50 ausgewählte Tomatenrezepte.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1910, 92s. (1)
- Böttner, J. *Wie züchte ich Neuheiten und edle Rassen von Gartenpflanzen?* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1909, 556s. (1)
- Brüning, Ch. *Wunder aus dem Pflanzenreiche.* Bremen: University Press, 1907, 228s.¹⁶³ (1)
- Burgerstein, A. *Die k. k. Gartenbau-Gesellschaft in Wien: 1837 – 1907 Verfasst vom Generalsekretär der Gesellschaft Alfred Burgerstein.* Wien: Verlag der k. k. Gartenbau-Gesellschaft, 1907, 128s. (1)
- Dammer, U. *Palmenzucht und Palmenpflege: Anweisung zur Anzucht und Pflege der Palmen.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1897. (1)
- Enderes, A. von – Willkomm, M. *Frühlingsblumen. Mit einer Einleitung ... von M. Willkomm. Mit 71 Abbildungen ... gemalt von Jenny Schermaul und Josef Seboth und zahlreichen Holzstichen.* Prag: F. Tempsky – Leipzig: G. Freytag: 1883, 412s. (2)
- Feucht, O. *Die Bäume und Sträucher unserer Wälder.* Stuttgart: Strecker & Schröder, 1909, 125s. (2)

¹⁶³ Túto publikáciu mala grófka vo svojom zozname uvedenú dvakrát, takže buď ju len omylom uviedla dvakrát, alebo ju mala v dvoch exemplároch.

- Förster, C. F. *Der unterweisende Zier- und Nutzgärtner: Vollständiges Lehr- und Handbuch des Gartenbau's in allen seinen einzelnen Zweigen und Verrichtungen; enthaltend: practische, auf langjährige Erfahrungen begründete Anleitung, alles Erforderliche bei den Anlagen, Culturen un Treibereien in der Zierpflanzezn-, Baum- , Obst- , Wein- und Gemüsezucht auf die zweckmäßigste und vereinfachste Weise so zu besorgen ...* Leipzig: Wöller, 1850, 496s.¹⁶⁴ (1)
- Gothein, M. L. *Geschichte der Gartenkunst.* Mníchov: Diederichs.¹⁶⁵ (2)
- Gross, H. *Botanischer Formenschatz: Eine Sammlung von Naturstudien, zur Belebung des Ornaments in Schule und Werkstatt.* Stuttgart: Hoffmann, 1899, 8s., ale aj dielo so 144s. (1)
- Heinemann, F. C. *Der Küchen- oder Gemüsegarten.* Leipzig: Dege, 1909 (6. vyd.), 210s. (1)
- Heinemann, F. C. *Die Kultur der Staudengewächse und Farne: ihre Anzucht aus Samen, Vermehrung und Verwendung.* Leipzig: Dege, 1923 (3. vyd.), 143s. (1)
- Held, Ph. *Den Obstbau schädigende Pilze und deren Bekämpfung: mit 40 farbigen Abbildungen auf 2 großen Tafeln.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1902, 57s. (1)
- Held, Ph. *Illustriertes Gartenbuch zur Selbstbelehrung für Gartenbesitzer.* Berlin: A. Schultze, 1893, 368s. (1)
- Hesdörffer, M. *Anleitung zur Blumenpflege im Hause.* Berlin: Schmidt, 1897. (1)
- Hiltner, L. *Pflanzenschutz nach Monaten geordnet: Eine Anleitung für Landwirte, Gärtner, Obstbaumzüchter etc.* Stuttgart: Ulmer, 1909, 433s. (1)
- Jäger, H. *Katechismus der Ziergärtnerei oder Belehrung über Anlage, Ausschmückung und Unterhaltung der Gärten und Blumenzucht.* Leipzig: Weber, 1853, 216s. (1)
- Klein, L. *Unsere Wiesenpflanzen: mit 100 farbigen Tafeln nach den von Ludwig Bartning, Alfred Gansloser, Margarete Schrödter, Ludwig Schröter und Marianne Spuler nach der Natur gemalten Aquarellen und 28 schwarzen Abbildungen.* Heidelberg: C. Winter, 1913, 201s. (1)
- Klein, L. *Unsere Waldblumen und Farngewächse.* Heidelberg: C. Winter, 1912, 207s. (1)
- Klein, L. *Unsere Waldbäume, Sträucher und Zwergholzgewächse: mit 100 farbigen Tafeln nach den von Margarete Schrödter nach der Natur gemalten Aquarellen.* Heidelberg: C. Winter, 1910 (13. vyd.). 208s. (1)
- Klimsch, E. – *Gottes Walten in der Schöpfung: Spaziergänge eines Naturfreundes.* Klagenfurt: Verlag der St. Josef-Bücherbruderschaft, 1908, 304s. (1)

¹⁶⁴ V zozname Márie Henriety bol názov tohto diela v podobe „Zier und Nutzgärtner“.

¹⁶⁵ Najstaršie vydanie, ktoré sa mi podarilo nájsť je z roku 1914, avšak, keďže tento zoznam je z rokov 1910 až 1913, musí existovať aj staršie vydanie.

- Korth, D. *Die Zimmer-Flora oder Natur- und kunstmäßige Behandlung der Zimmerpflanzen, um ihnen die schönsten Blumen zu entlocken: für Liebhaber der Flora*. Berlín: Im Kunst- und Industrie-Comptoir, 1818, 396s. (1)
- Krause, L. *Der Zimmer- und Fenster-Garten für Blumenfreunde: oder kurze und deutliche Anweisung zur Cultur aller derjenigen Blumen und Zierpflanzen, welche man in Zimmern und Fenstern ziehen und überwintern kann*. Quedlinburg: Druck und Verlag von Gottfr. Basse, 1840, 280s. (1)
- Krauss, O. – Schölermann, W. – Siebert, A. *Wie lege ich einen Garten an?: ein neues Gartenbuch, nach Rogers Gartenbuch*. Westdt. Verlag-Ges., 1913, 333s.¹⁶⁶ (1)
- Kunze, F. – Mathieu, C. *Die besten Kirschen, Pfirsiche, Aprikosen, Pflaumen*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1902, 60s.¹⁶⁷ (1)
- Lange, Th. *Allgemeines Gartenbuch. Gemüsebau und Obstbau*. Leipzig: Spamer, 1895. (1)
- Lange, W. *Der Garten und seine Bepflanzung*. Stuttgart: Frankh, 1912, 208s. (1)
- Lange, W. – Stahn, O. *Gartengestaltung der Neuzeit*. Leipzig: Weber, 1907, 398s. (1)
- Lebl, M. *Rosenbuch: Anzucht und Pflege der Rosen*. Berlin: Paul Parey, 1895. (1)
- Losch, F. *Kräuterbuch. Unsere Heilpflanzen in Wort und Bild*. Eßlingen: Mnichov: Schreiber, 1903, cca 209s. (1)
- Löschnig, J. – Schechner, K. *Die Wühlmaus: ihre Lebensweise und Bekämpfung*. Korneuburg: Kühkopf, 1911, 15s. (1)
- Löschnig, J. *Praktische Anleitung zum rationellen Betriebe des Obstbaues*. Wien: Hartleben, 1901. (1)
- Marzell, H. *Pflanzenwelt der Alpen: eine Einführung in die Kenntnis und die Lebensverhältnisse unserer häufigsten Alpenpflanzen mit 2 farbigen, 3 schwarzen Taf. u. 13 Textabb. nach D. Natur gezeichnet v. e. r. Pfenninger, sowie 3 Textabb. nach Photographien*. Stuttgart: Strecker & Schröder, 1909, 95s. (1)
- Mengelberg, J. *Aepfel und Birnen: nach Aquarellen*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1893, 12s. (1)
- Michael, E. *Führer für Pilzfreunde. Drei Bände mit 345 Naturwahren farbigen Abbildungen der wichtigsten Pilzen in natürlicher Grösse (darunter 164 essbare Sorten)*. Zwickau: Förster & Borries, 1895. (3)
- Miris. *Lustige Botanik und Mineralogie*. Mnichov: Braun & Schneider, 48s. (1)

¹⁶⁶ Túto publikáciu mala grófka vo svojom zozname uvedenú dvakrát, takže buď ju len omylom uviedla dvakrát, alebo ju mala v dvoch exemplároch.

¹⁶⁷ V zozname Márie Henriety bol názov tohto diela v podobe „Kirschen, Pfirsiche, Aprikosen“.

- Mütze, W. *Rosen und Sommerblumen: mit eine Anhang über Gruppenpflanzen, Frühlingsblumen und Balkonpflanzen*. Leipzig: Weber, 1910, 282s. (1)
- Olbrich, S. *Der Rose Zucht und Pflege*. Stuttgart: Eugen Ulmer, 1903, 261s. (1)
- Petermann, W. L. *Das Pflanzenreich. 1. zväzok*. Leipzig: Werner, 1857 (2. vyd.),
- Petermann, W. L. *Das Pflanzenreich. 2. zväzok*. Leipzig: Werner, 1857 (2. vyd.),
- Plüss, B. *Blumenbüchlein für Waldspaziergänger, im Anschluß an „Unsere Bäume und Sträucher“*. Freiburg i. B.: Herder, 1899, 196s. (1)
- Plüss, B. *Unsere Beerengewächse: Bestimmung und Beschreibung der einheimischen Beerenkräuter und Beerenhölzer*. Freiburg i. B.: Herder, 1896, 101s. (2)
- Roßmäßler, E. A. – Kittlitz, F. H. von. *Die vier Jahreszeiten*. Gotha: Scheube, 1855.¹⁶⁸ (1)
- Rudolph, F. *Die Freilandzucht des Pfirsichbusches im deutschen Klima*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1906, 47s. (1)
- Schickler, C. *Hilfsbuch für Gartenliebhaber*. Stuttgart: Schweizerbart, 1880, 213s. (1)
- Schilling von Canstatt, H. *Allerlei nützliche Garteninsekten*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1895, 34s. (1)
- Schilling von Canstatt, H. *Die Schädlinge des Gemüsebaues und deren Bekämpfung: ein Volksbuch für Gartenfreunde, Gärtner, Samenzüchter, Würzkräuter- und Apothekerpflanzen Anbauende; mit 4 farbigen Tafeln nach Aquarellen des Verfassers*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1898, 64s. (1)
- Schilling von Canstatt, H. *Die Schädlinge des Obst- und Weinbaues: ein Volksbuch für Jung und Alt zur Kenntnis und erfolgreichen Abwehr des verbreitetsten Ungeziefers*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1893, 48s. (1)
- Schilling von Canstatt, H. *Durch des Gartens kleine Wunderwelt. naturfreundliche Streifzüge ... Mit 418 Originalzeichnungen des Verfassers, Etc.* Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1890, 462s. (1)
- Schilling von Castatt, H. *Praktischer Ungezieferkalender: Ein Buch für jedermann*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1902, 196s. (2)
- Schleiden, M. J. *Die Rose: Geschichte und Symbolik in ethnographischer und kulturhistorischer Beziehung; ein Versuch; mit einem chromolithographirten Titelbild und sieben Figuren in Holzschnitt*. Leipzig: Engelmann, 1873, 322s. (1)
- Schmeil, F. O. – Fitschen, J. *Pflanzen der Heimat: Eine Auswahl der verbreitetsten Pflanzen unserer Fluren in Wort und Bild*. Leipzig: Quelle u. Meyer, 1912.¹⁶⁹ (1)

¹⁶⁸ Túto publikáciu mala grófka vo svojom zozname uvedenú dvakrát, takže buď ju len omylom uviedla dvakrát, alebo ju mala v dvoch exemplároch.

¹⁶⁹ Túto publikáciu mala grófka vo svojom zozname uvedenú dvakrát, takže buď ju len omylom uviedla dvakrát, alebo ju mala v dvoch exemplároch.

- Schmidlin, E. *Die bürgerliche Gartenkunst oder praktische Anleitung zur zweckmäßigsten Anlage, Eintheilung und Bestellung der Haus- und Wirthschaftsgärten*. Stuttgart: Hoffmann, 1843, 656s. (1)
- Schmidlin, E. *Populäre Botanik. (oder gemeinfassliche Anleitung zum Studium der Pflanze und des Pflanzenreiches. Zugleich ein Handbuch zum Bestimmen der Pflanzen auf Excursionen. Mit mehr als 1600 colorirten Abbildungen*. Stuttgart: Kraiss & Hoffmann, 1857, 712s. a 61s. obrazová príloha (1)
- Schmidt, J. A. F. *Der kleine Hausgärtner, oder kurze Anleitung, Blumen und Zierpflanzen sowohl in Hausgärtchen als vor den Fenstern und in Zimmern zu ziehen ...* Ilmenau: Voigt, 1825, 292s.¹⁷⁰ (1)
- Schumacher, H. *Bilder-Atlas der Frühlingsblumen*. Ravensburg: Otto Maier.
- Schumacher, H. *Sommer- und Herbstblumen*. Ravensburg: Otto Maier.¹⁷¹
- Simonsen, I. *Der Blumen- und Obstgarten: eine praktische Anleitung zur Anlage, Pflege und Obstbäume, des Weinstocks etc.* Mühlheim: Vagel, 1850, 160s. (zrejme však ide o dvojzväzkové dielo) (1)
- Späth, H. L. *Der Johannistrieb: Ein Beitrag zur Kenntnis der Periodizität und Jahresringbildung sommergrüner Holzgewächse*. Berlin: P. Parey, 1912, 91s. (1)
- Stahl, E. *Großes illustriertes Kräuterbuch: Ausführliche Beschreibung aller Pflanzen und Kräuter in Bezug auf ihren Nutzen, ihre ... Nebst Anl. zur Bereitung aller möglichen Arzneien, Kräutersäfte ... Nach den neuesten Quellen bearb. Mit colorirten Abb.* Neu-Ulm: Stahl, 1877, 672s. (1)
- Steinemann, F. – Steffen, A. *Handbuch des Privatgärtners: seine Lage, Ausbildung, Zukunft und Beziehungen zur Herrschaft*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1907, 162s. (1)
- Sterne, C. *Sommerblumen: Eine Schilderung der heimischen Blumenwelt von Carus Sterne*. Prag: Fr. Tempsky – Leipzig: G. Freytag, 1884, 455s. (1)
- Sterne, C. *Herbst- und Winterblumen: Eine Schilderung der heimischen Blumenwelt*. Prag: F. Tempsky – Leipzig: G. Freytag, 1886, 490s.¹⁷² (1)
- Stringfellow, H. M. – Wannieck, F. *Der neue Gartenbau*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1901 (2. vyd.), 200s. (1)

¹⁷⁰ V zozname Márie Henriety bol názov tohto diela v podobe „Kleiner Hausgärtner“.

¹⁷¹ V prípade Henryho Schumachera ide o dva samostatné zväzky, avšak Mária Henrieta uvádza, že mala tri zväzky, pričom obe diela tiež mala vo svojom zozname uvedené spolu pod jedným názvom: „H. Schuhmacher – Bilder – Atlas der Sommer – Herbst und Frühlingsblumen“.

¹⁷² V prípade Carusa Sterna ide o dva samostatné zväzky, ktoré mala grófka Choteková vo svojom zozname uvedené spolu v podobe „Carus Sterne – Sommer Herbst und Winterblumen“.

- Teuscher, M. – Schilling von Canstatt, H. *Der Jugend Gartenbuch*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, 1902, 184s. (1)
- Ulsamer, J. A. *Gottesseggen in der Pflanzenwelt: eine Sammlung alterprobter Heilpflanzen*. Klagenfurt: Verl. der St. Josef-Bücherbruderschaft, 1901, 320s. (1)
- Ulsamer, J. A. *Illustriertes Gartenbuch: die 12 Monate des Jahres im Gemüse-, Obst-, Blumen- und Zimmer-Garten*. Klagenfurt: Verl. der St. Josef-Bücherbruderschaft, 1907, 284s. (1)
- Wagner, H. *Illustrierte deutsche Flora: Eine Beschreibung der in Deutschland und der Schweiz einheimischen Blütenpflanzen und Gefäßkryptogamen: Mit 1251 Holzschnitt-Illustrationen*. Stuttgart: Julius Hoffmann, 1831, 939s. (1)
- Weise, J. Ch. G. – Hartwig, J. *Melonen-, Gurken- und Champignongärtner für Trieb- wie für Frielnad-Kultur*. Weimar: B. F. Voigt, 1895 (6. vyd.), 93s. (1)
- Wesselhöft, J. *Der Rosenfreund: vollständige Anleitung zur Kultur d. Rosen im freien Lande u. im Topfe ... mit 33 in d. Text eingedruckten Abb.* Weimar: Voigt, 1869, 214s. (1)
- Wredow, J. Ch. L. – Hüttig, O. *Wredow's Gartenfreund: ein Rathgeber für die Anlage und Pflege des Küchen-, Obst- und Blumengartens in Verbindung mit dem Zimmer- und Fenstergarten, mit einer Übersicht der Geschichte des Gartenbaus, sowie einem Gartenkalender, die Arbeiten für jeden Monat des Jahres enthaltend*. Berlin: Siegfried Cronbach, 1886, 544s. (1)

- Heinemann – Sumpf- und Wasserpflanzen (1)
- Ritter von Wessely – Baumschule in Tulln¹⁷³ (1)

Časopisy (v abecednom poradí):

- *Bagatelle ses Jardin* (1)
- *Der praktische Ratgeber im Obst- und Gartenbau*. Frankfurt a. d. Oder: Trowitzsch, (Illustrierte Wochenschrift für Gartenliebhaber und Landwirts.)
- *Fricks Rundschau: Belehrende und unterhaltende Mittheilungen für Freunde der Land- und Forstwirtschaft*. Wien: Frick, 1886-1921. (17)
- Fricks Rundschau (neúplné/nekompлетné a neviazané v obaloch/doskách)
- *Gartenzeitung*. Wien: Österreichische Gartenbau-Gesellschaft, (38 Hefte) – neúplné
- Heinemann, F. C. – *Heinemann's Garten-Bibliothek*, 1891. (1)

¹⁷³ Diela *Sumpf- und Wasserpflanzen* od Heinemanna ako aj *Baumschule in Tulln* od istého rytiera Veselého (Ritter von Wessely) sa mi nepodarilo nájsť a doplniť tak vydavateľstvo, miesto a rok prvého vydania ako aj počet strán.

- *Illustrierte Flora*. Zeitschrift für den gesamten Gartenbau. Organ des Vereines der Gärtner und Gartenfreunde in Hietzing, sowie der Vereine der Gärtner und Gartenfreunde in Döbling, Dornbach und Leopoldau, des Gartenbauvereines in Baden, des Bezirks-Garten. Red. Pfeiffer, Otto. Wien: Verlag der Redaktion der „Illustrierten Flora“. (1881 – 1886) (1)
- *Illustrierte Flora*: Zeitschrift für den Gesamten Gartenbau. Wien: 1876-1911. (1887 – 1892) (1)
- *Illustrierte Flora* (neúplné/nekompletné)
- *Jahrbuch der k. k. Gartenbaugesellschaft* – 1914 in Wien (1)
- *Journal des roses...* 1re (27e) année ... (1877 – 1903). Špeciálna mesačná publikácia. Cochet, Pierre – Cochet, Scipion – Bernardin, Camille. (8 Hefte)
- *Le Bon jardinier*. Almanach pour l'année ... 1810-1912. Paris: Audot. (1912) (1)
- *Les Amis des Roses*. Journal de la Société française des rosiéristes. Lyon. (27 Hefte)
- *Les plus belles Roses* (1)
- Množstvo katalógov (Massen von Catalogen)
- *Rosenzeitung* 1887 und 1888 geb. Jahrgänge (2)
- *Roseraie de l'Hay* (Seine). La Rose dans les sciences, dans les lettres et dans les arts, documents pour servir à l'histoire de la rose, réunis au 1er mai 1906. impr. de Lahure (Paris). (5 Hefte)

Ako som už spomínala, grófka Mária Henrieta Choteková bola veľkou filantropkou. Jej veľkú lásku k ľuďom aj prírode vyjadruje najlepšie jej výrok: „*Keď by raz prišiel deň a mohla by som rozdať všetky poklady sveta, dala by som každému, ale každému na celom svete kúsok raja, malú záhradku a rada by som zvolala všetkým mocným: dajte každému kúsok vlastnej zeme a každý bude veselý a šťastný, spokojný a dobrý.*“¹⁷⁴

SUMMARY

LITERATURE ABOUT GARDENING AND CULTIVATION OF ROSES IN THE PROPERTY OF MARIE HENRIETTE CHOTEK

The author presents in her study deep insight in the literature about gardening and cultivation of roses, which formed a part of an extensive library of Marie Henriette. Countess Marie Henriette Chotek (1864 – 1946) collected in the years 1910 to 1913 more than 2500 books and magazines (volumes of magazines), from historic and romantic to biographic, religious and scientific books as

¹⁷⁴ PETRÁŠ, Stanislav. *Kapitoly z dejín Dolnej Krupej*, s. 171.

well as classical literary works, poetry, different memoirs, cook books etc. She was a collector of anthologies dealing with the topics of agriculture, gardening and cultivation of roses. The author targeted the books that contain information about growing vegetables, fruit trees, and cover general knowledge about gardening and cultivation of ornamental flowers. But only a minimum of these were devoted to the topic of roses. The roses as such had major representation in her collections of magazines. The most of books were accompanied with the pictures or different charts. The study begins with an overview of the life of Marie Henriette following with the activity of Countess Chotek with her roses and a rose garden, and overall look of her library with the selected art works. At the end of the study there is a bibliographic overview of the selected literary works.

12 MÁRIA HENRIETA CHOTEKOVÁ A JEJ ODKAZ PRE SLOVENSKO HISTÓRIA SPOJENÁ SO SÚČASNOSŤOU

Alena Krátka

Občianske združenie Ružiarska spoločnosť Márie Henriety Chotekovej, Horná Krupá

Rozárium grófky Márie Henriety Chotekovej známej ako „Ružová grófka“ bolo založené v Dolnej Krupě po roku 1890 a jeho existencia sa datuje do konca 30. rokov 20. storočia. Podľa dostupných prameňov patrilo medzi prvé rozáriá v Európe a v období pred 1. svetovou vojnou zaznamenalo najväčší rozkvet. V tom čase grófka Mária Henrieta Choteková spolupracovala s mnohými známymi pestovateľmi ruží v Európe, od ktorých získavala nové zbierky ruží ako napríklad i ruže pôvodne pochádzajúce zo záhrady cisárovnjej Jozefíny v zámku Malmaison. Ďalšia zbierka, ktorá sa dostala do Dolnej Krupě v roku 1910 bola po veľmi významnom a v Európe uznávanom ružiarovi Rudolfovi Geschwindovi, ktorý pôsobil v Banskej Štiavnici a v Krupine. V tom istom roku získala i Böttnerovu¹⁷⁵ popínavú ružu „Fragezeichen“ ktorá neskôr patrila k jej najobľúbenejším.¹⁷⁶ Bola členkou nemeckého spolku priateľov ruží (Verein Deutscher Rosenfreunde), ktorý vydával časopis Rosenzeitung. V roku 1914 navštívil Dolnú Krupú Hermann Kiese¹⁷⁷ a na 29. kongrese spolku (21. júna 1914) nadšene referoval o grófkini rozáriu ako o skutočnom domove šípových ruží.¹⁷⁸

Prišlo však obdobie 1. svetovej vojny, kedy sa aj grófka zriekla svojej záľuby a venovala sa inej ušľachtilej činnosti, pracovala ako dobrovoľná zdravotná sestra v trnavskej nemocnici. Počas obdobia krutej vojny utrpela aj ružová záhrada veľké škody, v tých rokoch vyhynuli viaceré druhy ruží, najmä vzácne francúzske ruže.

Po roku 1920 sa ružová záhrada opäť rozkvitla, grófka bola ešte plná energie a pre ružiarov sa stala príkladom úspechu. Táto úctyhodná dáma mala silný vzťah aj k ľudovým tradíciám (nosila krupanský kroj, hovorila miestnym nárečím), čím si veľmi získala domáce obyvateľstvo, ktoré ju medzi sebou nazývalo „dušenka“, tak ako ona nazývala každého spoluobčana.

Majiteľka rozária Mária Henrieta Choteková bola uznávanou odborníčkou v celoeurópskom meradle. Prednášala na ružiarskych výstavách a kongresoch, publikovala odborné články a obracali sa na ňu aj pri posudzovaní ruží, ktorých pôvod a názov nebol istý. Ako známa pestovateľka ruží veľa cestovala, ale vždy sa vracala do Dolnej Krupě – tu sa cítila doma. Jej veľkou a stále inšpirujúcou učiteľkou sa stala príroda. V prírode sa učila poznávať, milovať všetko živé, pozorovať jej zákonitosti. Milovala všetky kvety, ale najmilšie jej boli ruže, preto im zasvätila celý

¹⁷⁵ Johannes Böttner (1861-1919), nemecký podnikateľ a odborník v záhradníctve .

¹⁷⁶ Rosen-Zeitung. Roč. 25 (1910), č. 6, s. 129.

Pozri <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/botanik/periodical/pageview/4472003>

¹⁷⁷ Hermann Kiese (1865-1923), nemecký ružiar a šľachtiteľ.

¹⁷⁸ Rosen-Zeitung. Roč. 29 (1914), č. 5, s. 80.

Pozri <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/botanik/periodical/pageview/4472723>

život. Z jej pamäti vyberáme (1929): *V mojom rozáriu, v ktorom sa nachádza asi 6 000 druhov, od začiatku mája až do mrazov niečo neustále kvitne: avšak vrchol kvitnutia nastáva v júni. ... Ak by však moji ctení hostia mali záujem navštíviť rozárium aj inokedy, tak sú u mňa vždy vítaní.*¹⁷⁹ Táto vzácna dáma, bola vždy milá k návštevníkom a veľmi priateľská. Jej nábožné cítenie a ušľachtilé konanie akoby vyžarovalo na celé okolie. Rozárium grófky patrilo k tomu najkrajšiemu, čo mohlo Uhorsko, neskôr Slovensko ponúknuť. No už po roku 1934 nastáva zvrät, najlepšie to vystihujú slová profesora Karla Domina,¹⁸⁰ ktorý hovorí: *Rozárium už nie je tým čím bývalo, upadá i park, stará pani grófka žije osamelá a s finančnými ťažkosťami...*¹⁸¹ Láska a túžba po harmónii vytvorili nevidané dielo – dolnokrupské rozárium, ktoré budovala, skrášľovala a starala sa oň vzácna žena a jej pamiatka nie je zatiaľ celkom docenená.

Ružovú záhradu už v dnešnej lokalite nenájdeme. Na miestach kde kvitli kedysi tisícky ruží stoja už rodinné domy. Aj keď druhá svetová vojna, a spoločenské zmeny po nej, dali definitívnu bodku za ružovou záhradou, myšlienka obnovenia rozária v Dolnej Krupej stále žije.

V decembri 2007 sa v Slovenskom národnom múzeu – Hudobnom múzeu (SNM–HuM), v kaštieli v Dolnej Krupej začali z iniciatívy niekoľkých nadšencov okolo *Združenia Terézie Brunsvikovej* so sídlom v Bratislave¹⁸² rozvíjať aktivity na projekte „Oživenie rozária v Dolnej Krupej“. Paralelne s prácami na výsadbe ruží tak v parku ako i v obci, sa pripravovalo i prezentačné podujatie venované odkazu „Ružovej grófky“. Už v roku 2006 sa miestne občianske združenie *Korompa* a SNM–HuM podujali pripomenúť si 60. výročie úmrtia M. H. Chotekovej¹⁸³ a o dva roky sa na pôde dolnokrupského kaštieľa začalo rozvíjať podujatie, ktoré má dnes už svoju tradíciu: Slávnosť ruží. Od roku 2011 sa na usporiadaní Slávnosti ruží v hlavnej miere podieľa Ružiarska spoločnosť Márie Henriety Chotekovej, ktorá ako občianske združenie vznikla na sklonku roka 2010. Náplň jeho činnosti vyjadruje najlepšie i názov združenia – predovšetkým sa usiluje nielen o uctenie si pamiatky medzinárodne uznávanej ružiarky, ale najmä sa snaží o rozvíjanie jej odkazu.

Občianske združenie Ružiarska spoločnosť Márie Henriety Chotekovej má k dnešnému dňu 30 aktívnych členov. Jeho ďalším cieľom je v spolupráci so Slovenskou národnou ružiarskou spoločnosťou a inými ružiarskymi organizáciami v SR vytvárať pre svojich členov primerané podmienky na pestovanie ruží, sprostredkovať metodickú pomoc, usilovať sa o skrášľovanie životného prostredia. Svoje zámery združenie krok za krokom napĺňa.

¹⁷⁹ PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet*. Dolná Krupá: OZ Korompa, 2010.

¹⁸⁰ Karel Domin (1882-1953), význaný český botanik, v r. 1933-34 rektor Karlovej univerzity v Prahe.

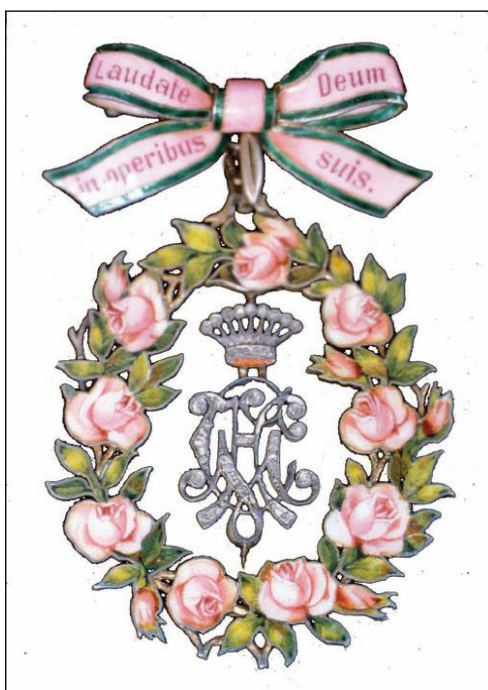
¹⁸¹ Pri otvorení rozária na Petřine v Prahe (1934). Pozri: PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet*. Dolná Krupá: OZ Korompa, 2010

¹⁸² Občianske združenie aktívne v rokoch (2007 – 2010) ; predsedníčka Jana Hutťanová.

¹⁸³ Dni hudby a ruží 23.-25.6.2006.

So súhlasom SNM–HuM a Krajského pamiatkového úradu v Trnave bola v areáli historického parku kaštieľa založená zásobáreň ruží – záhony v ktorých sa budú pripravovať odrody ruží kedysi kvitnúcich aj v ružovej záhrade Márie Henriety Chotekovej. Na začiatok bola vysadená veľmi vzácna ruža *Rosengräfin Marie Henriette* (Ružová grófká Mária Henrieta, obr. 2), ktorá je výsledkom šľachtiteľského úsilia nemeckej firmy Kordes. Je spojením troch najcennejších vlastností ruží: zdravých listov, krásy kvetov a intenzívnej vône. Ruža je o to cennejšia, že je v poradí len tretou novinkou zo skupiny voňavých ruží – pomenovaných 'Parfuma'. Jej vôbec prvé uvedenie na trh prezentovalo české zastúpenie firmy W. Kordes´Söhne¹⁸⁴ práve v parku kaštieľa v Dolnej Krupej 8. júna 2013 počas 6. ročníka Slávnosti ruží a práve tu sa dostalo na slovenský trh prvých dvesto ruží (obr. 3). Cieľom a veľkým snom členov Ružiarskej spoločnosti je čiastočné vzkriesenie ružovej záhrady aspoň trochu podobnej tej, akú vlastnila Mária Henrieta Choteková.

Podujatie Slávnosť ruží si už získalo svojich pravidelných návštevníkov a obdivovateľov. Usporiadava sa v sezóne kvitnutia ruží, obvykle v mesiaci jún. Tak ako grófká Choteková vždy na začiatku leta organizovala oslavu ruží a odmeňovala najlepších ružiarov (obr. 1). V roku 2008¹⁸⁵ sa položili základy tejto novej či obnovenej tradície. Počas dvoch víkendových dní v kvetmi vyzdobenom a voňajúcom kaštieli prezentujú viacerí pestovatelia svoje výpestky na výstave ruží a pre návštevníkov je pripravený aj bohatý a pestrý kultúrny program.

obr. 1: Ružiarsky rád Márie Henriety Chotekovej

¹⁸⁴ Wilhelm Kordes, zakladateľ obchodu s ružami sa osobne poznal s grófkou Chotekovou. Jeho syn Peter pracoval u nej v Dolnej Krupej ako záhradník, našiel si v dedine manželku a grófká Choteková sa stala krstnou matkou ich syna. Pozri: PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófká a jej svet*. Dolná Krupá: OZ Korompa, 2010.

¹⁸⁵ Termíny doterajších Slávností ruží: 21.-22.6.2008; 30.-31.5.2009; 19.-20.6.2010; 18.-19.6.2011; 9.-10.6.2012; 8.-9.6.2013.

V roku 2010 (3. ročník) sa podujatie konalo v znamení 100. výročia pozoruhodnej udalosti. Písal sa 18. jún 1910, kedy M. H. Choteková osobne priviezla do Dolnej Krupkej z Krupiny ružiarsku pozostalosť Rudolfa Geschwinda, slávneho šľachtiteľa ruží, ktorý ju už ako známu ružiarku krátko pred svojou smrťou oslovil so žiadosťou, aby po ňom prevzala jeho prácu. Pri tejto príležitosti bola uvedená vôbec prvá kniha o živote M. H. Chotekovej z pera Stanislava Petráša. Slávnosti sa zúčastnila aj neter Rudolfa Geschwinda.¹⁸⁶

Podujatie, ktoré do Hudobného múzea priláka stovky návštevníkov, je príležitosťou, aby sme upozornili aj na ďalšie významné udalosti. Počas 4. ročníka sme spoločne pripomenuli 20. výročie samostatnosti Hudobného múzea, ktoré svoju púť ako oddelenie SNM začínalo pred viac než polstoročím práve v Dolnej Krupkej. V priebehu 5. ročníka (2012) mali návštevníci možnosť obdivovať okrem krásy ruží aj niekoľko predmetov, ktoré sa po desaťročiach do kaštieľa vrátili prostredníctvom pra-pra-pravnučky Jozefa Brunsvika a pranetere Márie Henriety Chotekovej, pani Walburgy Breitenfeld Shaerer,¹⁸⁷ ktorá v závere roka 2011 kaštieľ po prvý raz osobne navštívila.

Ostatný 6. ročník Slávnosti ruží sa niesol v znamení 150. výročia narodenia Márie Henriety Chotekovej. K tomuto výročiu sa občianske združenie o. i. podieľalo nielen na úprave priestorov mauzólea, kde je Ružová grófka pochovaná, ale i na príprave v mauzóleu inštalovanej výstavy s názvom „Známa neznáma“.

Členovia Ružiarskej spoločnosti M. H. Chotekovej sa zapájajú aj do prác na čistení parku, brigádnicky a nezištne pomáhajú zušľachtovať jeho prostredie. A pomaly začínajú s prípravou 7. ročníka Slávnosti ruží, aby tak pomohli ďalej šíriť ušľachtilý odkaz Ružovej grófky.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Muzikologička Emese Duka-Zólyomi.

¹⁸⁷ Pani Walburga Breitenfeld Shearer z Londýna bola i čestným hosťom prebiehajúcej konferencie.

¹⁸⁸ Pozn. editora: 7. ročník Slávnosti ruží sa konal v dňoch 7.-8.6.2014.

obr. 2: *Rosengräfin Marie Henriette*

Foto: Jana Hutťanová

obr. 3: *Slávnostné odovzdávanie ruže Rosengräfin Marie Henriette v areáli kaštieľa*

Foto: Jana Hutťanová

SUMMARY

MÁRIA HENRIETA CHOTEKOVÁ AND HER LEGACY FOR SLOVAKIA HISTORY CONNECTED WITH THE PRESENT

After brief information about Mária Henrieta Choteková's rosarium, established in Dolná Krupá after 1890 and existing until the end of the 1930s, the article is devoted to the activities dedicated by civic initiatives in efforts to maintain her memory. Countess Choteková's legacy has an unmistakable significance for the whole of Slovak society. She improved the environment in a symbiotic relationship with nature, as a philanthropist she inclined towards folk traditions. Her acknowledged international importance in the field of the development of rose cultivation also stimulated the creation of the Mária Henrieta Choteková Rose Association (2010), which shares with the Slovak National Museum – Music Museum the organization of the now traditional Rose Festival at the Manor in Dolná Krupá. There has been an emphasis in past years on various significant anniversaries (100 years since the acquisition of Rudolf Geschwind's legacy – 2010, 150 years since M. H. Choteková's birth – 2013, etc.). Apart from exertions to publicize the Rose Countess, the Association has also endeavoured to make a complete restoration of the rosarium. In 2013 a prepared flowerbed in the Manor park had planted in it a new variety of rose, *Rosengräfin Marie Henriette*, dedicated by the German firm of W. Kordes´Söhne in honour of the Countess,

historically related to the Kordes family.

13 RUŽE VÝZNAMNÝCH ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH ŠLACHTITEĽOV V ROZÁRIU ARBORÉTA BOROVÁ HORA

Ivan L u k á ě i k - Vladimír J e ž o v i ě

Arborétum Borová hora Technickej univerzity vo Zvolene

Úvod

Arborétum Borová hora je celouniverzitným pracoviskom Technickej univerzity vo Zvolene. Začalo sa budovať v roku 1965 a za relatívne krátke obdobie svojej existencie dosiahlo významné postavenie medzi podobnými zariadeniami nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Odborná orientácia na autochtónnu dendroflóru s osobitým zameraním na dendroflóru Slovenska mu dala punc jedinečnosti a originalnosti.

Súčasne so zbierkou drevín sa začala budovať aj zbierka ruží. Jej základom bol sortiment, ktorý zozbieral prvý riaditeľ arboréta prof. Pravdomil Svoboda a ktorý bol sústredený v Botanickej záhrade v Průhoniciach.

Zbierka ruží

Zbierka ruží v Arboréte Borová hora (ďalej aj ABH, resp. arborétum) je umiestnená na terasách vybudovaných na tento účel, keď sa k pôvodnej ploche arboréta podarilo pričleniť ďalšie pozemky vo vstupnej časti areálu. Niektoré skupiny, najmä sadové a popínavé ruže, boli vysadené aj v iných častiach arboréta. Existujúci sortiment sa vysadil tak, že sa prihliadalo na skupiny ruží. V zbierke bolo sústredených viac ako 1 200 odrôd kultúrnych a botanických ruží v počte takmer 14 tisíc kríkov, v ktorej sa nachádzalo napr. 602 odrôd čajohybridov, 251 odrôd polyanthybridov, floribundiek a hybridov *Rosa gallica* L., 69 hybridov *R. rugosa* THUNB. a *R. rubiginosa* L., 91 odrôd popínavých ruží, 68 polyantiek, 71 botanických druhov a ďalšie ruže. Zbierka obsahovala 122 odrôd vyšľachtených do roku 1914, 385 odrôd vyšľachtených v rokoch 1915 – 1945 a zostatok tvorili novodobé šľachtence (Svoboda 1971, Pagan, Labanc 1985, Čížová a kol. 2005).

Napriek širokému zastúpeniu jednotlivých skupín ruží, tieto neboli vhodne rozmiestnené pre študijné účely, pretože prevládali sortiment moderných a ľahko dosiahnuteľných ruží, ktoré z hľadiska vzniku a vývoja jednotlivých skupín nemali veľkú výpovednú hodnotu. Chýbali starší materiál, málo dostupný, ktorý sa dal len ťažko získať zo zahraničných rozárií (Svoboda, 1971).

Preto v rokoch 1971 – 1973 vtedajší riaditeľ arboréta Ing. Pagan so svojimi spolupracovníkmi vypracoval návrh na koncentráciu zbierky, ale najmä na jej odborné zameranie tak, aby zodpovedala špecializácii arboréta. Špecializácia zbierky sa mala týkať najmä parkových odolných ruží využiteľných v krajinárskej praxi. Tento návrh sa prijal a súčasne doplnil o novú významnú

myšlienku – archivovať odrody ruží, ktoré boli vyšľachtené na území bývalej republiky, teda na území Čiech, Moravy a Slovenska (Pagan, Labanc 1985).

Na tomto zámere sa začalo intenzívne pracovať. Sortiment sa dopĺňal predovšetkým z rozária Sangerhausen, ale aj z rozárií z Ruska, Maďarska a Francúzska. V roku 1978 bol prof. Paganom vypracovaný Návrh na usporiadanie zbierky ruží v Arboréte Borová hora VŠLD. Podstatou návrhu bolo zachovať v zbierke, vzhľadom na jej stav a tradíciu, všetky doterajšie skupiny ruží a kultúrne odrody usporiadať podľa šľachtiteľov v postupnosti rokov vyšľachtenia osobitne pre každú skupinu ruží. S praktickou reorganizáciou zbierky sa začalo v roku 1981. V súčasnosti sú kultúrne ruže vysadené na ôsmich terasách, resp. záhonoch a sú usporiadané podľa šľachtiteľov tak, že na 1. – 5. terase sú československí, na 6. terase nemeckí, na 7. terase francúzski a na 8. terase sú v menšom počte ruže vyšľachtené ruskými šľachtiteľmi (Lukáčik a kol., 2011).

Nad terasami sú vysadené popínavé ruže, kde majú tiež zastúpenie aj ruže českých a slovenských šľachtiteľov. Nad popínavými ružami sú vysadené tzv. sadové ruže, ktoré sú odolnejšie voči nepriaznivým klimatickým vplyvom a v súčasnosti sú stále viac vyhľadávané. Miniruže sú vysadené v troch skalkách.

Vpredu uvedené zameranie zbierky ruží je aktuálne aj v súčasnosti, keď sa tu z ruží vyšľachtených na území Čiech a Slovenska nachádza spolu 276 odrôd, z toho 149 odrôd záhonových, 32 popínavých, 71 sadových, 21 miniatúrnych ruží a 3 pôdopokryvné ruže. Rozárium je tak najvýznamnejším zdrojom českých a slovenských ruží, predstavuje ich genofundovú základňu a napomáha ich šíreniu aj do iných rozárií. V roku 2005 vznikol v Českej republike na podnet *World Federation of Rose Societies* (WFRS) a Rosa klubu Praha zámer vybudovať národné rozárium. Zo zbierky ABH sa čerpala väčšina v tom čase dostupných českých aj niektorých slovenských odrôd ruží. Rovnako v roku 2013, keď po silnej zime boli straty na ružiach v rozáriu BZ Průhonice – Chotobuz viac než 50 %, uhynuté sorty sa doplnili zo zbierky ruží ABH.

V Arboréte Borová hora sa v súčasnosti nachádza vyše 800 odrôd ruží, z toho už spomínaných 276 odrôd od dvadsiatich dvoch českých šľachtiteľov (J. Böhm, J. Urban, G. Brada, L. Večeřa, V. Berger, F. Valášek a ďalší) a od deviatich slovenských šľachtiteľov ruží (Š. Dolinay, F. Chorvát, R. Geschwind, F. Glváč, S. Györy, V. Ježovič, M. Sekáč, J. Šimánek, V. Višňovská).

Českí a slovenskí šľachtitelia ruží

Prvým šľachtiteľom ruží na dnešnom území Čiech a Slovenska bol **Rudolf Geschwind** (1829 – 1910). Výsledky jeho práce boli najmarkantnejšie počas jeho pôsobenia v Krupine. Tu sa naplnili jeho predstavy o vypestovaní odolných skupín ruží, ktoré by dobre znášali miestnu klímu a vyžadovali tak minimálnu starostlivosť. Koľko odrôd ruží celkove vyšľachtil nie je známe dodnes. Svoboda (1971) uvádza 115 jeho odrôd a 8 ďalších pravdepodobných. Z toho na terasách v arboréte

je vysadených 5 odrôd ('Rotkäppchen', polyanthybrid, 1887, 'Eugen E. Marlitt', bourbonka, 1900, 'Astra', čajohybrid, 1890, 'Erinnerung an Schloss Scharfenstein', čajohybrid, 1890, 'Wenzel Geschwind', čajohybrid, 1902), remontujú a príjemne voňajú. Jeho najznámejšia opakovane červeno kvitnúca a voňavá ruža 'Gruss an Teplitz' (1897), uvádzaná ako bengálka alebo čajohybrid, bola zaradená v hodnotení svetového sortimentu do siene slávy starých ruží, kde dnes figuruje celkom 10 odrôd ruží. V ABH z nich môžete vidieť ešte 'Old Blush China', 'Mme. Alfred Carrière', Rosa chinensis 'Mutabilis', Rosa gallica 'Officinalis', 'Rosa Mundi' a 'Souvenir de la Malmaison' (<http://www.worldrose.org/awards/oldhof/oldhof.asp>).

Ostatné Geschwindove ruže možno zaradiť medzi nenáročné sadové, prípadne popínavé ruže. Kvitnú voňavými kvetmi vo farbách od bielej, cez odtiene ružovej až po bordovú, zväčša iba raz ročne. Geschwindove ruže prešli v našom arboréte preurčovaním podľa metodiky Labanca. V súčasnosti je v ABH vysadených 50 odrôd ruží vyšľachtených R. Geschwindom.

Pokračovateľkou v Geschwindovom ružiarskom diele bola grófka **Mária Henrieta Choteková** (1863 – 1946), ktorá odkúpila jeho ruže a tieto neskôr preniesla do svojho rodiska v Dolnej Krupej. Až do konca II. svetovej vojny vlastnila a starala sa o vtedy najväčšie rozárium v strednej Európe. Okrem ruží získaných od Geschwinda (uvedené v texte nižšie) objavila sport (mutáciu) 'Cl. Jean Liabaud' (1930, popínavá).

Najviac odrôd ruží v rozáriu ABH pochádza od českého šľachtiteľa ruží **Jana Böhma** (1888 – 1959) z Blatnej. V ročenke Dvacet let Československých růží z roku 1938 uvádza 104 odrôd pod svojím menom, ďalej 19 odrôd od Bradu, 5 odrôd od Bergera, po 3 odrody od Šaška, Biera a Mikeša, po 2 odrody od Bojana, Faista a Zemana a po 1 odrode od Nováčka a Šulca. Z územia dnešného Slovenska uvádza šľachtiteľov ako Geschwind-Chotková a ich odrody ('Geschwindova Červená Multiflora', 'G. Nejkrásnejší', 'G. Polární', 'G. Polární II', 'G. Stálekvetoucí') a 2 od šľachtiteľov Chotková-Böhm ('Ignis', 'Phoenum'). Po I. svetovej vojne boli jeho ruže veľmi populárne a boli porovnávané so zahraničnými výpestkami, čo dokazujú mnohé ocenenia na výstavách. V súčasnosti sa množia v menšej miere, prekonal ich už niektoré moderné odrody. V rozáriu arboréta je vysadených 64 odrôd Böhmových ruží, z toho väčšina sú záhonové odrody, 12 je popínavých a 12 sadových odrôd. Mnohé sú pomenované po významných osobnostiach kultúrneho a spoločenského života, napr. Mikuláš Aleš, Alois Jirásek, Generál Štefánik, Hviezdoslav, Mičurin, President Beneš, Tomáš Baťa ap.

Dr. Gustav Brada (1883 – 1937) pôsobil na rôznych miestach na Balkáne. V roku 1933 sa usadil v Zdicích, kde vyšľachtil aj väčšinu svojich ruží. Najznámejšia je 'Poema' (1933) karmínovo ružová sadová ruža, ktorá kvitne v strapcoch a remontuje. V arboréte sú z jeho ruží vysadené napr. lososová 'Druschki' (1937), 'Dr. Zamenhof' (1935), 'K. H. Mácha' (1936), 'Karel IV.' (1935), 'Svatopluk Čech' (1936) a ďalšie, celkom 9 odrôd.

Josef Urban (1928 – 2003) pôsobil v šľachtiteľskej stanici v Želešicích, kde pracoval od roku 1954. Ruže začal šľachtiť v 60. rokoch a vyšľachtil 43 uznaných odrôd. Vzhľadom na ich dobré vlastnosti a jednoduché pestovanie sa väčšina z nich zachovala dodnes. V šľachtení v súčasnosti pokračuje jeho syn Josef.

V arboréte je vysadených 27 odrôd Urbanových ruží na 5. terase. Medzi najznámejšie čajohybridy patria ohnivočervený 'Lidka' (1984), tmavočervený 'Josef Klimeš' (1984), dvojfarebný veľkokvetý 'Jubileum 110' (1989), čierno-červená 'Negridte' (1971), s menším kvetom a citrónovou vôňou, polyanthybrid s premenlivou ružovo-fialovou farbou 'Prelud' (1989) a drobnokvetá 'Roztomilá' (1987). Zo sadových ruží sú tu vysadené oranžový 'Gregor Mendel' (1989) a 'Bobravka' (1973).

Josef Havel (1930 – 2007) sa celý život v podstate venoval pestovaniu a propagovaniu ruží. Ruže začal pestovať v Hlavňově. Objavil niekoľko sportov (mutácií), z ktorých napr. marhuľový čajohybrid 'Nette Ingeborg' (1994) dostal v roku 1995 zlatú medailu na súťaži ruží v Ríme. Z nej získal ďalšie púčikové mutácie: svetložltú 'Nette Lote' (1994) a krémovo ružovú 'Nette Rosmarie' (1998). V arboréte možno vidieť 7 odrôd jeho ruží.

Na Slovensku neboli záhradnícke tradície také silné ako v Čechách, čo sa odrazilo aj v záujme o šľachtenie ruží. V bratislavskej Botanickej záhrade Univerzity Komenského pôsobil záhradník **František Chorvát** (1938 – 2002). Pochádzal z Radošinej a v botanickej záhrade sa venoval starostlivosti o rozárium a neskôr aj ovocným sadom. V ABH z jeho 14 vyšľachtených odrôd rastú všetky, okrem sort 'Súmrak' a 'Spomienka na R. Geschwinda'. Väčšinou ide o floribundy so stredne veľkými plnými kvetmi, dve sú čajohybridy, žltá 'Cholena' (1972) a striebристо svetloružová 'Istropolitana' (1965). Zaujímavá je aj jeho popínava ruža s veľkými, plnými červenými kvetmi v strapcoch 'Andrej Kmeť' (1974). Hnedočervená floribunda 'Laugrício' (1974) získala na ružiarskej výstave v Hradci Králové v roku 1974 striebornú medailu. Rovnako aj odolná červená floribunda 'Orava' v roku 1985. Dve ruže z jeho pozostalosti vybral a pomenoval František Glváč. Sú to floribundy: svetložltá 'Arborétum Borová hora' (2002) a krémová s červenými okrajmi lupienkov 'František Chorvát' (2002). Floribunda 'Chotalgia' vznikla ako sport z 'Eberwein' (de Ruiten, 1954). Okrem ruží sa venoval aj šľachteniu aktinídií, udržiavaniu ovocných sadov v botanickej záhrade v Stupave a popularizácii ruží a ovocných drevín v médiách. Je spoluautorom knihy „Ruže a ich pestovanie“ (1965).

Pri zakladaní rozária v ABH riadila práce spojené s výsadbou, udržiavaním a evidenciou zbierky ruží **Viera Višňovská** (1937). Stala sa nielen ich aktívnou propagátorkou, ale venovala sa aj ich šľachteniu. Ako matku používala osvedčený čajohybrid 'Gloria Dei' (Meilland, 1945). Okrem nich podchytila niekoľko sportov, napr. 'Anička mutácia', (1976) – fialovo-červená polyantka (P), 'František Valášek mutácia', (1979) – tmavoružovo-biela (P), 'Düsterlohe mutácia', (1981), ArvH –

krémová, 'Čs. Červený Kříž mutácia', (1987) – fialovo-ružová (P). Najzaujímavejší z 'Crimson Duke' (Meilland, 1963, TH) s premenlivou krémovo karmínovou farbou je pomenovaný 'Zvolen' (1976).

Vzniknuté a zafixované mutácie by bolo treba pomenovať novým menom, nakoľko pod označením mena s poznámkou sport alebo mutácia sa môže časom vyskytnúť niekoľko rôznych ruží.

Silvester Györy (1934) sa zamerával najmä na maďarské ruže (okolo 100 odrôd) a ruské ruže (30 odrôd), ktoré sú u nás menej časté. Sústredil okolo 700 odrôd, čo bol dobrý základ pre ich šľachtenie. Od roku 1992 začal šľachtiť ruže so zámerom vypestovať nové odrody predovšetkým miniruží. Z roku 2013 uvádza 107 vyšľachtených noviniiek, z nich 37 miniruží, 15 pôdopokryvných, 13 popínavých, 16 polyantky a floribundy, 3 čajohybridy a 23 sadových ruží. V súčasnosti k nim pribudli ďalšie nové odrody. Medzi jeho najznámejšie ruže patria 'Rosa Márk Gergely' (2008, Min), 'Parník Liptov' (2006, PP), 'Kalevala' (2008, Min), 'Emil Boleslav Lukáč' (2008, Min), 'Rudolf J. Geschwind' (2007, PP), 'Comtesse Maria Henrietta' (2006, PP), 'Praha-89' (2009, PP), 'Anyátoknak' (2012, F), 'Csángók' (2011, Min), 'Matthias Bellius' (2009, PP), 'Cassovia' (2012, PP) a iné. V ABH je vysadených 37 ním vyšľachtených odrôd.

František Glváč (1938) žije v Bratislave a v Rovinke, kde má sústredené najmä moderné svetové odrody veľkokvetých ruží. Tomu zodpovedajú aj výsledky šľachtenia; sú to väčšinou čajohybridy a floribundy. Niektoré vznikli ako sporty. Vo svojej knihe *The Queen of Flowers* (2009), za ktorú dostal na sympóziu WFRS v Južnej Afrike Literárnu cenu WFRS za rok 2012, uvádza nasledujúce vyšľachtené ruže: 'Nočná panna' (2002, TH), 'Spomienka na Štefana Baniča' (2003, F), 'Monika Flašíková-Beňová' (2005, TH), 'Astronaut Čerňan' (2005, TH), 'Dunajská Lužanka' (2005, F), 'Ľubinka' (2005, TH), 'Bobejka' (2004, F), 'Spomienka na Schöner Náciho' (2007, TH), 'Zdena 2007' (2007, TH), 'Alexander Dubček' (2005, TH), 'Slovenska z Dabas Šari' (2004, TH), 'Cagalka Liliana' (2006, TH), 'Slovenka' (2005, TH), teda celkom 10 čajohybridov a 3 floribundy. V ABH je vysadených 9 sort ním vyšľachtených ruží.

Michal Sekáč (1924 – 1991) pôsobil v Seredi a podchytil žltý sport z odrody 'Easter Morning' (R. Moore, 1960, Min), ktorý nazval po manželke 'Ferka' (1994, Min).

Vladimír Ježovič (1954) pracovník ABH so šľachtením ruží začal v roku 2003. Má hybrid ruže roľnej (*Rosa arvensis* HUDS.) a ruže mnohokvetej (*R. multiflora* THUNB.), ktorý nesie meno 'Baletka' (1997) podľa krehkých bielych kvetov v bohatých súkvetiach. Veľmi odolná voči mrazu, iba raz kvitnúca sa ukázala sadová 'Gallof' (2004) s prázdnyimi oranžovými kvetmi, kríženec našej ruže galskej (*R. gallica* L.) a miniruže 'Orange Flame' (Williams, 1983?). Okrem miniruže 'Ruženka' (2008) má rozpracovaných niekoľko ďalších odrôd miniruží.

Záver

V zbierke ruží v Arboréte Borová hora sa priebežne dopĺňajú odrody ruží v zmysle schválenej koncepcie, t. j. najmä ruže vyšľachtené na území dnešného Česka a Slovenska, resp. staré, odolné sadové a parkové ruže. Zvýšená pozornosť sa venuje aj dopĺňaniu botanických druhov ruží. S väčším rozširovaním zbierky ruží sa v súčasnosti neuvažuje, pretože náklady na jej ošetrovanie a udržiavanie sú čím ďalej ekonomicky náročnejšie, čo sa týka nielen zbierky ruží, ale aj hlavného zamerania arboréta – zbierky drevín. Napriek tomu, rozárium Arboréta Borová hora zostáva najväčšou genofondovou zbierkou českých a slovenských ruží a súčasne zálohou k ich možnému šíreniu v budúcnosti.

PRÍLOHA

Ruže vyšľachtené slovenskými šľachtiteľmi

Ruže označené kurzívou v arboréte chýbajú

Maria H. Choteková		
<i>'Ignis'</i>	1934	<i>Sd</i>
<i>'Phaenomen'</i>	1933	<i>TH</i>

František Chorvát		
<i>'Andrej Kmet'</i>	1998	PP
<i>'Arborétum Borová hora'</i>	2002	F
<i>'Chogala'</i>	1975	F
<i>'Cholena'</i>	1972	TH
<i>'Choprom'</i>	1971	F
<i>'Chotalgia'</i>	1980	<i>F</i>
<i>'František Chorvát'</i>	2002	F
<i>'Istropolitana'</i>	1975	TH
<i>'Laugaricio'</i>	1974	F
<i>'Luluc'</i>	1969	F
<i>'Orava'</i>	1973	F
<i>'Spom. na R. Geschwinda'</i>	1974	<i>PP</i>
<i>'Súmrak'</i>	1962	<i>F</i>
<i>'Zorman'</i>	1970	F

Michal Sekáč (1924 – 1991)		
<i>'Ferka'</i>	1994	Min

Ján Šimánek (1938 – 1985)		
<i>'Karpattia'</i>	1973	Sd-Pl

Viera Višňovská (1937)		
<i>'Zvolen'</i>	1976	TH
<i>'Anička mutácia'</i>	1979	P
<i>'František Valášek mutácia'</i>	1979	P
<i>'Düsterlohe mutácia'</i>	1981	P
<i>'Čs. Červený Kříž mutácia'</i>	1987	P

Zoznam ruží do roku 2013

'Ad Flexum'	2005	Min
'Ada Kaleh'	2012	Pô
'Amade László'	2006	Min
'Andikó'	2003	Min
'Anna Boróka'	2002	Pô
'Anyátoknak'	2012	F
'Aranyüllő'	2013	Min
'Baba Kay'	2007	P
'Balassi Bálint'	2004	Mi-Min
'Beys'	2004	Pô
'Bihari János'	2006	Min
'Budau Lina emléke'	2012	Pô
'Cantata Profana'	2013	Sd
'Cassovia'	2008	Sd
'Ciocârlia'	2008	Min-Sd
'Ckollo'	2007	Pô
'Comtesse Maria Henrietta'	2006	Sd
'Crumba'	2010	Pô
'Csángóföld'	2013	Min
'Csángók'	2011	Min
'DNL-Nitra'	2013	MulH
'Dr Ambrózy-Migazzi'	2009	PP
'Dr. Limbacher'	2009	Min
'Dyenis'	2009	Pô
'Egresus Aurum'	2005	TH
'Emil Boleslav Lukáč'	2008	Min
'Eperyes'	2003	Min
'Esteházy János'	2010	TH
'Felsewhodos'	2009	Pô
'Franz Xaver Gruber'	2010	P
'Generál Klapka'	2010	F
'Generál Lahner'	2012	F
'Gizella'	2005	Min-F
'Gizike'	2009	Min
'Győry mama'	2010	P
'Győry papa'	2011	Sd
'Gyuszi'	2004	PP
'Hejce'	2010	P
'Hybe'	2003	Pô
'Chylch'	2012	Sd
'Cholloucuz'	2004	Min
'Iasth'	2005	Pô
'Iglic'	2008	Mi-Min
'Imola'	2003	Min
'Irena Sendlerowa'	2008	F
'Jani'	2008	F
'Janko Hraško'	2013	Mi-Min
'Jásdi-Szentkút'	2009	Pô
Jovan Damjanić'	2012	PP

'Kalevala'	2008	Min
'Karcsi'	2011	Po
'Karinthy Frigyes'	2011	Min-F
'Kaszás Attila'	2013	Min
'Kárpáti Piroska'	2011	F
'Koncz Márton'	2012	Sd
'Kriváň'	2012	MulH
'Kukkonía'	2012	Sd
'Latiatuc feleym zumtuchel'	2010	Min-F
'Libor'	2009	PP
'Major Vincent Sklenka'	2012	PP
'Marta'	2010	Min-F
'Mathwsfelde'	2005	Pô
'Matthias Bellius'	2009	PP
'M/L „Sitno“'	2007	PP
'M/S –Bojnice'	2013	Sd
'Nagy Szegh'	2009	Sd
'Neti'	2007	Min
'Noel'	2003	Min
'Obetiam arménskej genocídy'	2009	Sd
'Pamiatke obetiam Černovej'	2010	RgH
'Pamiatke obetiam Dobšinej'	2010	Sd
'Pamiatke posádke M/S Ďumbier'	2010	Sd
'Parník Liptov'	2006	PP
'Parník „Vaskapu“'	2011	Pô
'Pescan'	2011	PP
'Praha-89"	2009	P
'Rejtő Jenő'	2010	Min
'Roaul Wallenberg'	2006	Sd
'Rosa Marika'	2013	Pô
'Rosa Márk Gergely'	2008	Min-F
'Rudof J. Geschwind'	2007	PP
'Rylona'	1999	PP
'Rynde'	2002	PP
'Ryttila'	2002	Pô
'Salkaházi Sára'	2008	Min
'Samaria'	2009	Min
'Sára'	2003	Min
'Schöner Náci'	2006	Min
'Sedmokráska'	2005	Mi-Min
'Sikulci'	2011	Min
'Suridahel'	2005	Min
'Székelyföld'	2013	Min
'Szelle Mama'	2009	P
'Szelle Papa'	2010	P
'Színi Sebő Alajos'	2009	P
'Talas'	2005	Mi-Min
'TaRYkaro'	2002	Pô
'ThDr Pavol Jantausch'	2007	Min
'Tyrnaviae'	2013	Moss
'Urbs Reginae'	2011	F
'Vámbéry Ármin'	2006	Min

'Villa Bugul'	2009	Min
'Villa Camarum'	2010	Min
'Villa Pothon'	2008	P
'Yehuda Assad'	2004	Mi-Min
'Zóra Lili'	2005	Min
'Zsilinszky István'	2008	Min

František Glváč

'Nočná panna'	2002	TH
'Spomienka na Štefana Baniča'	2003	F
'Bobejka'	2004	F
'Slovenska z Dabas Šari'	2004	TH
'Alexander Dubček'	2005	TH
'Astronaut Čerňan'	2005	TH
'Dunajská Lužanka'	2005	F
'Lubinka'	2005	TH
'Monika Flašíková-Beňová'	2005	TH
'Slovenka'	2005	TH
'Cagalka Liliana'	2006	TH
'Spomienka na Schöner Náciho'	2007	TH
'Zdena 2007'	2007	TH

Štefan Dolinay

'Dolena'	2005	TH
'Marián Kováč'	2009	TH

Vladimír Ježovič

'Baletka'	1997	PP
'Gallof'	2004	Sd
'Ruženka'	2008	Min

VYSVETLIVKY SKRATIEK

F	floribunda
Min	mini ruža
Min-F	mini floribunda
Mi-Min	mikro mini
Min-Sd	mini sadová
Moss	machovka
MulH	multiflora hybrid
P	polyantka
Pô	pôdopokryvná
PP	popínavá
RgH	rugosa hybrid
Pl	plodová
Sd	sadová
TH	čajohybrid

LITERATÚRA

ČÍŽOVÁ, M., LUKÁČIK, I., JEŽOVIČ, V., 2005: Zbierka ruží v Arboréte Borová hora a podiel prof. Svobodu na jej budovaní, In: *Prof. Pravdomil Svoboda – lesník a krajinár*, Technická univerzita vo Zvolene, Zvolen: 31 – 36.

GLVÁČ, F.: *Kráľovná kvetov od minulosti k dnešku*, SOUP, Bratislava, 1998, 151 s.

GLVÁČ, F.: *The Queen of Flowers – famous roses from the past to the present*, SOUP, Bratislava, 2005, 199 s.

LUKÁČIK, I., JEŽOVIČ, V., JELOK, J., 2011: *Ruže Rudolfa Geschwinda v rozáriu Arboréta Borová hora. Die Rosen von Geschwind im Rosarium des Arboretum Borova hora*, Krupina, 114 - 126.

PAGAN, J., LABANC, J., 1985: *Spríevodca po zbierkach ruží*. VŠLD, Zvolen, 83 s.

SVOBODA, P., 1971: *Ruže v Arboréte Borová hora 1970*. VŠLD Zvolen, 134 s.

<http://www.worldrose.org/awards/oldhof/oldhof.asp>

SUMMARY

ROSES FROM NOTABLE CZECH AND SLOVAK BREEDERS IN THE ROSARIUM AT THE BOROVÁ HORA ARBORETUM

The Borová Hora Arboretum, a workplace of the Technical University in Zvolen, was created in 1965 and alongside the tree collection it has also established one of roses. In the course of its development the collection has specialized, in particular planting hardy park roses suitable for landscaping. At the same time, a significant idea has been realized – to archive rose varieties hybridized on the territory of the former Czechoslovak Republic, that is, in Bohemia, Moravia or Slovakia. Work on the practical reorganization of the collection began in 1981. The rosarium has become the most notable source of Czech and Slovak roses, representing their basic gene pool and assisting with their propagation, even in other rosariums. In the Borová Hora Arboretum there are currently more than 800 varieties of rose, of which 276 are from twenty-two Czech and nine Slovak rose breeders. From time to time the collection is supplemented with varieties subject to approved concepts, that is, especially roses bred on the territory of the modern-day Czech Republic and Slovakia, or old hardy garden or park roses.

14 ZA HRŠŤ POZNÁMOK K DIANIU NA DOLNOKRUPSKOM PANSTVE SPRED DVOCH STOROČÍ

(snímka 1)

Edita Bugalová

Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, Bratislava

Príspevok prináša zopár informácií, ktoré sa týkajú panstva Dolná Krupá patriacemu do majetkov rodiny Brunsvikovcov¹⁸⁹ a spadajú do skúmaného obdobia začiatku 19. storočia. Textová časť sa viaže k jednotlivým číslovaným snímkam powerpointovej prezentácie.¹⁹⁰ Hlavnú tematickú os konferencie – 200. výročie založenia anglického parku – príspevok nesleduje z aspektu prírodovedy, záhradnej architektúry, vodohospodárstva či ochrany krajiny. Usiluje sa však, vychádzajúc z cenného historického prameňa, ktorým je situačný plán obce s legendou z roku 1822 (pozri snímka 6), o identifikáciu nositeľov názvov niektorých vybraných častí parkového priestoru zvolených podľa osobných mien. Z tohto pohľadu sa obdobie zrodu dolnokrupského prírodno-krajinárskeho celku viac „humanizuje“ a zároveň čiastočne sprítomní návštevníkovi, resp. čitateľovi historický kolorit empírovej éry. Na záver je v prílohe textu príspevku uvedený prepis legendy situačného plánu a jej preklad do slovenčiny s hypotetickou explikáciou niekoľkých výrazov.

(snímka 2)

V polovici 18. storočia sa Anton Brunsvik I. s manželkou Annou, rod. Adélfy podujali na výstavbu nového rodového sídla na svojom panstve v Dolnej Krupej. Brunsvikovci mali 6 detí: Antona II., Alžbetu, Jozefa, Zuzanu, Františku a Katarínu. Anton II. (1745 – 1792), ktorý sa oženil s Annou Seebergovou, dostal od otca panstvo s kaštieľom v Martonvásári (dnes Maďarsko). Alžbeta sa vydala za Jozefa Fintu (rodine Fintovcov patrili majetky na východnom Slovensku), Jozef (1750 – 1827) s manželkou Máriou Annou Majthényiovou sa stali dedičmi dolnokrupského rodového sídla. Zuzana sa vydala za Karola Guiccardiho, Františka za Pavla Révaya (z Trenčianskej župy) a najmladšia Katarína za Karola Dezasse Petit de Verneuille, k jeho majetkom patrila aj kaštieľ v neďalekých Bohuniciach (dnes Jaslovské Bohunice).

(snímka 3)

Zo súrodencov boli preukázateľne v pravidelnom kontakte s Jozefom najmä Anton, Zuzana, Katarína a ich potomkovia. Deti Antona Brunsvika – Terézia (1775 – 1861), František (1777 – 1849), Jozefína (1779 – 1821) a Karolína (1782 – 1843) sa v súčasnej historickej spisbe najčastejšie

¹⁸⁹ Písanie mena tohto rodu sa vyskytuje v rôznych podobách (Brunšvik, Brunswick, Brunsvik). Jednoznačne sa prikláňame k tvaru BRUNSVIK, ktorým sa príslušníci rodu sami podpísavali, a jeho fonetickej výslovnosti.

¹⁹⁰ Snímky 2 – 4 sú venované základným genealogickým údajom.

skloňujú vo vzťahu rodiny Brunsvikovcov s hudobným skladateľom Ludwigom van Beethovenom. V tejto súvislosti figuruje aj dcéra Zuzany Guiccardi, rod. Brunsvikovej – Júlia Guiccardi (1784 – 1856), ktorej skladateľ venoval svoju dnes najznámejšiu klavírnú skladbu – Sonátu mesačného svitu. Jej starší bratia Ernest a Filip Guiccardiovci spolu s bratrancami Františkom Dezasse (syn Kataríny) a Augustom Brunsvikom (1788 – 1825; syn Jozefa) sa spoločne vzdelávali pod pedagogickým vedením učiteľa Františka Szarku v dolnokrupskom kaštieli (pozri snímka 16). Jozef mal okrem jediného syna ešte tri dcéry: Lujzu (1784 – 1800?), Júliu (1786 – 1866) a Henrietu (1787 – 1857).

(snímka 4)

Lujza Brunsviková zomrela ako šesťnásťročná, Júlia Brunsviková sa vydala za Andreja Forraya, ktorému patrilo panstvo Soboršin (dnes Rumunsko), Henrieta Brunsviková sa vydala za Hermana Choteka a zostali v Dolnej Krupej. Tak sa nasledovníkom dolnokrupského panstva stal rod Chotekovcov. August, ktorý pôsobil v štátnych službách ako sekretár na veľvyslanectve vo Vatikáne, predčasne zomrel ako 36-ročný.

(snímka 5 – **Začiatok prestavby 1792**)

Jozef Brunsvik a jeho manželka Mária Anna sa po desiatich rokoch spoločného života rozhodli prikrčiť k prestavbe pôvodného barokového kaštieľa, ktorý už zrejme nevyhovoval ich potrebám. V roku 1792 im staviteľ Ján Jozef Talherr predložil plán na rozšírenie budovy s písomne spracovanými vysvetlivkami na využitie jednotlivých priestorov. Okrem toho navrhol aj viacero štýlových objektov situovaných do pôvodného parku ako kúpeľný domček, čínsky pavilón, gloriety, nevedno, či navrhoval aj budovu divadla. O pôvodnom parku ako „milej záhrade“ sa zachovala informácia z pera cestovateľa Gottfrieda von Rotensteina (1783).

(snímka 6)

O dve desaťročia sa Brunsvikovci v súlade s módnym trendom rozhodli opäť kaštieľ rozšíriť a do tohto veľkého projektu zahrnuli aj kompletnú rekonštrukciu parku. Po ukončení prác nechali výsledný stav zdokumentovať na situačnom pláne s podrobnou legendou, ktorý roku 1822 zhotovil inšpektor Jeroslavský. V pláne zachycuje a pomenúva viacero pozoruhodných lokalít v parku, ktoré nesú rozličné názvy či už v súvislosti s nadprirodzenými mytologickými bytosťami alebo s konkrétnymi osobami. Tieto lokality, pomenované väčšinou podľa krstných mien, boli zrejme obľúbenými miestami členov rodiny alebo jej blízkych priateľov. Plán však nemapuje, resp. úplne neguje niektoré miesta, o ktorých sa rozprávajú dnes už legendy a ktoré si pamätali svojich

návštevníkov ešte z čias jestvovania „milej záhrady“. Tie dnes lokalizujeme iba vďaka ústne odovzdávanej tradícii (Beethovenovo miesto).

Príspevok ďalej prináša niekoľko poznámok o osobnostiach, dejoch a súvislostiach, ktoré sa viažu k týmto zmapovaným a čiastočne aj v pláne zmlčaným miestam.

(snímka 7 – **Kaštieľ okolo roku 1800**)

Počas prestavby kaštieľa (staviteľ Ján Jozef Talherr) v závere 18. storočia muselo byť na panstve Brunsvikovcov pomerne rušno. Avšak roku 1800 bol už pohodlný domov k dispozícii panstvu a jeho rozvetvenej rodine. Keďže starší brat Jozefa Brunsvika – Anton II., zomrel ako 47-ročný v roku 1792, kedy sa s prestavbou v Krupej začalo – (inak, o desaťročie skôr Talherr prestavoval aj jeho sídlo v Martonvásári) – Antonove deti nachádzali svoj druhý domov v rodinnom fidei comis v Dolnej Krupej u strýka Jozefa. Doklad o návšteve neterí Terézie a Jozefíny a pravdepodobne aj ich ďalších bratrancov a sesterníc pochádza práve z roku 1800, kedy obe písomne ďakovali za príjemný pobyt v Krupej. Vtedy sa zrejme v pôvodnej záhrade – parku už objavili nové, módne architektonické prvky a pravdepodobne tam ešte neďaleko rastúceho prastarého duba stál údajne zďaleka privezený kamenný blok a pri ňom stará kamenná lavička. Toto miesto rodina ešte na začiatku 20. storočia stále poznala pod názvom „Beethovenovo miesto“ (pozri snímka 9). Práve obe pisateľky spomínaných listov, ktoré sú datované 30. apríla 1800 (od Terézie z Budína) a 1. mája 1800 (od Jozefíny z Viedne), sú spojené s osudom tohto hudobného génia. Sestry odcestovali z Krupej práve na začiatku sezóny, hoci panstvo toto sídlo využívalo najmä v lete. Zapríčinila to skutočnosť, že Jozefína bola vo vysokom štádiu tehotenstva a 5. mája porodila svoju prvú dcéru Viktóriu. Sestra Terézia ju samozrejme sprevádzala.

(snímka 8 – **Hostia v Dolnej Krupej v roku 1800?**)

V oboch listoch sestry spomínajú Beethovena a pri možnosti hlbšieho skúmania všetkých reálií môže z kontextu vyplynúť fakt, že z Dolnej Krupej cestovali v trojici. So skladateľom sa totiž zoznámili v roku 1799, kedy ich matka vzala na pár týždňov do Viedne, aby ich ako 20, resp. 25-ročné slečny uviedla do spoločnosti a zároveň sa postarala o doplnenie ich hudobného vzdelania (Jozefína bola údajne vynikajúca klaviristka). Ich učiteľom sa stal Ludwig van Beethoven. Nie je vylúčené, že kontakt s Beethovenom sprostredkoval riaditeľ a radca dvorskej kancelárie vo Viedni, oravský rodák gróf Mikuláš Zmeškal, ktorý bol samozrejme v styku so svojím kolegom grófom Jozefom Brunsvikom, radcom kráľovskej miestodržiteľskej rady, sudcom sedmipanskej tabule a taverníkom. Stretnutie Jozefíny s Beethovenom bolo však osudové nielen pre nich dvoch, ale neskôr aj pre celú Brunsvikovskú rodinu. Napriek tomu, že medzi nimi preskočila iskra horúcej lásky, tento spoločensky nerovný vzťah by rodina neakceptovala. Jozefínu preto vzápätí vydali za

temer o tri desaťročia staršieho grófa Jozefa Deyma, ktorý bol o. i. vlastníkom kabinetu kuriozít (dnešnou terminológiou – múzejník). Kontakty a priateľstvo s Beethovenom však všetci udržiavali naďalej.

(snímka 9 – **Beethoven v Dolnej Krupej v roku 1801?**)

Príbeh lásky Beethovena a jeho „nesmrteľnej milej“ (podľa ním takto oslovovej neznámej adresátky na posthumne nájdenom liste; pozri snímka 10) vošiel už nezmazateľne do dejín milujúcich sa párov v rámci nespočetných štúdií, publikácií i románov a filmov, nikde v nich však nenájdeme zmienku o Dolnej Krupej, ako mieste ich možnej lásky. Iba v ústnom podaní sa cez generácie odovzdávajú správy o tom, ako mali v parku dohovorené miesto v búrľavom strome na uschovávanie ľúbostných odkazov a kde bola v parku umiestnená pri vodopádiku Beethovenova obľúbená lavička. Orálna história, najmä, ak sa udržiava v jednej rodine a odovzdáva z generácie na generáciu, je však dnes už chápaná ako pramenný zdroj. Týmto spôsobom je Beethovenov pobyt v Dolnej Krupej potvrdený – jednak informáciou, ktorú v liste adresovanom bývalej služobnej napísala z Ríma Mária Pallavicino v roku 1971,¹⁹¹ a potom aj rozprávaním pani Walburgy Shearer-Breitenfeldovej¹⁹² o rodinnej histórii. Mária Pallavicino píše o tom, ako to vtedy, za čias Napoleona a Beethovena, na dolnokrupskom panstve vyzeralo. List písala v období, kedy sa rozhodlo, že sa kaštieľ vyčlenení na hudobno-múzejné účely a začne sa s jeho rekonštrukciou.¹⁹³ Vyjadrila obavy, aby sa zachovala hlavná sála, keď v nej predsa koncertoval Beethoven. Počas jeho hry rodina Brunsvikovcov so svojimi hosťami sedeli na perestyle na schodisku na pekných červených poduškách a počúvali. Sonátu mesačného svitu, podľa rodinných spomienok, skomponoval skladateľ člnkujúc sa na jazere. Sonátu písal v roku 1801 a neskôr ju venoval Júlii (Juliette) Guiccardi, ďalšej neteri Jozefa Brunsvika, ktorá sa takisto stala skladateľovou žiačkou.

(snímka 10 – **Beethoven písal nesmrteľnej milej z Piešťan do Krupej v roku 1801?**)

Spojenie „nesmrteľná milá“ písal Beethoven ako kúpeľný hosť v liste bez vročenia a bez adresátky, ktorá sa mala nachádzať v mieste „K.“ (ako sám napísal túto skratku). Spočiatku za adresátku považovali Júliu Guiccardi, neskôr Teréziu Brunsvikovou, ba prevažujú hlasy o iných ako brunsvikovských ženách, no v ostatnom čase je viacero bádateľov presvedčených, že nesmrteľnou

¹⁹¹ Mária Pallavicino, rodená Schönbornová, vnučka grófa Rudolfa I. Choteka, pra-pravnučka Jozefa Brunsvika. Spolu so setrou Johanou Breitenfeldovou, rod. Schönbornovou boli posledné dedičky dolnokrupského panstva.

¹⁹² Walburga Shearer, rod. Breitenfeldová (1932), dcéra Johany Breitenfeldovej a neter Márie Pallavicino, pra-pravnučka Jozefa Brunsvika. Rozprávanie pani Walburgy zo dňa 12.9.2012 v Trnave (E. Bugalová, rkp.).

¹⁹³ Kópiu listu poskytol Stanislav Petráš.

milou bola Jozefína Brunsviková.¹⁹⁴ Veľkou hádankou je aj miesto kúpeľov, kde list písal, aj miesto „K.“, kam ho chcel adresovať. Nemenším rébusom je i dátum, pretože na liste je zaznamenané iba: 6. júl pondelok. Tento dátum zodpovedá rokom 1801, 1807 a 1812. Rok 1812 si súčasná beethovenovská literatúra už osvojila ako jedine možný, ale jednoznačne ho spája s miestom českých kúpeľov Teplice, s Prahou a kúpeľmi Karlovými Varmi (Karlsbad). Nikto sa však (okrem slovenských bádateľov, najmä Luby Ballovej) nezamyslel nad spojením Brunsvikovcov s Dolnou Krupou – Korompou. V roku 1801 bol Beethoven pravdepodobne v kúpeľoch v Piešťanoch a Jozefína bola zrejme opäť v Dolnej Krupovej. V máji síce porodila svoje druhé dieťa, ale je pravdepodobné, že v lete sa rodina opäť stretla u strýka Jozefa. Do Piešťan sa Beethoven dostal rovnako prostredníctvom Brunsvikovcov – pozval ho Jozefov švagor, gróf Dezasse, ktorý vlastnil okrem kaštieľa v Bohuniciach aj Bacchus vilu neďaleko Piešťan. Reálie, ktorými sa treba v texte listu zaoberať¹⁹⁵ nás určite môžu posunúť bližšie k rozlúsknutiu tejto záhady – treba overiť či do Krupovej chodila pošta v pondelok a vo štvrtok, akými dvoma rôznymi cestami sa dalo dostať z Viedne do Piešťan, či cestoval tým smerom aj gróf Eszterházy. A že sonátu Beethoven nakoniec venoval Juliette Guiccardi? Zrejme ho tiež očarila...

(snímka 11 – **Problémy s Jozefínou**)

Rok 1807 môže byť tiež možným dátumom listu, najmä, čo sa týka zachovanej korešpondencie skladateľa s Jozefínou z toho obdobia (z rokov 1805 – 1807). Štýl písania, oslovenia, obsah, všetko sa nesie v rovnakom duchu. Ona už bola vtedy vdovou a poručníčkou svojich štyroch detí. Nevydatá a bezdetná Terézia sa veľmi venovala sestre Jozefíne a jej deťom, možno tam treba hľadať Teréziin narastajúci záujem o pedagogiku.¹⁹⁶ Určite sa v nej pedagogické cítenie ozývalo už skôr, keď ešte roku 1800 neopomenula veľmi srdečne pozdravovať učiteľa Františka Szarku, ktorý učil a vychovával chlapcov – bratrancov Brunsvikovcov v Dolnej Krupovej (pozri snímka 16). Rozhodla sa preto ísť do Švajčiarska a navštíviť najväčšieho pedagóga tej doby – Johanna Heinricha Pestalozziho. Na ceste v roku 1809 ju doprevádzala aj Jozefína, ktorá sa tam zoznámila s Pestalozziho asistentom, istým barónom Stackelbergom z Estónska. Porodila mu nemanželské dieťa, no o rok sa zosobášili. Manželstvo, z ktorého mala ďalšie tri deti (údajne jedno z nich bolo Beethovenove) nebolo šťastné, najväčším problémom bola neustála hrozba straty detí a tiež poručníctva nad deťmi z prvého manželstva. Po odchode Stackelberga, ktorý jej odobral jeho tri deti a vyhrážal sa aj odobratím poručníctva nad deťmi z jej prvého manželstva, musel roku 1814

¹⁹⁴ Jedným z bádateľov je aj John E. Klapproth – pozri KLAPPROTH, J. E.: *Beethovens Einzige Geliebte: Josephine!*. Charleston USA : CreateSpace, 2012. (2. dopl.vyd.). 299 s. ISBN-13: 978-1470098070, ISBN-10: 1470098075.

¹⁹⁵ List je uložený v archíve „Beethoven Haus“ v Bonne, viac razy bol publikovaný. Prepis tiež na stránke: <http://www.beethoven-haus-bonn.de/henle/letters-e/b0582.phtml>

¹⁹⁶ Terézia Brunsviková je zakladateľkou prvých materských škôl („detských opatrovní“) v Uhorsku.

intervenovať strýko Jozef na policajnom prezídiu. Jozefína zo svojho smutného života a najmä z nenaplnenej lásky k Beethovenovi zostala psychicky chorá a roku 1821 zomrela. Jej osud a život sprevádzajúce aféry mohli znamenať pre brunsvikovskú rodinu veľkú spoločenskú ujmu, najmä tým, že strýko Jozef si bral za povinnosť zastupovať jej otca. Preto sa v rodine všetky pamiatky súvisiace s Beethovenom museli dobre utajiť, resp. zničiť a samozrejme aj z plánu parku akákoľvek pripomienka na Beethovena sa musela vymazať. Tento postoj rodiny potvrdzuje pani grófka Walburga Shearer-Breitenfeldová na základe spomienok jej matky Johany. Vyrozpáravala jej zážitok zo začiatku 20. storočia, kedy v Dolnej Krupej ešte ako deti spolu so sestrou Máriou sedeli vo veľkej sále kaštieľa a teta Mária Henrieta Choteková v kozube páčila Beethovenove listy adresované Jozefíne s upozornením, že sa nesmú dostať na verejnosť.

(snímka 12 - **Deti Jozefa a Márie Anny Brunsvikovcov**)

Jozef Brunsvik sa však musel venovať i vlastným deťom. Najstaršia Lujza zomrela veľmi mladá, na jej počesť pomenovali v parku ostrov na jazere. Júlia sa roku 1805 vydala za grófa Forraya a žila s ním na panstve v Soboršine (dnešné Rumunsko, východne od Aradu) a jej rodina rovnako udržiavala kontakty s Beethovenom.¹⁹⁷ Syn August pôsobil ako komorník a sekretár na veľvyslanectve vo Vatikáne, na jeho počesť pomenovali jednu časť parku (Augustov vrch), ale kariéru mu ukončila predčasná smrť v roku 1825. Doma zostala dcéra Henrieta, od ktorej sa zachovali nielen pozoruhodné kresby z obdobia jej ranej mladosti (1800 – 1801), ale aj zaujímavý list, ktorý písala otcovi na jeho ďalšie sídlo do Futaku (dnešné Srbsko).¹⁹⁸ Riadky písané v Budíne 23. októbra nemajú vročenie, ale podľa informácie, ... že cisár Napoleon vstúpil 5. septembra do Moskvy..., list pochádza z roku 1812. Tento dokument má pre dejiny panstva Dolná Krupá mimoriadnu informačnú hodnotu, keďže v ňom Henrieta medziiným spomína divadelné predstavenie, ktoré v Budíne navštívila: ...pán Lang debutoval vo svojej úlohe ... v Strelitzen [autor divadelnej hry Joseph Marius Babo (1756 – 1822)] s obrovským úspechom, v piatok hrá v Hráčovi rolu hráča, pamätáte sa, že už raz dávali túto hru v Krupej... Dráma Hráč *The Gamester*, ktorú v roku 1753 napísal anglický autor Edward Moore (1712 – 1757) sa na divadelných scénach udržala až do polovice 19. storočia a v krupskom divadle bola predvedená pred alebo v roku 1812.

(snímka 13 – **Divadlo v Dolnej Krupej**)

Je pravdepodobné, že budova divadla bola v Krupej už v roku 1806. Podľa Jeroslavského plánu stála severozápadným smerom od kaštieľa. Jana Šulcová vo svojej štúdií z roku 1996 stotožňuje

¹⁹⁷ METZ, F.: Aus der ungarischen Puszta nach Wien. Die Beziehungen Beethovens zum Banat. Pozri: <http://www.edition-musik-suedost.de/html/beethoven.html>

¹⁹⁸ Slovenský národný archív – Fond Brunsvik-Chotek.

budovu divadla s objektom knižnice.¹⁹⁹ Knižnica však už stála v čase po druhej – Talherrovej prestavbe. Na základe konzultácie so Stanislavom Petrášom som vyslovila hypotézu, že na stavbu divadla využil staviteľ Talherr objekt starej hospodárskej budovy s ľadovňou a v tomto neobvyklom pôdoryse pripomínajúcom korytnačku netreba hľadať žiadnu symboliku,²⁰⁰ ale praktické využitie jestvujúcej staršej zástavby. Na rube plánu budovy divadla je poznámka s vročením 1800, teda je pravdepodobné, že budovu postavili hneď v prvých rokoch 19. storočia.

(snímka 14 – **Divadlo ako spoločenská zábava**)

Mimoriadny záujem panstva o predvádzanie divadelných predstavení predpokladá, že so stavbou divadielka v Krupej dlho neotáľali. Najnovšie získané údaje z článku uverejneného v novinách *Pressburger Zeitung* 23. marca 1804²⁰¹ prinášajú informáciu o spoločenskom živote rodiny Jozefa Brunsvika v jeho budínskom sídle, a to o predstavení, ktoré usporiadali počas osláv menín uhorského palatína – korunného princa Jozefa. Po odpoľudňajšej slávnosti na budínskom hrade sa zase večer u Brunsvikovcov zišla temer celá uhorská šľachta a pozvanému palatínovi pripravili veľkolepé predstavenie. Po odspievaní uvítacieho chóru predviedli 14 živých obrazov na tému antickej mytológie (tento spôsob zábavy bol už na konci 18. storočia v kruhoch šľachty mimoriadne obľúbený). Nemecký termín použitý v novinách znie: *ein Antiken-Kunstkabinet durch lebende Personen vorgestellt*. Mladý August Brunsvik predstavoval Apolóna, zo sestry Júlie sa stala Sybila a mladšia sestra Henrieta bola Tanečnicou z Herkulanea. Do aktívneho účinkovania bolo zapojených 29 osôb. Na druhý deň sa opäť u taverníka zišla celá spoločnosť vrátane palatína, keď predtým počúvali hudobnú akadémiu v peštianskom dome grófa Szécséniho, kde bola predvedená aj Beethovenova symfónia. Večer u Brunsvikovcov zavŕšili divadelným predstavením Kotzebueho hry *Indiáni v Anglicku*. O dva roky neskôr zase využili príležitosť sviatku palatínových menín. K príprave osláv sa zachovala korešpondencia s advokátom, zároveň spisovateľom a libretistom Jozefom Krüchtenom. Gróf Jozef Brunsvik objednával v roku 1806 (asi sprostredkovane cez Krüchtenu) u Beethovena hudbu k *Pantomíme*, ktorú plánovali uviesť pri tejto príležitosti v Budíne. Krüchten grófovi oznamuje, že Beethoven, žiaľ, pre krátkosť času a chorobu nemôže prijať ponuku, ale ubezpečuje, že hudbu už komponuje Ján Evangelista Fusz (Fuss), ktorý v rokoch 1800 – 1806 pôsobil v Bratislave. Nevedno, či predstavenie uviedli aj v Dolnej Krupej, v Budíne však áno. Noviny *Pressburger Zeitung* (PZ) referujú podrobne o tom, ako živé osoby predstavili alegorický obraz v pitoreskných kostýmoch. V nasledujúcom čísle PZ opisujú priebeh *Pantomímy* – po

¹⁹⁹ ŠULCOVÁ, J.: Tri kapitoly zo stavebných dejín kaštieľa v Dolnej Krupej. In: *ARS, časopis ÚDU SAV*. Č.1-3, 1996. Bratislava : SAP 1997, s. 188-190.

²⁰⁰ ŠULCOVÁ 1996, s. 189; Symbolika je však pre dané obdobie veľmi dôležitá a na tomto mieste by ju bolo treba začať „čítať“.

²⁰¹ Pozri: <http://www.difmoe.eu/archiv>

odznení Fuszovej (Fussovej) ouvertúry sa otvorilo javisko s dekoráciou posvätného hája a múza pantomímy Polyhymnia predniesla obsažný prológ, po ktorom nasledovalo hudobné intermezzo. Po zdvihnutí zadnej opony sa objavila pyramída s portrétom palatína a následne boli predvedené štyri pantomimicko-alegorické výstupy predstavujúce: dobrotu, spravodlivosť, odvahu a múdrosť, vďačnosť. Medzi 13 účinkujúcimi boli samozrejme aj Brunsvikovci: úlohu „vdovy“ v druhom obraze predstavovala Terézia Brunsviková, v treťom obraze rolu „vlasti“ zosobňovala Henrieta Brunsviková a vo štvrtom obraze sa do úlohy „vďačnosti“ prevtelila Jozefína Deymová, rod. Brunsviková. Novinár zároveň poznamenal, že predstavenie živých obrazov v kostýmoch z gréckej antiky môže byť samozrejme aj ďalej využívané. Môže to potvrdiť i naša domnienka, že tejto obľúbenej zábave sa mienili venovať aj v letnej sezóne, kedy trávili čas v Dolnej Krupej a mohli hry mohli incesnovať v divadielku. Aj v ďalšej písomnej komunikácii (z mája 1806) odpovedal Krüchten na požiadavku pani grófký Márie Anny Brunsvikovej – pripraviť taký divadelný alebo operný kus, v ktorom by si mohli zahrať sami príslušníci vysokej spoločnosti – úctivou prosbou o zaslanie zoznamu možných účinkujúcich aj s udaním hlasového rozsahu, prípadne o aké sólové hlasy je záujem, s akými hlasmi treba počítať pre zbor a o aký typ hereckých rolí, by sa ten-ktorý z panstva uchádzal. Krüchten zároveň ponúkal aj svoju melodrámu *Pyramus und Thisbe* v zhudobnení Johanna Ev. Fusza (Fussa) ako hru vhodnú na čas nadchádzajúceho pôstu, kedy zrejme gróf plánuje usporiadať akadémiu.²⁰²

(snímka 15 – **Park a záhrada v Dolnej Krupej pred rokmi 1812/13**)

Roku 1800 nechal Jozef Brunsvik vyhotoviť súpis majetku v Dolnej Krupej, zaiste po ukončení Talherrovej prestavby. Súčasťou súpisu je aj podrobný inventár záhradného náradia, všetkého príslušenstva, skleníkových drevín, plodín a rastlínstva či kveteny v kontajneroch určených na zimné uskladnenie, za čo preberal zodpovednosť záhradník Johann Alberth. Záhradník sa staral okrem množstva iných rastlín aj o 3 kávovníky („2 zdravé a jeden biedny“), 234 pomarančovníkov, vavrínovce, myrty, aloe, jazmíny, muškátovník, ale aj o 35 oleandrov a stovku ananásov.²⁰³ Pravdepodobne až po ukončení exteriérových stavebných prác sa pustili do výsadby parku. Potvrdzujú to doklady z rokov 1805 – 1806 o dodávkach o dodávkach veľkého počtu drevín, ruží, kvetín do záhonov trvaliek.

(snímka 16 – **Vzdelávanie a výchova mladej generácie**)

Netere a synovci Jozefa Brunsvika sa určite s radosťou podieľali na divadelných produkciách a v Krupej sa cítili byť doma. Strýko Jozef zabezpečil aj vzdelávanie štyroch chlapcov pod

²⁰² Slovenský národný archív Bratislava, Fond Brunsvik-Chotek.

²⁰³ Slovenský národný archív Bratislava, Fond Brunsvik-Chotek.

dohľadom učiteľa Františka Szarku na základe zmluvy, ktorú podpísali roku 1798 rodičia Guiccardiovci (Jozefova setra Zuzana) za synov Filipa a Ernesta,²⁰⁴ sestra Katarína Dezasse za syna Františka a Jozef Brunsvik za syna Augusta. Mužskí potomkovia rodu tak mali v Dolnej Krupej zabezpečené vzdelanie a výchovu. Na potrebný pohyb i zábavu poskytoval mládeži vhodný priestor rozsiahly park a Ernest Guiccardi si našiel v ňom svoje obľúbené miesto. Sestry Júlia a Henrieta Brunsvikové spolu so seternicami Teréziou, Jozefinou a Karolínou z Martonvásáru i sesternicou Júliou Guiccardi asi rady sedávali v „lesíku sestier“. Na dôvažok, v roku 1822 (rok vyhotovenia situačného plánu) sa v ňom mohli schádzať už aj kontesy z mladšej generácie – vnučky grófa Jozefa: Hermína Choteková, Júlia Dezasseová z neďalekých Bohuníc, Jozefína-Zeфі Forrayová zo Soporšina a tiež Viktória Deymová so sestrami (deti netere Jozefíny).

(snímka 17 - **Rodinný priateľ gróf Ladislav Dezsőffy/Dessewffy**)

Toto kultúrne, prírodne a spoločensky príťažlivé prostredie sem lákalo aj kňaza a básnika Ladislava Dezsőffyho (Dessewffy). Jedno z miest v parku je pomenované podľa neho, čo signalizuje, že musel byť nielen veľmi častým návštevníkom, ale aj mimoriadne dobrým rodinným priateľom. Gróf Ladislav Dezsőffy pochádzal zo starého uhorského šľachtického rodu de Csernek. Zakladateľom rodu v stredoveku bol slavónsky pán Desislavić (Deževiča) s primením Černický (dnes patrí obec Cernik do Brodsko-posavskej župy v Chorvátsku).²⁰⁵ Tento pôvodne slovanský rod sa postupom času široko rozvetvil, významná časť potomstva sídlila na východnom Slovensku. Jeden z členov rodu sa počas Rákocziho povstania zachránil odchodom do Francúzska, jeho potomok, František Mária Dessewffy, sa počas 18. storočia stal francúzskym generálom. Syn Ladislav, ktorého dáta narodenia nie sú známe, sa stal kňazom, pôsobil ako kanonik v katedrále v lotrinskom meste Toul (Tull) a je pravdepodobné, že pod vplyvom politických udalostí vo Francúzsku sa koncom 18. storočia vrátil do Habsburskej monarchie. Usadil sa asi v Bratislave, kde istý čas pôsobil ako kustód biskupskej knižnice, odtiaľ prešiel ako kanonik ostrihomskej diecézy do Trnavy, kde v roku 1825/6? zomrel. Ladislav Dezsőffy bol básnikom, vydal viacero publikácií, známych je 12 tlačí – básní – vo francúzskom, nemeckom a latinskom jazyku vydaných vo Viedni, Bratislave, Budíne, Pešti a Trnave.²⁰⁶ Z nich sú štyri priamo dedikované členom rodiny Brunsvik a z toho tri sa priamo dotýkajú kontesy Henriety – v roku 1812 jej takýmto spôsobom blahoželal pravdepodobne k 25. narodeninám a o rok neskôr vydal dve malé publikácie pri príležitosti jej sobáša s Hermanom Chotekom (svadba sa konala v júni 1813 v Dolnej Krupej). Deszőffyho básne

²⁰⁴ Príchod bratov Guiccardiovcov k strýkovi Jozefovi v závere augusta 1802 (na konci prázdnin) je zaznamenaný v úradnom hlásení pobytu. Slovenský národný archív Bratislava, Fond Brunsvik-Chotek.

²⁰⁵ http://hu.wikipedia.org/wiki/Dessewffy_család; http://hu.wikipedia.org/wiki/Dessewffy_László;
<http://www.kislexikon.hu/dessewffy.html>

²⁰⁶ ZELLIGER, A.: *Egyházi irók csarnoka*. Nagyszombat [Trnava] 1893, s. 93.

ozdobovali aj park; na dvoch miestach boli kedysi upevnené tabuľky s ich textami – jedna pri studničke a druhá pri vodopáde.²⁰⁷

(snímka 18 – **Doba Napoleona**)

Nemožno zabudnúť na fakt, že všetky tieto udalosti sa odohrávali vo víre rušných politických a vojnových čias, Napoleon sa preháňal Európou a jedna z bitiek, ktorá vošla do dejín – bitka pri Wagram – sa v roku 1809 bezprostredne dotýkala aj nášho územia, najmä Bratislavy. Po krvavom víťazstve Napoleonovej armády sa časť jeho vojska presťahovala aj do Trnavy.²⁰⁸ Jeden z dôsledkov bitky sa dotkol i tejto lokality. Záznam v dolnokrupskej matrike z novembra 1809 uvádza jedenásť vojakov pochádzajúcich z Čiech a bojujúcich v rakúskej armáde, ktorí zomreli v Dolnej Krupej. O štyri roky neskôr sa udiala jedna z dôležitých Napoleonových prehiev pri Lipsku. Túto udalosť oslávil aj Dezsöffy básňou (vo voľnom preklade je to báseň obhajujúca nedávne víťazstvo základu federatívnej Európy pri Lipsku vojskom Nemecka; teda, mohli by sme ho považovať aj za vizionára).

(snímka 19 – **Jozef Brunsvik a jeho háj**)

Sudca, radca, taverník, otec a strýko Jozef Brunsvik si zrejme na nedostatok starostí nemohol sťažovať, preto asi rád chodil odpočívať do vzdialenejšej rozsiahlej časti parku, ktorú pomenovali Jozefov háj a ktorý musel rešpektovať aj Nebbien pri návrhu, ako realizovať novú výsadbu bez narušenia harmónie celku. V háji bol aj záhradný nábytok, pretože záhradník Syrový v písomnom hlásení datovanom 1. októbra 1819 oznamuje, že záhradný nábytok z Jozefovho hája je už odnesený na zazimovanie.²⁰⁹

PRÍLOHA

Legenda k situačnému plánu (obr. 1)

DIE HAUPT PARTHIEN DES PARKS:

- I. Schloss-Tableau
- II. Au Wiese
- III. Schaafhof
- IV. Josephshain
- V. Der Weinberg
- VI. Die Obst-Parthie
- VII. Die Florens-Parthie
- VIII. Die Eremitage

HLAVNÉ ČASTI PARKU:

- Zámocká tabuľa
- Lúka [pri povodí potoka]
- Ovčinec
- Jozefov háj
- Vinohrad
- Ovocná časť
- Kvetinová časť
- Ermitáž – Pustovňa

²⁰⁷ Informácie od S. Petráša, o zachovanie textov sa zaslúžil krupský rodák, kanonik Mons. Karol Jarábek.

²⁰⁸ HRADSKÝ, J.: Napoleon a Bratislava 1805, 1809. Bratislava : Albert Marenčin -Vydavateľstvo PT, 2005, s.119.

²⁰⁹ Slovenský národný archív Bratislava, Fond Brunsvik-Chotek.

EINZELNE PLAETZE UND OBJEKTE DES PARKS:

a Schloss Hof
 b Domestical Hof
 c Theater und Treibhaus
 d Fundamente
 e Bräuhaus-hof
 f Stallungen
 g Schweitzerey
 h Gärtners Wohnung
 i Orangerie
 k Brandweimbrennerey
 l Inspektorat
 m Schänke Pylni
 n Biröss Wohnung
 o Neue Mühle
 p Louisens Insel
 ♀ Statue Telles
 q Pappel Sallon
 r Linden-Platz
 s Ernesti Platz
 t Wasserfall
 u Grotte
 v Ceder Saal
 w Schwester Wäldchen
 x Baadhaus
 y Obelisk Wiese
 z Dörrhaus
 1 Brunnol
 2 Clelien´s Wiese
 3 Ulmen Platz
 4 Fören Sitz
 5 Deltha
 ↑ Statue Psyche
 6 Musen Sitz
 7 Minervens Platz
 8 Lachesis Wiese
 9 Drey Eichen Platz
 10 Dezsöffy Platz
 11 Taxus Nische
 12 Coefisen´s Sitz
 13 Feen Raath

JEDNOTLIVÉ MIESTA A OBJEKTY PARKU:

Zámocký dvor (nádvorie)
 Hospodársky dvor
 Divadlo a skleník (parenisko)
 Základy
 Dvor pivovaru
 Stajne (maštale)
 Švajčiareň (priestor na spracovanie mlieka)
 Obydlie záhradníka (dnes Beethovenov domček)
 Oranžéria
 Pálenica, liehovar
 Inšpektorát
 Šenk – výčap [Pylného]
 Obydlie bírešov
 Nový mlyn
 Lujzin ostrov (Lujza – dcéra Jozefa Brunsvika)
 Socha Telles [súvislosť s večernými nymfami – Hesperidkami?]
 Topoľový salón
 Lipové námestie
 Ernestiho miesto (Ernest Guiccardi – synovec Jozefa Brunsvika)
 Vodopád
 Grotta
 Cédrová sála
 Lesík sestier
 Kúpeľný dom
 Obelisková lúka
 Sušiareň
 [Studnička, fontána, kašna]
 [?] lúka; (*Klelia* – starorímska hrdinka; *Clelie* synonym jari v nemeckej barokovej poézii)²¹⁰
 Brestové námestie
 [Borovicové] sedadlo
 Delta
 Socha Psyché (starogrécka bohyňa duševnej krásy)
 Sídlo múz
 Minervino námestie (rímska bohyňa múdrosti)
 Lúka Lachesis (jednej z troch gréckych bohýň osudu)
 Námestie troch dubov
 Dezsöffyho miesto (kňaz, trnavský kanonik, básnik)
 Tisový výbežok
 [?] sedadlo [*Coefi* – arcikňaz druidov]²¹¹
 Snemovňa víl

²¹⁰ Pozri – http://www.deutsche-liebeslyrik.de/holmann_teil3.htm

²¹¹ Pozri – http://archive.org/stream/scotishgalorce02loga/scotishgalorce02loga_djvu.txt

14	Vu de la Vertu Sitz	[Zelená vyhládka? / Miesto s hodnotným výhľadom?]
15	Gröste Eiche	Najväčší dub
16	Eichen Platz	Dubové námestie
17	August's Berg	Augustov vrch (August – syn Jozefa Brunsvika)
18	Schildkröten Teih	Korytnačie jazero / rybník
19	Forellentheih	Pstruhové jazero / rybník
20	Fischteich	Jazero / rybník
∞∞ ∞∞	Statue Nayade	Sochy – Najády (nymfy, ochrankyne sladkých vôd)
A.	Krauthgärten	[Zeleninové, bylinkové, úžitkové] záhrady

Nasledujú jednotliví vlastníci a rozloha ich parciel.

DIE HAUPTPARTHIEN DES PARKS I Schloßs. Tableau; II Au Wäse; III Schaaffhof; IV Josephshaus V Der Weinberg; VI Die Obst-Parthie; VII Die Florens-Parthie; VIII Die Eremitage							
EINZELNE PLAETZE UND OBJECTE DES PARKS							
a	Schloß Hof.	1	Pappel Salten	5	Käusen Sitz	167	Krauthgärten
b	Domestical Hof	2	Linden-Platz	6	Minerwin Platz	168	Leinwand - 490.00
c	Theater und Fruchthaus	3	Ernsti Platz	7	Lachesis Wäse	169	Simonstädter 175.00
d	Zunamente	4	Wasserfall	8	Drey Eichen Platz	170	Barby - 170.00
e	Brauhaus-hof	5	Grotte	9	Joseph Platz	171	Older - 168.00
f	Stallungen	6	Eiser Saal	10	Florus Nische	172	Herrschaftlich 670.00
g	Schweißerey	7	Schwester Wädhon	11	Colisen's Sitz	173	Baumberg - 159.00
h	Gärtner's Wohnung	8	Baadhauß	12	Imn Raath	174	Flur Wäse - 2 Feb 1772
i	Orangerie	9	Obelisk Wäse	13	Vu de la Vertu Sitz	175	Kopf-Mühle - 1 Feb 1782
k	Brauwäinbrönercy	10	Dörrhaus	14	Gröste Eiche	176	St. Joh. Thun - 10 Feb 1786
l	Inspectorat.	11	Brünnel	15	Eichen Platz		
m	Schänke-Pylni	12	Colisen's Wäse	16	August's Berg		
n	Bierw's Wohnung	13	Ulmen Platz	17	Schildkröten Teich		
o	Säue Mühle	14	Toren Sitz	18	Forellentheich		
p	Leuwsens Insel	15	Dittha	19	Fischteich		
q	Käusen Teich	16	Käusen Teich	20	Statue Nayade		

obr. 1: Legenda k situačnému plánu (1822)

PRAMENE A LITERATÚRA

Slovenský národný archív Bratislava, Fond Brunsvik – Chotek.

Západoslovenské múzeum Trnava, Fond Musicalia.

Slovenské národné múzeum - Hudobné múzeum, Situačný plán 1822 – depozit.

<http://www.edition-musik-suedost.de/html/beethoven.html>

http://www.deutsche-liebeslyrik.de/holmann_teil3.htm

http://archive.org/stream/scotishgalorce02loga/scotishgalorce02loga_djvu.txt

<http://www.difmoe.eu/archiv>

<http://www.beethoven-haus-bonn.de/henle/letters-e/b0582.phtml>

http://hu.wikipedia.org/wiki/Dessewffy_család

http://hu.wikipedia.org/wiki/Dessewffy_László

<http://www.kislexikon.hu/dessewffy.html>

<http://familysearch.org/search/image/index#uri=https%3A%2F%2Ffamilysearch.org%2Frecord%2Fwaypoint%2FM99C-QBP%3A249452539%3Fcc%3D1554443>

Oral history: Rozprávanie pani Walburgy Shearer-Breitenfeldovej zo dňa 12.9.2012 v Trnave (záznam E. Bugalová, rkp.).

BALLOVÁ, Luba: Beethoven a Slovensko. Martin : Osveta. Pre SNM Bratislava, 1972.

HRADSKÝ, Juraj: Napoleon a Bratislava 1805, 1809. Bratislava : Albert Marenčin -Vydavateľstvo PT, 2005, s. 119. ISBN 80-88912-90-3.

KLAPPROTH, J. E.: *Beethovens Einzige Geliebte: Josephine!*. Charleston USA : CreateSpace, 2012. (2. dopl.vyd.). 299 s. ISBN-13: 978-1470098070, ISBN-10: 1470098075.

PETRÁŠ, Stanislav: *Kapitoly z dejín Dolnej Krupej - História Obce Dolná Krupá v obrazoch*, Obecny úrad v Dolnej Krupej, 2003.

STEBLIN, Rita: Beethovens „Unsterbliche Geliebte“ – des Rätsels Lösung. In: *Österreichische Musikzeitschrift*. Roč. 64 (2009), č. 2, s. 4-17. ISSN 00 29-9316.

STEINHÜBEL, Gejza: Nad situačným plánkom parku v Dolnej Krupej. In: *Ochranca prírody a pamiatok*, roč. VI (1966), č. 4-5, 6, 7 roč. VII (1967), č. 1-2.

ZELLIGER, Alajos: *Egyházi irók csarnoka*. Nagyszombat [Trnava] 1893, s. 93.

SUMMARY

HANDFULL OF REFLECTIONS TO HAPPENING AT DOLNÁ KRUPÁ COUNTY 200 YEARS AGO

The article presents information relating to the Dolná Krupá estate which comes under the period being researched, from the start of the 19th century. The text is connected to individual numbered slides from a Powerpoint presentation. It starts with basic genealogical facts regarding the estate's owners, the Brunsviks, and provides information about the building and reconstruction of the estate, focusing on the park's leisure-related and sociocultural functions. The main thematic axis of the conference – the 200th anniversary of the English park's establishment – is not dealt with by the article in terms of natural science, landscape architecture, water management or preservation of the grounds. Rather it makes an effort, using as a starting point a precious historical source – a plan with legend from 1822 (see slide 6) - to identify certain names of parts of the park chosen for having personal names. In this way the period of the inception of Dolná Krupá's natural and landscaped whole is somewhat humanized and at the same time the visitor or reader is at least partially helped to visualize the historical colour of the Empire era. At the end of the article, the appendix to the text contains a version of the legend from the plan and a translation into Slovak with a conjectured explanation of some terms.

15 TEOLOGICKÁ VNÍMAVOŠŤ PRE DOBROTU STVORENÝCH VECÍ

Pavol Z e m k o

Občianske združenie Haulikov inštitút, Trnava

Mária K o v á ŕ o v á - Božidara T u r z o n o v o v á - Mária M e š ť á n k o v á

Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava

Úvod

Rok 2013 vojde do histórie Katolíckej cirkvi ako rok pápežov. Nielen v súvislosti so šokujúcou abdikáciou Benedikta XVI. – 10. februára 2013 (s termínom odstúpenia 28. februára 2013);²¹² či s ešte prekvapujúcejším zvolením argentínskeho kardinála z Buenos Aires Jorge Maria Bergoglia, SJ dňa 13.marca 2013 za 266. nástupcu sv. Petra apoštola v poradí.²¹³ No najmä s úmyslom Benedikta XVI. dať v roku 2013²¹⁴ do popredia dvoch pápežov, svojich predchodcov, Jána XXIII. a Jána Pavla II. Ich grandiozita ako *blahoslavených pápežov* po vyhlásení za svätých²¹⁵ bude ešte väčšia.²¹⁶ Zvlášť, ak vieme, že bl. Ján Pavol II. sa zaslúžil o vyhlásenie sv. Františka za patróna ekológov, lebo medzi mnohých svätých a slávnych ľudí, ktorí „*mali jedinečnú úctu k prírode ako k úžasnému Božiemu daru pre ľudí, sa právom zaraďuje svätý František z Assisi. On si skutočne veľmi vážil všetky Stvoriteľove diela a zapálený Božím Duchom zložil prekrásny Chválospev stvorenia, v ktorom vzdal náležitú chválu, slávu, česť a všetko dobrorečenie najvyššiemu, všemohúcemu a dobrému Pánovi, najmä cez brata slnko, sestru lunu a hviezdy na nebi.*“²¹⁷ Práve jeho si zvolil ako svojho patróna aj súčasný pápež František.²¹⁸

1. Blahoslavený Ján Pavol II. (1978 – 2005) v starostlivosti o celistvosť celého stvorenia

Bl. Ján Pavol II. starostlivosť o celistvosť stvorenia prezentoval najmä v závere svojho *Posolstva k Svetovému dňu pokoja* (1. január 1990) pod názvom: *Pokoj s Bohom Stvoriteľom – pokoj s celým stvorenstvom*, kde sa obracia na všetkých katolíkov, ale i ostatných kresťanov, nekatolíkov aj neveriacich a vyzýva ich, aby sa starali o celé stvorenia a zasadzovali sa za zdravé životné

²¹² Porov. http://www.vatican.va/bxvi/omaggio/index_it.html

²¹³ Porov. <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/cirkev/p/svaty-otec-51>

²¹⁴ V *Roku viery* plynúcom od 11.októbra 2012 (na 50.výročie začatia *Druhého vatikánskeho koncilu* bl. Jánom XXIII. a na 20.výročie promulgácie *Katechizmu katolíckej cirkvi* bl. Jánom Pavlom II.) až do 24.novembra 2013. Porov. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20111011_porta-fidei_it.html.

²¹⁵ Znenie príspevku je z jesene roku 2013, pápež František vyhlásil pápežov Jána Pavla II. a Jána XXIII. za svätých 27. apríla 2014. (Pozn. editora.)

²¹⁶ Porov. <http://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20130705004>

²¹⁷ Porov. <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/inter-sanctos>

²¹⁸ Porov. GLASER, M.: *Cirkev nemá politickú, ale bytostne duchovnú povahu*. In: *Svetlo, týdeník Matice cyrilometodějské*, roč. XXI, č. 13, 31.března 2013, s. 8.

prostredie podľa vzoru sv. Františka z Assisi, priateľa chudobných, ktorý svojím životom slúži ako príklad autentickej a úplnej úcty k celistvosti stvorenstva.²¹⁹ „*Prítomnosť a budúcnosť sveta závisí od ochrany tvorstva, keďže človek a príroda na seba trvalo pôsobia. Najistejším spôsobom záchrany tvorstva je poukazovanie na skutočnosť, že ústredným bodom ochrany prostredia je vlastne blaho človeka. Takto sa totiž podnieti zodpovednosť za každého jednotlivca za prírodné zdroje a za ich uvážené využívanie.*“²²⁰

2. Benedikt XVI. (2005 – 2013) – Biskupská synoda *Verbum Domini* a Božie slovo a starostlivosť o stvorenstvo

V čase od 5. – 26. októbra 2008 sa v Ríme konala 12. riadna generálna Biskupská synoda na tému *Božie slovo v živote a poslaní Cirkvi*. Po synode bolo pod kuratelou Benedikta XVI. publikované *Posolstvo Božiemu ľudu na záver Biskupskej synody o Božom slove*, v ktorom sa píše: „... práve preto je Biblia – ktorá nás učí aj **ceste krásy (via pulchritudinis)**, aby sme spoznali a dosiahli Boha (**spievajte Bohu, spievajte** vyzýva nás Ž 47, 7) – nevyhnutná nielen pre veriaceho, ale pre nás všetkých, aby sme odhalili autentický význam rôznych kultúrnych prejavov, a predovšetkým, aby sme opäť našli dejinnú, občiansku, ľudskú a duchovnú identitu. V nej je koreň našej veľkosti a prostredníctvom nej sa môžeme bez akýchkoľvek komplexov menejcennosti pred inými civilizáciami a kultúrami pochváliť vznešeným dedičstvom. Bibliu by teda mali všetci poznávať a študovať v tomto mimoriadnom profile krásy a ľudskej i kultúrnej plodnosti.“²²¹

Pápež Benedikt XVI. v posynodálnej apoštolskej exhortácii *Verbum Domini* ide ešte ďalej a konkrétnejšie, keď v článku 108 sa venuje aj otázke *starostlivosti o stvorenstvo*. Benedikt XVI. prináša náuku Katolíckej cirkvi a najskôr apeluje na veriacich, aby sa angažovali vo svete, ktorý stvoril Boh. Celý vesmír nesie v sebe stopy Slova, teda Boha, prostredníctvom ktorého bolo všetko stvorené. Ako veriaci ľudia máme tak aj zodpovednosť za celé stvorenstvo. Preto veriaci človek musí aj odmietnuť pomýlené postoje súčasného človeka, ak tvrdí, že všetky veci nie sú obrazom Stvoriteľa ale sú len materiálou, s ktorou sa môže bez škrupúl manipulovať. Ak to takto materiálny človek tvrdí, podľa Benedikta XVI. nemá taký človek v sebe základnú pokoru. Takíto ľudia sú často arogantní, lebo žijú akoby ani Boh neexistoval. Tento stav potom vedie k vykorisťovaniu a pošliapavaniu prírody, v ktorej sa neuznáva dielo stvoriteľského Slova. „*V tomto teologickom*

²¹⁹ Porov. *Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi*, 10, s. 23 – 36. In: *Dokumenty Konferencie biskupov Slovenska, 9.zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r.o., 2010, 166 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 856 – 9.

²²⁰ *Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi*, 10, s. 23 – 36. In: *Dokumenty Konferencie biskupov Slovenska, 9.zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r.o., 2010, 166 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 856 – 9.
<http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/posolstvo-pokoj-1999>

²²¹ Porov. *Biskupská synoda: Posolstvo Božiemu ľudu na záver Biskupskej synody o Božom slove*, 15, s. 26 – 28. In: *Dokumenty Svätej Stolice, 66.zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r.o., 2009, 254 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 751 – 7.

rámci by som rád pripomenul“, píše Benedikt XVI. v exhortácii *Verbum Domini*, „vyjadrenia synodálnych otcov, ktorí zdôrazňovali, že **prijatie Božieho slova, dosvedčeného vo Svätom písme a v živej tradícii Cirkvi, rodí nový spôsob videnia vecí a presadzuje autentickú ekológiu, ktorá má svoje hlbšie korene v poslušnosti viery, ... rozvíja novú teologickú vnímavosť pre dobrotu všetkých vecí, stvorených v Kristovi.**“²²²

Na záver

je potrebné zdôrazniť, že v týchto vyjadreniach blahoslaveného Jána Pavla II., emeritného pápeža Benedikta XVI. a súčasného pápeža Františka sa samozrejme prezentuje katolícka teológia a zdôrazňuje sa základný rozdiel medzi kresťanskou a materialistickou filozofiou. Napriek tomu sa Katolícka cirkev nevzdáva túžby po úprimnom dialógu, „*ktorý sa pokúša pochopiť dôvody a cítenie tých druhých.*“²²³ Treba však pripomenúť, že Cirkev dnes „*prísne zakazuje niekoho donucovať k viere alebo ho k nej privádzať a lákať nevhodným spôsobom a rovnako dôrazne sa domáha práva, aby nik nebol odstrašovaný od viery nespravodlivým šikanovaním.*“²²⁴ Zároveň si Katolícka cirkev želá, aby bol človek „*opätovne vychovávaný k obdivu a uznaniu autentickej krásy, ktorá sa prejavuje vo stvorených veciach.*“²²⁵

Dodatok zo súčasného diania

a) Podľa pápeža Františka z 29. júna 2013, viera nám zjavuje lásku Boha Stvoriteľ'a

(encyklika *Lumen fidei – Svetlo viery*).²²⁶ Ďalej hovorí, že viera

- nás vedie väčšmi rešpektovať prírodu,
- nás učí rozpoznať v prírode gramatiku, ktorú do nej vpísal Boh,
- nás učí rozpoznať v prírode príbytok, ktorý nám Boh zveril, aby sme si ho chránili a rozvíjali,
- nám pomáha nájsť také modely rozvoja, ktoré sa nezakladajú len na úžitku a zisku, lebo považujú stvorenie za dar, za ktorý sme všetci dlžníkmi,
- nás učí rozpoznať spravodlivé formy vlády,

²²² BENEDIKT XVI.: *Verbum Domini*, 108. In: *Pápežské dokumenty*, 83.zväzok. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r.o., 2011, 167 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 868 – 2.

²²³ KONGREGÁCIA PRE NÁUKU VIERY: *Vieroučná nóta o niektorých aspektoch evanjelizácie*, 8. In: *Dokumenty Svätej Stolice*, 62.zväzok. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r.o., 2008, 24 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 698 – 5.

²²⁴ KONGREGÁCIA PRE NÁUKU VIERY: *Vieroučná nóta o niektorých aspektoch evanjelizácie*, 8. In: *Dokumenty Svätej Stolice*, 62.zväzok. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r.o., 2008, 24 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 698 – 5.

²²⁵ BENEDIKT XVI.: *Verbum Domini*, 108. In: *Pápežské dokumenty*, 83.zväzok. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r.o., 2011, 167 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 868 – 2.

²²⁶ Porov. FRANTIŠEK.: *Lumen fidei*, 5. In: *Pápežské dokumenty*, 91.zväzok. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech spol. s r. o., 2013, 70 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 998 – 6.

- nás učí uznávať, že autorita pochádza od Boha, aby bola v službe spoločného dobra.²²⁷

Napokon pápež František tvrdí, že človeka robí cenným a jedinečným to, že sa nezrieka svojej morálnej zodpovednosti, lebo si uvedomuje, že nie je absolútnym rozhodcom a ani si nemôže pripisovať moc bezhraničného manipulovania. Inak by stratil svoje miesto vo vesmíre a stratil by sa aj ako súčasť prírody.²²⁸

b) Pápež František 4. októbra 2013 na púti pri hrobe sv. Františka v Assisi povedal aj toto:

„*Najvyšší, všemocný, dobrý Pane ... Bud' pochválený ... so všetkým svojím stvorenstvom*“ (FF, 1820). *Takto sa začína Chválospev sv. Františka. Láskou k celému stvoreniu, k jeho harmónii. Svätec z Assisi vydáva svedectvo o úcte ku všetkému, čo Boh stvoril a ako to stvoril, bez ničivého experimentovania so stvorenstvom. Pomáha mu rásť do väčšej krásy a do tej podoby, ako ho Boh stvoril. No predovšetkým svedčí o úcte voči všetkému a o tom, že sme povolaní chrániť človeka, ktorému patrí miesto v centre stvorenia, tak, ako si to želal Boh, Stvoriteľ. Nie aby bol v službe bôžikov, ktorých si sami vytvárame. Harmónia a pokoj! František bol človekom harmónie a pokoja. Z tohto Mesta pokoja opakujem s dôrazom a s mierumilovnosťou lásky: Vážme si stvorenie, nebudme nástrojmi jeho ničenia! Vážme si každú ľudskú bytosť, nech utíchnu ozbrojené konflikty, ktoré krvou máčajú zem, nech zamĺknu zbrane a nech nenávisť všade prenechá miesto lásky, urážka odpusteniu a nesvornosť jednote. Počujeme volanie tých, ktorí plačú, trpia a umierajú z dôvodu násilia, terorizmu či vojen, vo Svätej zemi, tak veľmi milovanej svätým Františkom, v Sýrii, na Blízkom východe, v celom svete. Obraciame sa k tebe, František, a prosíme ťa: vypros nám od Boha ten dar, aby v tomto našom svete bola harmónia a pokoj, úcta k stvoreniu!*“²²⁹

SUMMARY

THE THEOLOGICAL PERCEPTIVITY FOR THE GOODNESS CREATED THINGS

The year 2013 will come to the history of the Catholic Church as the year of Popes. The Pope represents the study as a learning of the Highest Authority in the Catholic Church. Mainly the study of Benedict XVI. in his exhortation *Verbum Domini* is introduced here, where the theological perceptivity for the goodness created things is highlighted, which we want to admire as an authentic beauty.

²²⁷ Porov. FRANTIŠEK.: *Lumen fidei*, 5. In: *Pápežské dokumenty, 91.zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech spol. s r. o., 2013, 70 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 998 – 6.

²²⁸ Porov. FRANTIŠEK.: *Lumen fidei*, 5. In: *Pápežské dokumenty, 91.zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech spol. s r. o., 2013, 70 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 998 – 6.

²²⁹ <http://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20131004047>

STRUČNÉ INFORMÁCIE O AUTOROCH

Prof. Ing. Ľubica Feriánová, PhD. je profesionálne aj výskumne zameraná na krajinnú a záhradnú architektúru. V rámci vlastnej publikačnej aktivity je autorkou viacerých vysokoškolských učebných textov, pôvodných vedeckých, odborných prác a autorkou množstva návrhov sadovníckych a krajinárskych úprav. Na Fakulte záhradníctva a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre je garantkou študijného odboru Krajinná a záhradná architektúra s celoslovenskou pôsobnosťou. Ako pedagóg zabezpečuje výučbu ateliérových predmetov spolu s predmetmi teoretického základu v akreditovaných 3 stupňoch programu „Záhradná a krajinná architektúra“. Aj ako školiteľka doktorandov a vedúca množstva odvedených diplomových prác má v praxi uplatnených viacero absolventov, ktorí potvrdzujú kvalitu, potrebu a dôležitosť vyštudovanej profesie z celospoločenského hľadiska u nás.

Richard 'Dick' Knight pôsobil do roku 2009 ako riaditeľ *Language Centre* na Univerzite v Leedsi. Počas toho času často cestoval ako učiteľ a inštruktor najmä po krajinách strednej Európy. Osobne sa dlhodobo zaoberá dejinami krajinárstva. Prvým podnetom, ktorý v ňom vzbudil záujem o Heinricha Nebbiena bola návšteva Betliara (SK) v roku 1990 a odvtedy sa venuje výskumu Nebbienovho života a diela. Roku 2013 spracoval štúdiu o zachovanej korešpondencii Nebbiena s grófom Jozefom Brunsvikom de Korompa – Nebbienovým podporovateľom – z obdobia, ktoré Nebbien venoval práci v Dolnej Krupej (Alsókorompa) vo vtedajšom Uhorsku. Príspevok vyšiel v časopise *Garden History*, vydáva ho Spoločnosť historických záhrad (*Garden History Society*), ktorej členom je tiež Dick Knight. Takisto je aktívnym členom združenia *Yorkshire Gardens Trust*, dobročinnnej organizácie, ktorá sa usiluje o ochranu a zvýšenie povedomia o významných parkoch a záhradách v severoanglickom regióne Yorkshire.

Prof. Dr. József Sisa, DSc., riaditeľ Ústavu dejín umenia Maďarskej akadémie vied, vysokoškolský pedagóg, člen viacerých maďarských aj medzinárodných odborných a vedeckých spoločností, člen redakčných rád a konzultant viacerých medzinárodných odborných periodík. Ako pedagóg pôsobil na domácich i zahraničných univerzitách, je pravidelným aktívnym účastníkom na medzinárodných vedeckých kolokviách a odborných konferenciách. Okrem mnohých štúdií v domácich, európskych i amerických zborníkoch a periodikách vydal viacero monografických prác (o architektoch A. Pichlovi, A. Szkalnitzkom, I. Steindlovi, o budovách kaštieľov a kostolov na území Maďarska). Je nositeľom viacerých ocenení, roku 2013 mu udelili i maďarské štátne vyznamenanie.

Zdroj: <http://www.arthist.mta.hu/index.php/en/munkatarsak-2/userprofile/sisa>

Ing. Richard Kubišta, PhD., ako absolvent fakulty Záhradnej a krajinskej architektúry Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre pôsobí na svojej alma mater vo funkcii odborného asistenta s pedagogickým zacielením najmä na parkovú tvorbu a obnovu historickej zelene. Hlavnou témou viacerých odborných štúdií, ktoré publikoval v mnohých domácich i európskych zborníkoch, je problematika historických parkov s akcentom na oblasť západného Slovenska.

Zdroj: <http://is.uniag.sk/lide/clovek.pl?id=1490;zalozka=13;lang=sk>

PhDr. Marta Hercová, PhD., historička umenia, dejiny umenia vyštudovala na Univerzite Komenského v Bratislave (PhDr.) a na Palackého univerzite v Olomouci (PhD.). Pôsobí na Ústave dejín umenia SAV. Venuje sa výtvarnému umeniu 19. storočia, najmä maliarstvu a sochárstvu. Posledne mala príspevok na konferenciách *The Perception of the Orient in Central Europe* (Betliar 2013); *How to Write Art History* (Budapešť 2008), *European History Painting of the 19th Century*

(Krakov 2007); *Mémoire sculptée de l'Europe et de ses aires d'influence* (Štrasburg 2001). Napísala publikácie *Bohyne a svätice v umení 19. storočia na Slovensku* (2011) a *Mytologické a kresťanské príbehy v umení 19. storočia zo zbierok SNM* (2008), obe v spolupráci s Máriou Novotnou. Prednáša dejiny umenia na Katedre všeobecných dejín FiFUK. V roku 1994 bola na štipendijnom pobyte v *Institut für die Wissenschaften vom Menschen* vo Viedni.

PhDr. Pavel Novák, CSc., vedecko-výskumný pracovník, kurátor Národného zemiedľského múzea v Prahe, vyštudoval históriu na pražskej Karlovej univerzite a muzeológiu na Masarykovej univerzite v Brne. Počas svojej dlhoročnej práce múzejníka (od r. 1984) autorsky pripravil viacero výstav s akcentom na sídlo Chotekovcov v Kačine. Podieľal sa na riešení mnohých výskumných projektov a je autorom viacerých odborných publikácií a štúdií.

Zdroj: <http://www.nzm.cz/kontakty/>

PhDr. Daniela Čambálová, absolventka Filozofickej fakulty UK, autorka príspevkov a výstav z dejín knižnej kultúry a regionálnych dejín, editorka a redaktorka publikácií z produkcie Západoslovenského múzea, organizátorka podujatí, od roku 2004 riaditeľka Západoslovenského múzea v Trnave.

Ing. Veronika Slowiková, vyštudovala záhradnú a krajinnú architektúru na Slovenskej poľnohospodárskej univerzite v Nitre. Od ukončenia štúdia spolupracuje s architektonickým ateliérom M PROJEKT v Prešove. Je spoluautorkou viacerých projektov riešiacich nielen historické priestory a parky, venuje sa tiež projekcii súkromných záhrad či verejných priestranstiev.

Ing. Vladimír Sobotka, pracovník Krajského pamiatkového úradu Košiciach, vo funkcii odborný radca – metodik pre historickú zeleň v Košickom kraji. Profesne sa venuje obnove a rekonštrukcii parkov a záhrad, posudzuje projekty sadových úprav, výruby stromov a náhradné výsadby na národných kultúrnych pamiatkach a pamiatkových územiach, tiež vypracovaniu zásad ochrany pamiatkových území. Vykonáva metodickú a odbornú-poradenskú činnosť pri procese obnovy historickej zelene.

Mgr. Stanislav Petráš, vyštudovaný pedagóg sa ako amatérsky historik venuje popularizácii dejín obce s dôrazom na históriu kaštieľa v Dolnej Krupej a jeho majiteľov. Angažuje sa v Občianskom združení Korompa, ktorého cieľom je o. i. uchovanie kultúrneho dedičstva obce a propagácia pamätihodností (výstava *Známa neznáma* pri príležitosti 150. výročia narodenia Márie Henriety Chotekovej, rekonštrukcia interiéru mauzólea Chotekovcov v rokoch 2011-2013 ai.). Je duchovným otcom myšlienky dlhodobého projektu „Sedem divov obce Dolná Krupá“, s ktorým súvisí aj jeho publikačná činnosť: *Kaštieľ v Dolnej Krupej* (1999), *Kapitoly z dejín Dolnej Krupej* (2003), *Ružová grófka a jej svet* (2010), *Kostol Sv. Ondreja v Dolnej Krupej* (2013).

Prof. Ing. Ján Supuka, DrSc. rozvíjal svoj odborný rast počas 25-ročného vedecko-výskumného pôsobenia v Arboréte Mlyňany SAV (1970 – 1994), kde pracoval na pozícii vedeckého pracovníka a funkcii vedúceho oddelenia Tvorby a ochrany zelene. Jeho výskum smeroval na podmienky rastu a vývoja drevín v sídlach a krajine, rozpracoval teoretické princípy tvorby vegetačných štruktúr v mestských sídlach, priemyselných areáloch, v poľnohospodárskej krajine, v priestoroch rekreácie, liečby a športu. V rokoch 1994 – 1999 pôsobil na Technickej univerzite vo Zvolene, kde obnovil štúdium krajinárstva ako tradíciu z minulosti. Od roku 2000 až doteraz pôsobí

v rôznych pozíciách na Fakulte záhradníctva a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Bol vedúcim Katedry záhradnej a krajinnej architektúry, prorektorom SPU, v súčasnosti je na funkčnom mieste profesora pre záhradnú a krajinnú architektúru. Významnou mierou prispel k formovaniu a ďalšiemu rozvoju študijného odboru 6.1.17 Krajinná a záhradná architektúra, ktorého bol garantom, ale aj gestorom a vyučujúcim desiatich nových predmetov štúdia pre 1. až 3. stupeň vzdelávania. Viedol viac ako 60 diplomových prác, bol školiteľom 13 úspešne ukončených doktorandov. Má bohatú výskumnú a publikačnú aktivitu uznávanú v domácom i medzinárodnom vedeckom priestore. Výsledky svojej vedecko-výskumnej práce spracoval v množstve publikácií, napr. v šiestich vedeckých monografiách, viac ako 18 vysokoškolských učebniciach, skriptách a učebných textoch, vo viac ako 60 publikáciách vo vedeckých časopisoch (z toho 16 karentovaných), ktoré vyvolali viac ako 700 ohlasov v podobe citácií. Zapojil fakultu a odbor do Európskeho združenia škôl krajinnej architektúry (ECLAS), aj jeho zásluhou FZKI získala akreditačné uznanie študijného programu Záhradná a krajinná architektúra od Európskej federácie krajinných architektov (EFLA, IFLA – Europe). Je nositeľom štyroch vedeckých a pedagogických uznaní a ocenení.

Mgr. Radoslava R i s t o v s k á, PhD., magisterské ako aj doktorandské štúdium absolvovala na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Venuje sa obdobiu novoveku, najmä 18. a 19. storočiu. Zaoberá sa šľachtickými rodmi, najmä Brunsvikovcami a Chotekovcami na Slovensku, o ktorých napísala aj dizertačnú prácu a publikovala niekoľko odborných štúdií.

Doc. Ing. Ivan L u k á ě i k, CSc., pedagogicky pôsobí na Katedre pestovania lesa Lesníckej fakulty Technickej univerzity vo Zvolene. Gestoruje a prednáša predmety Lesnícka dendrológia, resp. Sadovnícka dendrológia a parkové upravy. Publikoval viacero monografických prác, vedeckých a odborných štúdií, aktívne sa zúčastňuje domácich i medzinárodných konferencií. Od roku 1996 pôsobí aj ako riaditeľ Arboréta Borová Hora.

Ing. Vladimír J e ť o v i ě, po absolvovaní štúdia na Lesníckej fakulte vo Zvolene pôsobil na niekoľkých miestach v Štátnych lesoch (LZ Hnúšťa). Od roku 1989 až dodnes pracuje na Vysokej škole lesníckej a drevárskej – Technickej univerzite vo Zvolene, v súčasnosti v Arboréte Borová hora, ako vedúci úseku ružiarstva. Je autorom viacerých publikovaných štúdií.

PhDr. Edita B u g a l o v á, PhD., muzikologička, t. č. riaditeľka Slovenského národného múzea – Hudobného múzea. V oblasti výskumu sa zameriavala na regionálnu hudobnú historiografiu a osobnosť Mikuláša Schneidra-Trnavského, pozornosť venuje aj čiastkovým výskumom panstva Dolná Krupá. Venovala sa odbornej scenáristickej, publicistickej, zostavovateľskej a edičnej činnosti, dramaturgii a koncepciám podujatí, organizačnej práci. Od roku 1991 je členkou predstavenstva Spoločnosti Mikuláša Schneidra-Trnavského, ktorej je spoluzakladateľkou. Aktívne sa podieľala na rozvoji hudobného života v Trnave, počas pôsobenia v komunálnej sfére iniciovala vznik viacerých, dnes už tradičných hudobno-kultúrnych podujatí. V oblasti hudobno-múzejnej práce realizuje prezentačné projekty celoslovenského a medzinárodného charakteru (výstavy, oživovanie hudby), organizuje odborné podujatia (konferencie, semináre), podieľa sa na hudobno-historických výskumoch. Je členkou Slovenskej muzikologickej asociácie, od roku 2008 členkou Kultúrnej rady Trnavského samosprávneho kraja, členkou Muzikologickej komisie Hudobného fondu, od r. 2014 členkou Rady Hudobného fondu. Absolvovala viaceré študijné cesty a pobyty v Anglicku, Maďarsku, Rakúsku, Rumunsku, Nemecku.

Mgr. Alena Krátka, iniciátorka vzniku občianskeho združenia Ružiarska spoločnosť Márie Henriety Chotekovej a jeho predsedníčka. Po pôsobení na odbore školstva v Nitrianskom okrese prešla pracovať do Slovenského národného múzea – Hudobného múzea na pozíciu kultúrno-propagačný manažér, kde už jedno desaťročie rozvíja kultúrno-výchovné aktivity zamerané na školskú mládež. Z podnetov, ktoré jej pracovné zaradenie sprostredkovalo, ju najviac zaujala osobnosť grófký Chotekovej. Propagácii tejto významnej ružiarky a udržiavaniu jej odkazu sa nezištne venuje i v mimopracovnom procese.

Doc. ThLic. Mgr. Pavol Zemko, ThD., farár v Kátlovciach pri Trnave. Založil občianske združenie Haulikov inštitút v Trnave. Vysokoškolský pedagóg predmetov: homiletika, kresťanský svetonázor a novodobé dejiny. Je členom Kultúrnej rady Trnavského samosprávneho kraja, Spolku sv. Vojtecha v Trnave, Spolku sv. Cyrila a Metoda v Michalovciach a Rady národnej kultúry v Martine.

Prof. MUDr. Mária Kovářová, CSc., prorektorka pre rozvoj univerzity a sociálne otázky na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave, prednáša predmety týkajúce sa ošetrovateľstva na Inštitúte fyzioterapie, balneológie a liečebnej rehabilitácie v Piešťanoch.

Prof. Mgr. art. Božidara Turzonovová, herečka Slovenského národného divadla v Bratislave, pedagogicky pôsobí na Katedre umeleckej komunikácie Fakulty masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

PhDr. Mária Mešťánková, PhD., odborná asistentka Katedry masmediálnej komunikácie na Fakulte masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, prednáša predmet protokol a vedie semináre.

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM
HUDOBNÉ MÚZEUM

Iniciátori konferencie:

Richard 'Dick' Knight, Edita Bugalová

Autori:

© Edita Bugalová, Daniela Čambálová, Ľubica Feriancová, Marta Herucová, Vladimír Ježovič,
Richard 'Dick' Knight, Mária Kovářová, Alena Krátka, Richard Kubišta, Ivan Lukáčik,
Mária Mešťánková, Pavel Novák, Stanislav Petráš, Radoslava Ristovská, József Sisa,
Veronika Slowiková, Vladimír Sobota, Ján Supuka, Božidara Turzonovová, Pavol Zemko

Zostavila:

Edita Bugalová

Preklad resumé:

Autori (01, 04, 05, 07, 10, 11, 15); Peter A. Ratcliffe (06, 08, 09, 12, 13, 14); Edita Bugalová (02, 03)

Technická spolupráca:

BofoSudio

www.bofo.sk; bofo@bofo.sk

**Za obsah príspevkov, ich jazykovú podobu a bibliografické odkazy
zodpovedajú autori príspevkov.**

**Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum
Bratislava 2014**

ISBN 978-80-8060-340-3

EAN 9788080603403

9 788080 603403